T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Tezi

MECLİS ARAŞTIRMASI VE GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Nuri GÜZEL
12904026

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat IŞIK

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Tezi

MECLİS ARAŞTIRMASI VE GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Nuri GÜZEL
12904026

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat IŞIK

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Meclis Araştırması ve Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

03/05/2019

Mehmet Nuri GÜZEL

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Mehmet Nuri GÜZEL tarafından yapılan "Meclis Araştırması ve Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Unvanı	Adı Soyadı
Başkan: Prof. Dr.	Fazıl Hüsnü ERDEM
Üye : Dr. Öğr. Üyesi	Emine KARACAOĞLU
Üye : Dr. Öğr. Üyesi	Neşe BARAN ÇELİK
Üye : Dr. Öğr. Üyesi	Hüseyin Murat IŞIK
Üye : Dr. Öğr. Üyesi	Sadullah ÖZEL

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 03/05/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, parlamenter denetim araçlarından yönetimin / yürütmenin yasama organı tarafından denetlenmesi olan meclis araştırması ele alınmıştır. Söz konusu denetim türü literatürde farklı açılardan incelenmişse de hukuk devleti ilkesi bakımından değerlendirme yapılmamıştır. Bu çalışma hukuk devleti ilkesi çerçevesinde meclis araştırması kurumunu, görüşülen raporlar doğrultusunda incelemiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, yararlanılan kaynakların yazarları başta olmak üzere, doğrudan ve dolaylı olarak emeği geçen herkese en derin saygılarımı sunmaktan onur duyarım. Bu çalışmayı sonuçlandırmamda hayatım boyunca beni hep destekleyen aileme, yanımda olan arkadaşlarıma, yardımlarını esirgemeyen saygı değer hocalarım Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM'e ve Doktor Öğretim Üyesi Neşe Baran ÇELİK'e teşekkür ederim. Başta insani manada, ardından akademik olarak beni destekleyen, yol gösteren tez danışmanım ve ağabeyim Doktor Öğretim Üyesi Hüseyin Murat IŞIK'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Mehmet Nuri GÜZEL

Diyarbakır 2019

ÖZET

Meclisin denetim yollarından biri olan meclis araştırması, literatürde ele alınmışsa da Meclis Araştırma Komisyonu Raporları hakkında değerlendirme yapılmamıştır. Bu çalışmanın esas gayesi Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarını hukuk devleti ilkesi bakımından incelemek olacaktır.

Araştırma sonrası hazırlanan raporlar, araştırmanın sonucunu, tespit edilen hususlarını ortaya koyar, bir nevi araştırmayı maddi bir varlığa büründürür. Bu doğrultuda raporlar birincil nitelikte araçlardır. Raporları anlamlı hale getiren Genel Kurulda görüşülmeleridir. Günümüze dek Türkiye'de toplam 121 adet araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Bu raporların %66'sı hukuk devletinin düşünsel temellerine yöneliktir. Keyfi yönetimin önlemesine yönelik raporlar ilk sırada, insan haklarının korunmasına yönelik raporlar ikinci sırada, yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik raporlar son sıradadır.

Yapılan çalışmada görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarının büyük oranda hukuk devletinin düşünsel temellerine yönelik olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda meclis araştırmasının da hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesinde etkili bir mekanizma olduğu söylenebilecektir.

Anahtar Sözcükler

Parlamento, Parlamenter Denetim, Hukuk Devleti, Meclis Araştırması, Meclis Araştırma Komisyonu Raporları

ABSTRACT

Parliamentary Inquiry, one of the ways of obtaining information and supervision by the assembly, has been discussed in the literature but Parliamentary Inquiry Committee Reports have not been evaluated. The main purpose of this study will be to examine the Parliamentary Inquiry Committee Reports debated in terms of rule of law.

Reports prepared after research reveal the results and the findings of the research and give the research a material existence. In this sense, reports are the primary quality tools. The thing which makes the reports meaningful is debating the reports in the Plenary. Until today 121 inquiry committee reports in total have been discussed in Turkey. 63% of these reports are directed at the intellectual foundations of the rule of law. Reports on the prevention of arbitrary regime take the first place, reports on the protection of human rights take the second place, reports on providing legal security to the governed take the third place.

In this study it seems that parliamentary inquiry committee reports are largely directed towards the intellectual foundations of the rule of law. In this respect, it can be said that the parliamentary inquiry is an effective mechanism in the implementation of the rule of law principle.

Keywords

Parliament, Parliamentary Oversight, Rule of Law, Parliamentary Inquiry, Parliamentary Inquiry Committee Reports.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **X**
KISALTMALAR ..... **XII**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTO, PARLAMENTER DENETİM VE HUKUK DEVLETİ

1.1. PARLAMENTONUN DOĞUŞU **5**
1.2. PARLAMENTER DENETİM **13**
1.2.1. Parlamento Tarihimizde Soru 16
1.2.2. Parlamento Tarihimizde Genel Görüşme 22
1.2.3. Parlamento Tarihimizde Gensoru 25
1.2.4. Parlamento Tarihimizde Meclis Soruşturması 29
1.3. HUKUK DEVLETİ **36**
1.3.1. Hukuk Devleti'nin Düşünsel Arka Planı 36
1.3.2. Hukuk Devleti'nin Tarihsel Görünümleri 38
1.3.3. Şekli ve Maddi Hukuk Devleti 42
1.3.4. Hukuk Devleti'nin İlkeleri 43

1.3.5. Hukuk Devleti ve Parlamenter Denetim 44

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-TÜRKİYE ANAYASA TARİHİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

2.1. MECLİS ARAŞTIRMASININ TEORİK OLARAK ELE ALINIŞI 46

2.2. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI ..51

2.2.1. Birinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı.....52

2.2.2. Birinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları 53

2.3. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI.....55

2.3.1. İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı 58

2.3.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları 60

2.4. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ve 1921 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI 62

2.4.1. Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı 67

2.4.2. Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları 68

2.5. 1924 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI 69

2.5.1. 1924 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı.....75

2.5.2. 1924 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları 77

2.6. MİLLİ BİRLİK HÜKÜMETİ DEVRESİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI 79

2.6.1. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğüne Göre Meclis Araştırması.....81

2.6.2. Temsilciler Meclisi İçtüzüğüne Göre Meclis Araştırması 82

2.6.3. Kurucu Meclis İçtüzüğüne Göre Meclis Araştırması.....83

2.7. 1961 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI 84

2.7.1. 1961 Anayasası Döneminde Meclis Araştırması 85

2.7.1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları 85
2.7.1.2. Millet Meclisinde Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları 86
2.7.1.3. Cumhuriyet Senatosunda Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları 90
2.8. MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ DÖNEMİ 93
2.8.1. Milli Güvenlik Konseyi Döneminde Meclis Araştırması 96
2.9. 1982 ANAYASASI DÖNEMİ 97
2.9.1. 1982 Anayasası Döneminde Meclis Araştırması 101
2.9.1.1. 1982 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları 102
2.9.1.2. 1982 Anayasası Dönemindeki Meclis Araştırması Mekanizmasının Değerlendirilmesi 105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
3.1. GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ 109
3.1.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporları 110
3.1.1.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi 110
3.1.1.2. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi 113
3.1.1.3. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Senatoda Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi 114
3.1.1.4. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi 114

3.1.2. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporları.....115
3.1.2.1. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Önerge Sahiplerine Göre Değerlendirilmesi.....115
3.1.2.2. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi.....117
3.1.2.3. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi.....120
3.1.2.4. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Genel Kurulda Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi.....120
3.1.2.5. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi.....121
3.1.2.6. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Yasama Dönemlerine Göre Değerlendirilmesi.....123
3.1.3. Millet Meclisi Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması.....124
3.1.3.1. Sayıları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması ...124
3.1.3.2. Konuları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması ...126
3.1.3.3. Kullanılan Dil Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması ...127
3.1.3.4. Bekleme Süreleri Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması ...127
3.1.3.5. Çözüm Önerisi Sunmaları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması 128
3.1.4. Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Bir Bütün Olarak Değerlendirilmesi 128

3.1.4.1. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi 129
3.1.4.2. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi 130
3.1.4.3. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi 130
3.1.4.4. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi 130
3.1.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporları 130
3.1.5.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Önerge Sahiplerine Göre Değerlendirilmesi 131
3.1.5.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi 131
3.1.5.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi 136
3.1.5.4 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Genel Kurulda Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi 137
3.1.5.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi 138
3.1.5.6. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Yasama Dönemlerine Göre Değerlendirilmesi 139
3.1.6. 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması 140
3.1.6.1. Konuları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması 141
3.1.6.2. Kullanılan Dil Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması .. 142

3.1.6.3. Bekleme Süreleri Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması..143
3.1.6.4. Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıkları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması 144
3.2. GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ 144
3.2.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi..... 145
3.2.2. Millet Meclisi'nde Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi..... 151
3.2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi..... 152
3.2.3.1. İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Raporların Değerlendirilmesi..... 162
3.2.3.2. Keyfi Yönetimin Önlenmesine Yönelik Raporların Değerlendirilmesi..... 167
3.2.3.3. Yönetilenlere Hukuki Güvenlik Sağlanmasına Yönelik Raporların Değerlendirilmesi..... 170
SONUÇ 174
KAYNAKÇA 187
EKLER 216

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı 111

Şekil 2: Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı 118

Şekil 3: Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Yasama Dönemlerine Göre Dağılımı.....123

Şekil 4: Konuları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması.....126

Şekil 5: Kullanılan Dil Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması 127

Şekil 6: Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerileri Oranları Bakımından Karşılaştırılması.....128

Şekil 7: Bir Bütün Olarak Değerlendirildiğinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı 129

Şekil 8: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı 132

Şekil 9: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dönemlerine Göre Ortalama Sayfa Sayıları 137

Şekil 10: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dönemlerine Göre Ortalama Bekleme Süreleri.....138

Şekil 11: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dönemlerine Göre Sayıları 139

Şekil 12: Konuları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Döneminde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması 141
Şekil 13: Kullanılan Dil Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması.....142
Şekil 14: Bekleme Süreleri Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması.....143
Şekil 15: Çözüm Önerisi Sunma Oranları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması.....144
Şekil 16: Hukuk Devleti İlkesini Gerçekleştirmeye Yönelik Türkiye'de Tüm Zamanlarda Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarındaki Hukuk Devleti İlkelerinin Oranları.....145
Şekil 17: Hukuk Devleti İlkesini Gerçekleştirmeye Yönelik TBMM'de Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarındaki Hukuk Devleti İlkelerinin Dağılımı 152
Şekil 18: Yasama Dönemleri İtibariyle Hukuk Devleti İlkesine Yönelik Türkiye Büyük Millet Meclisinde Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporları 162

KISALTMALAR

Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
bkz.	Bakınız
BSTS	Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CS	Cumhuriyet Senatosu
CSİ	Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü
CSTD	Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
Çev.	Çeviren
DEPAR	Değişen Türkiye Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
Ed.	Editör
FP	Fazilet Partisi
Haz.	Hazırlayan
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HMND	Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi
İİBF	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
KE	Kanun-i Esasi
KMİ	Kurucu Meclis İçtüzüğü
m.	Madde
MBKİ	Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü
MGKYGİ	Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MM	Millet Meclisi
MMİ	Millet Meclisi İçtüzüğü
MMTD	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MMZC	Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
MP	Millet Partisi

No	Numara
RP	Refah Partisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMBTİ	Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü
TBMMDN	Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesi
TBMMİ	Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TEK	Teşkilatı Esasiye Kanunu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMİ	Temsilciler Meclisi İçtüzüğü
YTP	Yeni Türkiye Partisi
Yay.	Yayıncılık
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Devlet, toplum ve bireylere ilişkin birçok konuda parlamentoda kararlar alınmakta ve parlamenterler bu yolla ortak amaçlar oluşturmaktadır. Parlamentolar siyasal sistemi oluşturan demokrasinin başlıca anayasal kurumlarından biridir. Temeli Osmanlı'daki mahalli idare meclislerine dayanan parlamento, 19'uncu yüzyılın son çeyreğinde Avrupa anayasalarından hareketle meydana getirilen Kanun-i Esasiyle teşkil olmuştur. Bununla birlikte parlamenter denetim yolları da oluşmuş, uygulanmaya başlanmıştır.

Çoğunlukla insan haklarının korunması, keyfi yönetimin önlenmesi ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması şeklindeki ilkelere dayanan Hukuk devleti, yargısal denetim vasıtasıyla devlet organlarının / faaliyetlerinin hukuka bağlılığının sağlandığı ve insan haklarının güvence altına alındığı devlettir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu 1961 Anayasası ile kabul edilmiş ve 1982 Anayasasında bu ilke değiştirilemez hükümler içine alınmıştır.

Siyasal iktidarın kontrol altına alınması amacıyla ortaya çıkan tarihsel siyasal mekanizmalardan olan parlamento ve hukuk devleti kavramlarının özünü denetim olgusu oluşturmaktadır. Parlamenter denetim türlerinden biri de yönetimin / yürütmenin yasama organı tarafından denetlenmesi olan meclis araştırmasıdır. Bu çalışmada hukuk devleti ilkesi çerçevesinde meclis araştırması kurumu, görüşülen raporlar doğrultusunda ele alınmıştır. Tezimizde meclis araştırma komisyonu raporları incelenerek, meclis araştırmasının hukuk devleti ilkesiyle ilişkisinin olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ulusal literatürde Meclis Araştırmasına ilişkin ilk kapsamlı araştırma, Erdal Onar tarafından 1977 yılında yayınlanan "Meclis Araştırması" adlı çalışmadır.

Meclis araştırmasının esas konu olarak ele alındığı bir diğer çalışma ise 2007 yılında hazırlanan bir yüksek lisans tezidir. İlgili çalışmada meclis araştırması Türk parlamento hukuku açısından değerlendirilmiştir. Çalışmamızı diğer incelemelerden farklı kılan temel nokta, meclis araştırması konusunun görüşülen komisyon raporları ile birlikte değerlendirilmesidir. Araştırma sonrası hazırlanan raporlar, araştırmanın sonucunu ve tespit edilen hususları ortaya koyar, araştırmayı maddi bir varlığa büründürür. Günümüze değin görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarının tamamı hakkında yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızı diğer incelemelerden farklı kılan başka bir nokta ise meclis araştırmasının hukuk devleti ilkesi çerçevesinde ele alınmasıdır.

Mevcut kaynakların değerlendirilmesi, raporların analiz edilerek sayısal verilerin oluşturulması ve bu verilerin yorumlanması tezimizde uygulamaya çalıştığımız yöntemdir. Bu doğrultuda anayasalar, kanunlar, içtüzükler, parlamento kararları, meclis tutanakları, internet kaynakları ve gazeteler taranmıştır.

Tezimiz 3 bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır: *Birinci Bölüm*: Parlamento, Parlamenter Denetim ve Hukuk Devleti, *İkinci Bölüm*: Osmanlı-Türkiye Anayasa Tarihinde Meclis Araştırması, *Üçüncü Bölüm*: Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi.

Birinci bölümde parlamento, parlamenter denetim ve hukuk devleti kavramlarının tarihsel düşünsel arkaplanı teorik olarak incelenmiştir. Osmanlı-Türkiye anayasa tarihinde uygulanan parlamenter denetim yolları ele alınmış, literatürde en çok vurgulanan unsurlardan hareketle hukuk devleti kavramı tanımlanmaya çalışılmış, çalışmamızda kullanacağımız hukuk devletinin temelleri tespit edilmiş, hukuk devleti ve parlamenter denetim ilişkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde meclis araştırmasının teorik ve tarihsel arkaplanı verilmiştir. Ele alınan her dönemde ilgili anayasa ve içtüzük metinleri incelenmiş, ardından uygulamaya bakılmıştır. Anayasa ve içtüzüklerde meclis araştırması hakkında hüküm bulunmadığı durumlarda, parlamento hayatına ilişkin verilerin bulunacağı birincil nitelikte kaynaklar olan meclis tutanakları taranmıştır. Bulunan verilerden hareketle

meclis araştırmasının ilgili dönemlerde ne anlama geldiği, ne şekilde gerçekleştirildiği, sonuçlarının ne olduğu belirlenmiştir.

Üçüncü bölümün ilk alt başlığında görüşülen meclis araştırması komisyonu raporları genel olarak değerlendirilmiştir. Görüşülen meclis araştırma komisyonu raporları Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ve TBMM'de görüşülen raporlar şeklinde tasnif edilmiştir. İncelenen raporlar çeşitli açılardan (önerge sahiplerine, konularına, dil ve sayfa sayılarına, genel kurulda bekleme sürelerine, çözüm önerisi sunup sunmadıklarına, yasama dönemlerine göre) örneklendirilerek analiz edilmiştir. Öncelikle Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nde görüşülen komisyon raporları verilmiş ve analiz edilmiştir. Ardından her iki mecliste görüşülen araştırma komisyonu raporları karşılaştırılmıştır. Sonrasında TBMM'de görüşülen komisyon raporları analiz edilmiştir. Ardından 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası dönemlerinde görüşülen araştırma komisyonu raporları karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümün ikinci alt başlığında ise Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ve TBMM'de görüşülen araştırma komisyonu raporları örneklendirilerek hukuk devleti ilkesi açısından ele alınmıştır. Söz konusu raporların, yakın siyasi tarihteki yansımaları ve sonuçları vurgulanmıştır.

Sonuç bölümünde ise bazı tespit ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTO, PARLAMENTER DENETİM VE HUKUK DEVLETİ

İnsanlar, tarih boyunca bir arada yaşama gereği hissetmişlerdir. Bu ihtiyaç hem psikolojik hem de maddi temellere dayanmıştır. Birçok şeye ihtiyaç duyan insan tek başına yaşayamaz. İnsanlar tüm ihtiyaçlarını en konforlu bir biçimde temin etmenin yolu olarak birlikte yaşama ve işbölümüne gitme zaruretinin farkına varmışlar ve bu minvalde sadece kendilerinin değil, başka insanların da istek ve ihtiyaçlarını dikkate almak zorunda kalmışlardır. Böylece ortaya çıkan toplumsal yapının (kamu düzeni) sürdürülmesi ilk günden bugüne kadar insanoğlunun en temel amacı olarak ortaya çıkmış ve bu ortaklaşa yaşamı sürdürmenin en kestirme yolu olarak da norm/kural fikrine ulaşmışlardır.

Birlikte yaşamak zorunda olan insanlar ister istemez diğer insanlarla etkileşime girmiştir. Etkileşimde bulunan insanların ilişkileri sonucu çeşitli sosyal yapılar ve bunların sürdürülmesi adına da normlar ortaya çıkmıştır. Bu norm ve yapıların süreklilik kazanmasıyla, farklı adlarla çeşitli örgütlenmeler meydana gelmiştir. Bu örgütlenmelerin sürdürülebilirliği siyasal iktidarın önemini artırmıştır. Siyasal iktidar, toplumsal hayatın gereksinimleri için politikalar hazırlamayı ve uygulamayı üzerine almıştır.

Zaman içinde somut gücün /zor kullanım tekelinin tecessüm etmiş hali olarak siyasal iktidarın, diğer insanların güvenliklerini ve özgürlüklerini tehdit eder konuma geldiği görülmüştür. İnsanoğlu da kendi güvenliği ve özgürlüğü açısından, yarattığı bu gücü, kontrol altına almak için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. İşte Parlamento ve hukuk devleti, siyasal iktidarın kontrol altına alınması amacıyla ortaya çıkan bu tarz tarihsel-siyasal mekanizmalardır.

1.1. PARLAMENTONUN DOĞUŞU

Parlamentolar, 19. yüzyılda İngiliz parlamentarizminin ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle Avrupa demokrasisinin başlıca anayasal kurumları konumuna gelmiştir[1]. Toplumun temsilcilerinden oluşan parlamentoların doğuşu ve gelişimi ülkeden ülkeye farklı süreçlerden geçmiştir[2].

Parlamento kelimesi ilk kez 1237 yılında İngiliz mahkeme kayıtlarını içeren belgelerde (plea rolls[3]) görülmüştür. Parlamento kelimesinin toplantı anlamını içererek kullanılması 1242 yılında gerçekleşmiştir. İlk zamanlarda kelimenin kullanılışı teknik manada değildir; çünkü, bu dönemlerde kurum olarak Parlamento oldukça değişkenlik arz etmiştir.[4]

İngiltere'de parlamentonun ortaya çıkışı, tarihi-siyasi bir gelişim sonucu meydana gelmiştir[5]. Parlamentolara benzeyen, soyluların ve başpiskoposların katıldığı erken dönem toplantılar Kral John (1199-1216) devrinde gerçekleşir[6]. Parlamentonun kökeni Anglo-Saksonların "Witanagemot" adlı meclislere dayanır[7]. "Witanagemot"lar kralın / monarkın danıştığı bir meclistir[8]. Bu meclis başpiskopos, piskopos, başrahip, kont, baron ve şövalyelerden oluşur[9]. "Witanagemot" daha sonra Büyük Konsey (Magnum Concilium) olarak bilinecektir[10]. Bu, ilerde Lordlar

---

[1] Şeref İba, Rauf Bozkurt, **100 Soruda Türk Parlamento Hukuku**, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s.3.

[2] Erdal Onar, "Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Günümüzdeki Görünümü", **Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayını No:77, Ankara 1995, s.44.

[3] Başlangıcı 1190'lara dayanan "Plea Rolls", Common Law dönemindeki davalardaki mahkeme işlemlerine ilişkin resmi belgeler veya kayıtlar demektir. Bkz. Peter Beal, "Plea Rolls", in **A Dictionary of English Manuscript Terminology 1450-2000** (pp 300), Oxford University Press, UK 2007, p.300. (ProQuest Ebook central. Web. 27 September 2016.).

[4] Ann E. Faulkner, Ronald H. Fritze, William b. Robinson, "Parliament", in **Historical Dictionary of Late Medieval England 1272-1485** (pp 403-410), Westport US: Greenwood Press 2002, p.403. (ProQuest ebrary. Web. 8 April 2016.).

[5] Vincenzo Miceli, **Modern Parlamentolar**, Atıf Akgüç (Çev.), Ulus Basım Evi, Ankara 1946, s.15.

[6] Faulkner, "Parliament", s.403.

[7] Moyra Grant, **UK Parliament**, Edinburg GB: Edinburg University Press 2009, p.2. (ProQuest ebrary. Web. 8 April 2016.); Ayrıca bkz. İlhan Arsel, **Anayasa Hukuku (Demokrasi)**, Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1964, s.91.; Faulkner, "Parliament", s.403.

[8] Arsel, **Anayasa Hukuku (Demokrasi),** s.91.; Grant, **UK Parliament**, s.2.

[9] Grant, **UK Parliament**, s.2.

[10] Arsel, **Anayasa Hukuku (Demokrasi),** s.93.

Kamarasının temelini oluşturturur[11]. Görüldüğü üzere bu meclislerin katılımcıları soylular ve din adamlarıdır.

Soylular arasında servetin el değiştirmesi sonucu büyük baronların ortaya çıkması, kralın hem bu gücü dengelemek / bertaraf etmek için hem de krallığın çeşitli gereksinimlerini karşılamak için temsil kurumundan yararlanmak istemesine yol açmıştır[12]. Baronların krala karşı, aşırı vergi toplanmasından kaynaklı sıkıntıları 1215 tarihli Magna Charta'nın temelini oluşturmuştur[13]. Bu belge ile kralın, meclisin izni olmaksızın vergi koyamayacağı ve yeni vergi koymak için meclisi toplantıya çağıracağı hüküm altına alınmıştır[14]. Magna Charta ile meclis önemli bir güç elde etmiştir.

III. Henry döneminde (1216-1272) Parlamento İngiliz yönetiminin bir parçası olarak önem kazanmıştır. Parlamentonun III. Henry tarafından bir kurum olarak tanınması 1258'deki "Provisions of Oxford"un koşulu olarak gerçekleşmiştir. "Provisions of Oxford" (Oxford Hükümleri), değişim isteyen bir grup baron tarafından hazırlanmıştır. Hükümet şekli için yeni bir yöntemi III. Henry'ye kabul ettirmişlerdir. Bu hükümlere göre Kral, "Council of Fifteen" adlı konseyin altında yer almıştır[15]. Parlamento bu dönemde çeşitli gereksinimleri karşıladığı için, diğer krallar / monarklar tarafından da göreve çağrılmaya devam edilmiştir.[16] Krallar / monarklar parlamentoyu, vergi ve kanunlar için halkın / uyruklarının desteğini sağlamak amacıyla çağırmış, bu da onlara meşruluk kazandırmıştır. Bu yolla krallar / monarklar bilgi edinmiş ve krallıkta olanların farkına varmıştır.[17] Ancak bu tek tarafa yarar sağlamamıştır. Kralın / monarkın karşısındaki diğer kesimler için de faydalı olmuştur.

[11] Grant, **UK Parliament**, s.2.
[12] Miceli, **Modern Parlamentolar**, s.19-22.
[13] Grant, **UK Parliament**, s.2.
[14] Miceli, **Modern Parlamentolar**, s.22.; Ayrıca bkz. Arsel, **Anayasa Hukuku (Demokrasi),** s.94.
[15] "Provisions of Oxford" için bkz. https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/simondemontfort/provisionsoxford/ (Erişim tarihi 27.09.2016).
[16] Faulkner, "Parliament", s.403.
[17] Faulkner, "Parliament", s.404.

İngiltere'de vergi olgusu ve temsiliyet parlamentonun bu gelişiminde etkili olmuştur[18]. Savaş harcamalarının yükünün artması üzerine, art arda gelen krallar / monarklar, vergilendirmeyi soylulardan sıradan insanlara kadar genişletmiştir. Bu durum beraberinde sıradan insanların da temsilini zorunlu hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak Avam Kamarası 13. yüzyılda oluşmuştur.[19] Ortaçağda temsil, toplulukları ve mülkleri temsilen kral / monark tarafından göreve çağrılan heyet şeklindedir. Temsil, değişen toplumsal ve iktisadi koşulların etkisiyle parlamentoların oluşmasını sağlamıştır.[20]

1265 tarihinde Simon Montfort (III. Henry'nin kız kardeşi ile evlenen ve III. Henry'e baş danışman olan Fransız soylusu) başkanlığında toplanan parlamento, şövalyelerin ve burjuvazi temsilcilerinin de katıldığı vergilendirme dışında ulusal meselelerin görüşüldüğü ilk parlamento olmuştur[21]. Parlamento diğer kesimlerin sıkıntı ve şikâyetlerini dile getirebildikleri, krallık politikaları ve niyetleri hakkında gerekli bilgiyi edindikleri bir forum olmuş, bunun sonucu olarak da kralın / monarkın gücünü sınırlayan bir konuma yükselmiştir[22]. Başka bir ifadeyle Parlamento kral / monarka karşı bir denge unsuru haline gelmiştir.

Mutlak monarşinin sınırlandırılması, aristokratların ticari tarıma geçmeleri, tarım burjuvazisinin şehirdeki burjuvazi ile ilişkiye geçmesi; parlamentoların oluşmasında etkili olan en önemli siyasi ve iktisadi koşullardandır[23]. Parlamentoların siyasal hayatta önem kazanmaları, güç kazanan toplumsal tabaka ve sınıfların iktidara ortak olma çabalarıyla paralel gelişmiştir[24]. Toplumsal sınıflar, parlamentodaki mücadeleleri vasıtasıyla toplumsal ve siyasal hayatta etkinliklerini de artırmıştır.

---

[18] Miceli, **Modern Parlamentolar**, s.21.

[19] Grant, **UK Parliament**, s.3.

[20] Ahmet N. Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s.1-3.

[21] "Simon de Montfort Parlamentosu" olarak bilinen parlamento için bkz. https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/simondemontfort/ (Erişim Tarihi 12.12.2018).

[22] Faulkner, "Parliament", s.404.

[23] Barrington Moore, **Social Origins of Dictatorship and Democracy** kitabından aktaran Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi...,** s.14-16.

[24] İlter Turan, "Parlamenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye", **SBF Dergisi,** C.33, (s.1-33), 1978, s.2.

14. yüzyılda İngiltere'de Parlamento bir ulusal meclis olarak gelişmiştir. Şövalyeler ve burjuvazi toplumun temsilcileri olarak parlamentoda yer almaya başlamışlardır. Bu kesimlerin mevcudiyeti, kralı / monarkı kanuni ve özellikle finansal sorumluluk açısından zorlamış, savaş ve vergi için gerekli işbirliği Parlamentonun bir kurum olarak gelişmesinde en önemli etkiyi yaratmıştır.[25] Lordlar Kamarası ve Avam Kamarasının kademeli olarak ayrılması bu yüzyılda gerçekleşmeye başlamıştır[26].

14. yüzyıldaki önemli gelişmelerden biri de parlamentonun isteğiyle kral tarafından bazı kraliyet yetkililerinin görevden alınması olmuştur[27]. Bilinen ilk "impeachment" uygulaması gerçekleşmiştir[28]. Uygulama parlamento tarafından başlatılmış, kendi çıkarları için kraliyet paralarını kullanan hazine yetkililerinin parlamento önünde yeminli ifade vermeleri istenmiştir[29]. Bu uygulama sonrasında "impeachment" yolunun sadece ceza yargılaması başlatmanın bir yolu olmadığı aynı zamanda kendisinin de bir yargılama olduğu görülmüştür[30].

15. yüzyılın son çeyreğinde Parlamento İngiliz yönetiminde kesin bir şekilde önemli bir kurum haline gelmiş, Lordlar ve Avam şeklinde iki kamaralı biçimine kavuşmuştur. Bu tarihte artık parlamento vergilerin ve "statute"[31] diye adlandırılan hukuk kurallarının oylanması için yöntemlere ve güce sahip olmuştur.[32] Bu yüzyıl sadece Lordlar Kamarasının etkin olduğu parlamento döneminin sonlandığı, Avam Kamarasının egemenliği kullanmak / paylaşmak için monarşiyle tam bir mücadeleye girdiği ikinci dönemidir. Bu dönemde parlamento, vergi toplama kurallarını ihlal

[25] Faulkner, "Parliament", s.404.
[26] Grant, **UK Parliament**, s.3.
[27] Matthew R. Romney, "The Origins and Scope of Presidential Impeachment", in **Hinckley Journal of Politics** (s.67-72), Vol 2, Spring 2000, s.67.
[28] Jack Simson Caird, Impeachment, House of Library, Briefing Paper Number CBP7612, 6 June, 2016, s.3. bkz. http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7612/CBP-7612.pdf (Erişim Tarihi 13.12.2018).
[29] Romney, "The Origins and Scope of Presidential Impeachment", s.68.
[30] https://www.britannica.com/topic/impeachment# (Erişim Tarihi 13.12.2018).
[31] "Statute" nun, bugünkü kullanımı kanun anlamındadır. Yasama organının çıkardığı bir şeyi emreden veya yasaklayan; yasama organının iradesi tarafından oluşturulan ve çıkarılan belirli bir yasadır. Yasamanın yazılı iradesidir. Devletin hukukunu oluşturmak için gerekli, resmi bir şekilde açıklanan formlardır. Genel veya özel, açıklayıcı, zorlayıcı, yol gösterici, izin verici olabilir. M. A. Henry Campbell Black, Joseph R. Nolan, M. J. Connolly (Ed.), "Statute",in **Black's Law Dictionary**,(p.1264-1266), ST. Paul Minn. West Publishing Co., USA 1979, s.1264-1265. Ortaçağda vergilere ve "statute" diye adlandırılan hukuk kurallarına izin vermek Parlamentoların önemli fonksiyonlarındandır. Bkz. Faulkner, "Parliament", s.407-408.
[32] Faulkner, "Parliament", s.405-409.

eden krallık yetkililerini cezalandırma hakkını elde etmiştir[33]. Parlamentonun, vergi toplama kurallarını ihlal eden krallık yetkililerini cezalandırma hakkını elde etmesi, krallığın / monarşinin ayrıcalıklarının kademeli olarak elinden alınmaya başladığının bir göstergesidir. Avam Kamarası, Lordlar Kamarasına karşı denge unsuru olmuş, siyasal arenada etkili olmaya başlamıştır.

"Statute" şeklindeki yeni hukuk kurallarını ve vergileri kabul etme yetkileri sayesinde kralın / monarkın ayrıcalıkları sınırlandırılmıştır[34]. İngiliz Parlamentosunun kendine özgü bir yasası olan 1689 tarihli "The Bill of Rights" (Haklar Beyannamesi), parlamentonun ilkelerini, serbest seçimleri, parlamento içinde ifade özgürlüğünü tesis etmiş, ayrıca parlamento onayı olmadan vergilendirmenin olamayacağını, hükümet müdahalesine karşı korunmayı, dilekçe hakkını ve mahkemelerce adil yargılanma hakkını içermiştir.[35]

17. yüzyılının son çeyreğinden itibaren parlamentoda parti sistemleri görülmeye başlanmıştır. Whig ve Tory şeklinde parlamento içi siyasi gruplar ortaya çıkmıştır.[36] Bu parlamento içi gruplar yeni kralın kim olacağı hususunda taraf olmuşlardır[37]. Ardından 1701 yılında parlamento, veraset sorununu çözmek için yasa çıkarmıştır. "Act of Settlement[38]" sonucu kralın / monarkın ayrıcalıkları sınırlandırılmıştır[39].

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri de parlamento onayı olmaksızın vergi koyamayacak olan kralın, parlamento üzerinde etkili olabilmek amacıyla nüfuz sahibi kişileri, önemli devlet işlerinin incelenmesinin bırakıldığı kabine adı verilen organa danışman almış olmasıdır. 1711 yılında da kralın kullanacağı tüm yetkilerden

---

[33] Grant, **UK Parliament**, s.1-3.
[34] Grant, **UK Parliament**, s.3-4.
[35] "The Bill of Rights" (Haklar Beyannamesi) için bkz. https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/revolution/collections1/collections-glorious-revolution/billofrights/ (Erişim tarihi 27.09.2016)
[36] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 12. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2015**,** s.323.
[37] Gökhan Göktürk, "Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri", **Sosyoloji Konferansları No: 54** (s.245-273), 2016-2, s.253.
[38] Bu yasaya göre; katolik olan veya katolik biriyle evli olan kimse tahta oturamaz. http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/revolution/overview/actofsettlement/ (Erişim tarihi 27.07.2016).
[39] Grant, **UK Parliament**, s.3-4.

dolayı kabinenin sorumlu olacağı beyan edilmiştir.[40] Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri bugün parlamentoların denetim araçlarından "soru"nun kullanılmış olmasıdır. Bilinen ilk uygulama 1721 yılında Lordlar Kamarasında gerçekleşmiştir[41]. Kont Cowper tarafından Güney Deniz Şirketi'nin baş veznedarının ülkeden kaçtığı ve Brüksel'de tutuklandığı iddialarının doğru olup olmadığı sorulmuş, bu soru Sunderland Kontu tarafından cevaplandırılmıştır[42].

17. yüzyılının son çeyreğinden itibaren; parlamentoda parti gruplarının görülmesi, "hükümetin sorumluluğu" teorilerinin ve "kabine sisteminin" kuruluşu parlamento tarihinde üçüncü dönemi oluşturmuştur[43]. Günümüzde demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru sayılan partilerin doğuşu, parlamento tarihinin ve siyasi arenanın şekillenmesini derinden etkilemiştir. Yine kabine sistemi ve hükümetin sorumluluğu düşünceleri de parlamenter sistemlerin vazgeçilmez ögelerinden biri haline gelmiştir.

1832'de " The Repsesentation of The People Act / The First Reform Act[44]" ile Avam Kamarası yasama gücünün gerçek sahibi olmuştur[45]. Seçimler, parlamentonun hem meşruluğunu artırmış hem de toplumsal içeriğini zenginleştirmiştir. 1867'de "The Second Reform Act" ile oy hakkı genişletilmiş, şehirlerdeki ev sahiplerine ve yıllık 10 sterlin / daha fazla kira ödeyenlere de oy hakkı verilmiştir. Ayrıca diğer yerleşim yerlerindeki oy verme için belirlenen servet eşiği düşürülmüş ve küçük miktarlarda tarımsal arazi sahiplerine ve kiracılara oy hakkı vermiştir.[46] Barışçıl kampanyalardan militan taktiklere kadar kadınların oy

---

[40] Turan Güneş, **Parlementer Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi,** İstanbul Üniversitesi Yayınları No:661, Nezir Akbasan Matbaası, İstanbul 1956, s.38.

[41] Hannah White, **Parliamentary Scrutiny of Government**, Instıtute For Government, s.19.

[42] **Parliamentary Questions**, House of Commons Information Office Factsheet P1, Procedure Series, August 2010, s.2.

[43] Grant, **UK Parliament**, s.3-4.

[44] Bu yasa ile birlikte seçim sistemindeki sınırlamalar halk lehine kısmen azaltılmıştır. Yeni seçim bölgeleri oluşturulmuştur. Servet kriteri yumuşatılarak, esnafı, küçük toprak sahiplerini ve kira veren çiftçileri kapsayacak şekilde oy verme hakkı genişletilmiştir. Bkz. http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/reformact1832/ (Erişim tarihi 27.07.2016).

[45] Grant, **UK Parliament**, s.4.

[46] "The Second Reform Act" için bkz. https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/furtherreformacts/ (Erişim Tarihi 13.12.2018).

hakkı mücadelesi yıllarca sürmüş, 1928'de erkekler ile eşit oy hakkına sahip olabilmişlerdir.[47]

Fransız siyasi tarihine bakıldığında ise; "Parlament" ve "Etats Generaux"lar parlamento tarihi açısından oldukça önemlidir[48]. Ortaçağda feodal yapının etkisiyle siyasal iktidar parçalanmış, kral ve feodal beyler kendi toprakları üzerinde hakimiyet sürmüşlerdir. Kral yılda birkaç kez vasalları toplayarak onlara danışmıştır. Fransa'da krala yardımcı organlar kral meclisi (Curia Regis), "Parlament" ve "Etats Generaux"tur.[49]

"Parlament", merkezi iktidarı güçlendirmek için oluşturulan kral meclislerinin yapısının dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk haliyle Parlament yargısal bir özellik göstermiştir[50]. Meslekten yargıçlardan oluşan ve temsil yetkileri olmayan Parlament'ler kralın kararlarının uygulanabilmesi için gerekli tescili sağlamıştır[51]. Bu tescil işlemi Parlament'lerin kendilerini eski kral meclislerinin mirasçısı olarak görmelerine yol açmıştır. Parlament'ler, zamanla çıkan anlaşmazlıkları lehlerine kullanarak önemli bir siyasal güç olmuştur[52].

Kral meclisi kralın danışma meclisi olup, kararlar kral tarafından alınmıştır[53]. Kral meclisinde siyasi ve idari işler görüşülmüştür[54]. Başlarda soylular ve din adamlarından oluşan bu meclislere, daha sonra ayrıcalıklı şehirlerin temsilcileri de katılmıştır. Zamanla krallar merkezi iktidarı güçlendirme çabasına girmiş, böylelikle kral meclislerinin yapısı değişmiştir. Krallar, iktidarları için gerekli mali kaynakları, genişleyen bu meclisler sayesinde elde edebileceklerini fark etmişlerdir. Zamanla kral meclisi "Etats Generaux" adlı kuruluşa dönüşmüştür. [55]

"Etats Generaux" 14. yüzyılın başında Fransa Kralının, papaya karşı mücadelesinde ihtiyaç duyduğu desteği temin ettiği kurumdur. Bu meclise soylular

[47]İngiltere'de kadınların oy hakkı için bkz. https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/ (Erişim Tarihi 13.12.2018).
[48] Miceli, **Modern Parlamentolar**, s.35.
[49] Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Genişletilmiş 15. Bası, Beta Basım, İstanbul 2015**,** s.587-588.
[50] Miceli, **Modern Parlamentolar,** s.35.
[51] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.589.
[52] Miceli, **Modern Parlamentolar,** s.36.
[53] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.589.
[54] Miceli, **Modern Parlamentolar,** s.36.
[55] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.587.

ve din adamlarının yanı sıra şehir temsilcileri de çağrılmıştır. Üç kesimin çağrılmasıyla "Etats Generaux" kurulmuştur.[56] Bu meclisteki temsilciler temsil ettikleri kesimlerin talimatları (Cahiers) doğrultusunda hareket etmişlerdir[57]. Az çok özerk grupların temsilcilerinden meydana gelen Etats Generaux, özellikle vergi konulacağı zaman toplantıya çağrılmıştır[58]. Temsili nitelikte olan bu organın görüşleriyle krallar kendilerini bağlı görmemiştir[59]. 15. yüzyılda bu meclislerin toplantıları seyrekleşmiş, 1614'ten 1789'a değin de toplanmamıştır[60].

1786 yaşanan mali kriz sonrası soylular monarşiye karşı tavır almış, vergilerin uzun zamandır toplanmayan Etats Generaux'da oylanmasını istemişlerdir. Burjuvazinin desteklediği bu talep karşısında oluşan baskı sebebiyle kral, Etats Generaux'un 1789 yılında toplanmasını kabul etmiştir. Etats Generaux'un toplanmasından sonra vergide ve yasa önünde eşitlik isteyen burjuvazi soylulara karşı mücadele etmiş, izlediği taktiklerle sayısal çoğunluğa sahip olduğu Etats Generaux'u ulusal meclis olarak kabul etmiş ve ettirmiştir. Böylece krala tabi Etats Generaux, ulusun temsilcisi olarak siyasi iktidarın ortağı olmuştur.[61]

İngiltere'de Parlamento ve Fransa'da Etat Generaux, siyasi merkezileşme faaliyetlerine koşut olarak gelişmiştir[62]. Parlamento, toplum içinde iktidar ilişkileri ekseninde oluşmuştur[63].

Parlamentoların günümüzdeki fonksiyonları halkın temsili, yasama faaliyetleri, siyasi sistemin meşrulaştırılması ve yürütmenin denetlenmesi başlıkları altında belirtilmektedir[64]. Parlamentolar, hem parlamenter hükümet sisteminin hem de başkanlık hükümet sisteminin geçerli olduğu modern devletlerde varlıklarını korumaktadır. Başkanlık sisteminde siyasi sistemin meşruluğu başkanın doğrudan

---

[56] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.587-588.
[57] Miceli, **Modern Parlamentolar,** s.38.
[58] Miceli, **Modern Parlamentolar,** s.37.
[59] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.589.
[60] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.587.
[61] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.593-597.
[62] Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, 3. Basım, Adam Yayınları, İstanbul 2002, s.260.
[63] Gencay Şaylan, "Parlamentonun Mesleki Açıdan Kuruluşu", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı** içinde (133-162), Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.134.
[64] Kenneth Newton, Jan V. Van Deth, **Foundations of Comparative Politics**, Second Edition, Cambridge University Press, New York 2010, s.141.

veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmesi sayesinde de gerçekleşebilmektedir. Bunun dışındaki diğer fonksiyonlar (halkın temsili, yasama faaliyetleri ve yürütmenin denetlenmesi) hem başkanlık hükümet sistemlerinde hem de parlamenter hükümet sistemlerinde parlamentoların görevlerindendir.

1.2. PARLAMENTER DENETİM

13. yüzyılda ortaya çıkan, başlangıçta soylular ve din adamlarından oluşan, vergi koymak / toplamak ve savaşlar için gerekli desteği sağlamak için kralın danıştığı bir meclis olan parlamentolar zamanla krala karşı bir denge unsuru haline gelmiştir. Bunda vergilendirmenin soylulardan sıradan insanlara kadar genişlemesi ve dolayısıyla bu kesimlerin temsili etkili olmuştur. Vergi toplama işlemlerinin kurallara bağlanması, seçimlerin yapılması, hükümetin sorumluluğu teorilerinin oluşması, kralın ayrıcalıklarını sınırlandırmış ve parlamentolara yasal üstünlük sağlamıştır. Günümüzde parlamentolar demokrasilerin başlıca anayasal kurumlarından biri haline gelmiştir.

Hukuki manada yasama faaliyetlerinin yapıldığı organ olan parlamentolar, siyasi açıdan denge ve kontrol mekanizmalarıdır. Parlamentoların temel görevlerinden biri yönetimin / yürütmenin denetlenmesidir. Denetim; olanı belirleyen, olması gerekeni gösteren, sorunları ortaya koyan ve bir yargıya varılan bir süreçtir[65]. Denge ve kontrol mekanizmaları olarak ele alındığında parlamentoların da denetim mekanizmalarına sahip olması gerektiği ortadadır.

Parlamenter denetim, yönetimin / yürütmenin, yasama organı tarafından denetlenmesidir. Parlamenter denetim için yasama denetimi, politik denetim veya siyasal denetim kavramları da kullanılmaktadır. Yönetimin hesap vermesini sağlamak, keyfi ve yanlış davranışlarını önlemek, politikalarını takip etmek parlamenter denetimin temel amaçlarındandır[66].

Geniş bir açıdan parlamenter denetim Erdal Onar tarafından şöyle tasnif edilmektedir: Siyasal denetim, yargısal denetim, mali denetim ve dolaylı denetim. Siyasal denetim; soru, genel görüşme ve meclis araştırmasından oluşan *bilgi*

[65] Cevdet Atay, **Devlet Yönetim ve Denetim**, Marmara Kitapevi, Bursa 1997**,** s.44-46.
[66] Hironori Yamamoto, **Tools For Parliamentary Oversight, A Comparative Study of 88 National Parliaments,** İnter-Parliamentary Union, Geneva 2007, p.9-10.

edinmeye yönelik denetim, güvenoyu ve gensorudan oluşan *hükümetin / bir bakanın siyasal sorumluluğunu doğuran denetim* şeklinde iki grupta ele alınmaktadır. Yargısal nitelikteki parlamenter denetim yolu meclis soruşturmasıdır. KİT'ler üzerindeki denetim, bütçe yoluyla denetim ve fonların denetimi mali denetimi oluşturmaktadır. Dolaylı denetimler ise kanun tasarılarının ve kanun hükmünde kararnamelerin reddi, kalkınma planlarının onanmaması, sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilanının onanmaması, dilekçelerin meclis tarafından incelenmesi şeklindedir. Ancak bilgi edinmeye yönelik dahi olsa Erdal Onar, söz konusu yolları denetim olarak kabul etmektedir.[67]

Doktrinde anayasanın lafzından hareketle bilgi edinme araçları ve denetim araçları şeklinde ayrım yapıldığı da görülmektedir. Buna göre soru, genel görüşme ve meclis araştırması meclisin bilgi edinme araçları; gensoru ve meclis soruşturması ise denetleme araçları olarak değerlendirilmektedir[68]. Ancak cevap beklemek / aramak anlamlarını içeren bilgi talepleri[69], bünyesinde bir itham veya eleştiriyi de barındırmaktadır[70]. Bilgi edinme araçları şeklinde sunulan mekanizmalar da; meclis denetimine hazırlayıcı nitelikte olmaları, yönetimi eleştirmeleri / uyarmaları, kamuoyunun dikkatini çekmeleri ve sorumluluğu doğuracak denetim yollarına imkan sağlamaları gibi nedenlerle denetim yolu olarak değerlendirilmektedir.[71]

Parlamenter denetim yollarına ilişkin öncelikle bakılması gereken metinler anayasalardır. Ancak anayasa metinlerinde konulara ilişkin genel kaideler yer alır, bu konuların detayları ise kanunlar veya içtüzüklerle gösterilir. İçtüzük, meclislerin kendi çalışmalarını düzenleyen metindir.[72] Bu çok önemli düzenleyici rolünden ötürü sessiz anayasa olarak ifade edilen içtüzük[73], meclis çalışmalarının usullerini gösteren

---

[67] Erdal Onar, "1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi", **Milli Egemenlik ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Panel**, (s.30-77). TBMM Yayınları No:48, Ankara 1990, s.30-62.

[68] Faruk Bilir, "Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru", **Parlamenter Denetim Sempozyumu 07.05.2012**, (s.135-152), s.142-143.

[69] Yamamoto, **Tools For...,** s.50.

[70] Y. Ziya Özer, **Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1939**,** s.540.

[71] Ergun Özbudun, **Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:171, Ankara 1962.

[72] Ergun Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.36, S.1, (s.3-26), Ankara 1979, s.16.

[73] Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul 1982, s.122.

bir hukuk kaynağıdır[74]. Kimi zaman içtüzüklerde de bilgiler yer alamayabilir. Bu durumda ise anayasal teamüllere bakılmalıdır.

Osmanlı'da ilk mahalli idareler, Tanzimat fermanı sonrası oluşturulan ve adil vergilendirme ilkesinin gözetilmesi maksadıyla meydana getirilen Meclis-i Muhassilin'lerdir[75]. Osmanlı'da parlamentonun temeli de Osmanlı'daki mahalli idare meclislerindeki meşveret/şura kuralına dayalı temsildir[76]. Osmanlı'da ilk parlamento yabancı ülkelerin anayasalarından yararlanılarak hazırlanan 1876 tarihli Kanun-i Esasi'yle teşkil olmuştur[77]. Osmanlı'dan günümüze –meclisin kapatılmalarını ve darbe dönemlerini dikkate almazsak- yaklaşık bir buçuk asırdır parlamentoya aşinayız. Osmanlı'dan günümüze parlamentolar kendilerine anayasa metinleri ve içtüzüklerle verilen denetleme yetkilerini kullanmışlardır. Hatta zaman zaman anayasa metinleri ve içtüzüklerde yer almasalar dahi, denetimin meclisin asli yetkilerinden biri olduğu düşüncesinden hareketle kimi denetim yollarını teamülen uygulamışlardır.

Osmanlı'da ve Türkiye'de uygulanan parlamenter denetim yolları soru, genel görüşme, gensoru, meclis araştırması ve meclis soruşturmasıdır. Osmanlı'da ve Türkiye'de meclis araştırması dışındaki denetim yollarının ne anlama geldikleri ve uygulama şekillerinin nasıl olduğu bu kısımda kısaca ele alınacaktır. Meclis araştırması ise başka bir bölümde ayrıca incelenecektir.

---

[74] Rona Aybay, "Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentocuğunun İlk Yüzyılı** içinde (s.283-326), Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.283. Dar anlamda içtüzük, sistematik bir şekilde, "içtüzük" adı altında yapılan düzenlemelerdir. Geniş anlamda içtüzük kavramının kapsamına, meclis gelenekleri, diğer yazılı kaynaklar gibi başka kaynaklar da girer. Bkz. Aybay, "Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", s.283.

[75] Hüseyin Murat Işık, **Yeni Anayasa Tartışmaları Işığında Yüksek Seçim Kurulu**, SDE Yayınları, Ankara, Mayıs 2012, s.7.

[76] İlber Ortaylı, "I. Meşrutiyet Meclisinde Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentocuğunun İlk Yüzyılı** içinde (433-448), Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.442.

[77] Coşkun Üçok, "1876 Anayasasının Kaynakları, Özellikle 1851 Prusya Anayasası", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentocuğunun İlk Yüzyılı** içinde (1-30), Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.5. Farklı görüş için bkz. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna (çev), 4. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010, s.225.

1.2.1. Parlamento Tarihimizde Soru

Soru, yasama organları tarafından en çok kullanılan denetim yoludur[78]. Bu denetim yolunun ilk ortaya çıktığı yer İngiltere'dir[79]. İngiltere'deki sözlü soru uygulamasına "soru saati" denmektedir[80].

Soru, sözlü ve yazılı olarak iki grupta ele alınmaktadır. Bu sınıflandırma anayasada yer alan ifadeden kaynaklıdır. Yazılı soruya, tartışmanın tehlikeli olacağı zamanlarda veya zamandan tasarruf etmek amacıyla başvurulduğu belirtilmiştir[81]. Soru önergesinde[82], verilecek cevabın isteniş şekli belirleyici olandır[83]. Sözlü olması; sorunun kendisine ilişkin değil, cevabına ilişkindir. Aksi takdirde bu önergenin verilen tanımına da aykırı olur. Sözlü soruların cevaplandırılması diyalog / karşılıklı konuşma şeklinde olur[84]. Konuşmalar karşılıklı olarak gerçekleşse bile, cevaplara tüm parlamento tanık olur[85]. Söz konusu karşılıklı konuşma, önerge sahibi ile Başbakan veya ilgili Bakan arasındadır. Meclisin diğer üyeleri, buna dâhil olamazlar[86].

Bu denetim yoluyla hükümetin veya bir Bakanın siyasi veya cezai sorumluluğu ortaya çıkmaz[87]. "Etkinliği sınırlı"[88] bir denetim yolu olarak görülen soru ile, hükümet eleştirilere tatmin edici açıklamalar yapmaktan

---

[78] Şeref İba, **Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997**,** s.33.

[79] Ahmet Ağaoğlu, **Ahmet Ağaoğlu ve Hukuk-ı Esasiye Ders Notları (1926-1927)**, Boğaç EROZAN (Haz.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012**,** s.311.

[80] Tunaya, **Siyasal Kurumlar...,** s.356. Soru talebi / Question Time, parlamentoda belli günlerde sözlü sorulara cevap verilmesidir. Bkz. Yamamoto, **Tools For...,** s.49.

[81] Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.67.

[82] Parlamento hukukunda önerge, bir konu hakkında öneride veya talepte bulunmaya isteğidir bkz. Brenda Erickson, **Parlıamentary Procedure, A Legislators' Guide**, National Conference of Legislatures, Washington 2012, p.9. Önerge meclisi harekete geçiren araçlardan biridir bkz. Michael K. Middleton, **Participation For All, A Youth Parliament Handbook**, İnternational Debate Education Association, Newyork 2006, p.22. (ProQuest ebrary. Web. 1 August 2016.).

[83] Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.66. Soruya verilecek cevabın isteniş şeklinin belirleyici olmasının dayanağı; 13 Mayıs 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nin 1914'te değiştirilmiş ancak mecliste görüşülmemiş şeklinin 107'inci maddesi ve 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesi'nin 151'inci maddesidir. İlgili maddeler için bkz. İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.323 ve 275.

[84] A. Selçuk Özçelik, **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri (Cilt 1),** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982, s.320.

[85] Yamamoto, **Tools For...,** s.49.

[86] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s.320.

[87] Atar, **Türk Anayasa Hukuku,** 10. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya 2015**,** s.232.

[88] Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.320.

kaçınabilmektedir[89]. Sorunun, meclis denetimini hazırlayıcı bir niteliği vardır[90]. Soru önergesiyle dolaylı sonuçlar ortaya çıkar[91]. Yönetimin eleştirilmiş / uyarılmış olması, fikirlerinin ve eylemlerinin gerekçelerinin öğrenilmiş olması, sorunun dolaylı sonuçlarından bazılarıdır[92].

Osmanlı'da Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde; Kanun-i Esasi'de ve 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde, soruya ilişkin bir kural bulunmamaktadır[93]. Ancak milletvekilleri bu dönemlerde gensoru (istizah) yolunu kullanarak, bu eksikliği gidermeye çalışmışlardır. Bu dönemlerde soru istemleri şeklen gensoru biçiminde gerçekleşmiştir. İstemler yazılı / sözlü olarak Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Sadrazam, hükümet ve nazırlar bu denetim yolunun muhatabı olmuştur. Başlarda soru önergelerinin kabulü için Meclis çoğunluk kararı aranmış, zamanla bu uygulamaya son verilmiştir. Bu dönemde Meclis İdare Heyetine de soru sorulmuştur[94].

Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası döneminde de anayasa metninde ve içtüzükte soruya ilişkin bir kural bulunmamaktadır. Ancak milletvekilleri Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi teamülen bu müesseseyi kullanmışlardır. Bu dönemde kısmen de olsa milletvekilleri, içtüzükteki 1914 tarihinde değiştirilen ancak görüşülmeyen soruya ilişkin kurallara uymuşlardır. Soru önergeleri, uygulamada bir veya birden fazla[95] milletvekili tarafından verilmiştir.

---

[89] Turan, "Parlamenter Demokraside...", s.19.

[90] İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu,** Mars Matbaası, Ankara 1965, s.344.

[91] İba, **Parlamenter Denetim...,** s.34.

[92] Miceli, **Modern Parlamentolar,** s.121.

[93] Ahmet Ali Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Parlamenter Denetim (1908-1920)**, Birinci Baskı, Çizgi Kitapevi, Konya 2007, s.31-42. 13 Mayıs 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nin değiştirilmesine ilişkin olarak İkinci Meşrutiyet döneminde çalışmalar yapılmış, ancak hazırlanan tasarılar bir bütün olarak görüşülememiştir. Soru; içtüzüğün 1914 tarihinde değiştirilmiş ancak görüşülmemiş olan onikinci bölümünde düzenlemiştir. Bkz. Servet Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1972, s.25-38. 13 Mayıs 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nin değiştirilmiş şeklinin metni için bkz. Şeref İba, **Osmanlıdan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, TBMM Basım Evi Müdürlüğü, Ankara 2007, s.295-336.

[94] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.18-38.

[95] Birden fazla milletvekili tarafından imzalanan soru önergesine örnek olarak Niğde milletvekili Vehbi Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu önerge bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 15, 13.5.1336, Cilt 1, s.185-186.

Soru önergelerin muhatabı İcra Vekilleri Heyeti[96], Bakanlar ve Meclise bağlı olduğu kabul edilen kurumlardır[97]. Bu dönemde Meclis İdare Heyetine yöneltilen soru önergesine rastlanmamıştır. Bu dönemde soru önergeleri sözlü[98] veya yazılı cevaplandırılmak üzere Meclis Başkanlığına sunulmuştur[99]. Başkanlık bir önergeyi kişilik ve özel hayata dair olduğundan dolayı kabul etmemiştir[100]. Verilen soru önergeleri okunmuş, okunduktan sonra meclisin kabulüne ihtiyaç duyulmadan ilgili makama gönderilmiştir[101]. Soru önergesinin muhatabı olan Vekil (Bakan), benzer konulardaki önergelere tek bir cevap vermiştir[102]. Soru önergelerinin cevaplandıktan sonra cevabın yeterli olup olmadığı zaman zaman oylanmıştır[103].

Soru, anayasa kuralı olarak ilk defa 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye'de, içtüzük kuralı olarak ise 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesi'nde yer almıştır[104]. İlgili anayasada sorunun Meclisin yetkilerinden

---

[96] Örneğin Karesi mebuslarının hicret eden memurlar hakkında verdikleri önerge bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 39, 24.7.1336, Cilt 2, s.380.

[97]Ankara İstiklal Mahkemesi soru sorulacak makamlardan olmamasına rağmen, mahkemenin Meclise bağlı olduğu gerekçesiyle, kuruma yöneltilen soru önergesi kabul edilmiştir. Söz konusu önerge için bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (25 Kanunuevvel 1336 tarihli yüzyirmibirinci içtimadan-30 Kanunusani 1337 tarihli yüzkırkıncı içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 7, 2. Basılış TBMM Matbaası, Ankara 1944, s.6.

[98]Sözlü olarak cevaplandırılması istenen soru önergeleri için "*şifahi sual takriri*" ifadesi kullanılmıştır. Örneğin "*Erzurum Mebusu Necati Beyin, mültecilerin tedarik ettikleri vesaiti nakliyenin ellerinden alınması esbabına dair Müdafaai Milliye Vekâletinden şifahi sual takriri*" bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 38, 24.7.1336, Cilt 2, s.378-380. Nizamname-i Dahilinin tadil edilmiş halinde "*vicahi*" kelimesi kullanılmıştır. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.178. "Vicahi" Arapça kökenli bir kelime olup, "*yüzyüze olan veya yüzyüze yapılan*" anlamına gelir bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b433862dc00a6.64410090 (Erişim Tarihi, 09.07.2018).

[99]"Şifahi sual takriri" olarak düzenlenen soru önergelerinin yazılı olarak da cevaplandırıldığı görülmüştür. Örneğin "*Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa Beyin, Alucra Kaymakamının bigayri hakkın işten el çektirilmesi esbabına dair Dahiliye Vekâletinden şifahî sual takriri*" ilgili Bakan tarafından yazılı olarak cevaplandırılmıştır. Önerge için bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (31.VII.1336 Tarihli kırkbirinci İçtimadan-6.IX.1336 Tarihli altmışıncı İçtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 3, 3. Basılış, TBMM Basımevi, Ankara 1981, s.6 ve 60.

[100]"*Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Ankara Maarif Müdürü Muhiddin Beyle Ankara Darülmuallimatı hakkında Maarif Vekâletinden şifahi sual takriri*" bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 24, 5.6.1336, Cilt 1, s.87.

[101] **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 15, 13.5.1336, Cilt 1, s.185-186.

[102] Örneğin "*Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Beyin, Siverek livası muallimlerinin maaş alamamaları sebebine dair Maarif Vekâletinden şifahi sual takriri*" ve "*Elâziz Mebusu Hüseyin Beyin, muallimlerinin maaşatının verilmemesi sebebine dair Maarif Vekâletinden şifahi sual takriri*" tek seferde cevaplanmıştır bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 32, 12.7.1336, Cilt 2, s.342-346.

[103] Örneğin "*Saruhan Mebusu Refik Şevket Beyin, Ankara Darülmualliminin başka bir tarafa nakledilmesinin esbabı hakkında Maarif Vekâletinden şifahi sual takriri*" bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 34, 14.7.1336, Cilt 2, s.307-310.

[104] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.19.

biri olduğu ve nasıl yapılacağının içtüzükte gösterileceği belirtilmiştir (1924 TEK, m.22). Anayasa ile içtüzüğün kabulü arasında 37 ay fark bulunmaktadır. Bu süre zarfında eski uygulamalar doğrultusunda soru önergeleri verilmiştir[105]. Soru ayrıntıları, 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesi'nin 149-156'ncı maddelerinde düzenlenmiştir[106].

Milli Birlik Hükümeti döneminde hem Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü'nde hem Temsilciler Meclisi İçtüzüğü'nde soru müessesesi yer almıştır[107]. Bu düzenlemeler 1927 TBMM Dahili Nizamnamesi'nde yer alan hükümlerle hemen hemen aynıdır. Temsilciler Meclisi İçtüzüğü'nde iki önemli yenilik dikkat çekmektedir. Bunlar, sözlü soruların, gün belirlenmediği sürece Pazartesi günü görüşülecek ve yazılı sorulara 15 gün içinde cevap verilecek olmasıdır.

1961 Anayasası döneminde soru, hem Cumhuriyet Senatosu'nun hem Millet Meclisi'nin ortak yetkilerinden olan bir denetim yoludur (1961 Anayasası, m.88/1). Bu dönemde soruya ilişkin yenilik, soru önergesinin sadece bir üye tarafından imzalanacak olmasıdır[108].

---

[105] Örneğin "*Menteşe Mebusu Esat Efendinin; Leyli mekteplere ne kadar meccani talebe alındığına ve nerelerde ibtidaı mektepleri açıldığına dair Maarif Vekaletinden sual takriri*" bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (19.10.1340 tarihli kırkbeşinci içtimadan 30.10.1340 tarihli kırkdokuzuncu içtimaa kadar)** Devre 2, İçtima Senesi 2, Cilt 9, T.B.M. Meclisi Matbaası, Ankara 1975, s.26. "*Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyin; Tıp Fakültesinin Haydarpaşa'dan İstanbul'a nakli esbabı hakkında Maarif Vekaletinden suali*" bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (5.1.1341 tarihli Otuzikinci içtimadan 29.1.1341 tarihli Kırkikinci içtimaa kadar)** Devre 2, İçtima Senesi 2, Cilt 12, T.B.M. Meclisi Matbaası, Ankara 1975, s.30. *Siverek Mebusu Kadri Ahmet Beyin; şimendifer yolcularına da teşmili imkanı ve Ankara'da memurin için iktisadi haneler inşası hakkında Dahiliye Vekaletinden suali ve Vekil Cemil Beyin şifahi cevabı*" bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (2.1.1926 tarihli otuzbeşinci içtimadan 31.1.1926 tarihli kırkyedinci içtimaa kadar)** Devre 2, İçtima Senesi 3, Cilt 21, T.B.M. Meclisi Matbaası, Ankara 1977, s.31-33.

[106] İçtüzükte soruya ilişkin hükümler özetle şöyledir: Her milletvekili hükümet adına Başbakana veya Bakanlara sözlü veya yazılı sorular sorabilir. Cevap ister sözlü istensin ister yazılı, soru önergesi yazılı olarak Başkanlığa verilmelidir. Soru, açık ve belirli konularda bilgi istemekten ibarettir. Verilen soru önergeleri tutanağa geçirilir ve ilgili Bakana bildirilir. Cevaptan önce katiplerden biri soru önergesini okur. Bakan, kamu yararından dolayı veya gerekli olan bilgilerin toplanması için cevabını belirli bir süre geciktirebileceğini bildirebilir. Bakan gününden önce soruyu cevaplayabilir, kamu yararından dolayı cevabını kapalı oturumda verebilir. Soru önergesini veren cevap günü hazır bulunmazsa bir defaya mahsus, gelecek birleşime bırakılır. Tekrar hazır bulunmazsa önerge düşmüş olur. Soru önergesini veren milletvekili, Bakanın cevabı üzerine 15 dakika süreyle görüş beyan etme hakkına sahiptir. Bütçe görüşmeleri sırasında milletvekilleri soru hakkındaki usullere bağlı kalmadan istediği soruları Bakana sorabilir.

[107] Servet Armağan Resmi Gazetede yayınlanmayan söz konusu içtüzük metinlerini meclis arşivinden temin ettiğini belirtmiştir. Bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.42.

[108] Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü madde 118/1 ve Millet Meclisi İçtüzüğü madde 94/2. İçtüzük metinleri için bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.359 ve s.439.

Milli Güvenlik Konseyi döneminde soru, Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü'nde "yazılı veya sözlü bilgi istemek" denetim başlığı altında yer almıştır (m.19)[109]. Bilgi, Milli Güvenlik Konseyi tarafından Başbakan ve Bakanlardan istenir. Uygulamada bu, önerge olmaksızın kanun maddelerinin görüşülmesi esnasında gerçekleşmiştir[110].

1982 Anayasası döneminde soru anayasa metninde ve içtüzükte yer almaktadır. 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği ile "sözlü soru" kaldırılmış, sadece yazılı soru kalmıştır. Bu değişikliğe göre sorunun muhatabı Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlardır ve yazılı sorular 15 gün içinde cevaplandırılmalıdır (1982 Anayasası, m.98/5). Yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı'na doğrudan doğruya soru sorulamayacaktır. Değişiklik öncesi anayasamızda sorunun tanımı yapılmışken, değişiklik sonrası sorunun tanımına yönelik bir ifade anayasada yer almamıştır.

Yazılı soru önergelerinin verilme şeklinin, içeriğinin ve kapsamının Meclis İçtüzüğü ile düzenleneceği belirtilmiştir (1982 Anayasası, m.98/6). Başlangıçta Meclis İçtüzüğü değişiklik teklifinde yazılı soru önergelerinin 500 kelimeyi geçemeyeceği maddeler arasında sayılmış, ancak Anayasa Komisyonu tarafından yasamanın yürütmeyi denetleme fonksiyonunu kısıtlayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir[111]. 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği Meclis İçtüzüğünde değişiklikleri zorunlu kıldığından, 9 Ekim 2018 tarihinde 1200 karar numarasıyla Meclis İçtüzüğü'nün kimi maddeleri değiştirilmiştir[112].

---

[109] "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü", **Resmi Gazete**, 28 Eylül 1980, Sayı 17119. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

[110] Örneğin Orgeneral Nurettin Ersin'in, 6136 sayılı kanun değişiklikleri esnasında sorduğu soru bkz. **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 9 Eylül 1980 tarihli 1inci Birleşimden 17 Aralık 1980 tarihli 24ncü Birleşime kadar**, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s.130.

[111] "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Binali Yıldırım'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Değişik Yapılmasına Dair İçtüzük Teklifi (2/772) ve Anayasa Komisyonu Raporu" için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss4.pdf (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[112] "Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Değişik Yapılmasına Dair Karar", **Resmi Gazete**, 16 Ekim 2018, Sayı 30567 (Mükerrer). http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181016M1-1.pdf (Erişim Tarihi 20.12.2018).

1 Ekim 2018 tarihinden itibaren 3000'e yakın yazılı soru önergesi verilmiştir[113]. Anayasa ve İçtüzük metni doğrultusunda 15 gün içinde cevaplandırılması gereken yazılı soruların uygulamada süresi geçtikten sonra cevaplandırıldığı görülmüştür. 20 Aralık 2018 tarihi itibariyle, 27'nci yasama döneminin 2'nci yasama yılında 359 adet soru önergesi süresi geçtikten sonra cevaplandırılmıştır[114]. Bu dönemde verilen yazılı önergelerin yarısından fazlası ise süresi içinde cevaplandırılmadığından gelen kağıtlar listesinde yayınlanmıştır[115]. Yazılı soruların süresi içinde cevaplandırılmamasının tek sonucu İçtüzük hükmü gereği, bu durumun gelen kağıtlar listesinde ilan edilmesidir (m.99/3). Bu dönemde verilen yazılı önergelerin sadece 78'i muhatapları tarafından cevaplandırılmıştır[116]. Ancak söz konusu cevapların içeriği soruları karşılamamaktadır. Örneğin bir milletvekilinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığına ait arsa ve araziler ile bunların satış ve kiralama işlemlerine ilişkin kapsamlı önergesine, soruları karşılamayan bir cümle ile cevap verilmiştir[117].

İçtüzüğün kanun tekliflerinin Genel Kurulda görüşülme usullerini düzenleyen maddesinde "soru-cevap" şeklinde bir prosedüre yer verilmiştir. İçtüzüğün 81/1-b hükmü şöyledir: "*Teklifin tümünün görüşülmesinden sonra yirmi dakika komisyonla soru ve cevap işlemi yapılır. Maddeler üzerinde bu süre on dakikadır*." Madde metninde görüldüğü üzere bu soru-cevap işlemi komisyonla yapılmaktadır. Bütçe ve kesin hesap kanunları da birer teklif olduğu için bu kanun teklifleri sonrasında da soru-cevap işlemi yapılır. İçtüzüğün 62/2 hükmü doğrultusunda bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerinde Yürütme adına Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar Genel Kurul oturumlarına katılabilir ve görüş bildirebilirler. Uygulamada bütçe görüşmeleri sırasında bu soru-cevap işleminin, Genel Kurula yürütme adına katılan kişilerle diğer partilerin milletvekilleri arasında "sözlü soru" uygulamasına benzer şekilde

[113]20 Aralık 2018 tarihinde toplam kayıt sayısı 2901 olarak görülmektedir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[114] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[115] 1734 adet yazılı soru önergesi süresi içinde cevaplanmadığından gelen kağıtlarda yayınlanmıştır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[116] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[117] Önerge ve cevap için bkz. https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-4346c.pdf (Erişim Tarihi 20.12.2018).

kullanıldığı görülmektedir. Milletvekilleri komisyon haricinde Genel Kurula yürütme adına katılan kişilere de sözlü olarak soru sormakta ve cevap beklemektedirler. Bazı sorular o anda sözlü olarak cevaplandırılmakta, kalan soruların ise zaman darlığı nedeniyle yazılı olarak verilmesi halinde cevaplandırılacağı belirtilmektedir.[118] Uygulamada görüldüğü üzere "soru-cevap" işlemi, bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerinin görüşülme sonrasında bir nevi "sözlü soru" uygulamasına evrilmektedir.

1.2.2. Parlamento Tarihimizde Genel Görüşme

Genel görüşme, üyeleri tarafından belirlenen konularda parlamentonun karar verme sürecini kolaylaştıran sözlü şekildeki görüş alışverişidir[119]. Genel görüşme ile birlikte Genel Kurul yürütme organının denetimi için önemli bir platform olur[120].

Genel görüşmenin etkinlik düzeyi, sözlü soru ve gensoru arasındadır. Soruyla benzerliği siyasal sorumluluğun bulunmaması, gensoruyla benzerliği diğer milletvekillerin de katılmasıdır.[121] Genel görüşmenin sorudan farklı bir yanı, diyalog / karşılıklı konuşmanın yerine genel bir tartışma ortamının oluşmasıdır. Diğer farklı özelliği genel görüşmenin kabul edilmesinde meclis başkanlığının takdir yetkisinin bulunmamasıdır[122].

Genel görüşme sonrasında oylama yapılmaz[123]. Ancak parlamenterler isterlerse ortak bildiri yayınlayabilirler[124]. Genel görüşme sonrasında cezai ve siyasi sorumluluk ortaya çıkmaz[125]. Genel görüşme eleştiri imkanı yaratarak diğer denetim yollarını mümkün kılar[126], tartışılan konu genel görüşmeyle kamuoyunun gündemine girer[127].

---

[118] 2019 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi ile 2017 Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısı görüşmeleri ve Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay'ın açıklamaları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem27/yil2/ham/b03901h.htm (Erişim Tarihi 22.01.2019).
[119] Yamamoto, **Tools For...,** s.62.
[120] Yamamoto, **Tools For...,** s.11.
[121] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.52.
[122] Fahri Bakırcı, **TBMM'nin Çalışma Yöntemi**, İmge Kitapevi, Ankara 2000, s.501.
[123] Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2000, s.417.
[124] İba, **Parlamenter Denetim...,** s.78.
[125] Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 14. Bası, Beta Basım, İstanbul 2014, s.312.
[126] Atay, **Devlet Yönetim ve Denetim**, s.245.
[127] Atilla Yayla, **Siyaset Bilimi**, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2015, s.270.

Osmanlı'da Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde; Kanun-i Esasi'de ve 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde genel görüşmeye ilişkin bir kural bulunmamaktadır, ancak bu denetim yolu fiili olarak uygulanmıştır[128].

Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası döneminde de anayasa metinlerinde ve içtüzükte genel görüşmeye ilişkin bir kural bulunmamaktadır. Ancak fiilen genel görüşme yapılmıştır. Genel görüşme önergesi olarak değerlendirilen önergeler de "malumat ita edilmesi"[129], "Meclisin tenvir edilmesi"[130] ve "izahat alınması"[131] ifadeleri yer almaktadır. Bunların dışında parlamenter denetim aracı olan genel görüşme için "müzakere-i umumiyye"[132] kavramı da kullanılmıştır. Genel görüşme önergesi olarak değerlendirilen önergeler devleti ve toplumu ilgilendiren konularda verilmiştir[133]. Önergeler bir milletvekili tarafından verildiği gibi[134], birden fazla milletvekili tarafından da verilmiştir[135]. Meclis başkanı önergenin dikkate alınması hususunu oylayarak, önergenin kabul edilmesi halinde görüşmeleri başlatmıştır.

---

[128]Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.357-358. Birinci Meşrutiyet döneminde konuları Osmanlı-Rus savaşı ve barış görüşmeleri olan iki genel görüşme önergesi verilmiştir. Bkz. Ahmet Ali Gazel, "Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Genel Görüşme", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.17, (s.267-294), 2005, s.293. İkinci Meşrutiyet döneminde Girit meselesi ve hükümetin dış siyaseti konularında iki genel görüşme yapılmıştır. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.358-359.

[129] Örneğin "*Ayintap Mebusu Yasin Beyin, "Ayintap ahvali hakkında malûmat ita edilmesine dair takriri*" bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 54, 21.8.1336, Cilt 3, s.364.

[130] Örneğin "*Vaziyeti siyasiye ve safahatı askeriye hakkında bir celsei hafiyede Heyeti Vekilece Meclisin tenvir edilmesine dair"* bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (8.IX.1336 tarihli altmış birinci içtimadan 6.X.1336 tarihli yetmiş dokuzuncu içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 4, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1981, s.254-255.

[131] Örneğin "*Edirne Mebusu Şeref Beyin, Yunanların Bursa'yı yakacakları şayiası hakkında izahat alınmak üzere Hariciye Vekilinin Meclise daveti hakkında takriri"* bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (23 Haziran 1337 tarihli Kırk Birinci îçtimadan 3 Ağustos 1337 tarihli Altmışıncı İçtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 2, Cilt 11, TBMM Matbaası, Ankara 1958, s.189.

[132] "*Bursa Mebusu Muhiddin Baha'nın Yunan mezalimi hakkında müzakere-i umumiye küşadı takriri"* bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 2, İçtima 48, 9.7.1337, Cilt 11, s.207. Müzakere-i Umumiyye, kanun tasarı ve tekliflerinin genel kurulda maddelerin tümü üzerinden görüşmesi için kullanılan bir kavramdır. Tadil edilen nizamname-i dahilinin 64. maddesinin b fıkrasında geçmektedir bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.167.

[133] Örneğin "*Karahisarı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Beyin, Kars Kongresi hakkında Hariciye Vekilinin izahat vermesine dair takriri*" bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (24 Eylül 1337 tarihli Seksen Birinci içtimadan 27 Teşrinievvel 1337 tarihli Yüzüncü İçtimaa kadar)** Devre 1, İçtima Senesi 2, Cilt 13, TBMM Matbaası, Ankara 1958, s.229-230.

[134] **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 2, İçtima 48, 9.7.1337, Cilt 11, s.189.

[135] Örneğin "*İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyle, refikinin, umuru hariciye hakkında Vekilinin Meclise malûmat vermesine dair takrir*" bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (25 Kânunuevel 1336 tarihli yüz yirmi birinci içtimadan 30 Kânunusani 1337 tarihli yüz kırkıncı içtimaa kadar)** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 7, 2. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1944, s.23.

Genel kurulda bulunan diğer milletvekilleri muhataba ilave sorular yönelterek konuyu derinleştirmişlerdir. Önergelerin muhatabı İcra Vekilleri Heyeti üyeleridir. Görüşmeler açık şekilde gerçekleşmiştir. Görüşmelerden sonra sadece açıklamanın yeterli olup olmadığı oylanmıştır[136].

1924 Anayasası döneminde de genel görüşmeye ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak soru ve gensoru niteliğinde olmayan önergeler verilmiştir. Bu önergelerin gayesi Meclise, Hükümet üyeleri tarafından bilgi verilmesini sağlamaktır. Bu önergeler, devleti ve toplumu ilgilendiren konuları gündeme getirmiş ve bizzat Hükümet üyeleri tarafından açıklanmasını sağlamıştır. Bu yönleriyle bu önergeler, parlamenter denetim yollarından genel görüşmeye benzemektedir. Ancak önergelere cevap verildikten sonra müzakere açılmamış, önerge sahibi milletvekilleri de dahil olmak üzere diğer meclis üyelerine söz verilmemiştir. Bu yönüyle ise genel görüşmeden farklılaşmaktadır.[137]

Genel görüşme ilk kez, Milli Birlik Hükümeti döneminde anayasal nitelikte bir belge olan 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı kanunda zikredilmiştir. Buna göre genel görüşme Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın politika ve çalışmalarıyla ilgili konunun aydınlatılması amacıyla yapılır (157 sayılı Kanun, m.37/3). Genel görüşme, içtüzük kuralı olarak ise Türkiye'de ilk kez Temsilciler Meclisi İçtüzüğünde yer almıştır[138]. Genel görüşme, Temsilciler Meclisi İçtüzüğü 47-50'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Genel görüşme, Hükümetin veya bir Bakanın politika ve çalışmalarıyla ilgili konuların görüşülmesidir (TMİ, m.47). Genel görüşme açılması en az on üyenin birlikte vereceği önerge ile olur. Önergeler ilgili Bakana veya Hükümete bildirilir. Önergeler hakkında izahat en geç 10 gün içinde Meclis Kürsüsünden yapılmalıdır (TMİ, m.48). Genel görüşme önergeleri mecliste okutulur. İsterse önerge sahiplerinden biri önergeyi açıklar. Ardından Hükümet veya ilgili

---

[136] Örneğin "*Yunan ordusunun taarruzuna ve Yunan mezalimine dair İcra Vekilleri Reisi Fevzi Paşanın beyanatı*" bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 2, İçtima 49, 11.7.1337, Cilt 11, s.236-238.

[137] Örnek için bkz. *"Sinob Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk ve iki arkadaşının Dışişleri Bakanının son Avrupa seyahatinden dönmesi dolayısiyle dünya işleri ve bilhassa memleketimizi ilgilendiren Milletlerarası meseleler hakkında Mecliste açıklamada bulunmasına dair önergesi (4/125)"* bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi (1 Aralık 1948 tarihli on üçüncü Birleşimden 29 Aralık 1948 tarihli yirmi beşinci Birleşime kadar)** Dönem 8, Toplantı Senesi 3, Cilt 14, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1949, s.153-155.

[138] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.52.

Bakan dinlenir. Önerge sahipleri ve diğer üyelerin de görüşmeye katılma hakları vardır (TMİ, m.49). Görüşmelerin yeterliliğine karar verildikten sonra gündemin diğer maddelerine geçilir (TMİ, m.50).

1961 Anayasası döneminde genel görüşme ilk kez anayasa kuralı olarak düzenlenmiştir[139]. Genel görüşme her iki meclisin yetkilerinden olduğu için hem Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nde hem Millet Meclisi İçtüzüğü'nde genel görüşmeye ilişkin hükümler vardır. Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nde yer alan hükümler Temsilciler Meclisi İçtüzüğündeki hükümlerle hemen hemen aynıdır. Getirilen yeniliklerden biri genel görüşme isteminin en az 5 üye ile olacağıdır (CSİ, m.128). Millet Meclisi İçtüzüğü'nün getirdiği yeniliklerden biri önerge verebilecekler arasında hükümeti ve siyasi parti gruplarını da saymış olmasıdır (MMİ, m.100/1). Ayrıca önergeler 500 kelimeden fazlaysa, en fazla 500 kelimeden oluşan özet eklenmelidir (MMİ, m.100/2).

1982 Anayasasının 98'inci maddesinin 3'üncü fıkrasında genel görüşme *"toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.*" şeklinde ifade edilmiştir. 6 Nisan 2017 Anayasa değişikliği doğrultusunda Meclis İçtüzüğünde, genel görüşme açılması talebinde bulunacaklar arasında bulunan Hükümet çıkarılmıştır. Hükümete duyurma, "milletvekillerine duyurulur" şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca 2017 Temmuz ayında yapılan değişiklikle de "beşyüz kelimeyi geçmemek üzere eklenen önergenin özetinin genel kurulda okunması" hükmü çıkarılmıştır. 1 Ekim 2018 tarihinden itibaren 6 adet genel görüşme açılması önergesi verilmiştir[140]. 20 Aralık 2018 tarihi itibariyle açılan bir genel görüşme olmamıştır.

1.2.3. Parlamento Tarihimizde Gensoru

Gensoru; neticesi siyasi sorumluluk (istifa veya düşürülme) olabilen, Bakanlar Kurulundan veya bir Bakandan sözlü açıklama isteğidir[141]. Meclisin

---

[139] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.52.

[140] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_genel_gorus_onergeleri.sorgu_yonlendirme?d_yy=272&os_sicil=0&y_d_d_k=0&esas_no=&genel_evrak_tarihi_basla=&genel_evrak_tarihi_bitis=&metin_arama=&icerik_arama= (Erişim Tarihi 20.12.2018).

[141] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.344.; Bahri Savcı, "Parlımenter Rejimli Hükümetin Unsurları", **Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi** içinde (s.24-67), C.IV, S.1, 1949, s.56.

güvenini veya güvensizliğini içeren gensoruda, genel görüşme şarttır[142]. Soysal gensoruyu, güvenoyuna başvurulan genel görüşme şeklinde açıklamaktadır[143].

Hükümetin siyasi sorumluluğu, parlamenter sistemlerin en temel unsurlarından biridir.[144] Yasama denetimi yolları arasında "en etkili denetim yolu" olarak görülen gensoru önergesi sonucunda, hükümetin veya bir Bakanın siyasi sorumluluğu ortaya çıkar[145]. Soysal, gensorunun asıl değerinin sonucunda değil, hükümetin düşürülme olasılığı doğrultusunda yapılan görüşmelerde olduğunu; bu açıdan muhalefet çalışmalarının önemli olduğunu belirtmektedir[146]. Gensoru yoluyla; hükümet düşürülme korkusuyla daha dikkatli davranır, hükümet güveni koruyup korumadığını görür, ilgili konu kamuoyunda yer alır.[147]

İlk kez Fransa'da ortaya çıkan bu mekanizma, Osmanlı-Türk anayasa tarihinde 23 Aralık 1876 Kanuni Esasi'nin 38'inci maddesi ve 13 Mayıs 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nin 29-31'inci maddeleri ile düzenlenmiştir[148].

Gensorunun eski kullanımı, açıklayıcı bilgi istemek anlamına gelen "istizah"tır[149]. İstizah kelimesi yerine gensoru kavramının kullanılması hukuk dilinin Türkçeleştirilmesi ile 1945 yılında gerçekleşmiştir[150]. Gensoru kelimesinin, "geniş" ve "soru" kelimelerinin kısaltılmasıyla oluşturulduğu ifade edilmektedir[151].

Gensoru Kanun-i Esasi'de ve 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde "istizah" şeklinde zikredilmektedir. Gensorunun muhatabı Bakanlardır

---

[142] Ağaoğlu, **Hukuk-ı Esasiye...,** s.312.

[143] Soysal, **Anayasaya Giriş**, İkinci Yayınlanış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s.271.

[144] Babanzade İsmail Hakkı, **Babanzade İsmail Hakkı Hukuk-ı Esasiye**, Fernaz Balcıoğlu, Ayça Büşra Balcıoğlu (Haz.), Erguvani Yayınevi, Ankara 2014**,** s.354.

[145] Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt1**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011**,** s.867-869.

[146] Soysal, Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı,** 11. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1997, ,s.210-211.

[147] Atay, **Devlet Yönetim ve Denetim,** s.242. Tanilli, **Devlet ve Demokrasi...,** s.385.

[148] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.72-73. Kanuni Esasi metni için bkz. Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Senedi İttifaktan Günümüze),** Yenilenmiş 2. Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s.39-55.

[149] İstizah için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Hasan Ferhat Aydın, Özlem Çakır (Haz.), **Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Tutanak Terimleri Sözlüğü**, TBMM Basımevi, Ankara 2015, s.93.

[150] Cem Eroğul, "Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C.49, S.3., (s.119-148), 1994, s.136.

[151] Özkan Tikveş, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir 1982, s.176.

(KE, m.38; HMND, m.29). Milletvekillerinden biri gensoru verilmesini teklif eder. Gensoru, Heyeti Umumiye (Genel Kurul) Başkanı'na gerekçeli bir önergeyle verilir (HMND, m.29). Genel Kurul'da okunan önergenin kabul edilip edilmemesi hakkında oylama yapılır ve önergenin kabul edilmesinde oy çokluğu aranır (HMND, m.29). Kabul edilen önergenin görüşülmesi için gün belirlenir ve muhatabına Genel Kurul'a gelmesi için veya emrindeki yetkili memuru göndermesi için davetiye yazılır (HMND, m.29). Gensorunun görüşüleceği gün, önerge okunur ve muhatabı tarafından cevaplandırılır (HMND, m.30). Cevaplamanın ardından görüşmelerin yeterli olup olmadığı oylanır (HMND, m.31). Ancak Birinci Meşrutiyet döneminde Bakanlar, Meclise değil Padişaha karşı sorumludurlar (KE, m.7 ve m.27). Gensoru görüşmeleri sonrasında Meclisin olumsuz bir tutum sergilemesi durumunda neticenin ne olacağı belli değildir.

"İstizah" şeklinde zikredilen gensoru, İkinci Meşrutiyet döneminde de anayasada ve içtüzükte yer almıştır. Hicri 5 Şaban 1327- Rumi 8 Ağustos 1325 tarihinde "*7 Zilhicce 1293 Tarihli Kanunu Esasinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*"[152] ile, gensorunun yer aldığı 38'inci madde de değiştirilmiştir. Gensorunun düzenlendiği maddede gensoru neticesine yer verilmiştir. Buna göre gensoru neticesinde Heyeti Mebusan'ın, hakkında güvensizlik açıkladığı Bakan düşmüş olur. Başbakan hakkında güvensizlik açıklandığı zaman Bakanlar Kurulu hep birlikte düşer.

1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisinin 1914 tarihinde değiştirilmiş ancak görüşülmemiş olan onikinci bölümünde gensoruya ilişkin yeni düzenlemeler de bulunmaktadır. İlk haliyle Nizamname-i Dahili'de 3 madde olarak düzenlenmişken, değişiklik sonrası 10 madde olarak düzenlenmiştir. Değişikliklerden önemli olan hususlardan biri gensoru önergesinin konusudur. Daha evvel gensorunun konusuna ilişkin herhangi bir hüküm bulunmazken, değişiklik sonrası hükümetin hareket ve icraatlarının gensoru önergesine konu olabileceği

[152] Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.84-88.

belirtilmiştir[153]. Ayrıca gensoru önergelerinin en az 20 milletvekili tarafından imzalanması gerekmektedir.

Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası döneminde Teşkilatı Esasi Kanunu'nda gensoruya ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Ancak yürürlükte kabul edilen Kanun-i Esasi'de ve 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde, gensoruya ilişkin kurallar yer almaktadır. 1921 Anayasası döneminde birçok gensoru önergesi verilmiştir. Verilen gensoru önergelerinin konu yelpazesi oldukça geniştir. Gensoru görüşmeleri ağırlıklı olarak açık oturumda gerçekleşmiştir. Ancak savaş hali nedeniyle bazı gensoru önergelerinin görüşmeleri kapalı oturumda yapılmıştır. Gensoru önergeleri nedeniyle İcra Vekilleri Heyetinden bazı Bakanlar görevlerinden ayrılmış, bazı Bakanlar ise verilen güvensizlik oyları nedeniyle düşürülmüştür.[154]

1924 Anayasası döneminde gensoru, hem Anayasada hem İçtüzükte yer almıştır. İçtüzükte yer alan hükümler önceki içtüzükteki hükümlerle hemen hemen aynıdır. Getirilen yeniliklerden biri gensoru önergesinin en az bir milletvekili tarafından verilecek olmasının belirtilmesidir (TBMMDN, m.157).

Milli Birlik Hükümeti döneminde gensoru Milli Birlik Komitesi İçtüzüğünde düzenlenmiştir. Gensoru hakkındaki hükümler, 1924 Anayasası dönemindeki hükümlerin hemen hemen aynısıdır. Tek fark, gensorunun sonucuna yönelik verilen önergelerin gizli oya konulmasının onbeş üye tarafından değil, beş üye tarafından verilmesidir.

1961 Anayasası döneminde gensoru hem Anayasada hem Millet Meclisi İçtüzüğünde düzenlenmiştir. Gensoru, sadece Millet Meclisi'nin yetkilerinden olan bir denetim yoludur (1961 Anayasası, m.89). Bu dönemde yeni getirilen düzenlemeler şunlardır: Gensoru önergeleri siyasi parti grupları veya en az on milletvekili tarafından verilebilir. Ayrıca önergeler 500 kelimeden fazlaysa, en fazla 500 kelimeden oluşan özet eklenmelidir. Bakanlar Kurulu veya bir bakanın düşmesi, meclis üye tam sayısı salt çoğunluğuyla olur (MMİ, m.107). Beşyüz kelime sınırı bu denetim yolunun, amacına aykırı bir şekilde meclis faaliyetlerini engelleyici bir

[153] 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi madde 117 için bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.181.
[154] Mesut Aydın, **Gensoru**, Orient Yayınları, Ankara 2010, s.171-88.

boyuta ulaşmasını önlemek gayesiyle konulmuştur[155]. Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu istenmesi, hükümete istikrar kazandırma düşüncesinden kaynaklıdır[156].

1982 Anayasası döneminde 16 Nisan 2017 anayasa değişikliğine dek gensoru hem Anayasada hem İçtüzükte yer almıştır. Değişiklik öncesi gensoruya ilişkin hükümler, 1961 anayasası dönemindeki hükümlerle hemen hemen aynıdır. Gensoru önergesini verebilecekler arasında sayılan milletvekili sayısı yirmiye çıkarılmıştır (İçtüzük, m.106-mülga). Parlamenter sistemin denetim araçlarından olan gensoru, yaşanan hükümet sistemi değişikliği dolayısıyla, 16 Nisan 2017 değişikliği sonrası meclisin güvenine dayanan bir hükümet olmadığı için bilgi edinme ve denetim yollarından biri olarak anayasada yer almamıştır[157].

1.2.4. Parlamento Tarihimizde Meclis Soruşturması

Meclis tahkikatı (inceleme / soruşturma), parlamentonun belli konular hakkında ve bu iş için yetkilendirdiği üyeler aracılığıyla yaptığı soruşturmadır[158]. Meclisin yapacağı inceleme, çeşitli açılardan yapılan ayırımlara göre üçe ayrılmaktadır[159]. Bunlar siyasi tahkikat, teşrii tahkikat ve kazai tahkikattır[160].

Siyasi tahkikat (siyasal araştırma); parlamentonun hükümeti denetleme yetkisinden kaynaklanan, hükümetin faaliyetleri hakkında bilgi edinmek amacıyla

---

[155] Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Bası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982, s.287. Siyasal partiler veya milletvekillerinin, katılmadıkları / karşı oldukları yasama faaliyetlerinin yasal yollarla engellenmesi, tıkanması veya geciktirilmesi "obstrüksiyon" olarak adlandırılmaktadır. Giyotin ise konuşmaların zaman olarak sınırlandırılması veya belirli bir süre sonra kesilmesidir. Bkz. Şeref İba, "Parlamento Hukukunda Obstrüksiyon ve Giyotin Kavramları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.52, S.1, (ss.147-165), Ankara 2003, s.147-154.

[156] Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s.192.

[157] Değişiklik öncesinde bu denetim yolu ile Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi söz konusu olmaktaydı. Parlamentoda, parlamento üye tam sayısının mutlak çoğunluğunu tek bir partinin elinde bulundurduğu durumlarda, gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı kararında ve güvensizlik önergelerinin başarılı olup olmamasında bu parti büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu doğrultuda sonucun parti disiplini tarafından belirlendiği ifade edilmiştir. Bkz. Turan, "Parlamenter Demokraside...", s.19.

[158] Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.68

[159] Phillippe, Bıays, **Les Commissions d'Enquete Parlementaira**, 1952 tarihli kitabından aktaran Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.69. ve Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.99.

[160] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.99-100. Onar bu kavramları siyasal araştırma, yasama araştırması, yargısal araştırma olarak ifade etmiştir. Bkz. Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:419, Ankara 1977, s.6. Güneş; seçim tahkikatı, teşrii tahkikat ve siyasal tahkikat şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Bkz. Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.69-70.

bizzat meclis tarafından yapılan denetim yoludur[161]. Meclisin, belli bir zamanda veya özel bir meselede hükümetin politikalarının nasıl meydana geldiğini, kendi araçlarıyla açık bir şekilde öğrenmek için komisyon kurarak uyguladığı denetimdir[162].

Teşrii tahkikat (yasama araştırması); parlamentonun, kendi üyeleri arasından belirleyerek meydana getirdiği bir komisyon aracılığıyla herhangi bir konuyu kanunla düzenlemeden önce yaptığı, bilgi edinme ve inceleme faaliyetidir[163]. Sosyal ve ekonomik durumun ne gibi kanunları gerektirdiği veyahut teklif edilen kanunun gerekli olup olmadığı, fayda ve zararları gibi hususların Meclisin kuracağı bir komisyon ile doğrudan doğruya araştırılmasıdır[164].

Kazai tahkikat (yargısal araştırma); parlamentonun, yargısal nitelikte bazı yetkilerini usulüne elverişli bir şekilde yerine getirebilmesi için yaptığı, bilgi edinme ve ortaya çıkarma faaliyetidir[165]. Meclis soruşturmasında parlamento yargısal özellikte yetkilerle donatıldığından "Yargısal Araştırma / Kazai Tahkikat" grubuna girmektedir[166]. Bu denetim yolu İngiltere'deki impeachment uygulamasından esinlenmiştir[167]. Bilinen ilk "impeachment" uygulaması, parlamentonun isteğiyle kral tarafından bazı kraliyet yetkililerinin görevden alınması şeklinde olmuştur[168].

Meclis soruşturması, bakanların görevleri ile ilgili cezai sorumluluğunun araştırılmasıdır[169]. Cezai sorumluluk, suç işleyen bir kişinin bu fiilinden dolayı sorumlu tutularak cezalandırılmasıdır[170]. Cezai sorumlulukta kişi bulunduğu görevden sadece uzaklaştırılmaz, aynı zamanda cezai sorumluluk kişi hakkında soruşturma, kovuşturma ve mahkûmiyeti de gerektirir[171]. Sonucunda sorumluluğun

[161] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.99-100.
[162] Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.70.
[163] Onar, **Meclis Araştırması,** s.6.
[164] Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.69.
[165] Onar, **Meclis Araştırması,** s.9.
[166] Onar, **Meclis Araştırması**, s.9.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.100.
[167] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.348.; Özer impeachment için "itham" kelimesini kullanmaktadır. Bkz. Özer, **Mukayeseli Hukuku...,** s.65.
[168] Romney, "The Origins and Scope of Presidential Impeachment", s.67.
[169] Gözler, **Anayasa Hukuku... Cilt1,** s.862.
[170] Sadri Maksudi Arsal, **Hukukun Umumi Esasları (Birinci Cilt)**, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı Seri: 2 Sayı:14, Ankara 1937, s.202.
[171] Babanzade İsmail Hakkı, **Hukuk-ı Esasiye**, s.379.

ortaya çıkabilmesi bakımından, meclis soruşturması gensoruya benzetilmiştir[172]. Meclis soruşturmasının fonksiyonlarından biri siyasi açıdan Başbakan veya Bakanları denetim, diğeri ise Başbakan veya Bakanları yargı organlarına karşı korumaktır[173].

Birinci Meşrutiyet döneminde Meclis soruşturması hem Anayasada hem İçtüzükte düzenlenmiştir[174]. Meclis soruşturması, özel bir kavram ile zikredilmemiştir, anayasada "mes'uliyeti mucip şikâyet" ve içtüzükte "şikayet" şeklinde yer almıştır. Meclis soruşturmasının muhatabı Bakanlardır. Padişah Anayasada açıkça belirtildiği üzere sorumsuzdur (KE, m.5). Meclis soruşturması açılmasını talep edecek olanlar Heyeti Mebusan'ın bir veya birkaç üyesidir (KE, m.31; HMND, m.32). Meclis soruşturması Heyeti Mebusan Başkanına verilecek önerge (takrir) ile olur (HMND, m.32). Meclis soruşturmasının konusu, Bakanların görev alanıyla ilgili bir durumdur (KE, m.31; HMND, m.32). Görevlerinden başka ve sadece şahıslarına ait her türlü davalarda Bakanların diğer Osmanlı fertlerinden hiçbir farkı yoktur. Bu gibi hususların yargılaması ait olduğu genel mahkemelerde yapılır (KE, m.31). Meclisi Mebusan'da okunarak, gerekirse şikayet olunan kişi bizzat çağrılarak veya birinin aracılığıyla yapacağı açıklama dinlenerek, hazır üyelerin en az üçte iki oy çokluğuyla kabul edilirse yargılama talebini bildiren tutanak Sadrazamlık makamına takdim ve arzedilmesiyle ilgili Padişah buyruğuyla birlikte bu husus Yüce Divana havale olunur (KE, m.31). Meclis soruşturmasının nihayetinde ilgilinin yargılamasına karar verilirse, yargılama talebini bildiren tutanak Sadrazamlık makamına takdim ve arzedilmesiyle alakalı Padişah buyruğuyla birlikte bu husus Yüce Divana (Divan-ı Ali) havale olunur (KE, m.31). Bakanlardan suçlandırılanların yargılama usulleri özel kanunla belirlenir (KE, m.32). Yüce Divanın suçlandırma dairesi tarafından suçlu olduğuna karar verilirse Bakanlar aklanıp temize çıkıncaya dek Bakanlıktan düşerler (KE, m.34).

İkinci Meşrutiyet ile Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası dönemlerinde meclis soruşturmasına ilişkin bir değişiklik olmamıştır.

---

[172] Bakırcı, **TBMM'nin Çalışma Yöntemi**, s.516.
[173] Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.420.
[174] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.331.

1924 Anayasası döneminde meclis soruşturması hem anayasada hem içtüzükte düzenlenmiştir. 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye'nin 22'inci maddesinde, 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesi 169-176'ncı maddelerinde yer almıştır. Anayasada ve içtüzükte sayılan denetim yollarından biri "*Meclis tahkikatı*"dır. İçtüzüğün 169'uncu maddesiyle başlayıp, 177'nci maddesiyle biten "*Meclis tahkikatı*", bugünkü anlamda bünyesinde hem "meclis soruşturması" hem de "meclis araştırması" olan üst bir kavram olarak kullanılmıştır. 169'uncu maddeden 177'nci maddeye kadar olan 8 madde, bugün "meclis soruşturması" olarak adlandırılan denetim yolu hakkındadır. İki cümleden ibaret olan 177'nci madde ise günümüzde kullanılan şekliyle "Meclis Araştırması"dır.

Anayasanın 46. maddesinde belirtildiği üzere Bakanlar Kurulu hükümetin genel politikalarından dolayı birlikte sorumludur. Ayrıca her Bakan kendi yetkisindeki işlerden ve emrindeki eylem ve işlemlerden tek başına sorumludur. Bu kapsamda Bakanlar Kurulunun veya Bakanlardan biri hakkında, cezai veya mali sorumluluk gerektiren fiillerin meydana geldiği iddiasıyla meclis soruşturması açılması talep edilmesi halinde önerge verilmesi gerekir (TBMMDN, m.169). Bu önerge, meclis başkanı tarafından meclise sunulur ve ilgili Bakan veya Bakanlara bildirilir.

Adalet makamları tarafından bir işin görülmesi sırasında Bakanlardan birinin göreviyle ilgili bir suç şüphesinden ötürü, verilen bir kararla Meclise başvurulursa Genel kurulda bu hususta meclis soruşturmasına gerek olup olmadığını belirlemek için öncelikle beş kişilik bir komisyon kurulur (TBMMDN, m.170).

İlgili Bakan veya önerge verenler veya raporu hazırlayan komisyon dinlendikten sonra, önergenin veya raporun ele alınıp alınmaması hakkında Meclis kararını görüşerek işaretle oylama ile verir (TBMMDN, m.171).

Milletvekili olmayan Bakanlardan, Meclisin süre tayini ile sadece yazılı savunması istenir (TBMMDN, m.171). 1924 Anayasasında Bakanların meclis üyeleri arasından seçileceği belirtilmiştir (1924 TEK, m.44/2). Buna rağmen milletvekili olmayan Bakan ifadesinin kullanılması, Anayasa ile çelişir gözükmektedir. Ancak ilgili İçtüzük maddesinin kabulü sırasında mecliste içtüzük raporunu hazırlayan

karma komisyon adına konuşan üye bu hususa açıklık getirmiştir. Bu ifade (*alakadar vekil mebus değilse*), milletvekilliği sona eren eski Bakanlar için konulmuştur[175].

Meclis, soruşturmanın yapılmasını ya Anayasa Komisyonu ve Adalet Komisyonundan oluşan Karma Komisyona veya onbeş üyeden oluşacak özel bir soruşturma komisyonuna havale eder (TBMMDN, m.172). Soruşturmada görevli komisyon, Hükümetin bütün araçlarından yararlanır ve istediği kağıtlara ve belgelere el koyar (TBMMDN, m.173).

Genel Kurul kararında, soruşturmaya görevli komisyonun ne kadar süreyle görevini bitireceği ve gerektiğinde başka yerlere gidip gitmeyeceği belirtilir (TBMMDN, m.174). Bu üye Bakanlara soru sorabileceği gibi, dışarıdan herkesi şahit veya bilirkişi sıfatıyla dinleme yetkisine sahiptir (TBMMDN, m.174/2). Davet edilen şahitlerin gelmeleri zorunlu olup, haklarında Ceza Muhakemeleri Usulündeki ilgili hükümler uygulanır (TBMMDN, m.174/3). Eğer bir gensoru önergesi sonucunda soruşturma açılmışsa, komisyon meseleyi sonuçlandırıncaya kadar aynı hususta gensoru önergesi verilemez (TBMMDN, m.175).

Komisyonun nihai raporu cezai ve mali sorumluluğu gerektiriyorsa, soruşturma evrakı en geç 15 gün içinde Anayasanın 67. maddesi gereğince Meclis kararıyla oluşturulacak Yüce Divana gönderilir (TBMMDN, m.176). Meclis tarafından bir Bakanın Yüce Divana gönderilmesi kararıyla, ilgilinin Bakanlığı da düşmüş olur (1924 TEK, m.50). Bakanlar Kurulu hakkında, cezai veya mali sorumluluk gerektiren fiillerin meydana geldiği iddiasıyla açılan meclis soruşturmasının Yüce Divana gönderilme kararı halinde Anayasada ve İçtüzükte ne olacağı belirtilmemiştir, uygulamada da böyle bir durum yaşanmamıştır.

Milli Birlik Hükümeti döneminde Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü, Temsilciler Meclisi İçtüzüğü ve Kurucu Meclis İçtüzüğünde meclis soruşturmasına ilişkin kurallar bulunmaktadır. Söz konusu içtüzüklerdeki hükümler, süreler ve komisyon üye sayıları dışında hemen hemen eski hükümlerin aynısıdır. Önemli fark ise, cezai

[175]Karma komisyon üyesi Giresun mebusu Hakkı Tarık Beyin açıklamaları için bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (1 haziran 1932 tarihli elli yedinci inikattan 9 temmuz 1932 tarihli seksen birinci inikada kadar)** Devre 4, İçtima Senesi 1, Cilt 9, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1932, s.142.

ve mali sorumluluğu gerektiren nihai komisyon raporlarında, soruşturma evrakının Yüce Divana değil Yüksek Adalet Divanına gönderilmesidir (MBKİ, m.107).

1961 Anayasası döneminde meclis soruşturması hem Anayasada hem Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğünde hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğünde düzenlenmiştir. Meclis soruşturması, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında görüşülür (1961 Anayasası, m.90/1). Cumhuriyet Senatosu'nun soruşturma istemleri, Bakanlıkça Anayasa ve Adalet Komisyonuna havale edilir ve komisyonun raporu genel kurulda görüşülür. Soruşturmaya karar verilirse, bu durum Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı aracılığıyla birleşik toplantı başkanlığına iletilir (CSİ, m.126). Meclis soruşturmasının konusu, görevleri esnasında Başbakan veya Bakanların görevleriyle ilgili işlerinden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiillerdir. Görevinden ayrılmış Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında da meclis soruşturması açılması istenebilir (TBMMBTİ, m.12/1). Bu dönemdeki yeniliklerden biri, yarısı Cumhuriyet Senatosu üyesi, yarısı milletvekili olan altı üyeden oluşan, soruşturma açılmasına lüzum olup olmadığı incelemek için kurulan Soruşturma Hazırlık Komisyonudur (TBMMBTİ, m.14/2). Bir diğer yenilik ise Meclislerdeki siyasi parti gruplarında Meclis soruşturması hakkında görüşme yapılamaması ve karar alınamamasıdır (1961 Anayasası, m.90/4). Ancak ilgili komisyonların üye seçimleri için gösterilecek adayların tespiti hususunda bu gruplarda seçim yapılabilir (TBMMBTİ, m.22/2).

1982 Anayasası döneminde meclis soruşturması, Anayasada ve İçtüzükte belirlenmiştir. 16 Nisan 2017 tarihli son anayasa değişikliğinde meclis soruşturmasına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. Meclis soruşturması, cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanlar hakkında yapılan soruşturmadan ibarettir (1982 Anayasası, m.98/4). Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla soruşturma açılması istenebilir. Soruşturma açılması istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle olabilir. Değişikliğe göre TBMM üye tamsayısı 600'dür. Bu doğrultuda 301 üye soruşturma açılması

talebinde bulunabilir.[176] Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir (1982 Anayasası, m.106/5). Bu doğrultuda en az 360 üyeyle soruşturma açılmasına karar verilecektir[177].

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, bir soruşturma komisyonu kurulur. Onbeş kişiden oluşacak olan soruşturma komisyonu, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulur. Komisyon, iki ay içinde Meclis Başkanlığına soruşturma sonucunu belirten raporunu sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir[178] (1982 Anayasası, m.106/5). Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Bu doğrultuda en az 400 üyeyle soruşturma açılmasına karar verilecektir[179]. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır (1982 Anayasası, m.106/7). Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkum edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya Bakanın görevi sona erer (1982 Anayasası, m.106/9).

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanlar hakkında, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da ilgili hükümler uygulanır (1982 Anayasası, m.106/9).[180] Meclis soruşturmasının partizanca kullanılmasına engel olmak için geliştirildiği belirtilen[181], siyasi parti gruplarında meclis soruşturmasıyla ilgili görüşme yapılması ve karar alınması yasağı, değişiklik sonrası anayasada yer almamıştır. Ancak son yapılan içtüzük değişikliğinde "siyasi

[176] Değişiklik öncesi Başbakan veya Bakanlar hakkında meclis soruşturması açılması istemi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda biri tarafından gerçekleştirilmekteydi. Değişiklikle soruşturma açılması isteminde bulunacak üye sayısı ve oranı artmıştır. Bu düzenlemeyle, söz konusu denetim yolunun işletilmesi zorlaştırılmıştır.

[177]Değişiklik öncesi meclis soruşturma önergesinin kabulü için ayrıca bir karar yeter sayısı belirlenmemişti. Değişiklikle meclis soruşturması süreci biraz daha zorlaştırılmıştır.

[178] Soruşturma komisyonuna verilebilecek ek süre değişiklik öncesinde iki aydı.

[179] Değişiklik öncesi Yüce Divana sevk kararı için üye tamsayısının salt çoğunluğu gerekliydi. Bu düzenlemeyle, söz konusu denetim yolunun işletilmesi zorlaştırılmıştır.

[180] Değişiklik öncesi yaşanan görevdeki / görevinden ayrılmış tartışmaları netliğe kavuşmuştur.

[181] Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.323.

partilerin görüşme yapma ve karar alma yasağı" içtüzükte yer almaya devam etmiştir.

1.3. HUKUK DEVLETİ

1.3.1. Hukuk Devleti'nin Düşünsel Arka Planı

Siyasi iktidarın hukukla sınırlandırılması, modern dönemi, modern öncesi hukuk kuramı ve uygulamalarından ayıran temel farklılıktır[182]. Modern hukukun temel ögelerinden olan sübjektif haklar, ahlaki yükümlülüklerden bağımsız hukuki özne olarak kurduğu kişilere, kendi iradeleriyle oluşturacakları hareket alanına sahip olma imkânı vermiştir[183]. Modern öncesi dönemde iktidar / iktidarı kullananlar din, gelenek ve örf gibi yapılarla sınırlandırılmıştır, ancak modern dönem iktidarı / iktidarı kullananları hukuk ile kayıtlamıştır. Bireyin sahip olduğu hakların hukuka dayandırılması bireyi; din, adet, örf ve ahlak kurallarından özerk bir özne olarak şekillendirmiştir.

Siyasi ve ekonomik alanın ayrılması ile siyasi birliğin nispeten özerk örgütlenmesi, modern devleti ortaya çıkarmıştır[184]. Hukuk devleti de özerk bir hukuk öznesi olarak yeni bir devlet anlayışına dayanır[185].

Hukuk devleti, modern siyasi iktidarın meşru örgütlenme formudur[186]. Hukukla kayıtlanmış ve tahkim edilmiş bir iktidar anlayışı, iktidar kullanımını meşrulaştırmaktadır[187]. Siyasi iktidarın meşru örgütlenme formu ifadesinde, hukuk devletinin bir siyasi örgütlenme biçimi olduğu ve bunun iktidarın kullanımını meşrulaştırdığı düşünceleri bir arada yer almaktadır.

---

[182] Berke Özenç, **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.173.

[183] Jürgen Habermas, "Hukuk Devleti ile Demokrasi Arasındaki İçsel İlişki Üzerine", Bilal Canatan (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.259-268), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.262.

[184] Özenç, **Hukuk Devleti**..., s.126-130.

[185] ,Jacques Chevallier, **Hukuk Devleti**, Ertuğrul Cenk Gürcan (Çev.), İmaj Yayınevi, Ankara 2010, s.14.

[186] Özenç, **Hukuk Devleti...,** s.11.

[187] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.61-64.

Hukuk devletinin gerekleri hakkında literatürde en çok vurgulanan hususlar sırasıyla; insan haklarının korunması, keyfi yönetimin önlenmesi ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasıdır.

Hukuk devleti kavramının temellerinden olan insanın kendi davranışına yön verebilecek olması, hukuk devleti teorisiyle liberal düşüncenin ortak düşünsel varsayımlarından biridir. Birey insan, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin üstünde bir değer olarak kabul edilir[188]. Kendi başına bir değer olarak kabul edilen birey insanlar, eşit konumdadırlar[189].

Hukuk devletinin ilkelerinin başında insanın korunması yer alır[190]. Hukuk insan içindir ve insan hukuk kurallarının ortak paydasıdır[191]. İnsan hakları ve bu hakların korunması hukuk devleti öğretisinin ana unsurlarındandır [192]. İnsan haklarının devlet tarafından ihlal edilmemesi gereken sınırlarını çizen saygı gösterme yükümlüğü, üçüncü kişilerden gelebilecek ihlallere karşı koruma görevi ve insan haklarının etkili bir şekilde kullanılabilmelerini sağlayacak yapısal tedbirleri alması devletlere düşen temel yükümlülüklerdir[193].

İnsanlar maruz kaldıkları keyfi yönetimlerden kaynaklı devlete güvensizlik duyar. Bu nedenle de devleti sınırlandırılmaya çalışırlar[194]. Bu doğrultuda keyfi yönetimin önlenmesi[195] düşüncesi hukuk devletinin temellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Raz kısaca keyfi yönetimi "*bir yetkinin o yetkiye meşruluk*

---

[188] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.50.

[189] Albert V. Dicey, "Hukuk Devleti: Dogası ve Genel Uygulamalar", Ali Rıza Çoban (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.25-38), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.31.; Hüseyin Hatemi, "Demokrasi Bir Düş Müdür?", Hüseyin Hatemi, **Hukuk Devleti Arayışları (Makaleler)** içinde (53-58), MTV Yayıncılık, İstanbul 2008, s.57.

[190] Christine Sypnowich, "Ütopya ve Hukuk Devleti", Ali Rıza Çoban (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.325-345), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.325.

[191] Fazıl Hüsnü Erdem, "Hukuk Devleti ve 1982 Anayasası", **1982 Anayasasının Analizi** içinde (s.55-97), Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.65.

[192] Friedrich A. Von Hayek, "Siyasi Bir İdeal Olarak Hukuk Devleti", Ali Rıza Çoban (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.41-116), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.94.

[193] Heiner Bielefeldt, "Demokratik Hukuk Devletinde Özgürlük ve Güvenlik", Yüksel Metin (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.271-291), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.278-279.

[194] Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 8. Baskı, Orion Kitapevi, Ankara 2014, s.70.

[195] Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Beşinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s.161.; Mehmet Turhan, **Anayasal Devlet**, 4. Baskı, Naturel Yayıncılık, Ankara 2005, s.175.

kazandıran amaçlar dikkate alınmaksızın ya da bu amaçlara hizmet etmeyecek şekilde kullanılması" şeklinde tanımlar[196]. Keyfi yönetimin önlenebilmesi için gerekli güvenceler hukuki güvenlik ve hukuki öngörülebilirliktir[197].

Hukuki güvenlik ve hukuki öngörülebilirlik, kişilerin komu otoriteleriyle ilişkilerinde kişilere güven içinde olmalarını sağlar. Bu güvenlik hem içinde bulundukları zaman dilimine hem geleceğe yöneliktir. Bunun için bir güvenceler sistemi gereklidir.[198] Hukuki güvenlik ilkesince hukuk kuralları öncelikle herkese eşit, genel ve soyut olmalıdır[199]. Hukuk kuralları belli bir genellik seviyesinde bulunmalıdır, çünkü hiçbir sistem maddi olarak tek tek bireylere veya olaylara özgü kural belirleyemez[200]. Ayrıca hukuk kuralları kamuya ilan edilmiş, açık, anlaşılır, kesin, tutarlı, geleceğe yönelik ve geçmişe yürümez olmalıdır[201]. Muğlak, kapalı veya belirsiz kurallar insanları yanlış yönlendirebilir[202]. Geçmişe yürüyen kurallar insan davranışını yönlendirme amacını gerçekleştiremez[203].

1.3.2. Hukuk Devleti'nin Tarihsel Görünümleri

Hukuk devleti ve hukuki yönetim gibi kavramlar, hukukun herkes için eşit ve yargıçların sorumlu olduğu devlet şeklinde açıklanan Yunanca Isonomy'nin türevleridir[204]. Bu kavram Almanya'da Rechtsstaat, Fransa'da Etat de Droit, İngiltere'de Rule of Law olarak ifade edilmektedir.

---

[196] Joseph Raz, "Hukuk Devleti ve Erdemi", Bilal Canatan (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.149-166), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.158.

[197] Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.118.

[198] Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.118.

[199] Türköne, **Siyaset**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2014, s.83.; Yayla, **Siyaset Bilimi**, s.154.

[200] Andrei Marmor, "Hukuk Devleti ve Sınırları", Sevda Gültekin Göktolga (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.169-207), Adres Yayınları, Ankara 2008, s.173.

[201] Michel Rosenfeld, Hukuk Devleti ve Anayasal Demokrasinin Meşruiyeti", Ali Rıza ÇOBAN (Çev.), Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal** içinde (s.211-255)**,** Adres Yayınları, Ankara 2008, s.212.; Sypnowich, "Ütopya ve Hukuk Devleti", s.327.; Brian Z. TAMANAHA, "The Rule of Law and Legal Pluralism in Development", in **Hague Journal on the Rule of Law,** Volume 3, Published online: 17 May 2011, pp1-17. (doi:10.1017/S1876404511100019).; s.4.; Türköne, **Siyaset**, s.83.

[202] Raz, "Hukuk Devleti ve Erdemi", s.155.

[203] Marmor, "Hukuk Devleti ve Sınırları", s.174.

[204] Isonomy kavramının ilk kullanımı tiranların keyfi yönetiminin karşıtı şeklindedir. "*Herkesçe bilinen kurallara uygun olarak hukuki yönetimin belirliliğini vaat eden bir düzeni*" ifade eder. Bu kavrama göre her Atinalı yurttaş eşit yurttaşlık hakkına sahiptir dolayısıyla herkes hukuken eşittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayek, "Siyasi Bir İdeal...", s.48-50.

Hukuk devletinin ortaya çıkmasından önce mülk devleti ve polis devleti anlayışları uygulama alanı bulmuştur. Mülk devleti anlayışı ortaçağdaki feodal döneme dayanır[205]. Bu dönemde ticaret merkezleriyle bağlantısı kesilen Avrupa'da tarıma dayalı kapalı bir ekonomik sistem bulunmaktadır[206]. Bu doğrultuda sosyal ve siyasal yapıyı belirleyen temel özellik de kişilerin toprakla olan ilişkileridir. Bu ilişkide toprak sahibi kendi mülkünde siyasal iktidarın da sahibidir.[207] Kamu gücünün de mülkiyete dayalı haklardan sayıldığı bu dönemde, kamu gücüne dayalı yetkiler sözleşme ile devredilebilmekte, miras olarak bırakılabilmektedir[208]. Bu dönemde kamu gücünü kullananları sınırlandıran bir idare hukuku yoktur. Kamu gücü mülkiyete dayalı haklardan sayıldığından siyasi iktidar da özel hukuka tabidir. Ayrıca bu dönemde siyasi iktidar doğal hukuka bağlıdır ve meşru olarak kazanılmış haklara saygı ilkesi bulunmaktadır.[209] Zamanla monarşilerin güçlenmesiyle mülk devleti anlayışı yerini, polis devletine bırakmıştır[210].

Polis devleti (Polizeistaat) 17. ve 18. yüzyıldaki mutlakıyet rejimlerine verilen addır.[211] Polis devleti kavramındaki "polis" kelimesi ile idare kastedilmektedir[212] ve kamu düzeni ve güvenliği anlamına gelmektedir[213]. Bu anlayışta idare, kamu güvenliği ve refahı için gerekli gördüğü tedbiri alabilmekte, kişilerin hukukuna müdahale edebilmekte, kişilere ek yükümlülükler getirebilmektedir. İdarenin bu yöndeki davranışları da yargı denetiminden muaftır.[214] Polis devletinde idarenin üstün normlara uyma zorunluluğu bulunmamakta, bireylerin yönetim karşısında korunması söz konusu olmamaktadır.

18. yüzyılda Almanya'da, kişilerin kamu gücü kaynaklı idari işlemler sonucu ihlal edilen hakları için yargısal yoldan zararının giderilmesini sağlayan hazine teorisi oluşmuştur. Roma hukuku ve doğal hukuktan esinlenerek kamu gücü ve

---

[205] Şeref Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, 33. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara 2015, s.23.
[206] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.67.
[207] Göze, **Siyasal Düşünceler...,** s.68.
[208] Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, s.23.
[209] Kemal Gözler, Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, Ekin yayın Basın Dağıtım, Bursa 2018, s.59-60.
[210] Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, s.23.
[211] Tahsin Bekir Balta, **İdare Hukukuna Giriş I**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 117, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s.60.
[212] Tikveş, **Teorik …**, s.97.
[213] Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası…,** s.104.
[214] Balta, **İdare Hukukuna Giriş I**, s.60.

devletin malvarlığının ayrı olduğu varsayılmıştır. Buna göre devletin malvarlığı hazine adıyla özel hukuka bağlı ayrı bir tüzel kişi kabul edilmiştir. Kişilere idarenin müdahalesi sonucu doğan zararların tazmini için idare aleyhine özel hukuk kurallarına göre yargıya başvurma hakkı verilmiştir.[215] Hazine teorisi ile dolaylı da olsa kişilere belli bir mali güvene sağlanmıştır.[216]

Siyasi iktidarın parçalı bir şekilde bulunduğu feodal dönemde etkili olan mülk devleti anlayışında kamu gücü mülkiyete dayalı haklardan sayıldığından siyasi iktidar da özel hukuka tabidir. Ancak bu dönemde kamu gücünü kullananları sınırlandıran bir idare hukuku yoktur. Bu dönemde zamanla kazanılmış haklara saygı ilkesi de krallar tarafından ihlal edilmeye başlanmıştır[217]. Monarşilerin güçlenmesiyle parçalı halde olan siyasi iktidar merkezileşmiştir. 17. ve 18. yüzyılda Polis devleti olarak adlandırılan mutlakiyetçi rejimler, hukuk kurallarına bağlı kalmadan kamu güvenliği ve refahı nedenleriyle kişilerin hukukuna müdahale edebilmişlerdir. Bireyler idarenin keyfi yönetimi karşısında korunmasız kalmışlardır. 18. yüzyılda geliştirilen hazine teorisi ile kişiler kısmen de olsa mali güvenceye sahip olmuşlardır. Toplumsal ve siyasal mücadeleler sonucu oluşan yasanın üstünlüğü, temsili hükümet ve insan hakları gibi kavramların etkili olmaya başlamasıyla 19. yüzyılda devlet iktidarını hukukla sınırlandıran ve devlet faaliyetlerini hukuka bağlayan Hukuk Devleti anlayışı ortaya çıkmıştır.

Rechtsstaat kavramı, Almanya'da 1798'de Johann Wilhem Placiidus tarafından kullanılmıştır. Bu kavram, bireylerin doğal haklarıyla sınırlanmış devleti nitelemektedir. İnsan haklarını ve kuvvetler ayrılığını teminat altına alan anayasa, yasanın üstünlüğü, temsili hükümet ve yargıçların bağımsızlığı şeklinde iktidarın örgütlenme ilkelerini kapsamaktadır.[218] Rechtsstaat kavramı, Almanya'da büyük idari mekanizmanın / bürokrasinin gelişmesinden sonra ortaya çıkmıştır[219]. Almanya'da Rechtsstaat, yönetim pratiğinde otoriter ve liberal tutumlar arasındaki

[215] Balta, **İdare Hukukuna Giriş I**, s.60-61.
[216] Gözler, Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.63.
[217] Gözler, Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s.60.
[218] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.9.
[219] Hayek, "Siyasi Bir İdeal...", s.67. Bürokrasi; devletin idari mekanizmasına atanmış devlet görevlilerine gönderme yapar. Soyut organizasyon ve kurallara bağlı profesyonel idareciler, bürokrasinin temel nitelikleridir. Heywood, **Siyasetin Temel Kavramları**, s.271.

çatışmaların sonucudur[220]. Bu nedenlerle de Almanya'da temel hareket noktası, iktidarın örgütlenmesi ve örgütlenme ilkeleri olmuştur.

Devletle bireyler arasındaki ilişkilerin önceden mevcut olan kurallar çerçevesinde kurulması; Rechtsstaat'ı, polis devletinden ayıran temel ilkedir[221]. Rechtsstaat, Polis devletinin karşıtıdır[222]. Rechtsstaat kavramında idare, yasaya karşı (contra legem) olamayacağı gibi, yasaya da dayanmak (secundum legem) zorundadır.[223] Hukuk devletinin ne olmadığından hareketle, hukuk devletinin tanımı ve içeriği belirlendiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Faaliyetleri önceden bilenemeyen ve üstün normlara uyma zorunluluğu hissetmeyen polis devletinin karşıtı olan hukuk devleti; hem yasalara uyan ve hem de yasalara dayanan devlettir.

Rule of Law kavramı, İngiltere'de bürokrasinin gelişmesinden önce ortaya çıkmıştır[224]. Bu kavram Common Law sonucu oluşmuştur[225]. Rule of Law kavramının anlamlarından biri herkesin hukuk önünde eşit ve mahkemelerce uygulanan hukuka tabi olduğudur. Kamu görevlileri yetkilerini aşarak hukuka aykırı bir fiil işlediklerinde olağan mahkemeler tarafından yargılanır ve temel haklara yönelik anayasal nitelikteki kurallar da yargı kararları sonucu ortaya çıkar. Genel olarak da anayasa ülkenin olağan hukukunun sonucudur.[226] Bu doğrultuda Rule of Law, modern anayasacılık ile Common Law'u bir araya getirme uğraşısının ürünüdür[227]. Rule of Law ve Rechtsstaat kavramlarının ortak noktası, devlet yetkilerinin hukuk aracılığıyla ve yasallık ilkesine uygun olarak kullanılmasıdır[228]. Rule of Law kavramının, bürokratik mekanizmanın gelişmesinden önce ortaya çıkması, iktidarın örgütlenmesinden ziyade, iktidarın meşruluğunu sağlamaya

---

[220] Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.122.
[221] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.11.
[222] Hasan Tunç, Faruk Bilir, Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s.79.; Oktay Uygun, **Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti Egemenlik,** 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013, s.386.
[223] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.11-12.
[224] Hayek, "Siyasi Bir İdeal...", s.67.
[225] Dicey, "Hukuk Devleti...", s.32-33. Bu anlamda Bakır Çağlar'ın hukuk devleti ile ilgili genel tesbiti dikkate değerdir: Hukuk devleti söylemini üretenler yargıçlardır. Bkz. Bakır Çağlar, "Hukuk Devletinde Gündelik Hayatın Estetiği", Hayrettin Ökçesiz (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde (s.82-88), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.86.
[226] Dicey, "Hukuk Devleti...", s.32-33.
[227] Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.122.
[228] Rosenfeld, "Hukuk Devleti…", s.223.

yöneltmiştir. Devlet yetkilerinin yasallık ilkesine uygun olarak hukuk aracılığıyla kullanılması da bu meşruluğu sağlamada etkili olmuştur.

Etat de Droit, Fransız Devriminden miras kalan Fransa'ya özgü siyasal ve kurumsal geleneğe eklenerek oluşmuştur[229]. Fransız devrimi sonrası, hukukçuların yönetim eksikliklerini ortaya koymaları, Etat de Droit oluşumunda etkili olmuştur[230]. Fransa'da, devlet kendi iradesine sahip özerk bir özne olarak ele alınmamış, ulus ile kaynaşmış bir yapı olarak kabul edilmiş ve devletin hukukla ilişkisi farklı bir şekilde düşünülmüştür[231]. Hukukun kaynağı hususu tartışmalı olmuştur. Bir tarafta hukukun kaynağının devlet olduğu ve bu nedenle de devlet iktidarını sınırlandıran hukukun da devletin kendi iradesi olduğu düşüncesi diğer tarafta ise hukukun devlet iktidarını sınırlandıran dışsal bir mekanizma olduğu fikri çatışmıştır. Sonuçta ulusun cisimleşmiş hali olarak görülen devletin, bireylerden oluşan bir yapı olduğu fikri hakim olmuştur. Dolayısıyla hukuk normlarının, dayanışma ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri sonucu oluştuğu kabul edilmiştir.[232]

1.3.3. Şekli ve Maddi Hukuk Devleti

Hukuk devleti tanımı yapıldığında, şekli / biçimsel ve maddi / içeriksel hukuk devleti şeklinde iki temel kavram kullanılmaktadır[233].

Şekli anlamda hukuk devleti, hukuk vasıtasıyla hareket eden devlet olarak ifade edilmektedir[234]. Hukuk kuralları için çeşitli şekli sınırlamalar / ilkeler söz konusudur[235]. Bu sınırlamalar / ilkelerin amacı, bireyleri keyfi ve öngörülemez davranışlara karşı korumaktır[236]. Şekli hukuk devleti, bireysel özerklik düşüncesine

---

[229] Bu miras; monarşik mutlakçılığa karşı mücadelenin ürünü olan hiyerarşik bir hukuk düzeninin kurulması ve yürütmenin yasallık ilkesine bağlı olmaya zorlanmasıdır. Bkz. Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.19-23.

[230] Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.122.

[231] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.28.

[232] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.29-33.

[233] Hüseyin Hatemi, **Hukuk Devleti Öğretisi**, İşaret Yayınları, İstanbul 1989, s.19., Ayrıca pozitivist, usuli, maddi şeklinde tanımlar da yapılmaktadır. Bkz. Gerald L. Neuman, "Amerika'da Anayasal Bir Kavram Olarak *Rule of Law* ve Alman Anayasasının *Rechtsstaat* İlkesi", Bilal Canatan (Çev.), (Haz.) Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, (s.557-574) Adres Yayınları, Ankara 2008, s.558.

[234] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.5.

[235] Neuman, "Amerika'da Anayasal Bir Kavram...", s.559.

[236] Sypnowich, "Ütopya ve Hukuk Devleti", s.325.

dayanır[237]. Şekli hukuk devletinin özelliklerini; kuvvetler ayrılığı, mahkemelerin bağımsızlığı, idarenin kanuniliği, yargısal korunma, idarenin mali sorumluluğu ve normlar hiyerarşisi şeklinde sayabiliriz.[238]

Maddi hukuk devleti; hukuka uyan, tüm insanlara insanca yaşama düzeyini eşitçe sağlayan, geniş insan hakları listesini benimseyen devlet olarak tanımlanabilir.[239] Maddi anlamda hukuk devleti, bir değerler sisteminden bağımsız olamaz[240]. Değerler bütününe dayanmayan, hiyerarşik bir hukuk düzeni kurulması yeterli değildir[241]. Totaliter rejimlerin ortaya çıkması, şekli anlamda hukuk devletinin yeterli olmadığını kanıtlar[242]. Hukuk devleti için, insan haklarında eşitlik çerçevesinde adalet ilkesine riayet edilmelidir[243]. İnsan haklarının yanında hukuk güvenliği ilkesi, maddi hukuk devletinin temel unsurlarından biridir[244].

1.3.4. Hukuk Devleti'nin İlkeleri

Siyasal bir ideal olan hukuk devleti kavramı[245], 2. Dünya Savaşının ardından, Faşist ve Nazi yönetimlerinin yıkılmasından sonra yeniden ele alınmıştır. Totaliter rejimlerin iktidar pratiği, biçimsel hukuk devletinin yeterli olmadığını kanıtlamıştır. Yapılandırılmış hukuk düzeni içeren bu rejimlerde hukuk, iktidara hizmet eden basit bir araca indirgenmiştir. Bu durumun anlaşılmasıyla liberal demokrasi ve insan hakları, normlar hiyerarşisinden daha önemli olmuştur.[246] Hukuk devleti, normlar hiyerarşisinin ötesinde, "*hukuk tarafından açıkça tanınan ve uygun güvence mekanizmalarına sahip olan bir ilkeler ve değerler bütününe bağlılık*" olarak anlaşılmaya başlanmıştır.[247] Hukuk devleti kavramı, ilk kez hukuksal bir metne 23 Mayıs 1949 tarihli Alman Anayasası ile girerek, pozitif hukuk sistemine hâkim

[237] Neuman, "Amerika'da Anayasal Bir Kavram…", s.559.
[238] Hayrettin Ökçesiz, "İnsan ve Hukuk Devleti", Hayrettin Ökçesiz (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde (s.35-43), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.45.
[239] Neuman, "Amerika'da Anayasal Bir Kavram...", s.559.
[240] Hatemi, **Hukuk Devleti Öğretisi**, s.32.
[241] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.6.
[242] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.92.
[243] Hüseyin Hatemi, "Medya Alanında Yeniden Yapılanma Gereği", Hüseyin Hatemi, **Hukuk Devleti Arayışları (Makaleler)** içinde (47-52), MTV Yayıncılık, İstanbul 2008, s.48.
[244] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.100.
[245] Hayek, "Siyasi Bir İdeal...", s.83.
[246] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.92-94.
[247] Chevallier, **Hukuk Devleti,** s.99-100.

olmaya başlayan bir ilke haline gelmiştir. Bu bağlamda hukuk devleti, artık ayrılmaz olarak varsayılan şekli ve maddi yönleriyle birlikte ele alınmaktadır.[248]

Şekli ve maddi yönleriyle birlikte ele alınan hukuk devletinin literatürde belirtilen ilkeleri ve unsurları şunlardır: Kuvvetler ayrılığı, adil yargılanma hakkı / kuralları, cezalandırmaya ilişkin evrensel ilkeler, devlet faaliyetlerinin öngörülebilirliği, devletin ideolojik tarafsızlığı, doğal yargıç güvencesi, hak arama yollarının mevcudiyeti, hâkimlerin / mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik güvenceleri, hukuk önünde eşitlik, hukuki güvenlik, hukukun genel ilkeleri, hukukun üstünlüğü, normlar hiyerarşisi, anayasaya uygunluk, idarenin mali sorumluluğu, özel alana müdahalede takdir yetkisinin sınırlılığı, insan haklarının güvence altına alınması, kazanılmış haklara saygı, kuralların açıklığı ve anlaşılırlığı, kuralların geleceğe yönelik olması, kuralların genelliği, kuralların ilan edilmiş olması, kuralların istikrarlı olması, kuralların kesinliği, kuralların tutarlılığı, kuralların soyut olması, ölçülülük ilkesi, adalet ilkesini gözetmesi, devlet organlarının ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğu, yargısal denetim / korunma.[249]

Söz konusu ilkeleri ve unsurları paylaşan düşünürlerin en çok paylaştıkları ögelerden hareketle hukuk devletinin tanımı şu şekilde yapılabilir: Yargısal denetim vasıtasıyla devlet organlarının ve faaliyetlerinin hukuka bağlılığının sağlandığı ve insan haklarının güvence altına alındığı devlettir.

1.3.5. Hukuk Devleti ve Parlamenter Denetim

Kamu gücünün mülkiyete dayalı haklardan sayıldığı mülk devleti ve kamu düzeni ile güvenliği için her türlü tedbiri alabilen polis devleti anlayışlarından sonra gelen hukuk devletinde insan, akıl ve irade sahibi olarak kabul edilmekte ve toplumsal ve siyasal örgütlenmelerin üstünde görülmektedir. Kendi başına bir değer

[248] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.67-68.

[249] Chevallier, **Hukuk Devleti**, s.67-106.; Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.117-151.; Peter Gilles, "Hukuk Devleti Olgular Araştırması-Hukuksal Olgular Araştırmasına Karşı Hukuk Devleti-Alman Bakış Açısından Sempozyum Konusuna İlişkin Düşünceler", Altan Heper (Çev.), Hayrettin Ökçesiz (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde (s.217-241), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.229.; Hayek, "Siyasi Bir İdeal...", s.65-97.; Ernst Rudolf Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", Tuğrul Ansay (Çev.), Hayrettin Ökçesiz (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde (s.57-81), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.60.; Raz, "Hukuk Devleti ve Erdemi", s.150-156.; Sypnowich, "Ütopya ve Hukuk Devleti", s.327.; Hubert Rotteuthner, , "Hukuk Sosyolojisi ve Hukuk Devleti", Füsun UYANIŞ (Çev.), Hayrettin ÖKÇESİZ (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde (s.180-194), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.182.; Yayla, **Siyaset Bilimi**, s.154-155.

olarak ele alınan insanın ve sahip olduğu hakların korunması amacıyla devlet sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Devletin hukuk kurallarıyla sınırlandırılması keyfi yönetimi önleyecektir. Böylelikle insanlar hukuki güvenliğe sahip olacaklardır.

Modern demokratik devletlerde hukuk kuralları yasama fonksiyonunu yerine getiren organ olan parlamentolar tarafından konulmaktadır. Parlamentolar bu yetkileriyle yürütmenin bağlı olacağı hukuki çerçeveyi belirlemektedirler. Siyasi açıdan denge ve kontrol mekanizmaları olarak ortaya çıkan parlamentolar, yürütmenin belirlenen hukuki çerçevenin dışına çıkıp çıkmadıklarını da denetlemektedirler. Bu açıdan parlamenter denetim araçları, insanın korunması ve keyfi yönetimin önlenmesinde karşımıza çıkan mekanizmaların başında yer almaktadır.

Parlamenter denetim araçları, yürütmeyi denetleyerek insanın kendi yaşam alanına hâkim olması, dış faktörlerden korunması ve bunları kayıtlaması için önem arz etmektedir. Hukuk devletinde devlet organlarının karar, işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunu sağlayan araçlardan biri de parlamenter denetim araçlarıdır. Parlamenter denetim araçlarıyla, yürütme organının anayasaya ve kanunlara aykırı keyfi ve yanlış davranışları önlenmeye çalışılmakta, hükümetin hesap vermesi sağlanabilmekte, hükümet tarafından açıklanan politikalar takip edilebilmektedir. Meclis araştırması da parlamenter denetim yollarından biri olduğundan söz konusu amaçları hedeflemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-TÜRKİYE ANAYASA TARİHİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

2.1. MECLİS ARAŞTIRMASININ TEORİK OLARAK ELE ALINIŞI

Meclis tarafından yapılacak araştırmanın; siyasal araştırma (siyasi tahkikat), yasama araştırması (teşrii tahkikat) ve yargısal araştırma (kazai tahkikat) şeklinde ayrıldığını belirtmiştik[250]. Siyasal araştırma ve yasama araştırması, meclis araştırması adı ile anılmaktadır[251]. Meclis araştırmasının siyasal araştırmanın yanında yasama araştırmasını da bünyesinde barındırıp barındırmadığı tartışmalı olup[252], çalışmamızda Ergun Özbudun gibi, siyasal araştırmayı dikkate aldık. Siyasal araştırma; parlamentonun hükümeti denetleme yetkisinden kaynaklanan, hükümetin faaliyetleri hakkında bilgi edinmek amacıyla bizzat meclis tarafından yapılan denetim yoludur[253].

Meclis araştırması, ilk kez 17. yüzyılın sonunda İngiltere'de ortaya çıkmış ve günümüze yakın şeklini 19. yüzyılın başlarında Fransa'da almıştır[254].

Meclis araştırması, hükümeti denetleme doğrultusunda parlamentonun anayasal rolünün bir yansımasıdır[255]. Meclis araştırmasında, yasama organı fonksiyonlarını yerine getirebilmek için ihtiyaç duyduğu bilgileri kendi

---

[250] Söz konusu araştırma türleri "Parlamento Tarihimizde Meclis Soruşturması" alt başlığında ayrıntılı olarak verilmiştir.
[251] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.101.
[252] Onar, her iki araştırma türünün meclis araştırması kapsamında olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Onar, **Meclis Araştırması,** s.25.
[253] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.99-100.
[254] Ağaoğlu, **Hukuk-ı Esasiye...,** s.314.
[255] Yamamoto, **Tools For...,** s.39.

komisyonlarından biri aracılığıyla toplar[256]. Meclis kendi bünyesinde komisyonlar kurarak, hükümetten gelecek bilgiyle yetinmek istemediğini ortaya koymaktadır[257].

Meclis araştırması, parlamentonun yetkilerini kullanırken başvurduğu bir araçtır[258]. Bu doğrultuda meclis araştırması yardımcı ve hazırlayıcı özelliktedir[259].

Meclis araştırması, parlamentoların bilgi edinme ihtiyacından doğmuştur[260]. Meclis, görevlerini gerektiği gibi yapabilmek için etkili olmak istediği konularda bilgi sahibi olmalıdır[261]. Meclis araştırmasının amacı bilgi edinerek, parlamentonun doğru kararlar alabilmesini ve tarafsız davranabilmesini temin etmektir[262].

Meclis araştırmasının hukuki dayanağı anayasalarda yer alabilir[263] veya almayabilir[264].

Meclis araştırmasının olabilmesi için mutlaka talep olmalıdır ve bu talep parlamentonun kendi üyelerinden gelmelidir[265]. Meclis araştırmasını parlamenterler veya parlamentodaki sürekli komisyonlardan biri isteyebilir[266]. Rahatlıkla bilgileri kendisi toplayabildiğinden Hükümetin talepte bulunması, meclis araştırması kurumunun mantığına aykırıdır[267]. Bazı ülkelerde tek üye komisyon kurulması için önerge verebilir, bazı ülkelerde yedi üyeden, üye tamsayısının beşte birine kadar üye önerge verebilir[268]. Bazı ülkelerde belirli bir oranda milletvekili tarafından ileri sürülen taleplerin kabulü zorunludur[269]. Ancak çoğu durumda, kaç imza toplandığına bakılmaksızın komisyon kurulması için verilen önergeler meclisin çoğunluğu tarafından karara bağlanır[270].

---

[256] Ağaoğlu, **Hukuk-ı Esasiye...,** s.313.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.99.
[257] Onar, "1982 Anayasasında…", s.39.; Özçelik, **Esas Teşkilat Hukuku...,** s.320.
[258] Onar, **Meclis Araştırması,** s.23.
[259] Ergun Özbudun, "İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakultesi Dergisi,** C.17, S.1, (s.219-248), 1960, s.219.
[260] Onar, **Meclis Araştırması,** s.3.
[261] Özbudun, "İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı", s.219.
[262] Onar, **Meclis Araştırması**, s.4.
[263] Örneğin Belçika, İtalya, Japonya bkz. Onar, **Meclis Araştırması**, s.13.
[264] Örneğin ABD bkz. Onar, **Meclis Araştırması**, s.15.
[265] Onar, **Meclis Araştırması**, s.20.
[266] Onar, **Meclis Araştırması**, s.26.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.106.
[267] Onar, **Meclis Araştırması**, s.22.
[268] Yamamoto, **Tools For...,** s.41.
[269] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.106.
[270] Yamamoto, **Tools For...,** 41.

Meclis araştırmasının açılması bir parlamento kararıyla veya kanunla olabilir, ayrıca süreli komisyonlardan biri de meclis araştırmasına karar verebilir. Araştırma açılması ve araştırma komisyonu kurulması çoğunlukla aynı kararda yer alır.[271]

Parlamentonun yetkilerinin dışında bir konuda meclis araştırması yapılamaz[272]. Meclis araştırmasının bir türü olan siyasal araştırmanın konusu hükümetin siyasi sorumluluğu altındaki tüm kamu hizmetleri olabilir[273]. Hükümetin veya bir Bakanlığın veya bir kamu kuruluşunun faaliyetleri incelenebilir[274]. Meclis, hükümet politikalarının nasıl ortaya çıktığını kendi araçlarıyla açık bir şekilde öğrenmek isterse bu yola başvurabilir[275].

Meclis araştırması için genellikle özel / geçici komisyon kurulur, ancak sürekli komisyonlardan birine de görev verilebilir[276]. Komisyonlar yapılacak incelemeyi kolaylaştırır[277]. İncelemeler, komisyonlar aracılığıyla daha rahat ve elverişli bir şekilde gerçekleştirilir.

Meclis araştırması komisyonu üyeleri, parlamenterlerden belirlenir[278]. Meclis araştırma komisyonu üyelerini genellikle meclis seçer[279], kimi ülkelerde meclis başkanının seçtiği de olur[280]. Komisyon başkanı kendi üyelerinden belirlenir. Komisyon başkanının iktidar partisi üyesi olmaması, komisyonlara etkinlik kazandırmak için öne sürülen fikirlerden biridir[281].

---

[271] Onar, **Meclis Araştırması,** s.27-30.
[272] Örneğin yargısal bir sonuç doğuracak bir konuda bkz. Onar, **Meclis Araştırması**, s.24.
[273] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.348.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.102.
[274] Onar, **Meclis Araştırması**, s.70.
[275] Güneş, **Parlementer Rejimin...,** s.70.
[276] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.349.; Onar, **Meclis Araştırması**, s.30-33.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.104.; Yamamoto, **Tools For...,** s.39. Sürekli / daimi komisyonlar, görevleri toplantı yılı boyunca süren ve her yıl aynı adla tekrardan kurulan komisyonlardır. Görülen işin belirli oluşuna göre özel, görev süresine göre geçici olarak adlandırılan komisyonlar, görevleri bittikten sonra dağılırlar. Bkz. M. Tuncer Karamustafaoğlu, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:201, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1965, s.115-200. Özel / geçici komisyonlar, kısa zaman diliminde yoğun çalışmalar yapabilirler. Bkz. Yamamoto, **Tools For...,** s.40.
[277] Yamamoto, **Tools For...,** s.15.
[278] Onar, **Meclis Araştırması**, s.31.
[279] Yamamoto, **Tools For...,** s.40.
[280] Örneğin İtalya bkz. Onar, **Meclis Araştırması**, s.31.
[281] Newton, Deth, **Foundations of Comparative Politics,** s.145

Meclis araştırma komisyonu üye sayısı araştırmaya göre değişebilir[282]. Meclis araştırma komisyonlarında siyasi parti grupları, meclisteki güçleri oranında yer almalıdır[283].

Komisyonların, toplanması ve karar verebilmesi için belirli sayıda üyenin hazır bulunması gerekir[284]. Komisyonlarda yetersayı mevcut değilse komisyonlar toplanıp, çalışamazlar[285].

Meclis araştırma komisyonlarının araştırma için özel yetkileri vardır[286]. Meclis araştırma komisyonu incelemenin sağlam bir şekilde olması için; meclis kararıyla konu veya olayla ilgili yerlere gidebilir[287], alt komisyonlar kurabilir,[288] bazı kişilerin bilgisine başvurabilir[289]; bazı belgeleri inceleyebilir[290]. Meclis araştırma komisyonları yetkilerini belirlenmiş olan konuda kullanmalıdır[291]. Önceden belirlenmemiş bir konuda, komisyonların yetkilerini kullanması doğru olmaz.

Meclis araştırma komisyonu parlamenterlerin bilgisine başvurabileceği gibi, parlamento üyesi olamayanların da bilgisine başvurabilir[292]. Parlamento üyesi olamayanların bilgisine başvurulması, dinlenmesi, danışılması meclis araştırma komisyonlarına; vatandaşlar için bir nevi parlamentoya giriş noktası özelliğini verir[293]. Vatandaşlar bu yolla, parlamentoda bulunma imkanı elde ederler. Parlamento üyesi olamayan kişiler, bilgi vermezlerse yargı organlarından yardım istenmelidir[294]. Yargı organları aracılığıyla, bu kişiler bilgi vermeye zorlanmalıdır.

Meclis araştırma komisyonunun görev süresi, kendisini kuran kararda belirtilir[295]. Süre, işin örtbas edilmemesi (pigeonholing of Bills) için önem arz

---

[282] Onar, **Meclis Araştırması**, s.32.
[283] Onar, **Meclis Araştırması**, s.32.; Yamamoto, **Tools For...,** s.16.
[284] Karamustafaoğlu, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, s.166.
[285] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.119.
[286] Yamamoto, **Tools For...,** s.39.
[287] Onar, **Meclis Araştırması**, s.35.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.117.
[288] Onar, **Meclis Araştırması**, s.35.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.119.
[289] Onar, **Meclis Araştırması**, s.35.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.108.
[290] Onar, **Meclis Araştırması**, s.35.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.108.
[291] Yamamoto, **Tools For...,** s.39.
[292] Onar, **Meclis Araştırması**, s.43.
[293] Yamamoto, **Tools For...,** s.10.
[294] Onar, **Meclis Araştırması,** s.43.
[295] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.117.

eder[296]. Meclis, araştırma komisyonunun görev süresinin uzatılması talep edilebilir ve uzatma kararını meclis verir[297]. Süre sonunda, görev süresinin uzatılmasına ilişkin bir karar yoksa araştırma tamamlanmamış olsa bile komisyonun görev ve yetkileri sona erer[298].

Komisyonlar inceleyip karara bağladıktan sonra görüş ve düşüncelerini içeren belge düzenleyip meclise sunarlar[299]. Meclis araştırma komisyonu da araştırma sonuçlarını; bütün yönleriyle konunun, başvurulan kişilerin ifadelerinin ve belgelerin yer aldığı raporla meclise sunar[300]. Meclis araştırma komisyonu raporları, birincil nitelikte araçlar olup, hükümete olan önerileri formüle eder[301]. Elde edilen bulgular ve öneriler, nitelik ve niceliksel bakımdan derli toplu bir şekilde raporlarda yer alır. Meclis araştırma komisyonu raporları, meseleyi ortaya koymalı ve geliştirilecek çözüm önerilerine dayanak oluşturmalıdır[302]. Raporlar sadece bilgilerin derlenmesi olmamalıdır.

Raporlar Genel Kuruldaki tartışmalar için önemlidir[303]. Yapılacak tartışmalar ve görüşmeler, raporlar üzerinden gerçekleştirilecektir. Meclis araştırma komisyonu raporlarının ele alınması üzerine, değerlendirmeyi meclis yapacağından görüşme açılması gerekir.[304] Genel görüşme açılmadan raporların değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.

Meclis araştırma komisyonu raporlarının yayınlanması için genellikle meclisin izin vermesi gerekir[305]. Ancak meclisin izin vermesiyle raporlar yayınlanabilir.

Meclis araştırması sonucunda; kamuoyunun dikkati çekilmiş olacaktır[306], hem kamuoyuna hem parlamentoya yol haritası hazırlanmış olacaktır[307], parlamento

---

[296] Karamustafaoğlu, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, s.181.
[297] Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.117.
[298] Onar, **Meclis Araştırması**, s.34.; Yamamoto, **Tools For...,** s.40.
[299] Karamustafaoğlu, **Yasama Meclisinde Komisyonlar,** s.192.; Yamamoto, **Tools For...,** s.34.
[300] Onar, **Meclis Araştırması**, s.45.
[301] Yamamoto, **Tools For...,** s.10.
[302] Mehmet Emin Güzel, "Komisyon Raporlarının Yazılması ve Raporlama Tekniği", **Meclis Araştırması Komisyonlarının Çalışma ve Rapor Sürecini Değerlendirme Çalıştayı**, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, TBMM Basımevi, Ankara 2015, s.119.
[303] Yamamoto, **Tools For...,** s.16.
[304] Onar, **Meclis Araştırması,** s.46.
[305] Onar, **Meclis Araştırması**, s.46.

bilgilenmiş olacak ve duruma göre yeni bir düzenleme yapabilecektir[308], kusurlu olduğu görülen kamu görevlileri hakkında suç duyurusunda bulunulabilecektir[309], hükümet uyarılmış olacak[310], siyasal sorumluluk mekanizması devreye sokulabilecektir[311].

2.2. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesiyle başlayan ve 23 Temmuz 1908'e (Hürriyetin İlanına) kadar devam eden döneme Birinci Meşrutiyet dönemi denmektedir.[312]

Kanun-i Esasi'de Meclisi Umumi'nin, Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusan adlarıyla iki farklı heyetten oluştuğu belirtilmiştir (KE, m.42). Meclisi Umumi'yi meydana getiren kurulların "heyet" olarak adlandırılması, belirtilen kurullara meclis kişiliği verilmek istenmemesi şeklinde yorumlanmıştır[313]. Her iki kurul da Padişah buyruğu ile açılır ve kapanır, kanun teklifleri Padişahın iznine bağlıdır (KE, m.43 ve m.53). Bu durum Padişahın parlamento üzerindeki etkinliğinin göstergelerinden biridir. Bu doğrultuda bu meclis, bağımlı parlamento olarak ele alınmıştır[314]. Birinci Meşrutiyet döneminde Bakanlar, Heyeti Mebusan'a değil Padişaha karşı sorumludurlar. Hükümetin meclis karşısında sorumluluğunun bulunmaması, meclisin Hükümeti denetleyemeyeceği anlamına gelmez[315].

Birinci Meşrutiyet döneminde; Kanun-i Esasi'de, 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde ve Heyeti Ayan Nizamname-i Dahilisi'nde meclis

---

306 Onar, **Meclis Araştırması,** s.35.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.123.

307 Halide İncekara, "Komisyon Yetkilerinin Etkin Kullanılma Sorunu", **Meclis Araştırması Komisyonlarının Çalışma ve Rapor Sürecini Değerlendirme Çalıştayı**, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, TBMM Basımevi, Ankara 2015, s.27.

308 Onar, **Meclis Araştırması**, s.47.

309 Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.313.

310 Onar, **Meclis Araştırması**, s.35.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.123.

311 Onar; **Meclis Araştırması** s.48.

312 Ayrıntılı bilgi için bkz: Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Birinci Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.133.; Cemil Koçak, "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", Mehmet Ö. Alkan (Ed), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cilt1) - Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi** içinde (s.72-82), 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.72.

313 Soysal, **100 Soruda**...,s.22.

314 Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi...,** s.81.

315 Onar, **Meclis Araştırması**, s.80.

araştırmasına ilişkin bir kural bulunmamaktadır. Meclis araştırması, meclise, açıkça tanımış olduğu yetkilerin ayrılmaz bir parçası sayılabileceği için, anayasada düzenlenmiş olması aranmayabilir[316]. Birinci Meşrutiyet döneminde hukuki dayanaktan mahrum olsa da milletvekilleri, araştırma yetkisinin, meclisin asli bir yetkisi olduğu düşüncesinden hareketle araştırma isteklerinde bulunmuşlardır[317]. Talebin Heyeti Mebusan'daki milletvekillerinden gelmesi, teorik açıdan meclis araştırmasıyla uyumludur. Birinci Meşrutiyet döneminde yedi tane meclis araştırma teklifi tespit edilmiştir[318].

2.2.1. Birinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı

Belirtildiği üzere Birinci Meşrutiyet döneminde meclis araştırmasının hukuki dayanağı bulunmamaktadır. Ancak uygulamada verilen araştırma tekliflerinden hareketle, bu dönemdeki meclis araştırması uygulaması açıklanabilir.

Yapılan tekliflerin tamamı inceleme yapmak üzere komisyon kurulmasına ilişkindir.[319] Teklifte bulunanların tamamı Heyeti Mebusan üyesidir[320]. Araştırma yapılması istenen konuların; dördü iç siyaset[321], ikisi ekonomik[322] ve biri savunma[323] kapsamındadır. Olaya özgü kurulan komisyonlar[324], milletvekillerinden oluşmuştur[325]. Bu kapsamda Birinci Meşrutiyet döneminde meclis araştırmasını "Meclisin, önem arz eden çeşitli konularda, kendi üyelerinden oluşturduğu geçici komisyonlar aracılığıyla inceleme yapma ve bilgi edinme talebi" şeklinde ifade edebiliriz.

---

316 Onar, **Meclis Araştırması**, s.15.
317 Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.285.
318 Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.288.
319 Tekliflerin detayları için bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.286-287.
320 Teklif veren milletvekilleri için bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.285-287.
321 İç siyasete ilişkin olanların üçü yolsuzluk, biri hafiyeliğe (gizli polis) ilişkindir. Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.286-287.
322 Ekonomik konular; Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması ve vergilerin yüksekliğidir. Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.285-286.
323 Mersin Vapurunun esir alınması savunmaya ilişkin konudur. Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.287.
324 Yedi araştırma komisyonu açılması teklifinden ikisi için komisyon kurulmuştur. İlgili araştırma komisyonları için Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.286-287.
325 Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.286-287.

2.2.2. Birinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları

Birinci Meşrutiyet dönemindeki yedi tane meclis araştırma komisyonu kurulması teklifleri Heyeti Mebusan üyeleri tarafından yapılmıştır[326]. Birinci Meşrutiyet döneminde hukuki dayanağı bulunmayan meclis araştırmasında uygulamaya bakıldığında Heyeti Mebusan üyeleri araştırma isteğinde bulunmuşlar, Heyeti Mebusanı herhangi bir konuda meclis araştırması yapmaya yetkili görmüşlerdir.

Yapılan teklifler sözlü olarak gerçekleşmiştir[327]. Tekliflerden bazıları Heyeti Mebusan'daki müzakereler[328] ve bazısı ise gensoru görüşmelerinde[329] verilmiştir. Tekliflerin spontane bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

İçtüzük gereği görüşmelerin yürütülmesi Başkanlık makamınca yerine getirilir ve üyeler Başkanlık makamından izin almadıkça söz alamaz (HMND, m.73 ve77). Başkanlık makamına yapılan yedi araştırma komisyonu kurulması isteğinden ikisi Meclis Başkanı tarafından dikkate alınmıştır[330]. Heyeti Mebusan Başkanının yedi araştırma isteğinden sadece ikisini dikkate alması, Başkanın konunun değerlendirilmesinde takdir yetkisini kendisinde görmesinin bir sonucudur. Başka bir ifadeyle Başkan diğer beş teklifi de dikkate almayabilirdi.

Meclis Başkanı araştırma komisyonu oluşturulması tekliflerini dikkate aldıktan sonra komisyon kurulmuştur[331]. Konulardan biri için özel bir komisyon teşkil olunmuş, diğeri ise daha evvel kurulmuş olan komisyona iletilmiştir[332]. Meclis

---

[326] Teklif veren milletvekilleri için bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.285-287.
[327] Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.288.
[328] Örneğin; Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için verilen teklif bkz. İhsan Güneş (Haz.), **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, TBMM Vakfı Yayınları No:14, Ankara 1996, s.110.
[329] Örneğin; Yafa-Kudüs Demiryolu ile ilgili teklif bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.287. Gensoru önergeleri görüşmeleri sonrası teklif verilmesi, Fransa'da Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyet dönemlerinde de olmuştur. Bkz. Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.103.
[330] Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.288.
[331] Örneğin; Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için verilen teklif bkz. Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, s.111.
[332] Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.288.

araştırma komisyonları teoride de, özel / geçici komisyon veya sürekli komisyonlardan meydana gelebilmektedir[333].

İçtüzükte komisyon üyelerinin Heyeti Mebusan'daki şube[334] üyelerinden belirleneceği yazılmaktadır (HMDN, m.16.) Araştırma istemiyle kurulan komisyonlar da milletvekillerinden oluşturulmuştur.

Komisyonlar inceleme sonucunu içeren rapor hazırlarlar (HMDN, m.16.). Ancak araştırma istemi sonucu kurulan iki komisyonun, rapor düzenleyip düzenlemediği belli değildir[335].

Araştırma yapılması istenen konuların; üçü iç siyaset[336], ikisi ekonomik[337] ve biri savunma[338] kapsamındadır.

Meclis araştırma isteklerinde uygulamaya bakıldığında iç siyaset, ekonomi ve savunma gibi farklı alanlarda Hükümetten veya kamu kurumlarından bilgi edinildiğini, konuların kamuoyuna yansıtıldığı[339], Hükümet faaliyetlerinin sorgulandığını[340], yolsuzluk[341] gibi konular gündeme getirilerek Hükümetin güç duruma sokulduğunu ve Hükümetin hesap vermeye *zorlandığını* görmekteyiz.

---

[333] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.349.; Onar, **Meclis Araştırması**, s.30-33.; Özbudun, **Parlamenter Rejimde...,** s.104.; Yamamoto, **Tools For...,** s.39.

[334] Heyeti Mebusan üyeleri; geçici başkan ve katiplerin atanmasından sonra kurayla beş bölüme (Şube) ayrılır. Bu Şubeler, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci olarak anılır. (HMND, m.2). Heyeti Mebusan üyelerinin bu şekilde beş şubeye ayrılması Fransız ve Belçika örneklerinden esinlenmiştir. Bkz. Karamustafaoğlu, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, s.33.

[335] Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.288.

[336] Bunlar; "*Edirne Mebusu Rupen Efendi'nin; Çeşitli yolsuzlukları olduğu ileri sürülen Selanik Defterdarı Tahir Efendi hakkında araştırma komisyonu kurulması teklifi", "Mecliste hafiye olduğu iddiasını araştırmak üzere komisyon kurulması teklifi", "Edirne Mebusu Rasim Beyin; Yurt dışına buğday çıkarma yasağı olduğu halde, Mösyö Zarifi'nin kırk bin kile buğdayı Avusturya'ya götürebilmesi hakkında araştırma yapılması teklifi", "Aydın Mebusu Yenişehirlizade Hacı ahmet Efendinin; Yafa Kudüs demiryolu ile belgelerin incelenmesi için araştırma komisyonu kurulması teklifi*" dir. Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.286-287.

[337] Bunlar; "*İstanbul Mebusu Hasan Efendi'nin; Rus Harbinden dolayı zaruri olan masrafların nasıl karşılanacağını araştırmak için komisyon kurulması teklifi", "Bağdat Mebusu Abdurrahman Efendi'nin; Kendi bölgesinden alınan yüksek vergilerin incelenmesi için araştırma kurulması teklifi*"dir. Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.285-286.

[338] Bu; "*Halep Mebusu Nafi Efendinin; Mersin Vapuru'nun esir alınması sebebini araştırmak için komisyon kurulması teklifi*" dir. Bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.287.

[339] Örneğin; Mersin Vapurunun esir alınması gazetelere yansımıştır. Bkz. bkz. Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, s.195.

[340] Örneğin; Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için verilen teklifte mali durum sorgulanmaktadır. Bkz. Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, s.111.

2.3. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

Hükümet, ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle geçici olarak Meclisi Umuminin kapatılmasını önermiş, Padişah da bu öneriyi uygun bularak ve Kanun-i Esasiyi gerekçe göstererek 14 Şubat 1878 tarihinde meclisi kapatmıştır[342]. Böylelikle Birinci Meşrutiyet dönemi sona ermiştir. Yaşanan iç ve dış siyasal gelişmeler, özellikle Manastır ve Selanik'te ordu birliklerinin başkente ilerleyeceği tehdidi ve meşrutiyetin tekrar ilan edilmesi yönündeki telgraflar sonucu Padişah, Meclisi Mebusan'ın tekrar toplanması için gerekli çalışmaların hazırlanmasını Vükela Meclisine emretmiştir[343]. "*Meclis-i Mebusan'ın İçtimaa Davet Olunması Hakkında İrade-i Seniye*"[344] üzerine 23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyet dönemi tekrar başlamıştır[345]. Bir diğer önemli belge 1 Ağustos 1908 tarihli "*Kanunu Esasi'nin Meriyeti Hakkında Sadır Olup Babıali'de Kıraat Edilen Hatt-ı Humayun*"dur[346]. Bu belgeyle Kanunu Esasinin tekrar yürürlükte olduğu belirtilmiştir. Bu gelişmeler sonucu başlayan döneme İkinci Meşrutiyet dönemi denmektedir[347].

1909 ve 1918 yılları arasında Kanunu Esasi yedi kez değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikler sonrası Kanunu Esasi'nin yüzde yirmisinden (%20) fazlası değiştirilmiştir. Bazı maddeler birden fazla değişikliğe uğramıştır. En fazla yapılan değişiklik maddeler 7'nci (dört kez), 35'inci (üç kez), 43'üncü (üç kez) ve 76'ncı (iki kez) maddelerdir. 7'nci, 35'inci, 43'üncü maddeler esas olarak Yürütme-Yasama ilişkileri kapsamında olup, hükümetin düşmesi-meclisin feshi ve sonraki süreçlerine ilişkindir. 76'ncı madde ise milletvekillerinin mali statüsüne ilişkindir.

İkinci Meşrutiyet döneminde Meclisi Umumi'nin oluşumu yine iki kanatlıdır: Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusan. Daha önce sadece "Heyet" olarak adlandırılan kurullar için, "Meclis" ifadesi de kullanılmıştır. Heyeti Mebusan yapılan

---

[341] Örneğin; Selanik defterdarı hakkındaki teklif, bkz. Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.286.
[342] Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, s.220.
[343] Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, s.237-238.
[344] İlgili metin için bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.75-76.
[345] Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** s.284.
[346] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)** , 26. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s.180. İlgili metin için bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.77-78.
[347] Findley, **Modern Türkiye...,** s.164.

değişikliklerle güçlendirilmiştir. 43'üncü maddeye göre Meclis her yıl artık çağrısız toplanacaktır. 53'üncü maddede Heyeti Mebusan üyelerinin yeni kanun hazırlanması veya mevcut kanunlardan birinin değiştirilmesi teklif yetkisine sahip olduğu açıkça düzenlenmiştir. 54'üncü maddede kanun tekliflerinin Şurayı Devlete gönderilmesi usulüne son verilmiştir. 77'nci maddede Meclis başkanının seçimi tamamen Heyeti Mebusana bırakılmıştır. 30'uncu maddede Bakanların açık bir şekilde Meclisi Mebusan'a karşı sorumlu olduğu belirtilmiştir. 36'ncı maddede Meclisi Umumi toplanmadığı zamanlarda çeşitli sebeplerle Padişah buyruğu ile Bakanlar Kurulu tarafından, Heyeti Mebusan'ın vereceği karara kadar, geçici olarak kanun hüküm ve gücünde vereceği kararların ilk toplantıda Heyeti Mebusan'a verilme zorunluluğu getirilmiştir. 44'üncü maddede Meclisi Umuminin toplantı süresinin kısaltılması ve uzatılması için Meclis kararı gerekmektedir. 7'nci maddede yapılan değişikliklerle, Padişahın Heyeti Mebusanı fesih yetkisi güçleştirilmiştir. Kanun-i Esasi değişiklikleri sonrasında Bakanlar Kurulu artık Padişaha karşı değil, Meclise karşı sorumludur.

İkinci Meşrutiyet döneminde de; Kanun-i Esasi'de, 1877 Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde ve Heyeti Ayan Nizamname-i Dahilisi'nde meclis araştırmasına ilişkin bir kural bulunmamaktadır. İkinci Meşrutiyet döneminde hukuki dayanaktan mahrum olsa da milletvekilleri, Birinci Meşrutiyet döneminde olduğu gibi araştırma isteklerinde bulunmuşlardır[348].

İkinci Meşrutiyet dönemindeki daha etkili meclis araştırması önergeleri verilmesinin başlıca nedeni Kanunu Esasi değişiklikleridir[349]. Kanunu Esasi'de yapılan değişikliklerle Padişahın bazı yetkileri kaldırılmış, bazı yetkileri sınırlanmış, yetkilerini kullanırken ek kayıtlar getirilmiştir. Heyeti Mebusan yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Değişiklikler sonrası meşruti parlamenter monarşi ortaya çıkmıştır[350].

---

[348] Gazel, "Birinci Meşrutiyet...", s.288-289.

[349] Ahmet Ali Gazel, "Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Meclis Araştırması", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.15., (s.309-331), 2004, s.319.

[350] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.32., Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.41., Tanör, **Osmanlı-Türk...,** s.217., Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (Çev), 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.149.

İkinci Meşrutiyet döneminde, Birinci Meşrutiyet dönemine kıyasla daha fazla meclis araştırma önergesi verilmiştir. Ahmet Ali Gazel, İkinci Meşrutiyet döneminde yirmi tane meclis araştırma önergesi tespit etmiştir[351]. Ancak bunlardan üçü[352] teorik açıdan meclis araştırması olarak değerlendirilmeye uygun değildir. Önergeler, ne hükümetin faaliyetleri hakkında bilgi edinme ne de hükümeti denetleme gayesiyle verilmiştir. İki önergede[353] oluşturulacak komisyon üyelerinin görevleri sadece diğer görevlilere nezaret etme şeklinde belirtilmiştir. Diğer talep ise söz konusu milletvekillerinin yargılanmalarının ve "tahtı mevkufiyete alınması (tutuklanması)"[354]nın sağlanabilmesi için gerekli araştırmaların yapılmasını istemeye yöneliktir. Ayrıca bu komisyon kurulması istemlerinden ikisi, ne milletvekilleri ne de hükümet üyelerinden gelmiştir. İstem Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu komutanından gelmiştir. Görüldüğü üzere bu üç istemde de, teorik açıdan meclis araştırmasına ilişkin olarak sadece meclis içinden komisyon oluşturulması bulunmaktadır. Kalan önergeler ve tespit ettiğimiz bir diğer önergeyle[355] birlikte, İkinci Meşrutiyet döneminde toplam onsekiz meclis araştırması önergesi verilmiştir diyebiliriz.

İkinci Meşrutiyet döneminde, Birinci Meşrutiyet dönemine kıyasla, meclis araştırmasına ilişkin olarak teorik açıdan da etkili açıklamalar yapılmıştır.

---

[351] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.297.

[352] Bunlardan biri "İzmit Mebusu Seyyid Bey ve arkadaşlarının Yıldız Sarayı'ndaki eşyalar" konusundaki Rumi 18 Nisan 1325 tarihli önergesidir. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.305.; **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (8 Mart 1325 Tarihli 55. İnikattan-14 Mayıs 1325 Tarihli 81. İnikata Kadar),** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 63, Cilt 3**,** TBMM Basımevi, Ankara 1982, s.139-140. (Aynı Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, MMZC olarak kısaltılacaktır.) Diğeri ise "Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanlığının Yıldız Sarayı'ndaki evraklar" konusundaki Rumi 18 Nisan 1325 tarihli istemidir. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.305.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 64, 19 Nisan 1325, Cilt 3, s.148-149. Bir diğeri ise "Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanının Avlonya Mebusu İsmail Kemal ve Ergiri mebusu Müfit Bey" hakkındaki Rumi 22 Nisan 1325 tarihli istemidir. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.308.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 67, 22 Nisan 1325, Cilt 3, s.258. Aynı Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, MMZC olarak kısaltılacaktır.

[353] "İzmit Mebusu Seyyid Bey ve arkadaşlarının Yıldız Sarayı'ndaki eşyalar" ve "Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanlığının Yıldız Sarayı'ndaki evraklar" konusundaki istekler.

[354] Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi, bir milletvekilinin üyelik sıfatının kalkmasının Kanunu Esasi'nin 48'inci maddesine göre, yani mensup olduğu kurulun hazır bulunan üyelerin mutlaka üçte iki oy çokluğuyla karar verilmesiyle gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 67, 22 Nisan 1325, Cilt 3, s.259.

[355] Bu "Beyrut Mebusu Süleyman Elbistani Efendi'nin; Bağdat Demiryolu imtiyaz şartlarının tetkikine dair önergesi"dir. Söz konusu hususta verilen bir gensoru olduğu için bu önerge gensoru önergesine eklenmiştir. Bkz. **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (4 Kanunuevvel 1324 Tarihli Birinci İnikattan-9 Şubat 1324 Tarihli 33. İnikata Kadar),** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 26, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s.582.

Karahisarısahip (Afyon) Mebusu Rıza Paşa'ya göre meclis araştırması; kamu hukukuna ilişkin olup, kişisel haklara ilişkin hususlar meclis araştırmasına konu olamazlar. Meclis araştırması ortaya çıkan bir meselenin failleri için sevk edilecek bir makam olmazsa uygulanır.[356] Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu Emrullah Efendi de araştırma komisyonunun yetkilerini; Bakan ve diğer memurların çağrılması, evrak ve defterlere başvuru, tam bilgi sahibi olmak için her türlü araca müracaat, tam bir kanaat oluşunca rapor hazırlamak, şeklinde saymıştır[357].

İkinci Meşrutiyet döneminde meclis araştırma komisyonu hakkında çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Tahkikat Komisyonu[358], Fevkalade Komisyon[359], Komisyonu Mahsusa[360], Komisyon Danket[361], meclis araştırma komisyonu hakkında kullanılan kavramlardır. Meclis araştırması için ilk kez "anket parlmanter" ifadesinin, görüşmeler sırasında Sivas Mebusu Dagavaryan Efendi tarafından kullanıldığı belirtilmiş[362] olsa da, yaklaşık üç ay öncesinde İstanbul Mebusu Zehrap Efendi'nin meclis araştırma komisyonunun Fransa'da Komisyon Danket olarak adlandırıldığını söylemesi, "anket parlmanter" kavramının bilindiğine ve kullanıldığına işaret etmektedir. "Anket parlmanter" kavramının bu şekliyle bir önergede[363] ilk kez yer alması ise yaklaşık ondokuz (19) ay sonradır.

2.3.1. İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı

Belirtildiği üzere İkinci Meşrutiyet döneminde de meclis araştırmasının hukuki dayanağı bulunmamaktadır. Ancak verilen araştırma tekliflerinden hareketle, bu dönemde uygulamadaki meclis araştırması tanımlanabilir.

---

[356] **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (1 Teşrinisani 1326 Tarihli Birinci İnikattan-18 Kanunuevvel 1326 Tarihli 20. İnikata Kadar),** Devre I, İçtima Senesi 3, İnikat 20, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1986, s.736-737.

[357] **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.278.

[358] Emrullah Efendi kullanmıştır. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt1, s.278.

[359] Serfice Mebusu Boşo Efendi kullanmıştır. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.278.

[360] İstanbul Mebusu Kozmidi Efendi kullanmıştır. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.280.

[361] İstanbul Mebusu Zehrap Efendi kullanmıştır. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.282.

[362] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.302.

[363] Bu "Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey ve arkadaşlarının Sinop Mebusu Rıza Nur'un tutuklanması" konusunda verdikleri önergedir. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 3, İnikat 17, 11 Kanunuevvel 1326, Cilt 1, s.588.

Teklifler araştırma yapılmak üzere komisyon kurulmasına yöneliktir. Biri haricinde[364], yapılan teklifler Heyeti Mebusan üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma yapılması istenen konuların altısı ekonomik[365], beşi iç siyaset[366], üçü savunma ve ulusal güvenlik[367], üçü hukuk[368], biri dış politika[369] kapsamındadır. Araştırma yapılması istenen konuların, Birinci Meşrutiyet dönemine kıyasla arttığı görülmektedir. Komisyonların tamamı olaya özgü kurulmuş olup, özel / geçici komisyon niteliğindedir. Kurulan komisyonlardan biri haricinde[370], komisyon üyeleri tamamen milletvekillerinden meydana gelmiştir. Bu kapsamda İkinci Meşrutiyet döneminde meclis araştırmasını "Milletvekilleri ve hükümet üyeleri tarafından talep edilen, önem arz eden çeşitli konularda, meclisin kendi üyelerinden oluşturduğu geçici komisyonlar aracılığıyla inceleme yapma ve bilgi edinme faaliyeti" şeklinde ifade edebiliriz.

---

[364] Rumi 28 Nisan 1325 tarihli "Dahiliye Nezareti talebi üzerine hızlı bir şekilde Adana'ya heyet gönderilmesi" istemi Sadrıazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yapılmıştır. Hükümetten gelen bu teklif, siyasi sorumluluğu ortadan kaldıracağı nedeniyle Konya Mebusu Zeynel Abidin Efendi tarafından eleştirilmiştir. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.302.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.

[365] Ekonomiye ilişkin olanlardan dördü demiryolu, biri posta hizmeti ve diğeri ticarete ilişkindir. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.278.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.354.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.363.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 26, 29 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.582.; **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (1 Teşrinievvel 1334 Tarihli Birinci İnikattan-21 Kanunuevvel 1334 Tarihli 29. İnikata Kadar),** Devre 3, İçtima Senesi 5, İnikat 11, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s.107.

[366] İç siyasete ilişkin olanların ikisi jurnal (fişleme ve ihbar), diğerleri ise yolsuzluk, toplumsal olaylar ve siyasi belgelerin incelenmesine yöneliktir. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 81, 14 Mayıs 1325, Cilt 3, s.746., **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (26 Nisan 1326 Tarihli 85. İnikattan-22 Mayıs 1326 Tarihli 104. İnikata Kadar),** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 87, Cilt 5, TBMM Basımevi, Ankara 1986, s.98.; **MMZC,** Devre 3, İçtima Senesi 5, İnikat 11, 4 Teşrinisani 1334, Cilt 1, s.98.; **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (29 Mart 1326 Tarihli Yetmişinci İnikattan-24 Nisan 1326 Tarihli 84. İnikata Kadar),** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 81, Cilt 4, TBMM Basımevi, Ankara 1986, s.473.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 72, 3 Mayıs 1325, Cilt 3, s.98.

[367] Biri devlet sırrı, ikisi ayaklanma hadiselerine ilişkindir. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.360.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 67, 22 Nisan 1325, Cilt 3, s.264.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.

[368] İkisi suç, biri yargılama hakkındadır. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 93, 6 Mayıs 1326, Cilt 5, s.329.; **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (20 Haziran 1328 Tarihli 25. İnikattan-23 Temmuz 1328 Tarihli 47. İnikata Kadar),** Devre 2, İçtima Senesi 1, İnikat 39, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s.425.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 3, İnikat 17, 11 Kanunuevvel 1326, Cilt 1, s.588.

[369] Dış politikaya ilişkin olan, savaşa sebebiyet veren uluslararası anlaşmaların incelenmesine yöneliktir. **MMZC,** Devre 3, İçtima Senesi 5, İnikat 11, 4 Teşrinisani 1334, Cilt 1, s.100.

[370] Sadrıazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yapılan, Rumi 28 Nisan 1325 tarihli "Dahiliye Nezareti talebi üzerine hızlı bir şekilde Adana'ya heyet gönderilmesi" istemi. Bu komisyonun üyelerinden ikisi memurdur. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.302.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.

2.3.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları

Meclis araştırmasına yönelik yapılan teklifler biri[371] hükümet, diğerleri Heyeti Mebusan üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yapılan teklifler ağırlıklı olarak yazılı gerçekleşmiştir. Sadece iki önerge sözlü olarak verilmiştir[372]. Önergelerden ikisi[373] gensoru önergesi sonrası, biri[374] soru önergesi sonrası verilmiştir. Kalan onbeş önerge ise ayrıca ve önceden hazırlanarak verilmiştir. Birinci Meşrutiyet döneminde spontane bir şekilde ortaya çıkan meclis araştırması istemi, İkinci Meşrutiyet döneminde daha sistemli hale gelmiştir.

Önerge verecek milletvekilleri sayısı hakkında bir sınırlama bulunmamaktadır[375]. Önergelerin bazıları tek imzalı, bazıları birden fazla imzalı verilmiştir. Dört milletvekili tarafından imzalanan önerge[376] olduğu gibi, onbeş[377] veya onaltı milletvekili[378] tarafından imzalanan önergeler de bulunmaktadır. Verilen önergelerden vazgeçilebilmektedir[379].

Verilen önergelerden biri okunmamış[380], bazılarının özeti[381], diğerlerinin ise tamamı genel kurulda okunmuştur. Ardından önergenin genel kurulda değerlendirilmeye (nazar-ı mütalaa) alınıp alınmayacağı işaret oyuyla

---

[371] Rumi 28 Nisan 1325 tarihli "Dahiliye Nezareti talebi üzerine hızlı bir şekilde Adana'ya heyet gönderilmesi" istemi Sadrıazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yapılmıştır. Hükümetten gelen bu teklif, siyasi sorumluluğu ortadan kaldıracağı nedeniyle Konya Mebusu Zeynel Abidin Efendi tarafından eleştirilmiştir. Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.302.; **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.

[372] **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.278., **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 87, 28 Nisan 1326, Cilt 5, s.98.

[373] Serfice Mebusu Boşo Efendi verdiği önerge. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.278., Beyazıd Mebusu Süleyman Sudi Beyin verdiği önerge Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 93, 6 Mayıs 1326, Cilt 5, s.329.

[374] Berat Mebusu Süreyya Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge Bkz. **MMZC,** Devre 2, İçtima Senesi 1, İnikat 39, 11 Temmuz 1328, Cilt 2, s.415.

[375] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.289.

[376] **MMZC,** Devre 3, İçtima Senesi 5, İnikat 11, 4 Teşrinisani 1334, Cilt 1, s.107.

[377] Örneğin Berat Mebusu Süreyya Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge Bkz. **MMZC,** Devre 2, İçtima Senesi 1, İnikat 39, 11 Temmuz 1328, Cilt 2, s.425.

[378] Örneğin Trabzon Mebusu Mehmet Emin Bey ve arkadaşlarının verdikleri önerge Bkz. **MMZC,** Devre 3, İçtima Senesi 5, İnikat 11, 4 Teşrinisani 1334, Cilt 1, s.100.

[379] Örneğin Hudeyde Mebusu Mustafa Efendinin verdiği önerge. Bkz **MMZC,** Devre 3, İçtima Senesi 5, İnikat 11, 4 Teşrinisani 1334, Cilt 1, s.98.

[380] Okunmayan önerge için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 87, 28 Nisan 1326, Cilt 5, s.98.

[381] Özeti okunan önerge örneği için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.363.

oylanmaktadır[382]. Önergelerin değerlendirilmeye alınmama sebeplerinden bazıları şunlardır: Konunun kanun tasarısında yer alması[383], Divanı Harb alanına girmesi[384], yargılamaya ilişkin olması[385]. Değerlendirmeye alınma kararından sonra önergelerin kabul edilip edilmeyeceği oylanmaktadır[386].

Önerge kabul edildikten sonra komisyon kurulmasına geçilmektedir. Bu konuda kesin bir kural bulunmamaktadır.[387] Verilen önergeler sonrası iki komisyon kurulmuştur. Bunlardan biri Denizli Mebusu Gani Bey'in verdiği önerge[388] sonrası, diğeri ise Hükümetin istemi[389] sonrası kurulmuştur.

Önergelerde, kurulması istenen araştırma komisyonunun üye sayısı da belirtilmiştir. Önergelerin bazısı dört üyeli[390], bazısı on üyeli[391], bazısı onbeş üyeli[392] komisyon kurulmasını talep etmektedir. Araştırma istemiyle kurulan komisyonlardan biri hem milletvekillerinden hem memurlardan oluşturulmuştur[393].

Araştırma istemi sonucu kurulan iki komisyondan birinin[394], rapor düzenleyip düzenlemediği belli değildir[395]. Hükümetin istemi doğrultusunda kurulan meclis araştırma komisyonu ise rapor hazırlamıştır, ancak rapor tek milletvekili tarafından imzalanmış olduğu için –diğer komisyon üyelerinin imzası yok- gündeme alınmamıştır[396].

---

[382] Örnek için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.361.
[383] Erzurum Mebusu Şevket Efendinin verdiği önerge Bkz. Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.301.
[384] Ali Münif Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 67, 22 Nisan 1325, Cilt 3, s.264.
[385] Beyazıd Mebusu Süleyman Sudi Beyin verdiği önerge Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 93, 6 Mayıs 1326, Cilt 5, s.329.
[386] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.289.
[387] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.289.
[388] **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.356.
[389] **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.
[390] Dört üyeli araştırma komisyonu kurulmasına ilişkin teklif için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.
[391] On üyeli araştırma komisyonu kurulmasına ilişkin önerge için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 81, 14 Mayıs 1325, Cilt 3, s.747.
[392] Onbeş üyeli araştırma komisyonu kurulmasına ilişkin önerge için bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 19, 14 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.356.
[393] **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 71, 30 Nisan 1325, Cilt 3, s.397.
[394] Serfice Mebusu Boşo Efendi verdiği önerge. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 1, İnikat 16, 8 Kanunisani 1324, Cilt 1, s.278.
[395] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.299.
[396] Gazel, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı...,** s.304.

Araştırma yapılması istenen konular ekonomi, iç siyaset, savunma ve ulusal güvenlik, hukuk, dış politika kapsamındadır.

Meclis araştırma isteklerinde uygulamaya bakıldığında Hükümetten veya kamu kurumlarından bilgi edindiğini, Hükümet faaliyetlerini sorguladığını ve Hükümeti hesap vermeye zorladığını[397] görmekteyiz.

2.4. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ve 1921 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması amacıyla, 19 Mart 1920 tarihinde *Heyeti Temsiliye*[398] namına Mustafa Kemal imzalı "*İntihab Hakkında Tebliğ*" yayınlanmıştır[399]. Tebliğde belirtildiği üzere kurulacak meclisin amacı, devleti kurtararak milletin bağımsızlığını sağlamaktır[400]. Bu Tebliğ doğrultusunda kurulacak meclis için hem seçim yapılmış, hem de kapatılan Meclisi Mebusan üyeleri Ankara'ya çağrılmıştır[401].

Meclisin, 23 Nisan 1336 (1920) Cuma tarihli birinci içtimasında açılış konuşması yapan meclis başkanının (en yaşlı üye) ve Mustafa Kemal Paşa'nın beyanlarında meclisin adlandırılmasında "Türkiye" ifadesi yer almamaktadır. Meclis başkanı Sinop Mebusu Şerif Bey "*Büyük Millet Meclisini küşadeyliyorum*" demiştir. Ayrıca Teşkilatı Esasiye Kanununun ilk halinde de yer alan ifade "Büyük Millet Meclisi" şeklindedir.[402]

---

[397] Örneğin Arnavutluk'ta meydana gelen olaylar sonrası verilen önergede Sadrıazam, önergenin kabulü halinde hükümetin görevden çekileceğini ifade etmiştir. Bkz. **MMZC,** Devre I, İçtima Senesi 2, İnikat 82, 21 Nisan 1326, Cilt 4, s.579.

[398] "*Erzurum ve Sivas Kongreleri Genel Kurulları tarafından, kongre kararlarını uygulamak, kongrenin toplantı halinde olmadığı zamanlarda kongre adına karar verme yetkisine sahip seçilen kurul*". Bkz. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,82600/heyeti-temsiliye-temsilciler-kurulu.html (Erişim tarihi 09.10.2016).

[399] Tarık Z. Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karekteri" **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.23, S.3-4, (s.227-247), 1958, s.228. Benzer açıklama için bkz. Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.33, S.3-4, (s.45-100), 1967, s.66.

[400] Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", s.66.

[401] Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", s.67.

[402] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (23.IV.1336 Tarihli birinci inikattan-19.V.1336 Tarihli onsekizinci inikata kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 1, 3. Basılış TBMM Matbaası, Ankara 1959, s.2. Aynı T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, T.B.M.M.Z.C. olarak kısaltılacaktır.

Yerel düzeyde "kongre" şeklinde örgütlenen siyasal yapılar, zamanla birleşerek ulusal düzeyde örgütlenmişler ve bu yapılar Büyük Millet Meclisinin temellerini meydana getirmişlerdir[403]. Büyük Millet Meclisi, bu yapıların siyasal üst yapısı olmuştur[404]. Büyük Millet Meclisi ile birlikte, fiili iktidar olan "Heyeti Temsiliye", yerini hukuki bir iktidara bırakmıştır[405].

13 Eylül 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, 31 maddelik bir anayasa tasarısı (Teşkilatı Esasiye Kanunu Layihası) sunmuştur. Bu tasarı özel ve geçici bir komisyona (Encümeni Mahsusa) havale edilmiş, ilgili komisyon bu hususta rapor düzenlemiştir. Bu süreç 20 Ocak 1921 tarihinde anayasanın kabulüyle sonuçlanmıştır.[406] Bu anayasanın adı "Teşkilatı Esasiye Kanunu[407]"dur. Yeni bir anayasa yapma ihtiyacı hisseden Meclisin, Kanunu Esasi yürürlükteyken, aynı adla (Kanunu Esasi) bir anayasa yapması büyük bir çelişki olacağı için yeni anayasaya "Teşkilatı Esasiye Kanunu" denmiştir.[408]

20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda, Kanunu Esasi'nin kaldırıldığına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Bu anayasanın kabulüyle "*iki anayasalı bir dönem"* meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderdiği 30 Ocak 1921 tarihindeki telgrafta, Kanunu Esasi'nin Teşkilatı Esasi Kanunu'yla çatışmayan hükümlerin yürürlükte ve uygulamada olduğu belirtilmiştir. Fiiliyatta da Kanunu Esasi'nin, Teşkilatı Esasi Kanunu'yla çatışmayan hükümleri uygulanmıştır. Kanunu Esasi'nin açıkça yürürlükten kaldırılması 1924 anayasası ile olmuştur. [409]

Milletin tek ve gerçek temsilcisi olarak görülen Büyük Millet Meclisi, yasama yetkisinin de sahibidir (1921 TEK, m.2). Yasamanın ilk kez yetki olarak

---

[403] Tanör, **Osmanlı-Türk…**, s.227-228.
[404] Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi...,** s.91.
[405] Aldıkaçtı, **Anayasa Hukuku...,** s.81.
[406] Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008, s.19-21.
[407] Anayasa metni için bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.100-104.
[408] 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen metnin isminin esin kaynağı daha evvel, Kars'taki Cenub-i Garbi (Güneybatı) Kafkas Hükümeti tarafından ilan edilen ve bu yönetimin temelini ortaya koyan metnin adıdır. Bkz. Tanör, **Osmanlı-Türk…**, s.253.
[409] Tanör, **Osmanlı-Türk…**, s.268-269.

düzenlenmiş olması, meclisin yürütmeye bağımlı olmamasının işaretlerinden biridir. Yasama organı, adeta yürütmeden "*koparılarak yaratılmıştır*".[410]

20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilatı Esasi Kanunu'nda parlamenter denetim yolları belirtilmemiştir. Söz konusu anayasada, Kanunu Esasi'nin kaldırıldığına dair bir hüküm bulunmadığından ve bu dönemde Kanunu Esasi'nin Teşkilatı Esasi Kanunu'yla çatışmayan hükümlerin yürürlükte ve uygulamada olduğu kabul edildiğinden parlamenter denetim yolları için Kanunu Esasi öncelikli olarak dikkate alınacaktır. Ayrıca 8 Temmuz 1920 tarihinde mecliste yapılan görüşmelerde, uygulanması mümkün olmayanlar hariç olmak kaydıyla Nizamname-i Dahilinin kalan hükümlerinin yürürlükte olmasına dair önerge verilmiş, önerge oylanarak kabul edilmiştir[411].

20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilatı Esasi Kanunu'nda ve 1877 tarihli Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde meclis araştırmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi meclis üyeleri, bu konuda meclisi yetkili görerek "meclis araştırması önergesi" vermişlerdir. Meclis araştırması, yasama ve yürütme kuvvetlerini kendinde toplamış olan Meclisin doğal bir yetkisi olarak kabul edilmiştir[412].

Bu dönemde onüç tane meclis araştırma teklifi tespit edilmiştir[413]. Tespit edilen meclis araştırma teklifleri şunlardır:

---

[410] Soysal, **Anayasaya Giriş**, s.157.

[411] Çorum Mebusu Ferid Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge için bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (22.V.1336 Tarihli ondokuzuncu İçtimadan-28.VII.1336 Tarihli kırkıncı İçtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 2, 3. Basılış TBMM Basımevi, Ankara 1981, s.216-219.

[412] Onar, **Meclis Araştırması**, s.59.

[413] Erdal Onar'ın çalışmasında bilgileri açık bir şekilde yer alan üç istem bulunmaktadır. Bkz. Onar, **Meclis Araştırması**, s.58-59. Bunlardan Mersin Mebusu Salahaddin Bey 'in istemi, bizim tarafımızdan da meclis araştırması olarak değerlendirilmiştir. Ancak diğer iki önergenin teorik olarak meclis araştırmasına uygun olduğunu düşünmemekteyiz. Bunlardan "*Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle cepheleri ziyarete gidecek olan heyetin intihabı*" refakat niteliğindedir. Ayrıca bilgi edinme ve hükümeti denetleme gibi bir gayesi yoktur. Mustafa Kemal Paşa ile giden milletvekilleri rapor sunmamışlar, izlenimlerini mecliste sözlü olarak beyan etmişlerdir. Bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 2, s.347. ve **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 45, 17.7.1336, Cilt 2, s.149-163. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in vermiş olduğu önergenin niteliği de meclis araştırması değil meclis soruşturmasıdır. Bkz. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 33, 13.7.1336, Cilt 2, s.302.

i. "*Konya Mebusu Arif Beyin, Konya'da idarei örfiye ilanına sebebolan hadisatın yakından tetkiki için meclisten bir heyet izamına dair takriri*"[414],

ii. "*Çorum Mebusu Dursun Beyin, Düzce ve Yozgat isyanlarının menşe ve sebeplerini tetkik etmek üzere mahallerine meclisten bir heyet izamına dair takriri*"[415],

iii. "*Diyarbekir Mebusu Kadri Beyin, cephelere teftiş için bir heyet gönderilmesine dair takriri*"[416],

iv. "*Canik Mebusu Nazif Beyle arkadaşlarının, Konya hadisesini tahkik etmek için meclisten seçilecek yedi kişilik bir heyetin ilamına dair takrir*"[417],

v. "*İzmit Mebusu Halil İbrahim Efendinin İznik'te düşman tarafından yapılan tahribatın tesbitine ve ahalinin iaşesini temin etmek için mahalline bir heyet izamına dair takriri*[418]"

---

[414] Önerge okunmuştur. 5 kişilik, geçici bir komisyon oluşturulması istenmiştir. Ancak gizli oturumda bahsedilen bir konu olduğu için, bunun da gizli oturumda görüşülmesine karar verilmiştir. **T.B.M.M.Z.C.** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima17, 17.5.1336, Cilt 1, s.334-335. Konusu iç politikaya ilişkin olan bu önergenin amacı, idarecilerin görevlerini gerektiği gibi yapmadıkları hususunun incelenmesidir. Meclis araştırma komisyonu yerine, "İrşat Heyeti" gönderilmesine karar verilmiştir. **T.B.M.M. Z.C.** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima18, 19.5.1336, Cilt 1, s.346-349. "İrşat Heyeti /Encümeni", kurtuluş savaşı döneminde milletvekillerinden oluşturulan "*karşı propaganda heyeti"*dir. bkz. Aydın, Çakır, **Meclis-i Mebusan…,** s.88.

[415] Mecliste okunan, konusu savunma ve ulusal güvenlik olan bu önerge ertelenmiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 29, 6.7.1336, Cilt 2, s.197., 2 Ağustos 1920 tarihinde 42 içtimada, Dursun Bey, konuya ilişkin komisyon kurulması için istek önergesi vermiştir. Ancak görüşülmemiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 3, s.60.

[416] Savunma ve ulusal güvenliğe ilişkin bir konuda olan bu önerge Heyeti İcraiye'ye gönderilmiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 32, 12.7.1336, Cilt 2, s.256.

[417] 25 Kasım 1920 tarihinde 102'nci içtimada iç politika ve savunma / ulusal güvenlik hususlarına ilişkin 41 imzalı bu önerge okunmuştur. Ancak Heyeti Vekile'nin konuyla alakalı araştırma heyeti olduğu için, Meclis tarafından seçilecek üç kişinin bu heyete dahil olmasına karar verilmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (22 Teşrinisani 1336 tarihli yüzbirinci içtimadan-23 Kanunuevvel 1336 tarihli yüzyirminci içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 6, 2. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1943, s.41-43.

[418] İçpolitika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge okunmuştur. Konuyla alakalı Heyeti Vekile'nin girişimi olduğu için, Heyeti Vekileye havale edilmiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima 114, 14.12.1336, Cilt 6, s.357.

vi. "*İzmit Mebusu Hamdi Namık Beyin, İznik kazası dahilinde düşman tarafından yapılan mezalimi tetkik etmek üzere meclisten bir heyetin izamına dair takriri*"[419],

vii. "*Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Beyin, harekatı âhirede düşmanın ika eylediği mezalimin tetkiki için meclisten bir heyet izamına dair takriri*"[420],

viii. "*Bolu Mebusu Doktor Fuat Beyle arkadaşlarının, meclisten seçilecek bir heyet marifetiyle Yunan mezaliminin tesbit ettirilerek Avrupa efkarı umumiyesine bildirilmesine dair takrir*"[421],

ix. "*Mersin Mebusu Salahaddin Beyin, ordudaki hayvan zayiatını tetkik etmek ve bir tahkikatı teşriiyede bulunmak üzere meclis dahilindeki erbabı ihtisastan bir heyet intihab edilmesine dair takriri*"[422],

x. "*Konya Mebusu Refik Beyle arkadaşlarının, memaliki müstahlasadaki felaketzede halkın tehvini ıstıraplariyle ihtiyaçlarını temin ve ahvali umumiyeyi teftiş etmek üzere meclisten müntehap bir heyet gönderilmesine dair takriri*"[423],

---

[419] 27 Aralık 1920 tarihli 123'üncü içtimada, içpolitika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge okunmuştur. Gündeme alınması oylanmış ve reddedilmiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, Cilt 7, s.56-57.

[420] İç politika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge Mecliste okunmuş, ancak kabul edilmemiştir. **T.B.M.M.Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 1, İçtima136, 22.1.1337, Cilt 7, s.345-348.

[421] 7 Nisan 1921 tarihli 17'inci içtimada iç politika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge Mecliste okunmuş, ancak kabul edilmemiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (1 Mart 1337 tarihli birinci içtimadan-13 Nisan 1337 tarihli yirminci içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 2, Cilt 9, 2. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1954, s.383-384.

[422] Onar, **Meclis Araştırması**, s.58.; 20 Aralık 1921 tarihli 131'inci içtimada iç politika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge Mecliste okunmuş ve kabul edilmiştir. 3 kişilik bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (3 Kanunuevvel 1337 tarihli yüzyirmibirinci içtimadan-5 Kanunusani 1337 tarihli yüzkırkıncı içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 2, Cilt 15, TBMM Matbaası, Ankara 1958, s.182-186. Komisyonun kurulup, kurulmadığına dair bilgiye ulaşılamamıştır.

[423] 23 Ekim 1922 tarihli 124'üncü içtimada iç politika ve sosyal konular kapsamındaki, 41 imzalı bu önerge Mecliste okunmuştur. Konuyla alakalı kanun hazırlandığı için ertelenmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (18 Teşrinievvel 1338 tarihli yüzyirmibirinci içtimadan-18 teşrinisani 1338 tarihli yüzkırkıncı içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 3, Cilt 24, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s.95.

xi. "*Asker firarilerinin ailelerinin teb'idine sebebiyet verenler hakkında anket açılmasına dair, Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali Beyin takriri*"[424],

xii. "*Saruhan Mebusu Refik Şevket Beyin, memaliki müstahlasa ihtiyacatını tetkik etmek üzere hususi bir encümen teşkiline dair takriri*"[425],

xiii. "*İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Beyin, İstanbul Darüleytamının teftişi ve neticei tahkikatını meclise arzı için mebusandan üç zattan mürekkep bir heyetin izamına dair takriri*"[426]

Bu önergelerden 6'sı reddedilmiş[427], 4'ü başka bir birime havale edilmiş[428], 2'si ertelenmiş[429], yalnızca bir tanesi kabul edilmiştir[430]. Kabul edilen önerge sonucu komisyonun kurulup, kurulmadığına dair bilgiye ulaşılamamıştır.

2.4.1. Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı

Tekliflerin tamamı araştırma yapılmak üzere komisyon oluşturulmasına yöneliktir. Tüm teklifler Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma yapılması istenen konuların 9'u iç politika ve sosyal konular[431]; 3'ü savunma ve ulusal güvenlik[432]; 1'i iç politika[433] kapsamındadır. İç politika ve sosyal

---

[424] 20 Aralık 1922 tarihinde 159'uncu içtimada iç politika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge Mecliste okunmuş ve pusulayla açık oylamaya sunulmuştur. Toplantı yeter sayısı oluşmadığı için tekrar oya sunulmuştur. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (20 Teşrinisani 1338 tarihli yüzkırkbirinci içtimadan-21 kanunuevvel 1338 tarihli yüzaltmışıncı içtimaa kadar),** Devre 1, İçtima Senesi 3, Cilt 25, TBMM Matbaası, Ankara 1960, s.476-496. Tekrar oya sunulan bu önerge reddedilmiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 3, İçtima 160, 21.12.1338, Cilt 25, s.512.

[425] İç politika ve sosyal konular kapsamındaki bu önerge Mecliste okunmuş ve çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilmemiştir. **T.B.M.M. Z.C.,** Devre 1, İçtima Senesi 4, İçtima 11, 26.03.1339, Cilt 28, s.184-189.

[426] 9 Eylül 1923 tarihinde 16'ncı içtimada sosyal konular kapsamındaki 2 imzalı bu önerge okunmuş, müzakeresi kabul edilmiş, ancak sonuç olarak reddedilmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (9 Eylül 1339 da münakit onaltıncı içtimadan-21 Teşrinievvel 1339 da münakit kırkıncı içtimaa kadar),** Devre 2, İçtima Senesi 1, Cilt 2, TBMM Matbaası, Ankara, s.16-26.

[427] (vi), (vii), (viii), (xi), (xii) ve (xiii). önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.

[428] (i), (iii), (iv) ve (v). önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.

[429] (ii) ve (x). önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.

[430] (ix). önergenin detayı için ilgili dipnota bakınız.

[431] (v), (vi), (vii), (viii), (ix), (x) (xi), (xii) ve (xiii). önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.

[432] (ii), (iii) ve (iv). önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.

[433] (i). önergenin detayı için ilgili dipnota bakınız.

konular kapsamındaki önergeler ağırlıklı olarak, savaş sırasında meydana gelen yıkımın tespiti ve savaştan olumsuz etkilenen halka yardım edilmesi hakkındadır.

Bu dönemde de meclis araştırmasını "Milletvekilleri tarafından talep edilen, önem arz eden çeşitli konularda, meclisin kendi üyelerinden oluşturduğu geçici komisyonlar aracılığıyla inceleme yapma ve bilgi edinme talebi" şeklinde ifade edebiliriz.

2.4.2. Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları

Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından verilen meclis araştırmasına ilişkin önergeler incelendiğinde, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde oluşturulan teamüllerin birçoğunun devam ettirildiği görülmektedir.

Hatırlanacağı üzere Birinci Meşrutiyet döneminde meclis araştırma önergeleri sözlü iken, İkinci Meşrutiyet döneminde ağırlıklı olarak yazılı verilmiştir. Bu dönemde meclis araştırma önergelerinin tamamı yazılı olarak sunulmuştur. Önergeler, İkinci Meşrutiyet döneminde olduğu gibi önceden hazırlanarak verilmiştir.

İkinci Meşrutiyet döneminde olduğu gibi, meclis araştırma önergesi verilmesi için bir sayı sınırlaması bulunmamaktadır. Bu dönemde ağırlıklı olarak önergeler tek milletvekili tarafından imzalanarak verilmiştir.

Verilen önergelerin tamamı genel kurulda okunmuştur. İkinci Meşrutiyet döneminde uygulanan "önergenin genel kurulda değerlendirilmeye (nazarı mütalaa) alınıp alınmayacağının oylanması" yöntemine sadece bir kez başvurulmuştur.

Bazı önergelerde, kurulması istenen araştırma komisyonunun üye sayısı da belirtilmiştir. 3 üyeli[434], 5 üyeli[435], 7 üyeli[436], 15 üyeli[437] komisyon kurulmasını talep eden önergeler bulunmaktadır.

[434] Örneğin (ix) ve (xiii). sıradaki önergeler.
[435] Örneğin (i). sıradaki önerge.
[436] Örneğin (iv). sıradaki önerge.
[437] Örneğin (xii). sıradaki önerge.

Bu dönemde verilen önergelerden sadece bir tanesi kabul edilmiştir. Kabul edilen önerge sonucu komisyonun kurulup, kurulmadığına dair bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle komisyon ve rapor aşamasına ilişkin bir yorum yapılamamaktadır.

Araştırma yapılması istenen konular iç politika ve sosyal konular, savunma ve ulusal güvenlik kapsamındadır.

Meclis araştırma isteklerinde uygulamaya bakıldığında parlamentonun bilgi edinme ihtiyacını gidermeye yönelik oldukları, yardımcı ve hazırlayıcı özelliklerinin ön plana çıktığı, yol haritası oluşturduğu görülmektedir. Savaş sırasında meydana gelen yıkımın tespiti *bilgi edinmeye* ilişkin yönüne; önerge konusunun başka bir birime (örneğin İrşat Heyeti) havale edilmesi *yardımcı ve hazırlayıcı* özelliğine; savaştan olumsuz etkilenen halka yardım edilmesi için öneriler sunması *yol haritası* oluşturmasına, örnek verilebilir.

2.5. 1924 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilanından sonra Kanunu Esasi Encümeni, meclise sunulan bir teklif olmadan yeni bir anayasa yapımına ilişkin çalışmalara girişmiştir[438]. Kanunu Esasi Encümeni'nin hazırladığı metnin görüşülmesine 9 Mart 1924 tarihinde başlanmıştır[439]. Maddelerin tek tek görüşülmesinden sonra anayasa teklifinin tamamı üzerinden yapılan oylama sonucu, anayasa metni "*ittifaka yakın*" bir çoğunlukla kabul edilmiştir[440]. 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen anayasa, Resmi Gazetede aynı gün yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir[441].

[438] Şeref Gözübüyük, Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Fakülte Yayın No:78-60, Ankara 1957, s.xı. Bu bilgi, bu eserdeki Tahsin Bekir Balta'nın "Önsöz"ünde yer almaktadır.

[439] Ergun Özbudun, **1924 Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s.5.

[440] Gözübüyük, Sezgin, **1924 Anayasası...,** s.468.

[441] Özbudun, **1924 Anayasası**, s.5. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu; 1945 yılında anlamında değişiklik yapılmadan öz Türkçeleştirilmiş, 1952 yılında tekrar orijinal metniyle yürürlüğe konmuştur. Bkz. Özbudun, **1924 Anayasası**, s.5.

1924 Anayasası, "milli egemenlik" ve " tek meclis" gibi 1921 Anayasasının dayandığı esasları paylaşmaktadır. 1921 döneminde zorunluluk nedeniyle eksik bırakılan hususlar, 1924 ile tamamlanmıştır.[442]

1924 Anayasasında yasama (teşri); 5'inci ile 6'ncı maddesinde yetki (salahiyet) ve 2'nci bölümün başlığında görev (vazife) olarak belirtilmiştir. Anayasanın terminoloji konusundaki tutarsızlığı yürütme (icra) hususunda da devam etmiştir. Milletin tek ve gerçek temsilcisi Meclis'tir (1924 TEK, m.4). Yasama yetkisi Meclis'te ortaya çıkar (1924 TEK, m.5). Meclis yasama yetkisini bizzat kullanır (1924 TEK, m.6).

1924 Anayasasında olan, ne tam kuvvetler birliği ne de tam kuvvetler ayrılığıdır. Meclis hükümeti ile parlamenter sistem bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Hükümetin kanun teklifinde bulunması, yürütmenin meclis çalışmalarına katılması, hükümetin meclis tarafından denetlenmesi *parlamenter* sistem; fesih mekanizmasının olmaması ve tek meclisin bulunması ise *meclis hükümeti* sistemi özellikleridir.[443]

1924 Anayasasında, Meclisin her zaman Hükümeti denetleyebileceği yer almıştır (1924 TEK, m.7/2). Meclisin hükümeti denetleme araçları da anayasanın 22'nci maddesinde "*sual* (soru)*, istizah* (gensoru)*, meclis tahkikatı* (meclis soruşturması)" olarak sayılmıştır. Tek cümlelik bir maddede bu denetim yollarının ayrıntıları bulunmamaktadır. Ancak bir önceki maddede meclis görüşmelerinin kendi içtüzük hükümlerine göre yapacağı belirtilmiştir. Bu nedenle bu denetim yolları için meclis içtüzüğüne bakmak gerekmektedir. Fakat yeni bir içtüzük zaman alacağı için 2 Mayıs 1927 tarihine dek, bazı değişikliklerle 1877 tarihli Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi uygulanmıştır.[444] 1877 tarihli Heyeti Mebusan Nizamname-i Dahilisi'nde ise meclis araştırmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

---

[442] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.86.

[443] Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, (Birinci Cilt, Fasikül II),** Baha Matbaası, İstanbul 1960**,** s.444-447. Ergun Özbudun; 1924 Anayasası'nda, parlamenter sistemin ayırıcı özellikleri olan hükümetin siyasal sorumluluğu ve meclisin hükümeti denetimi unsurlarının açıkça kabul edilmiş olması nedeniyle bu dönemde ortaya çıkan hükümet sisteminin "karma" olarak nitelendirilmesinin yerinde olmadığını ifade etmektedir. Bkz. Özbudun, **1924 Anayasası**, s.18.

[444] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.38.

20 Nisan 1924 tarihinde yeni anayasanın kabulünden, 2 Mayıs 1927 tarihinde yeni içtüzüğün kabul edilmesine dek, bir (1) tane meclis araştırması önergesi verilmiştir. Ayrıca bu önerge[445], cumhuriyetin ilanından çok partili hayata geçişe dek verilen tek meclis araştırması önergesidir. Bu önerge Sayıştay üyelerinin geçmişlerinin araştırılması hakkında olup, mecliste okunmuş ve genel kurulda değerlendirilmeye (nazarı mütalaa) sunulmuştur. Ancak genel kurulda değerlendirilmeye (nazarı mütalaa) alınmamıştır. Bu izlenen usul Meclisin önceki uygulamalarından oluşan teamüle göre yapılmıştır.

Çok partili hayata geçişten sonra 12 tane meclis araştırma teklifi tespit edilmiştir. Tespit edilen meclis araştırma teklifleri şunlardır:

i. "*Afyon Karahisar Milletvekili Kemal Özçoban ve 3 arkadaşının gemi satın almak için Amerika'ya gönderilen heyetler hakkında Meclis Soruşturması yapılmasına dair önergesi*"[446]

ii. "*Diyarbakır Milletvekili İhsan Hamit Tigrel'in Teşkilat Kanunlarındaki bazı memurlukları (L) cetveline almaya Bütçe Komisyonunun veya Hükümetin yetkisi olup olmadığının tesbiti için bir geçici komisyon kurulmasına dair önergesi*"[447]

---

[445] 5 Nisan 1925 tarihinde 94'üncü içtimada verilen "*Malatya Mebusu Doktor Hilmi Beyin, Divanı Muhasebat azasından Alim Efendi ile Hasan Zeki Beyin, masebak hallerinin tetkiki zımnında bir komisyon teşkiline dair takriri*" Önergenin konusu içpolitika kapsamında, mesleki liyakata yöneliktir. Bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1.4.1341 tarihli doksanbirinci içtimadan-13.4.1341 tarihli yüzbirinci içtimaa kadar**, Devre 2, İçtima Senesi 2, Cilt 17,TBMM Matbaası, 1976, s.89.

[446] 21 Nisan 1948 tarihinde 50'inci birleşimde verilen bu önergenin konusu içpolitika (yolsuzluk) kapsamındadır. Her ne kadar önerge "meclis soruşturması" olarak verilmişse de içtüzüğün 177'nci maddesine göre ele alınmıştır. Bu dönemde meclis soruşturması kavramı, teknik anlamda hem"*meclis soruşturması*"nı hem de "*meclis araştırması*"nı kapsamaktadır (Detaylı açıklama "1924 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı" alt başlığında verilmiştir). Önerge Mecliste okunmuş ve önerge üzerine milletvekilleri görüşlerini belirtmişlerdir. Hükümetten Başbakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı ve Ulaştırma Bakanı; idareden Denizyolları Genel Müdürü Mecliste konuşmuşlardır. Başkan yapılan görüşmelerin yeterliliğine kanaat getirmiş ve önergeyi oylamaya sunmuştur. Bu önerge reddedilmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1948 tarihli kırkaltıncı Birleşimden-31 Mayıs 1948 tarihli altmışbeşinci Birleşime kadar**, Dönem 8, Toplantı Senesi 2, Cilt 11,TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.85-117. Bu önergeyi veren Mehmet Kemal Çoban; bu dönem muhalefette olan Demokrat Parti milletvekilidir. Bkz. Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950) III. Cilt Milletvekilleri Özgeçmişleri**, TBMM, Sanat ve Yayını Kurulu Yayınları No:146, 2012, s.93-94.

[447] 3 Ocak 1949 tarihinde 26'ncı birleşimde verilen bu önerge içpolitika kapsamındadır. Önerge okunmuş, görüşmeler yapılmıştır. Mesele aydınlandığı / netleştiği gerekçesiyle, milletvekili önergesini geri almıştır. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3 Ocak 1949 tarihli yirmialtıncı Birleşimden-31 Ocak 1949 tarihli otuzdokuzuncu Birleşime kadar**, Dönem 8, Toplantı Senesi

iii. Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın'ın içtüzüğün 177'nci maddesine göre soruşturma komisyonu kurulması için verdiği önerge[448]

iv. "*İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten'in, Çine İlçesinin Abak Köyünde 13 vatandaşa yapılan işkence hakkında Meclis soruşturması açılmasına dair önergesi*"[449]

v. "*TBMM ve bağlanıkları ile Milli Saraylar, Kasırlar ve Köşklerdeki eşya hakkında soruşturma yapılmasına dair*"[450]

3, Cilt 15,TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.4-7. Önerge sahibi İhsan Hamit Tigrel, bu dönem iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilidir. Bkz. Çufalı, **TBMM VIII. Dönem (1946-1950)** s.357-358.

448 Onar, Meclis Araştırması, 65. 19 Ocak 1949 tarihinde verilen önerge adalet ve hukuk (yaşam hakkının ihlali) kapsamındadır. Van'ın Özalp ilçesinde öldürülen 33 vatandaşın yakınlarından biri tarafından Meclise verilen dilekçe üzerine, Geçici Dilekçe Komisyonunun bu konuyu gereği gibi aydınlatamadığı gerekçesiyle, meclis araştırma önergesi verilmiştir. Önerge okunmuş ve önerge üzerine milletvekilleri görüşlerini belirtmişlerdir. Hükümetten Başbakan Yardımcısı ve Adalet Bakanı görüşlerini belirtmişlerdir. Oylamaya konulan önerge reddedilmiştir. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 8, Toplantı Senesi 3, Birleşim 34, Cilt 15, s.147-154. Aslen Diyarbakırlı olan Bekir Fikri Apaydın, bu dönem muhalefette olan Demokrat Parti milletvekilidir. Bkz. Çufalı, **TBMM VIII. Dönem (1946-1950),** s.659-660.

449 20 Mart 1950 tarihinde 68'inci birleşimde verilen bu önerge adalet ve hukuk (işkence, kötü muamele) kapsamındadır. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3 Mart 1950 tarihli elliyedinci Birleşimden-24 Mart 1950 tarihli yetmişikinci Birleşime kadar**, Dönem 8, Toplantı Senesi 4, Cilt 25,TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.595. Önerge okunmuş ve İçişleri Bakanı konunun mahkemeye intikal ettiğini, bu nedenle soruşturmaya konu olamayacağını belirtmiştir. Oylanan önerge reddedilmiştir. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 8, Toplantı Senesi 4, Birleşim 70, Cilt 25, s.705-707. Senihi Yürüten, bu dönem muhalefette olan Demokrat Parti milletvekilidir. Bkz. Çufalı, **TBMM VIII. Dönem (1946-1950),** s.580-581.

450 18'inci birleşimde verilen bu önerge içpolitika (yolsuzluk) kapsamındadır. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3 Aralık 1951 tarihli onikinci Birleşimden-26 Aralık 1951 tarihli yirmikinci Birleşime kadar**, Dönem 9, Toplantı Senesi 2, Cilt 11,TBMM Basımevi, Ankara 1952, s.216. Sonraki birleşimlerde bu konu hakkında sekiz önerge daha verilmiştir. Başkan verilen önergelerin mahiyetlerinin aynı olduğu gerekçesiyle bunlardan Kamil Gündeş'in önergesini oylamaya sunmuştur. Verilen önerge Mecliste okunmuştur. Görüşmeler yapılmış ve hem muhalefet partisinden hem iktidar partisinden milletvekilleri görüşlerini belirtmişlerdir. Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önerge oylanmış ve bunun üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Oylamada sunulan önerge kabul edilmiştir. İncelemenin "Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu" tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 9, Toplantı Senesi 2, Birleşim 20, Cilt 11, s.276-284. "Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu"na tanık dinleme ve arama yapma gibi yargısal nitelikte yetkiler verilmiştir. Bu komisyon yaklaşık 9 ay kadar çalışmış, 17 Şubat 1953 tarihinde rapor düzenlemiştir. Ancak bu rapor genel kurulda görüşülmeden seçime gidildiği için, kadük belgeler arasında arşive kaldırılmıştır. Bkz. Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954 V. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:27, Ankara 2001, s.5589 ve s.5866. Önergeleri veren milletvekilleri Ahmet Gürkan, Kamil Gündeş, Ahmet Başıbüyük, Kazım Arar, Baha Akşit, Salamon Adato, Mehmet Özdemir, Mahmut Güçbilmez, Hüseyin Ortakçıoğlu, bu dönem iktidarda olan Demokrat Parti milletvekilleridir. Bkz. Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954 VII. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:18, Ankara 1998.

vi. "*Van Mebusu Ferit Melen'in Türkiye Emlak Kredi Bankasının son iki yıl içinde açtığı ticari krediler dolayısıyla içtüzüğün 177'nci maddesi gereğince Meclis Soruşturması yapılmasına dair önergesi*"[451]

vii. "*Burdur Mebusu Fethi Çelikbaş ve Kırşehir Mebusu Fazıl Yalçın'ın, Zile hadiseleri hakkında Meclis Tahkikatı açılmasına dair takriri*"[452]

viii. "*Ankara Mebusu Avni Doğan ve 54 arkadaşının, basın mevzuunda Meclis tahkikatı açılmasına dair takriri*"[453]

ix. "*Ankara Mebusu İlyas Seçkin ve Adana Mebusu Muslihittin Yılmaz Mete'nin Kronit Limited Şirketi ile bu şirketin kurucusuna Ziraat Bankası tarafından açılan kredi dolayısıyla Meclis Tahkikatı açılmasına dair takriri*"[454]

---

[451] 15 Nisan 1953 tarihinde 68'inci birleşimde verilen bu önerge içpolitika (yolsuzluk/nüfuz siyaseti) kapsamındadır. Mecliste okunan bu önerge ile 7 kişilik bir komisyon kurulması istenmiştir. Meclis görüşmelerinde Başbakan ve Maliye Bakanı konuşmalara dahil olmuştur. Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önerge oylanmış ve bunun üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Oya sunulan bu önerge reddedilmiştir. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 23 Mart 1953 tarihli elliyedinci Birleşimden-30 Nisan 1953 tarihli yetmişbeşinci Birleşime kadar**, Dönem 9, Toplantı Senesi 3, Cilt 21,TBMM Basımevi, Ankara 1953, s.367-398. Ferit Melen, bu dönem muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilidir. Bkz. Öztürk, **TBMM- IX. Dönem 1950-1954,** s.1133-1135.

[452] Onar, **Meclis Araştırması**, 66.; 15 Şubat 1960 tarihinde 37'nci inikatta okunan bu önerge içpolitika (görevi kötüye kullanma) kapsamındadır. Meclis görüşmelerinde İçişleri Bakanı konuşmalara dahil olmuştur. Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önerge oylanmış ve bunun üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Oya sunulan bu önerge reddedilmiştir. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4 Ocak 1960 tarihli Ondokuzuncu İnikattan-18 Şubat 1960 tarihli kırkıncı İnikata kadar**, Devre 11, İçtima Senesi 3, Cilt 11,TBMM Matbaası, Ankara 1960, s.888-913. Fethi Çelikbaş, bu dönem muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilidir. Bkz. Zühtü Arslan, Selma Tarakçı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem 1957-1960 III. Cilt**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:156, Ankara 2013, s.240-241.

[453] 15 Şubat 1960 tarihinde okunan bu önerge medya (fiili sansür rejimi) kapsamındadır. Meclis görüşmelerinde Adalet Bakanı konuşmalara dahil olmuştur. Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önerge oylanmış ve bunun üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Oya sunulan bu önerge reddedilmiştir **T.B.M.M.Z.C.**, Devre 11, İçtima Senesi 3, İnikat 38, Cilt 11, s.982-1003. Avni Doğan, bu dönem muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilidir. Bkz. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel (ed), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, Ankara 2010, s.693.

[454] Onar, **Meclis Araştırması**, s.66.; 17 Şubat 1960 tarihinde okunan bu önerge içpolitika (yolsuzluk/nüfuz siyaseti) kapsamındadır. Meclis görüşmelerinde Ticaret Bakanı ve Koordinasyon Bakanı konuşmalara dahil olmuştur. Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önerge oylanmış ve bunun üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Oya sunulan bu önerge kabul edilmiştir. Tahkikat görevi Adliye Encümenine havale edilmiştir. Komisyonun görev süresinin 1 ay olduğu ve Ankara dışına çıkmaya yetkili olduğu kararlaştırılmıştır. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre 11, İçtima Senesi 3, İnikat 39, Cilt 11, s.1087-1104. Bu komisyona talebi doğrultusunda, biri 4 Nisan 1960 diğeri 23 Mayıs 1960 tarihlerinde iki defa ek süre verilmiştir. Bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4 Nisan 1960**

x. "*Adana Mebusu Suphi Baykam ve 6 arkadaşının, Demokrat Parti Gençlik Bürosu tarafından talebe ve gençlik teşekküllerine vaki müdahale dolayısıyla Meclis tahkikatı açılmasına dair takriri*"[455]

xi. "*Malatya Mebusu Nüvit Yetkin ve 6 arkadaşının, istimlak yolsuzlukları dolayısıyla Meclis tahkikatı açılmasına dair takriri*"[456]

xii. *Bursa Mebusu Mazlum Kayalar ve Denizli Mebusu Baha Akşit'in CHP ve Basın hakkında verdiği takrir*[457]

1924 Anayasası döneminde verilen toplam onüç (13) Meclis araştırması önergesinden 1'i değerlendirilmeye alınmamış[458], 1'i geri alınmış[459], 8'i

---

tarihli Elliikinci İnikattan-25 Mayıs 1960 tarihli Altmışdokuzuncu İnikata kadar, Devre 11, İçtima Senesi 3, Cilt 13,TBMM Matbaası, Ankara 1960, s.491-492. Muslihittin Yılmaz Mete ve İlyas Seçkin, bu dönem muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel, **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980**, s.688-694.

[455] Onar, **Meclis Araştırması**, s.66., 18 Şubat 1960 tarihinde okunan bu önerge adalet ve hukuk (örgütlenme özgürlüğü) kapsamındadır. Meclis görüşmelerinde Maliye Bakanı konuşmalara dahil olmuştur. Kimden, neyi öğrenmek istediği açık olmadığı gerekçesiyle bu önergenin reddine dair bir önerge verilmiştir. Kars Milletvekili Mehmet Hazer, önergenin reddine dair bir önerge vermenin içtüzüğe aykırı olduğunu belirtmişse de, önerge oylanmış ve kabul edilmiştir. Bu doğrultuda tahkikat önergesi, karşıt başka bir önergenin kabulüyle reddedilmiştir. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre 11, İçtima Senesi 3, İnikat 40, Cilt 11, s.1151-1159. Suphi Baykam, bu dönem muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilidir. Bkz. Arslan, Tarakçı, **TBMM- XI. Dönem 1957-1960 III. Cilt**, s.49-50.

[456] Onar, **Meclis Araştırması**, s.66.; 18 Şubat 1960 tarihinde okunan bu önerge içpolitika (yolsuzluk) kapsamındadır. Meclis görüşmelerinde Başbakan Yardımcısı, İçişleri Bakanı ve Bayındırlık Bakanı konuşmalara dahil olmuştur. Görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önerge oylanmış ve bunun üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Oya sunulan bu önerge reddedilmiştir. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre 11, İçtima Senesi 3, İnikat 40, Cilt 11, s.1159-1183. Nüvit Yetkin, bu dönem muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel, **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980**, s.738.

[457] Muhalefet ve medya kapsamında olan bu önerge 18 Mayıs 1960 tarihli inikatta okunmuş ve kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 15 kişilik komisyon seçilmiştir. 3 ay süreyle komisyona verilen yetkiler şunlardır: Meclis veya adli makamlardan karar istemeye gerekmeksizin içtüzüğün 16'ıncı bölümünde yer alan yetkilere sahip olmak; Her türlü siyasi hareket ve faaliyeti durdurma tedbir ve kararını almak; Meclis dışında da yetkili olmak. **T.B.M.M.Z.C.**, Devre 11, İçtima Senesi 3, İnikat 58, Cilt 13, s.189-213. Baha Akşit ve Mazlum Kayalar, bu dönem iktidar olan Demokrat Parti milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel, **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.555 ve s.703. Bu komisyona, 27 Nisan 1960 tarihinde *kanunla* anayasaya aykırı yetkiler verilmiştir. 27 Mayıs sonrası Meclisin kapatılmasıyla bu komisyonun varlığı da son bulmuştur. Bkz. Onar, **Meclis Araştırması**, s.71-72. Teorik açıdan bu önerge meclis araştırması olarak değerlendirilmeye uygun değildir. Önergeler, ne hükümetin faaliyetleri hakkında bilgi edinme ne de hükümeti denetleme gayesiyle verilmiştir.

[458] "*Malatya Mebusu Doktor Hilmi Beyin, Divanı Muhasebat azasından Alim Efendi ile Hasan Zeki Beyin, masebak hallerinin tetkiki zımnında bir komisyon teşkiline dair takriri*" Bkz. **T.B.M.M.Z.C.,** Devre 2, İçtima Senesi 2, İnikatta 94, Cilt 17, s.89.

[459] (ii). sıradaki önergenin detayı için ilgili dipnota bakınız.

reddedilmiştir[460]. Önergelerden 3'ü kabul edilmiştir[461]. Kabul edilen önergelerin 2'sinin incelemesi var olan komisyonlara verilmiştir[462]. Diğeri için ise özel olarak komisyon kurulmuştur[463].

Önergeleri veren milletvekilleri ağırlıklı olarak muhalefet partisi üyesidir[464]. Muhalefet milletvekilleri tarafından verilen önergelerden sadece biri kabul edilmiş ve hakkında komisyon kurulmuştur[465]. İktidar partisi tarafından verilen önergelerden biri geri çekilmiş[466], diğer ikisi kabul edilerek komisyon kurulmuştur[467].

Komisyonlardan sadece bir tanesi rapor düzenlemiş, ancak rapor genel kurulda görüşülmeden seçime gidildiği için, kadük belgeler arasında arşive kaldırılmıştır[468].

2.5.1. 1924 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı

Tek cümle şeklindeki anayasanın 22'nci maddesinde diğer denetim yollarıyla birlikte yer alan "*meclis tahkikatı*" hakkında detaylar için 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesine[469] bakmak gerekmektedir. Çünkü Meclisin görüşmelerini içtüzük hükümlerine göre yapacağı anayasada belirtilmiştir (1924 TEK, m.21).

"*Meclis tahkikatı*" 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesinin 16'ncı bölümünde (Bab) 9 madde olarak düzenlenmiştir. 169'uncu maddeden başlayıp, 177'nci maddeyle biten "*Meclis tahkikatı*", bugünkü anlamda bünyesinde hem "meclis soruşturması" hem de "meclis araştırması" olan üst bir kavram olarak kullanılmıştır.

"*Meclis tahkikatı*"nın üst bir kavram olarak kullanılması; verilen önergeler esnasında yapılan görüşmelerde de ortaya çıkmaktadır. 169'uncu maddeden 177'nci

[460] (i), (iii), (iv), (vi), (vii), (viii), (x) ve (xi). sıradaki önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.
[461] (v), (ix) ve (xii). sıradaki önergelerin detayı için ilgili dipnotlara bakınız.
[462] (v) ve (ix).sıradaki önergeler.
[463] (xii). sıradaki önerge.
[464] (i), (iii), (iv), (vi), (vii), (viii), (ix), (x) ve (xi). sıradaki önergeler muhalefet milletvekilleri tarafından verilmiştir.
[465] (ix). sıradaki önerge.
[466] (ii). sıradaki önerge.
[467] (v) ve (xii). sıradaki önerge.
[468] (v). sıradaki önergenin detayı için ilgili dipnotla bakınız.
[469] İçtüzük metni için bkz. İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.243-304.

maddeye kadar olan 8 maddenin ayrı, 177'nci maddenin ayrı olduğu görüşünden hareketle sadece 177'nci maddeye dayanılarak önergeler verilmiştir. 177'nci maddenin sadece bilgi edinmekten ibaret olduğu belirtilmiştir[470]. 177'nci maddenin, konu Genel Kurulda tamamıyla aydınlanmadığında meclis üyelerinin işin mahiyetini anlamaları için olduğu ifade edilmiştir[471].

177'nci maddeyi gerekçe göstererek verilen "*Meclis tahkikatı*" önergelerinin görüşmeleri esnasında; 177'nci maddenin ayrı bir denetim yolu olup olmadığı hakkında tartışmalar tekrar etmiştir. Sonunda kabul gören görüş 177'nci maddenin ayrı bir hüküm ortaya koyduğunu savunan görüş olmuştur[472]. 169'uncu maddenin Bakanlar Kurulu ve Bakanlar hakkında olduğu, idareciler için bu yolun uygulanmasının mümkün olmadığı, bu nedenle 177'nci maddeyi uygulamak gerektiği belirtilmiştir[473].

177'nci maddenin farklı nitelikte bir "tahkikat" olduğunu savunan üyeler Demokrat Parti milletvekilleridir. Bu maddenin çok partili hayata kadar uygulanmamasının sebebi olarak tek parti zihniyeti gösterilmiştir[474].

İçtüzüğün 16'ncı bölümüne baktığımızda, Umran Nafiz Yiğiter'in belirttiği gibi, içtüzüğün bu bölümünde iki ayrı *statünün* düzenlendiğini görmekteyiz[475]. İlk statü -169'uncu maddeden 177'nci maddeye kadar olan 8 madde-, bugün "meclis soruşturması" olarak adlandırılan denetim yolu hakkındadır. 169'uncu maddede belirtildiği üzere tahkikatın muhatabı Bakanlar Kurulu ve Bakanlardır. Tahkikatın dayanağı Bakanlar Kurulu ve Bakanların sorumluluğudur. Soruşturmanın nasıl yapılacağı, komisyonun nasıl oluşturulacağı, komisyonun yetkilerinin neler olacağı, soruşturmanın ne zaman bitirileceği gibi hususlar da izleyen maddelerde

---

[470] Ali Fuat Cebesoy'un bu ifadeleri için bkz. **T.B.M.M. Z. C.**, Dönem 8, Toplantı Senesi 2, Birleşim 50, 21.IV.1948, Cilt 11, s.116.

[471] Ali Rıza İncealemdaroğlu'nun bu ifadeleri için bkz. **T.B.M.M. Z. C.**, Dönem 8, Toplantı Senesi 2, Birleşim 50, 21.IV.1948, Cilt 11, s.86.

[472] Kamil Gündeş'in bu yöndeki görüşleri için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 9, Toplantı Senesi 2, Birleşim 20, 21.12.1951, Cilt 11, s.279.

[473] Mustafa Zeren'in bu yöndeki görüşleri için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 9, Toplantı Senesi 2, Birleşim 20, 21.12.1951, Cilt 11, s.280.

[474] Cezmi Türk'ün bu yöndeki görüşleri için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 9, Toplantı Senesi 2, Birleşim 20, 21.12.1951, Cilt 11, s.282. İlginç olan bir nokta bu görüşte olan Demokrat Parti döneminde, muhalefet milletvekilleri tarafından verilen on önergeden sadece birinin kabul edilmiş olmasıdır.

[475] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 9, Toplantı Senesi 2, Birleşim 20, 21.12.1951, Cilt 11, s.281.

düzenlenmiştir. 176'ncı maddeyle,- komisyonun raporu doğrultusunda, cezai veya mali sorumluluk halinde Yüce Divana ilişkin düzenleme-, "meclis soruşturması" sürecinin sonlandığı görülmektedir. İkinci statü ise -iki cümleden ibaret olan 177'nci madde- günümüzde kullanılan şekliyle "Meclis Araştırması"dır.

177'nci madde doğrultusunda "Meclis Araştırması"; *Meclisin, görevlendireceği veya yeni kuracağı bir komisyon aracılığıyla, bir iş hakkında doğrudan doğruya bilgilenmek isteğidir*. Meclis araştırması teklifi, milletvekillerinden veya komisyonlardan gelebilir.

2.5.2. 1924 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Şekli, Konusu ve Sonuçları

2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesinin 177'nci maddesinde meclis araştırmasının şekli ve konusu hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak verilen önergelerden hareketle, bu dönemde meclis araştırmasının şekli ve konusuna ilişkin sonuçlara ulaşılabilir.

Bu dönemde meclis araştırma istemleri, yazılı önerge verilerek gerçekleşmiştir[476]. Verilen önerge geri alınabilmektedir[477].

Meclis araştırma önergesi, milletvekilleri veya bir komisyon tarafından verilebilir (1927 İçtüzük, m177/2). Komisyonlar tarafından verilen bir meclis araştırması önergesi tespit edilememiştir. Tespit edilen meclis araştırması önergelerinin tamamı milletvekilleri tarafından verilmiştir. Diğer dönemlerde olduğu gibi, meclis araştırma önergesi verilmesi için bir sayı sınırlaması bulunmamaktadır. Bu dönemde ağırlıklı olarak önergeler, birden fazla milletvekili tarafından birlikte verilmiştir.

Verilen önergelerin tamamı genel kurulda okunmuştur[478]. Önergeler okunduktan sonra mecliste görüşülmüştür. Mecliste görüşmelerin yeterli olup olmadığı, verilen başka bir önergeyle oya sunulmuştur[479].

---

[476] Soru, gensoru ve meclis soruşturması önergeleri de bu şekilde verilmektedir (1927 İçtüzük, m.151/2, m.157/1, m.169).
[477] Gensoru önergesi de geri alınabilmektedir (1927 İçtüzük,).
[478] Soru ve gensoru önergeleri de bu şekilde verilmektedir (1927 İçtüzük, m.152/3 ve m.158/1).

Görüşmelerinin yeterliliği oylandıktan sonra, görüşmeler yeterli görülmüşse meclis araştırma önergesi oya sunulmuştur. Oylama sonucu önerge kabul edilmişse, meclis araştırma komisyonu hakkında görüşülmeye başlanmıştır. Bu dönemde verilen önergelerden 3'ü kabul edilmiştir. Kabul edilen önergelerin 2'sinin incelemesi mevcut komisyonlara verilmiş, diğeri için ise özel olarak komisyon kurulmuştur.

Komisyonların ne kadar sürede ve hangi yetkilere sahip olacaklarına Meclis, önergenin kabulünden sonra karar vermiştir. Komisyonlar belirlenen sürede çalışmalarını bitirememişse, komisyonlara ek süre verilmiştir[480]. Komisyonlara verilen yetkiler ise şunlardır; *Tanık dinleme ve arama yapma*[481]*, Ankara dışında yetkili olma*[482] *Her türlü siyasi faaliyeti durdurma*[483]. Bunlardan ilk ikisi, içtüzüğün 173 ve 174'üncü maddelerinde "meclis tahkikat komisyonu" için sayılan yetkilerdendir.

Kurulan komisyonlardan sadece biri rapor düzenleyebilmiş, ancak rapor genel kurulda görüşülmeden seçime gidildiği için, kadük belgeler arasında arşive kaldırılmıştır.

Araştırma yapılması istenen konular iç politika[484], hukuk[485], medya[486] kategorileri kapsamındadır.

Meclis araştırma isteklerinde uygulamaya bakıldığında parlamentonun bilgi edinme ihtiyacını gidermeye yönelik oldukları ve hükümeti hesap vermeye zorladıkları görülmektedir. 177'nci maddeye dayanılarak verilen önergelerin görüşmeleri esnasında meydana gelen tartışmalarda, 177'nci maddenin tamamen meclisin bilgi edinme ihtiyacına yönelik olduğu belirtilmiştir. Muhalefet partisi üyeleri tarafından verilen önergelerin tamamında, kabine üyeleri açıklama yapma

---

[479] Gensoru önergesinde de görüşmelerin yeterli olup olmadığı başka bir önerge verilerek yapılmaktadır (1927 İçtüzük, m.162).
[480] Örneğin (ix). sıradaki önerge.
[481] (v). sıradaki önerge.
[482] (ix) ve (xii). sıradaki önergeler.
[483] (xii). sıradaki önerge
[484] 5 Nisan 1925 tarihinde 94'üncü içtimada Malatya Milletvekili Doktor Hilmi Beyin verdiği önerge ile, (i), (ii), (v), (vi), (vii), (ix), (xi). sıradaki önergeler.
[485] (iii), (iv) ve (x). sıradaki önergeler.
[486] (viii) ve (xii). sıradaki önergeler.

gereği hissederek, Genel Kurul görüşmelerinde konuşmuşlardır. Aynı zamanda bazı konuların kamuoyunun gündemine sokulduğu ve basında da işlendiği görülmektedir[487].

2.6. MİLLİ BİRLİK HÜKÜMETİ DEVRESİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden, yeni anayasanın kabulüne kadar geçen dönemi İlhan Arsel "*Milli Birlik Hükümeti Devresi*" olarak adlandırmaktadır[488]. Yeni anayasanın kabulünden sonra yeni meclis toplanıncaya kadar, Cemal Gürsel başkanlığında iki hükümet (I. Gürsel Hükümeti ve II. Gürsel Hükümeti) kurulmuştur[489].

Kendilerini "Milli Birlik Komitesi" olarak nitelendiren, sivil yönetime el koyan askerler, 12 Haziran 1960 tarih 1 Sayılı "*1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun*"u çıkarmış ve 14 Haziran 1960 tarihinde Resmi Gazetede yayınlatmıştır[490]. Geçiş döneminin *geçici anayasası*[491] niteliğindeki bu kanunla[492], 1924 anayasası maddelerinin yarısından fazlası kaldırılmıştır[493]. Kaldırılan maddeler; Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, yasamanın görevlerine, yürütmenin görevlerine, Yüce Divan'a, bütçeye, Anayasa değişikliğine ilişkin hükümlerdir. 27 maddeden oluşan, geçiş döneminde yönetimin sahibini ve yetkilerini

---

[487] TBMM ve bağlanıkları ile Milli Saraylar, Kasırlar ve Köşklerdeki eşya hakkında soruşturma, basında geniş yer bulmuş ve kamuoyunda geniş tartışmalara yol açmıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954 V. Cilt**, s.5583-5924.

[488] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.112.

[489] İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Haz.), **Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.1303-1317.

[490] Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.144.

[491] İlhan Arsel, bu kanunu "geçici anayasa" olarak nitelemektedir. Bkz. Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.115.

[492] Bir Milli Birlik Komitesi işlemi olan bu belgeye, komitenin kendisi "kanun" demiştir. Yasama organından çıkmayan söz konusu metin şekli anlamda kanun olmayıp, fiili durumda uygulanacağına Milli Birlik Komitesince karar verilen bir metindir. Bu açıdan maddi kanun niteliğindedir.

[493] Kaldırılan maddeler bu kanunun 24'üncü maddesinde belirtilmiştir. İlgili metin için bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.148.

içeren bu kanun[494], hakikaten bir anayasa gibi devletin temel fonksiyonlarına ilişkin hükümler içermektedir.

31 Ekim 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi, bir Kurucu Meclis oluşturulması kararı vermiştir[495]. Bu karar sonrası, Kurucu Meclisin hukuki dayanağını oluşturan kanun[496] ise 13 Aralık 1960 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Osmanlı-Türk anayasal hayatındaki ilk kurucu meclis uygulamasıdır[497].

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı bu kanuna göre Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi'nden oluşacaktır. Kurucu Meclis yeni anayasa ve yeni bir seçim kanunu hazırlayarak, yeni seçilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayıncaya dek yasama yetkisini kullanacaktır. Temsilciler Meclisi; illerin ve bu kanunda belirtilen kurumlar tarafından seçilecek temsilcilerden oluşacaktır.[498] Söz konusu kanun doğrultusunda, Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi'nin seçkinci bir karakterde olduğu söylenebilir[499].

Sivil yönetime el koyan askerler tarafından oluşturulan yasama dahil her konuda kendini yetkili gören Milli Birlik Komitesi ve siyasi temsilin engellendiği seçkinci karakterdeki Kurucu Meclisin bulunduğu siyasi bir ortamda parlamenter denetimden bahsetmek mümkün değildir. Yine de yasama organı gibi hareket eden söz konusu kurumların çalışmalarını düzenleyen metinlere bakarak şeklen de olsa bu dönemde her hangi bir denetim yolu olup olmadığı ele alınacaktır.

12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı kanun doğrultusunda Milli Birlik Komitesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tüm hak ve yetkilerine sahiptir (m.2). Bu doğrultuda Milli Birlik Komitesi, Bakanları her zaman denetleyebilir (m.3). Bu dönemde Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi ve Kurucu Meclis şeklinde üçlü

---

[494] Bu kanuna göre Milli Birlik Komitesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tüm yetkilerine sahiptir; Yürütme görevi için Bakanlar Kurulu oluşturur; Kanun teklif etme yetkisi Bakanlar Kuruluna ve Komite üyelerine aittir; Komite Başkanı devlet başkanıdır; Komitenin kendi içtüzüğü olacaktır. Bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.144-149.

[495] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.115.

[496] 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındak 12 Haziran tarihli ve 1 sayılı kanuna ek "Kurucu Meclis Teşkili" hakkında kanun" Bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.150**.**

[497] Tanör, **Osmanlı-Türk…**, s.373.

[498] Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.150-161.

[499] Tanör, **Osmanlı-Türk…**, s.370.

bir yapı söz konusudur. Bu kurumların her birinin kendine ait *içtüzükleri* bulunmaktadır.

2.6.1. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğüne Göre Meclis Araştırması

12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı kanun doğrultusunda Milli Birlik Komitesi'nin içtüzüğü olduğu görülmektedir (m.14). "T.C. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü" adlı bu metin Resmi Gazetede yayınlanmamıştır[500]. Milli Birlik Komitesi İçtüzüğü (MBKİ), yirmi (20) bölüm ve yüzkırkaltı (146) maddeden oluşmaktadır.

Milli Birlik Komitesi İçtüzüğünün onikinci bölümü (madde 98-107), "Komite Soruşturması" başlığını taşımaktadır.[501]

Komite Soruşturması, bünyesinde hem "soruşturma" hem de "araştırma" olan üst bir kavram olarak kullanılmıştır. 98'inci maddeden 106'ncı maddeye kadar olan hükümler teknik anlamda meclis soruşturmasına yöneliktir. 106'ncı madde ise meclis araştırması hakkındadır.

MBKİ 106'ncı maddesi, 1927 tarihli içtüzüğün 177'nci maddesinin bir varyantıdır. MBKİ 106'ncı maddesine göre;

"*Komite bir iş hakkında doğrudan doğruya bilgilenmek isterse kendi üyelerinden seçeceği beş kişilik bir soruşturma komisyonu kurar, yahut komite komisyonlarından birini bu işle ödevler.*

Bu gibi soruşturmalara girişilmesini ya üyeler yahut komisyon teklif edebilir.

Bu komisyon Hükümetin bütün vasıtalarından faydalanır ve istediği evrak ve vesikalara el koyar."[502]

1927 tarihli içtüzükteki "meclis" ifadesinin yerini MBKİ'de "komite" almıştır. Komisyon üyelerinin kendi üyeleri arasından seçileceği ifade edilmiştir. Kurulacak komisyonun üye sayısı beş (5) olarak belirlenmiştir. İlaveten komisyonun yetkileri belirtilmiştir.

---

[500] Servet Armağan bu metni, Milli Birlik Komitesi üyelerinden temin ettiğini belirtmiştir. Bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.42.
[501] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.289-321.
[502] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.314.

MBKİ'deki araştırmaya ilişkin en önemli fark 107'nci maddesidir. Bu maddeye göre komisyonun nihai raporu sonucu cezai veya mali sorumluluğu gerektiren bir durumda evrakları Yüksek Adalet Divanına teslim edeceği belirtilmiştir. Bu haliyle söz konusu denetim yolu "Meclis Soruşturması"na yaklaştırılmıştır.

MBKİ'ye göre verilmiş bir araştırma önergesi tespit edilememiştir.

2.6.2. Temsilciler Meclisi İçtüzüğüne Göre Meclis Araştırması

Temsilciler Meclisi, 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı kanuna göre Milli Birlik Komitesi ile beraber Kurucu Meclis'in bir kanadıdır (m.1). Temsilciler Meclisi çalışmalarını kendi içtüzüğüne göre yapar ve içtüzükte hüküm bulunmayan hususlarda eski Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü uygulanır (m.25). "Temsilciler Meclisi İçtüzüğü" adlı bu metin Resmi Gazetede yayınlanmamıştır[503]. Temsilciler Meclisi İçtüzüğü (TMİ), oniki bölüm ve altmışüç (63) maddeden oluşmaktadır.

Temsilciler Meclisi İçtüzüğünün (TMİ) onuncu bölümü (madde 51-56), "Meclis Soruşturması" başlığını taşımaktadır.[504]

Meclis Soruşturması, bünyesinde hem "meclis soruşturması" hem de "meclis araştırması" olan üst bir kavram olarak kullanılmıştır. 51'inci maddeden 55'inci maddeye kadar olan hükümler teknik anlamda meclis soruşturmasına yöneliktir. 56'ncı madde ise meclis araştırması hakkındadır.

TMİ 56'ncı maddesi, 1927 tarihli içtüzüğün 177'nci maddesinin bir varyantıdır[505]. TMİ 56'ncı maddesine göre;

---

[503] Servet Armağan bu metni, meclis arşivinden temin ettiğini belirtmiştir. Bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.42.

[504] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s. 323-337.

[505] Temsilciler Meclisinde verilen bir araştırma önergesinin görüşmelerinde, 24 Ağustos 1961 tarihli 102'nci birleşimde, söz alan Sırrı Atalay da bu hususu dile getirmiştir. Bkz. **T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 16 Ağustos 1961 tarihli Yüzbirinci Birleşimden-3 Eylül 1961 tarihli Yüzonuncu Birleşime kadar**, **Cilt 7**, 1961, s.46.

"*Temsilciler Meclisi bir iş hakkında doğrudan doğruya bilgilenmek isterse kendi üyelerinden seçeceği beş kişilik (İnceleme-Araştırma Komisyonu) komisyonu kurar, yahut mevcut komisyonlarından birisini bu işle görevlendirir.*

İnceleme – Araştırma yapılmasını; ya Temsilciler Meclisi üyelerinden her hangi birisi yahut mevcut komisyonlardan birisi teklif edebilir."[506]

1927 tarihli içtüzükteki "meclis" ifadesinin yerini TMİ'de "Temsilciler Meclisi" almıştır. Komisyon üyelerinin kendi üyeleri arasından seçileceği ifade edilmiştir. Kurulacak komisyonun üye sayısı beş (5) olarak belirlenmiştir.

Temsilciler Meclisi'nde bu kapsamda Nüvit Yetkin, bir önerge vermiştir[507]. Bu önerge[508] okunduktan sonra mecliste görüşülmüştür. Görüşmelerin yeterli olup olmadığı, verilen başka bir önergeyle oya sunulmuştur. Görüşmelerinin yeterliliği oylandıktan sonra, görüşmeler yeterli görülmüş ve meclis araştırma önergesi oya sunulmuştur. Oylama sonucu önerge reddedilmiştir.[509]

2.6.3. Kurucu Meclis İçtüzüğüne Göre Meclis Araştırması

Kurucu Meclis İçtüzüğünün (KMİ), 51'inci maddesi, "Meclis Soruşturması" başlığını taşımaktadır.[510] Bu madde, Milli Birlik Komitesi'nde veya Temsilciler Meclisi'nde verilen bir "meclis soruşturması" kararının bir hafta içinde karara bağlamaları gerektiğine ilişkindir.

---

[506] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.336.

[507] Onar, **Meclis Araştırması**, s.73.

[508] 14.08.1961 tarihinde 99'uncu birleşimde verilen "Temsilciler Meclisi üyesi Nüvit Yetkin'in Güney-Doğu'da kurulması mukarrer bölge teknik okulunun kurulacağı yerin tespitinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı tasarrufun haklı sebeplere ve okulun kurulması gayesine uygun olup olmadığı hakkında Temsilciler Meclisi içtüzüğünün 56'ncı maddesine müsteniden Meclisçe inceleme ve araştırma yapılmasına ve bu maksatla beş kişilik İnceleme ve Araştırma Komisyonu kurulmasına karar alınmasına dair önergesi" **T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Mayıs 1961 tarihli Yetmişüçüncü Birleşimden-15 Ağustos 1961 tarihli Yüzüncü Birleşime kadar**, **Cilt 6**, 1961, s.534-535.

[509] **T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt 7, s.41-49.

[510] Kurucu Meclis 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı kanuna göre oluşturulmuş olup, Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi'nden meydana gelir (m.1). 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı kanuna göre Kurucu Meclis'in birleşik toplantıları için ayrı bir içtüzük hazırlanır ve içtüzükte hüküm bulunmayan hususlarda eski Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü uygulanır (m.25). "Kurucu Meclis İçtüzüğü" adlı bu metin Resmi Gazetede yayınlanmamıştır. Kurucu Meclis İçtüzüğü (KMİ), beş bölüm ve ellidokuz (59) maddeden oluşmaktadır. Bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.339-357.

2.7. 1961 ANAYASASI DÖNEMİNDE MECLİS ARAŞTIRMASI

Milli Birlik Komitesi, yeni bir anayasa yapımı için öncelikle, İstanbul Üniversitesi öğretim görevlilerinden oluşan bir kurulu görevlendirmiştir. İstanbul'daki kurul çalışmalarına devam ederken, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi de bir tasarı hazırlamıştır.[511] Kurucu Meclis ise, 6 Ocak 1961 tarihinde açılmış ve bir anayasa komisyonu oluşturmuştur. Kurucu Meclis, anayasa komisyonu tarafından kendisine verilen tasarıyı incelemiş ve halkoyuna verilecek metni kabul etmiştir. Yeni anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunularak kabul edilmiştir.[512]

Yasama kavramı, 1961 Anayasasında istikrarlı bir şekilde *yetki* olarak kullanılmıştır (1961 Anayasası, m.5, geçici madde 4). 1924 Anayasasının bu hususta terminoloji konusundaki tutarsızlığına son verilmiştir. Siyasi ve hukuki bir kavram olarak yetki, "yasaları yapmak ve itaati sağlamak için kuvveti kullanma hakkı, ayrıcalığı[513]"anlamına gelmektedir. Bu itibarla yetki kavramı, görev kavramına kıyasla ayrı ve üstün bir duruma işaret etmektedir. 1961 Anayasasına göre yasama yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin olup, devredilemez (1961 Anayasası, m.5). Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama yetkisini kullanacak olan organdır. Ancak yasama organının sınırsız bir yasama yetkisi bulunmamakta, yasama organı anayasa hükümleriyle sınırlandırılmaktadır (1961 Anayasası, m.8).

1924 Anayasasının aksine 1961 Anayasası, Kanuni Esasi gibi iki meclisli bir yasama organı kabul etmiştir. Devletin yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak adlandırılmakta, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu adlı iki meclisten oluşmaktadır (1961 Anayasası, m.63/1). Millet Meclisi, genel oyla seçilen dörtyüzelli (450) milletvekilinden oluşur (1961 Anayasası, m.68/1). Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli (150) üye, Cumhurbaşkanı tarafından seçilen onbeş (15) üye ve tabii -Milli Birlik Komitesi Başkan ve üyeleri, eski Cumhurbaşkanları – üyelerden meydana gelir (1961 Anayasası, m.70/1-2).

---

[511] Aldıkaçtı, **Anayasa Hukuku...,** s.138-141.

[512] Aldıkaçtı, **Anayasa Hukuku...,** s.144-145. Referandumla kabul edilen bu anayasada, sonraki dönemlerde anayasa değişikliğinin kabulü için referandum kriteri getirilmemiştir.

[513] "Authority", **Black's Law Dictionary**, s.121-122.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun yetki bakımından eşit olduğu haller şunlardır: Kendi içtüzüklerini hazırlamak; Gensoru hariç meclisin denetim yollarından faydalanmak; Anayasanın değiştirilmesi; Bazı organların oluşturulması; Çalışma yöntemleri; Bazı yetkileri birlikte kullanmak. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun yetki bakımından eşit olmadığı haller şunlardır: Kanunların hazırlanması ve kabulü; Gensoru yetkisi; Bütçe kanunun hazırlanması; Yürütme organı tarafından fesih.[514] Fesih hariç Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun yetki bakımından eşit olmadığı hallerde, Millet Meclisi üstün konumdadır.

1961 Anayasasının 88, 89 ve 90'ıncı maddeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetim yollarını göstermiştir. Meclis araştırması da bu denetim yollarından biridir.

2.7.1. 1961 Anayasası Döneminde Meclis Araştırması

1961 Anayasası ile yasama denetiminin de etkin hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bazı denetim yolları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, bazıları her iki meclisin ve bazısı ise sadece bir meclisin yetkisine verilmiştir. Önceki dönemlerde üzerinde tam bir mutabakat olmayan meclis araştırması, 1961 Anayasası döneminde daha ayrıntılı bir şekilde içtüzüklerde yer almıştır. Ancak 1961 Anayasasının çift meclisli sistemi ve meclis araştırmasının her iki meclise –Millet Meclisi ve Senato- verilmesi, uygulamada bazı farklılıklar ortaya çıkarmıştır.

2.7.1.1. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları

1961 Anayasasının 88'inci maddesinde "Meclis Araştırması" her iki meclise –Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu- ait bir yetki olarak belirtilmiştir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemedir (1961 Anayasası, m.89/2). Bu hükümle birlikte "Meclis Araştırması" Türkiye'de bir anayasa metninde ilk kez ayrıca ve açıkça yer almıştır. Ancak anayasa metninde sadece "Meclis Araştırması"nın ne olduğu yer almış, bunun yöntemleri belirtilmemiştir.

[514] Arsel, **Türk Anayasa Hukuku...,** s.181-184.

Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarını kendi içtüzüğüne göre yapmaktadır (1961 Anayasası, m.85/1). Denetim de, meclis faaliyetlerinden biridir. Bu doğrultuda denetim yolları için Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'ne bakmak gerekmektedir.

1961 Anayasasının geçici 3'üncü maddesine göre, diğer iki meclis –Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu- ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi de kendi içtüzükleri yapılıncaya dek 27 Ekim 1957'den önce yürürlükte olan içtüzük hükümlerine göre çalışmalarını yürütür.[515] Türkiye Büyük Millet Meclisi kendi içtüzüğünü17 Şubat 1965 tarihinde kabul etmiştir[516]. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü" adlı bu içtüzük, iki meclisin –Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu- beraber toplandığı durumlara ilişkin düzenlemeleri içermekte olup, beş (5) bölüm ve otuzüç (33) maddeden meydana gelmektedir[517]. Ancak bu içtüzükte meclis araştırmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

2.7.1.2. Millet Meclisinde Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni oluşturur (1961 Anayasası, m.63/1).

Anayasanın 88'inci maddesinde "Meclis Araştırması", Cumhuriyet Senatosu ile birlikte Millet Meclisi'nin yetkilerinden biridir.

Anayasa metninde sadece "Meclis Araştırması"nın ne olduğu yer almış, bunun yöntemleri belirtilmemiştir. Millet Meclisi çalışmalarını kendi içtüzüğüne göre yapmaktadır (1961 Anayasası, m.85/1). Denetim de, meclis faaliyetlerinden biridir. Bu doğrultuda denetim yolları için Millet Meclisi İçtüzüğü'ne (MMİ) bakmak gerekmektedir.

---

[515] Geçici maddede 27 Ekim 1957 tarihi verilmiştir. Bu tarihte genel seçimler yapılmıştır. Bkz. Erol Tuncer, **1957 Seçimleri**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara 2012, s.11. Genel seçimlerden sonra 28 Aralık 1957'de içtüzükte 27 madde değiştirilmiştir. Bkz. Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.39. Bu düzenlemelerle özellikle muhalefet partilerinin yasama denetimi için gerekli araçlardan yararlanmalarının zorlaştırıldığı belirtilmiştir. Bkz. Recai G. Okandan, "Amme Hukukumuzun Gelişmesi Bakımından 1945-1960 Devrinin Özellikleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.29, S.1-2, (s.3-16), 1963, s.13.

[516] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.43.

[517] Armağan, **Memleketimizde İçtüzükler**, s.423-438.

1961 Anayasasının geçici 3'üncü maddesine göre, Millet Meclisi kendi içtüzüğü yapılıncaya dek 27 Ekim 1957'den önce yürürlükte olan içtüzük hükümlerine göre çalışmalarını yürütür. 15 kısım ve 162 maddeden oluşan MMİ, 5 Mart 1973 tarihinde kabul edilmiştir[518]. Bu nedenle yaklaşık oniki yıl boyunca Millet Meclisi, eski içtüzüğe göre çalışmalarını yürütmüştür.

MMİ'nin altıncı kısmının üçüncü bölümü meclis araştırmasına yönelik iki maddeyi [102-103] içermektedir.

MMİ'ye göre meclis araştırmasının açılmasında genel görüşme açılmasındaki hükümler uygulanır (MMİ, m.102/3). Bu doğrultuda meclis araştırması Başkanlıktan bir önergeyle istenecektir. Meclis araştırmasını Hükümet, siyasi parti grupları veya en az on (10) milletvekili talep edebilir (MMİ, m.100/1). Bu düzenlemeyle meclis araştırmasını talep edecekler üç kümeye ayrılmıştır. İlk bakışta Hükümetin ve siyasi parti gruplarının dahil edilmesi[519], araştırma talebinde bulunacakların genişletildiği izlenimi oluştursa da aslında bir kısıtlama yaratılmıştır. Daha evvelki uygulamalarda ve mevzuatlarda bir milletvekili dahi meclis araştırması açılması için önerge verebilmektedir. Yani Meclis araştırma önergesi verebilmek için herhangi bir sayı sınırı bulunmamaktadır. Bir diğer husus komisyonların artık meclis araştırma isteminde bulunamamasıdır. Hükümetin meclis araştırması talebinde bulunması da bir diğer yeniliktir. Hükümetin talepte bulunması, meclis araştırması kurumunun mantığına aykırı olarak değerlendirilmektedir[520]. Hükümeti denetleme doğrultusunda parlamentonun anayasal rolünün bir yansıması[521] olarak ele alınan meclis araştırması için söz konusu değerlendirmeye katılmamak elde değildir. Yasama denetimi, yönetimin yasama organı tarafından denetlenmesidir, ağırlıklı olarak muhalefette olan parlamenterler tarafından işletilmektedir. Bu açıdan önerge verecek olan kesimlerden birinin hükümet olması dikkate değer bir durumdur.

Meclis araştırma istemi derhal gelen kağıtlar listesine alınır, genel kurula ve hükümete bildirilir (MMİ, m.100/1).

---

[518] İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.101.
[519] Kanaatimizce; siyasi parti gruplarıyla birlikte Hükümetin ayrı bir kategori olarak sunulmasında, hükümetin koalisyon şeklinde oluşması ihtimali dikkate alınmıştır.
[520] Onar, **Meclis Araştırması**, s.22.
[521] Yamamoto, **Tools For...,** s.39.

Meclis araştırma önergesinin uzunluğuna ilişkin bir sınırlama yoktur. Ancak önerge sahipleri önergeleri beşyüz (500) kelimeden fazlaysa, istemlerine beşyüz (500) kelimeyi aşmayacak üzere özetini eklemek zorundadırlar (MMİ, m.102/2). Önceki uygulamalarda ve içtüzüklerde böyle bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu düzenlemenin, yasama organının çalışmalarının aksatılmaması ve bu denetim yolunun suiistimal edilmemesi için getirildiği açıktır. Bu tip hallerde Genel Kurulda özet okunacaktır (MMİ, m.100/2).

Meclis araştırması açılıp açılmamasına Genel Kurul karar verir (MMİ, m.100/3). Bu karar işaretle oylama şeklinde olur (MMİ, m.100/4). Üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanan Millet Meclisi, anayasada başkaca bir hüküm bulunmayan hallerde toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir (1961 Anayasası, m.86/1). Eğer mecliste, parlamento üye tam sayısının mutlak çoğunluğunu tek bir parti elinde bulunduruyorsa, meclis araştırması açılıp açılmayacağı kararında bu partinin büyük ölçüde etkili olacağı açıktır.

Genel kuruldaki görüşmede, Hükümet, siyasi parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi konuşabilir (MMİ, m.100/4). Maddede yer alan konuşma yetkisine sahip olanların sıralaması, uygulamada konuşma sırası içinde kullanılmıştır[522]. Eğer hükümet adına konuşacak kişi görüşme başında hazır değilse, o konudaki görüşme bir defalık gelecek birleşime bırakılır (MMİ, m.63/1).

Yasama dönemi başında, önceki dönemden verilmiş olan meclis araştırma önergeleri hükümsüz sayılır (MMİ, m.78/2).

Meclis araştırması isteminin kabul edilmesiyle araştırma komisyonu kurulur. Araştırma görevi özel bir komisyona verilir (MMİ, m.103/1). MMİ, daha önceki uygulama ve içtüzüklerdeki, mevcut komisyonlardan birini görevlendirme usulünü kabul etmemiştir.

Komisyonun üye sayısını, çalışma süresini, gerektiğinde Ankara dışında çalışmasını, Meclis Başkanının teklifi ile Genel Kurul tespit eder (MMİ, m.103/2).

[522] Onar, **Meclis Araştırması**, s.104.

MMİ ile birlikte meclis araştırma komisyonun hangi kurum ve kişilerden bilgi isteyeceği, nerelerde inceleme yapacağı ve hangi kurumların ilgililerini çağırıp bilgi alacağı ayrıntılı olarak sayılmıştır. Bunlar (MMİ, m.103/3):

i. Bakanlıklar, genel ve katma bütçeli daireler,

ii. Mahalli idareler,

iii. Muhtarlıklar,

iv. Üniversiteler,

v. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu,

vi. Kamu İktisadi Teşebbüsleri,

vii. Özel kanunla ve özel kanuna dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlar,

viii. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlar,

ix. Kamu yararına çalışan dernekler.

Gerekli görülmesi halinde komisyon uzmanların bilgilerine de başvurabilir (MMİ, m.103/4).

MMİ ile meclis araştırmasının kapsamına sınır da getirilmiştir. Bunlar; devlet sırları ve ticari sırlardır (MMİ, m.103/5).

Meclis araştırma komisyonu raporlarının ele alınması üzere, değerlendirmeyi meclis yapacağından görüşme açılması gerekir.[523] Görüşme açılmadan raporların değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Genel Kurulda, meclis araştırma komisyonu raporu hakkında, genel görüşme açılır (MMİ, m.102/4).

[523] Onar, **Meclis Araştırması**, s.46.

2.7.1.3. Cumhuriyet Senatosunda Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları

Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni oluşturur (1961 Anayasası, m.63/1).

Cumhuriyet Senatosu'nun yetkilerinden biri de "Meclis Araştırması"dır (1961 Anayasası, m.88/1).

Anayasa metninde sadece "Meclis Araştırması"nın ne olduğu yer almış, bunun yöntemleri belirtilmemiştir. Cumhuriyet Senatosu çalışmalarını kendi içtüzüğüne göre yapmaktadır (1961 Anayasası, m.85/1). Denetim de, meclis faaliyetlerinden biridir. Bu doğrultuda denetim yolları için Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'ne (CSİ) bakmak gerekmektedir.

1961 Anayasasının geçici 3'üncü maddesine göre, Cumhuriyet Senatosu kendi içtüzüğü yapılıncaya dek 27 Ekim 1957'den önce yürürlükte olan içtüzük hükümlerine göre çalışmalarını yürütür. "Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü" (CSİ); 3 bölüm, 6 kısım ve 183 maddeden meydana gelmiş olup, 27 Aralık 1963 tarihinde kabul edilmiştir[524]. CSİ'nin 3'üncü kısmının 4'üncü bölümündeki altı madde [133-138] "Cumhuriyet Senatosu Araştırması"na ilişkindir. Meclis araştırması, "Cumhuriyet Senatosu Araştırması" olarak adlandırılmıştır. Bu maddelerde bu araştırmanın ne olduğu, nasıl yapılacağı, safhaları ve sonucuna ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

CSİ araştırmanın ne olduğuna ilişkin yerleşmiş ifadeyi tekrarlamaktadır. Senato araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemedir (CSİ, m.133).

Senato araştırmasını istemeye, Senato üyeleri veya komisyonlar yetkilidir (CSİ, m.134/1). Üyelerin veya komisyonların yetkili olması, 1927 tarihli içtüzükten beri olan bir uygulamadır. Bu istem yazılı olarak gerçekleştirilir (CSİ, m.134/1). İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren araştırma istemi için yazılı şekil şartı yerleşmiştir. Önerge verilmesinde herhangi bir sayı sınırlaması bulunmamaktadır.

[524] İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.153.

Meclis araştırmasına ilişkin teamüller CSİ ile birlikte yazılı hale getirilmiştir. Araştırma isteminin Genel Kurula arzı, Hükümete bildirilmesi, Genel Kurulda okunması CSİ'de yer almıştır (CSİ, m.134/2). Ayrıca bu maddede istemin ne zaman gündeme alınacağı da hüküm altına alınmıştır. Bu 1961 döneminin meclis araştırmasına yönelik bir yeniliğidir. Buna göre istem Genel Kurulda okunmasını müteakip, ikinci birleşimin gündemine alınır. Bu düzenlemeyle söz konusu denetim yolunun etkisiz hale getirilmesinin önüne geçilmek istendiği anlaşılmaktadır. 1968 yılında yapılan içtüzük değişikliği ile bu önergelerin "bir defa görüşülecek işler" kısmına konulmasına karar verilmiştir[525]. Aynı konuda birden fazla verilmiş araştırma önergeleri birleştirilerek görüşülmüştür[526]. Bu uygulama da ilk kez 1924 Anayasası döneminde gerçekleşmiştir. Senatonun, aynı konuda devamlı uğraşmak durumunda kalmasının önüne geçilmiştir.

Genel Kurulda yapılacak görüşmede önce önergeyi verenler, sonra Hükümet adına Bakan dinlenir (CSİ, m.135/1). Senato'da araştırma önergeleri görüşmelerinde, belirtilenlerden başka kişilerin dinlenmeyeceği yönünde uygulama gelişmiştir[527]. Böylelikle önceki dönemlerdeki görüşmelerin yeterliliğine ilişkin başka bir önerge verilmesi uygulamasına gerek kalmamıştır.

Genel kurul görüşmeleri sonrası, araştırma komisyonu kurulup kurulmamasına işaret oyuyla karar verilir (CSİ, m.135/1). Üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanan Senato, anayasada başkaca bir hüküm bulunmayan hallerde toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir (1961 Anayasası, m.86/1; CSİ, m.112/1).

Araştırma komisyonu en az üç üyeden oluşur veya mevcut komisyonlardan biri araştırma işiyle görevlendirilir (CSİ, m.112/1). MBKİ ve TMİ'de komisyon üye sayısı beş olarak belirlenmiş ve sabitlenmişti. Ancak CSİ'de *enaz* üç üye denmiş, üye sayısının artırılabileceği öngörülmüştür. Ancak anayasanın 85'inci maddesi gereği siyasal parti gruplarının araştırma komisyonlarında güçleri oranında

[525] İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.188.
[526] Onar, **Meclis Araştırması**, s.103.
[527] Onar, **Meclis Araştırması**, s.104.

katılmaları gereğine uymayan bu düzenleme, 1970 yılından itibaren fiili olarak terk edilmiştir[528].

Önceki dönemlerde araştırma komisyonun süresine ilişkin yazılı bir düzenleme bulunmamaktadır. Süresi Genel Kurul tarafından gerekirse uzatılıp kısaltılabilen araştırma komisyonunun görev süresi iki ay olarak belirlenmiştir (CSİ, m.136). Araştırma komisyonunun geçiciliğinin bir göstergesi olan süre sınırı aynı zamanda araştırma komisyonun etkinliğine yönelik bir düzenlemedir. Bu düzenlemeyle araştırma komisyonun inceleme faaliyetlerinin geciktirilmesinin ve işin örtbas edilmesinin önüne geçilmek istendiği açıktır.

Araştırma komisyonunun görev süresinin ne zaman başladığı CSİ'de belirtilmemiştir. Görev süresi kimi komisyonların, komisyonun toplanıp kendi başkanlık divanını seçtiği tarihten, kimi komisyonların ise üyelerin seçildiği tarihten itibaren başlatıldığı görülmüştür[529].

Araştırma komisyonun görev yeri CSİ'de belirtilmemiştir. Çalışmalarını parlamento binasında gerçekleştirmesi geren araştırma komisyonları gerektiğinde incelemelerini meclis dışında da gerçekleştirmişlerdir[530].

Araştırma komisyonu Bakanlardan veya ilgili gördüğü herkesten bilgi alabilir (CSİ, m.137/1). Kamu hizmetlerinin görülmesi Hükümetin sorumluluğu altında olduğundan, Bakanlardan bilgi istenmektedir.

1961 anayasası döneminin yeniliklerinden biri de araştırma bitmeden araştırma konusu hakkında Hükümetten soru sorulamayacak olmasıdır (CSİ, m.137/2). Bununla senatonun, aynı konuda devamlı uğraşmak durumunda kalmasının önüne geçilmek istenmiştir.

İnceleme faaliyetleri sonucu araştırma komisyonu rapor düzenleyerek görüşlerini Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na sunar (CSİ, m.138). Bir komisyonun faaliyetleri sonrası rapor düzenlemesi ve kendisini görevlendiren yapıya sunması,

[528] Onar, **Meclis Araştırması**, s.110-111.
[529] Onar, **Meclis Araştırması**, s.113.
[530] Onar, **Meclis Araştırması**, s.114.

komisyon kurulmasının mantıki sonucudur. 1961 anayasası döneminde araştırma komisyonunun rapor düzenleyeceği ve başkanlığa sunacağı açıkça belirtilmiştir.

Komisyonun sunduğu rapor üzerine görüşme açılır (CSİ, m.138). Genel Kurul raporu eksik görüp, komisyona iade edebilir. Görüşmeler sonunda raporun oylanması söz konusu değildir. Ancak edinilen bilgilerden hareketle parlamenterler veya hükümet başka bir irade ortaya koyabilir. Gensoru önergesi verilebilir, meclis soruşturması açılması talep edilebilir, yasal düzenlemeler yapılabilir.[531]

2.8. MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ DÖNEMİ

12 Eylül 1980 tarihinde askeri müdahale ile Türkiye Büyük Millet Meclisi feshedilmiştir[532]. Askeri müdahalenin adı "Bayrak Harekatı" olarak belirlenmiştir[533]. Askeri müdahaleyi yapanlar kendilerini "Milli Güvenlik Konseyi" olarak adlandırmışlardır. Bu konsey, Genel Kurmay Başkanı başkanlığında; Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan, oluşmaktadır[534]. Bu organ, 1961 Anayasasında belirtilen Milli Güvenlik Kurulu üyelerinden sivil kanadın çıkarılıp, Jandarma Genel Komutanı'nın ilave edilmesiyle oluşturulmuştur[535]. Yapılan müdahale "*emir ve komuta zinciri*" içinde gerçekleştirilmiştir[536]. Yayınlanan "*1 numaralı bildiri*"de, iç hizmet kanunun Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumak görevi -27 Mayıs müdahalesinde olduğu gibi- müdahalenin hukuki dayanağı olarak sunulmuştur.

Bir numaralı bildiride; parlamentonun ve hükümetin feshedildiği, tüm ülkede sıkıyönetim ilan edildiği belirtilmiştir. Yeni yasama organı ve hükümet kuruluncaya dek, yasama ve yürütme yetkilerinin Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacağı "*Türk Milletine Açıklama*"da yer almıştır. 20 Eylül 1980 tarihinde Saim Bülent

---

[531] Onar, **Meclis Araştırması**, s.121-122.
[532] Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, 16. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2014, s.4.
[533] Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.5.
[534] "Genel Kurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine Açıklaması", **Resmi Gazete**, 12 Eylül 1980, Sayı 17103 (Mükerrer), s.3. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016). Ayrıca Milli Güvenlik Konseyi'nin Dört Numaralı Bildirisi", **Resmi Gazete**, 12 Eylül 1980, Sayı 17103 (Mükerrer), s.8.
[535] Christian Rumpf, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş** kitabından aktaran Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.4.
[536] "Milli Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi", **Resmi Gazete**, 12 Eylül 1980, Sayı 17103 (Mükerrer), s.6.

Ulusu (emekli oramiral) başkanlığında Bakanlar Kurulu oluşturulmuştur[537]. Bu hükümet üyeleri, Milli Güvenlik Konseyi'nin "*görevlileri*" durumundadırlar[538]. Hükümetin yalnız Milli Güvenlik Konseyi'ne karşı sorumlu olması[539], bu durumun bir göstergesidir. Milli Güvenlik Konseyi, hükümetin kurulmasından sonra da bazı yürütme işlemlerini yerine getirmiştir[540].

Milli Güvenlik Konseyi işlemlerini; kanun, içtüzük, bildiri ve karar şeklinde adlandırıp, numaralandırmıştır[541]. Faaliyetleri için hukuki dayanak ihtiyacı duyan Milli Güvenlik Konseyi, bu doğrultuda başlıca üç işlem gerçekleştirmiş olup, bunlar; *Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü*[542], *Anayasa Düzeni Hakkında Kanun*[543] ve *Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun*[544]'dur.[545]

Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca, Milli Güvenlik Konseyi; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'na ait görev ve yetkileri kendinde toplamıştır (m.2). Ayrıca Milli Güvenlik Konseyi başkanı, devlet başkanı sıfatıyla cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini yerine getirir. Bu kanun, 1961 Anayasasını tamamen yürürlükten kaldırmamıştır (m.1). Ancak 1961 Anayasası hükümleriyle, Milli Güvenlik Konseyi tarafından yayınlanan ve yayınlanacak olan bildiri / karar / kanunlar arasında farklılık olursa, bu bildiri / karar

---

[537] İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Haz.), **Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 7 (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.5943-5969.

[538] Soysal, **100 Soruda**..., s.85.

[539] Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 19. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara 2013, s.147.

[540] Komutanların ve askeri yargıçların atanması gibi bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.8.

[541] Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.4.

[542] Kanun teklif etme yetkisi Milli Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulu üyelerine aittir. (m.9/1). Bkz. "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü", **Resmi Gazete**, 28 Eylül 1980, Sayı 17119. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

[543] Kili, Gözübüyük, Türk Anayasa..., s.236-237.; "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 28 Ekim 1980, Sayı 17145. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016). 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı bu kanun için *geçici anayasa* ifadesi kullanılmıştır. Bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.7.

[544] Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.238.; "Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun", **Resmi Gazete**, 12 Aralık 1980, Sayı 17188 (Mükerrer). http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17188_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17188_1.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

[545] Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.7-8.

/ kanunlar anayasa değişikliği olarak kabul edilecektir (m.6). Siyasi nitelikte olmayan anayasa hükümlerinin yürürlükte olduğu kabul edilmiştir[546].

Milli Güvenlik Konseyi, anayasa yapma hakkını kendinde görmüştür[547]. Bu durum ilk kez 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan "*Türk Milletine Açıklama*"da "Türk toplumuna yaraşır bir Anayasa… yapmayı" ifadelerinden anlaşılmaktadır. Askeri müdahaleden yaklaşık 8 ay sonra kabul edilen *Kurucu Meclis Hakkında Kanun*[548]'da da bu husus tekrar edilmiştir.

Kurucu Meclis, yapılacak genel seçimler sonrası kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin *fiili* olarak göreve başlamasına dek çalışacaktır. Ancak söz konusu kanun dışında kalan hususlarda Milli Güvenlik Konseyi yetkilidir (m.2).

Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nden oluşur (m.1). Ne Milli Güvenlik Konseyi ne de Danışma Meclisi temsili niteliktedir. Teknik anlamda bir *seçim* yapılmamıştır. Danışma Meclisi üyeleri doğrudan veya kendisine sunulan adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyi tarafından belirlenir. Seçimsiz temsil ve vekalet sonucu oluşan bu kurullara meclis denmesi zorlamadır[549]. Bu ifadenin söz konusu organlara meşruiyet kazandırma gayesiyle kullanıldığı aşikardır.

Kurucu Meclis'in görevleri söz konusu kanunun 2'nci maddesinde sayılmıştır. Yasama organının görevlerini yerine getirecek olan Kurucu Meclis'in öncelikli görevi yeni anayasayı hazırlamak ve halkoyuna sunmaktır.

Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi temsili nitelikte olmayan kurullardır. Söz konusu organlara meşrutiyet kazandırma gayesiyle kullanılan *meclis* ifadesi yanıltıcıdır. Demokratik anlamda bir parlamento bulunmayan bir ortamda parlamenter denetimden bahsetmek mümkün değildir. Yine de yasama organı gibi hareket eden söz konusu kurumların çalışmalarını düzenleyen metinlere bakarak şeklen de olsa bu dönemde "meclis araştırması" olup olmadığı ele alınacaktır.

---

[546] Siyasi nitelikte olmayan anayasa hükümlerinin, anayasal değerlerini kaybederek yürürlükte kalmasına "devrimlerin etkisiyle anayasasızlaştırma" denmektedir. Bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.95.

[547] Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, 5. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2013, s.91.

[548] 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun metni için bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.239-248.

[549] Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, s.91.

2.8.1. Milli Güvenlik Konseyi Döneminde Meclis Araştırması

Faaliyetleri için hukuki dayanak ihtiyacı duyan Milli Güvenlik Konseyi'nin, bu doğrultuda verdiği kararlardan biri *Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü*[550]dür.[551] Ayrıca *Kurucu Meclis Hakkında Kanun*[552] uyarınca oluşturulan Danışma Meclisi, çalışmalarını kendi yaptığı içtüzüğe göre yürütür (m.21/1). Milli Güvenlik Konseyi 22 Ekim 1981 tarihinde Danışma Meclisi'nde uygulanmak üzere bir içtüzük yapmış, bu içtüzük kısa süre yürürlükte kaldıktan sonra Danışma Meclisi 21 Kasım 1981 tarihinde kendi içtüzüğünü hazırlamıştır[553].

Danışma Meclisi'nin kendi hazırlamış olduğu içtüzük metninde meclis araştırmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.

Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü, 25 Şubat 1981 tarihinde değişikliğe uğramıştır[554]. Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü[555] oniki (12) bölüm, yirmidört (24) maddeden oluşmaktadır. İçtüzüğün dokuzuncu bölümü "Denetim" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm tek bir maddeden (19. Madde) oluşmaktadır.

Bu maddeye göre Başbakan ve Bakanları denetleme yetkisi Milli Güvenlik Konseyinin yetkisindedir. Milli Güvenlik konseyi bu doğrultuda yazılı veya sözlü bilgi isteyebilir. Milli Güvenlik Konseyi ihtiyaç duyması halinde araştırma komisyonu oluşturabilir. Komisyonun görev ve yetkileri Milli Güvenlik Konseyi tarafından belirlenir. Komisyon araştırmaları sonucunda rapor düzenler. Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğine sunulan rapor, genel sekreterin görüşüyle birlikte Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na sunulur.

Dönemin özellikleri ve maddenin düzenleniş şeklinden anlaşıldığı üzere bu araştırma isteği ve araştırma komisyonları, teknik açıdan meclis araştırması

---

[550] "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü", **Resmi Gazete**, 28 Eylül 1980, Sayı 17119.
[551] Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası...,** s.7-8.
[552] 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun metni için bkz. Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa...,** s.239-248.
[553] İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.59.
[554] İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.95.
[555] İçtüzük değişikliği sonrası ilgili metnin nihai hali için bkz. İba, **Osmanlıdan Günümüze...,** s.96-100.

sayılamazlar. Hükümetin keyfi yönetiminin önlenmesinden ziyade Milli Güvenlik Konseyi'nin her şeyi kontrol etme düşünce ve gayesinin bir göstergesidir.

Bu dönemde söz konusu içtüzüğe dayanılarak verilen bir araştırma talebine, ne Milli Güvenlik Konseyi ne de Danışma Meclisi tutanak dergilerinde rastlanmıştır.

2.9. 1982 ANAYASASI DÖNEMİ

23 Ekim 1981 tarihinde faaliyetlerine başlayan Danışma Meclisi, kendi içinden bir anayasa komisyonu kurmuştur[556]. Kurucu Meclis Hakkında Kanun'un 26'ncı maddesi uyarınca; anayasa komisyonu tarafından hazırlanıp genel kurulda kabul edilen metin, Milli Güvenlik Konseyi'nce aynen veya değiştirilerek kabul edilir ve Resmi Gazetede yayınlanır. Görüldüğü üzere anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesinde esas yetkili olan Milli Güvenlik Konseyi'dir. Danışma Meclisi tarafından hazırlanan metin, Milli Güvenlik Konseyi tarafından değiştirilerek benimsenmiş ve 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunularak kabul edilmiştir[557].

1982 Anayasasının hazırlanma ve kabul aşamalarında halk katılımı engellenmiştir[558]. 24 Eylül 1982 tarih ve 2707 sayılı *Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun*[559] bu açıdan önemlidir. Bu kanunun 5'inci maddesine göre anayasanın açıklanmasına ve tanıtılmasına ilişkin esaslar Milli Güvenlik Konseyi'nce belirlenir ve düzenlenir. Ayrıca anayasanın halka tanıtılmasında 26.4.1961 gün ve 298 sayılı *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun*un propaganda serbestliğine ilişkin hükümleri uygulanmaz. Ayrıca halkoylaması sonucu anayasanın reddi halinde ne olacağı belirtilmemiş ve anayasa referandumu cumhurbaşkanlığı makamı için yapılan plebisitle birleştirilmiştir[560].

---

[556] Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s.172.
[557] Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, s.149-150.
[558] Fazıl Hüsnü Erdem, "1982 Anayasasında İnsan Hakları ve Hukuk Devleti: Eleştirel bir Bakış", **1982 Anayasasının Analizi** içinde (s.99-138), Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.105.
[559] "Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun" **Resmi Gazete,** 25 Eylül 1982, 17823.
[560] Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, s.95. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17823.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17823.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

Görüldüğü üzere halk anayasayı kabule zorlanmıştır. Halkın "*onaylama özgürlüğü*"nden başka bir seçeneği kalmamıştır[561].

Hiyerarşik bir usulle meydana getirilen 1982 Anayasası plebisitçi bir anayasadır[562]. Bu anayasanın *biçimsel* kaynakları; değiştirilmiş şekliyle 1961 Anayasası, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Milli Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan mevzuat ve düzenlemeler, 1958 Fransız Anayasası ve Yeni Forum önerileridir[563].

Yeni anayasa otorite, düzen ve istikrar fikirlerinin ağır bastığı bir metin olarak düzenlenmiştir[564]. Anayasacılık mantığının aksine - iktidarı sınırlandırmak yerine- iktidarı güçlendirmeye yönelmiştir.

1982 Anayasasını hazırlayanlar; *hazırlanan anayasa metnini,* anayasayı meclis dahil bütün yapıların üstüne çıkaran 1961 Anayasası'nın ötesinde / üstünde bir formulasyonla her şeyin üzerine koymuştur. Özgürlükler mevzubahis olduğunda 1982 Anayasasındaki özgürlükler kastedilir; demokrasi mevzubahis olduğunda 1982 Anayasasındaki demokrasi çerçevesi esas alınır.

1982 Anayasası birçok temel ve ikincil toplumsal, siyasal vb. sorunları çözme iddiasındadır[565]. 1982 Anayasasında, maddelerin sayıları artmış, maddeler daha uzun ve ayrıntılı bir şekilde, kazuistik bir yöntemle düzenlenmiştir[566]. Kazuistik bir yöntemin tercih edilmesi, her şeyi çözme iddiasından kaynaklıdır.

1982 Anayasası katı bir anayasadır. 1924 ve 1961 anayasalarında sadece devletin şeklinin cumhuriyet olduğu hükmü değiştirilemezken, 1982 Anayasası ile cumhuriyetin nitelikleri, devletin bütünlüğü, dili, bayrağı, marşı, başkenti de değiştirilemez hükümler olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasanın değiştirilmesinin

---

[561] Fazıl Hüsnü Erdem, "1982 Anayasasının Serüveni", **1982 Anayasasının Analizi** içinde (s.163-233), Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.171.

[562] Fazıl Hüsnü Erdem, "2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerine", **1982 Anayasasının Analizi** içinde (s.139-162), Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.139.

[563] Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, s.97-102. Yeni Forum Dergisi, 15 Mayıs 1980'de "Rejim ve Anayasamızda Reform Önerisi" başlıklı bir ek yayınlamıştır. Öneriler yürütmenin özellikle de cumhurbaşkanının güçlendirilmesi yönündedir. İlgili önerilerin detaylı incelemesi için bkz. Tanör, **İki Anayasa 1961-1982**, s.58-62.

[564] Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s.173. Benzer görüş için bkz. Tanör, **İki Anayasa 1961-1981**, s.87.

[565] Tanör, **İki Anayasa 1961-1981**, s.132.

[566] Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.59-60.

teklif edilmesi ve ardından değişikliğin kabulü özel bir yeter sayısına bağlanmıştır. Ayrıca belli durumlarda anayasa değişikliği kanunlarının yürürlüğe girmesi için halkoylaması yöntemi getirilmiştir.[567]

1982 Anayasası'nda birçok kere değişiklik yapılmıştır[568]. Son ve en kapsamlı değişiklik 16 Nisan 2017 tarihinde halkoyuna sunularak kabul edilen "6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"[569] ile yapılan değişikliktir[570]. Bu değişiklikle birlikte yasama-yürütme ilişkileri köklü bir şekilde değişmiştir. 1980'li yıllarda dahi *yarı-başkanlık* olarak yorumlanan Cumhurbaşkanının güçlendirilmiş olan statüsü[571], değişiklik sonrası çok daha güçlendirilmiştir[572]. Hükümet sistemi için; "Cumhurbaşkanlığı Sistemi"[573], "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi"[574] gibi kavramlar kullanılmış, "Türk Tipi Başkanlık Sistemi" [575] olarak da adlandırılmıştır.[576] Bu ifadelerin temel nedeni

---

[567] Bülent Tanör, 1982 Anayasasının bir de "*görünmeyen katılığı*" bulunduğunu ifade etmiştir. Bunlar; düşünsel faaliyet ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar, kurumların ortak hareket etmelerinin önlenmesi, siyasi partilere ilişkin negatif düzenlemeler, askerin özel taleplerinin anayasal düzeyde temsili, geçici nitelikte olmayan Geçici 15'inci madde olarak belirtilmiştir. Bkz. Tanör, **İki Anayasa 1961-1982,** s.154-158.

[568] 1982 Anayasası toplamda 19 defa değiştirilmiştir. Anayasada değişiklik kanunlarının numaralarını ve hangi maddelerde değişiklik meydana getirdiklerini gösteren tablo için bkz. "*2709 SAYILI KANUNA EK VE DEĞİŞİKLİK GETİREN MEVZUATIN VEYA ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHLERİNİ GÖSTERİR TABLO*" http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf (Erişim Tarihi 24.07.2018).

[569] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm (Erişim Tarihi 24.07.2018).

[570] Değişikliklerin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Vahap Coşkun, "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 36, içinde (s.3-30), Diyarbakır 2017.

[571] Tanör, **İki Anayasa 1961-1982,** s.112. Karşıt görüş için bkz. Soysal, **100 Soruda**..., s.193.

[572] Coşkun, "16 Nisan 2017…", s.27.

[573] Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 11.02.2017 tarihinde yaptığı konuşma metnine bkz. https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/71056/cumhurbaskanligi-sistemi-sempozyumunda-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi 24.07.2018).

[574] Örneğin 30.03.2017 tarihindeki bir yazı bkz. https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/03/30/cumhurbaskanligi-hukumet-sistemi-ne-getiriyor-1 (Erişim Tarihi 24.07.2018). Gözler anayasa hukuku literatüründe "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" diye bir kavram olmadığını, kurulan sistemin başkanlık sistemi olmadığından dolayı bu kavramsallaştırmanın bir aldatmaca olduğunu ifade etmiştir bkz. Kemal Gözler, "Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi, Başkanlık Sistemi Mi, Yoksa *Neverland* Sistemi Mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız?", **Elveda Anayasa 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler** içinde (s.43-79), Birinci Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2017, s.49-50. Bu sistem için ironi yaparak "Neverland Hükümet Sistemi" demiştir bkz. Gözler, Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi…", s.79.

[575] Cumhurbaşkanının 11.02.2017 tarihinde yaptığı konuşma metnine bkz. https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/71056/cumhurbaskanligi-sistemi-sempozyumunda-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi 24.07.2018).

[576] Mustafa Erdoğan bu sistemi "*başkancı bir model*" olarak "*tek kişinin kontrolsüz ve keyfi yönetimi*" şeklinde değerlendirmektedir bkz. Mustafa Erdoğan, "Başkanlık Sistemi, Latin Amerika Tecrübesi ve Türkiye", **Liberal Perspektif Analiz**, Sayı 3, içinde (s.3-37), Ankara 2016, s.31.

yürütme yetkisi ve görevinin sadece cumhurbaşkanına ait olması ve yasama-yürütme organlarının tamamen ayrılmasıdır. Değişiklik öncesi yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşmaktayken, değişiklik sonrası sadece Cumhurbaşkanından ibarettir. Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu gibi parlamenter sisteme özgü yapılar kaldırılmış, dolayısıyla yürütmenin meclise karşı sorumluluğu sona ermiştir. Artık yürütmede görev alan hiç kimse yasama organında yer alamayacaktır. Bakanlar Kurulunun görev ve yetkileri cumhurbaşkanlığı tarafından yerine getirilecektir. Yeni yönetim sistemine "Türk Tipi Başkanlık Sistemi" denmesinin en önemli nedenlerinden biri yasama-yürütme organlarının karşılıklı fesih yetkisidir[577]. Her ne kadar karşılıklı dense de, söz konusu hususta asimetrik bir ilişki mevcuttur. Seçimlerin yenilenmesine Cumhurbaşkanı tek başına karar verebilirken, Meclis, üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla ancak karar verebilecektir.

Yasama, 1982 Anayasasında *yetki* olarak tanımlanmış/ kullanılmıştır (1982 Anayasası, m.7). 1982 Anayasasına göre yasama yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin olup, devredilemez (1982 Anayasası, m.7). Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama yetkisini kullanacak olan organdır. Ancak yasama organının sınırsız bir yasama yetkisi bulunmamakta, yasama organı anayasa hükümleriyle sınırlandırılmaktadır (1982 Anayasası, m.11).

1961 Anayasasının aksine 1982 Anayasası, tek meclisli bir yasama organı kabul etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel oyla seçilen altıyüz[578] (600)

[577] Fesih ve seçimlerin yenilenmesi kavramları etrafında yaşanan tartışmalar ve bu kavramalara ilişkin değerlendirme için bkz. Kemal Gözler, " "Fesih" ve "Seçimlerin Yenilenmesi" Farklı Kavramlar mıdır? "Cumhurbaşkanının Fesih Yetkisi Yoktur" İddiası Üzerine Bir İnceleme", **Referandumdan Önce, Referandumdan Sonra 16 Nisan 2017 Referandumu ve Bu referandumda Oylanan Anayasa Değişiklikleri Hakkında Yazılar** içinde (s.3-21.), Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2017. Gözler, yasama-yürütme organlarının karşılıklı fesih yetkisine sahip olan sistemlerin parlamenter sistem olarak değerlendirileceğini, Türkiye'deki yeni yönetim yapısı için "Başbakansız Parlamenter sistem" denmesinin daha uygun olduğunu belirtmiştir bkz. Kemal Gözler, "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa, 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri", **Elveda Anayasa 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler** içinde (s.13-27), Birinci Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2017, s.16.

[578] Maddenin ilk halinde dörtyüz (400) olan üye sayısı, 1987 yılında yapılan değişiklikle dörtyüzelli (450), 1995 yılında yapılan değişiklikle beşyüzelli (550), 2017 yılında yapılan değişiklikle de altıyüz (600) olarak belirlenmiştir.

milletvekilinden oluşur (1982 Anayasası, m.75). Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri beş[579] yılda bir yapılır (1982 Anayasası, m.77/1).

1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri genel olarak 87'nci maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddede yer alan görev ve yetkiler, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir. Değişiklik sonrası artık Bakanlar Kurulu olmayacağından; Bakanlar Kurulunu ve Bakanları denetlemek ve Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek yetkileri çıkarılmıştır.

Hükümet / Yönetim sistemi değişmiş olsa bile parlamento hala mevcuttur ve denetim yetkisi bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi edinme ve denetim yolları, Anayasanın 98'inci maddesinde belirtilmiştir. Bunlar Meclis araştırması, genel görüşme, Meclis soruşturması ve yazılı soru yollarıdır (1982 Anayasası, m.98/1)[580].

2.9.1. 1982 Anayasası Döneminde Meclis Araştırması

1982 Anayasasına göre meclis araştırması, belli bir bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir (1982 Anayasası, m.98/3). Anayasada tek bir cümle ile meclis araştırması açıklanmıştır. Meclis araştırmasına ilişkin bu açıklama, daha evvelki mevzuat ve uygulamalardan miras alınmıştır.

Anayasada bu denetim yolunun ayrıntıları bulunmamaktadır. Ancak Anayasanın 98'inci maddesinin 7'nci fıkrasında belirtildiği üzere meclis araştırmasıyla ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir. Meclis araştırmasının detayları 5 Mart 1973 tarih ve 584 karar numaralı Türkiye

[579] Maddenin ilk halinde beş yıl olan seçim süresi, 2007 yılında yapılan değişiklikle dört yıla indirilmiş, 2017 yılında yapılan değişiklikle tekrar beş yıla çıkarılmıştır.
[580] Değişiklik öncesi sözlü soru ve gensoru da bilgi edinme ve denetim yolları arasında sayılmıştı.

Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün[581] (TBMMİ) 104 ve 105'inci maddelerinde düzenlenmiştir.

2.9.1.1. 1982 Anayasası Döneminde Meclis Araştırmasının Tanımı, Şekli, Konusu ve Sonuçları

İçtüzüğe göre meclis araştırmasının açılmasında genel görüşme açılmasındaki hükümler uygulanır (TBMMİ, m.104/3). Bu durum Millet Meclis İçtüzüğü'nden gelen bir uygulamadır. Bu doğrultuda meclis araştırması Başkanlıktan bir önergeyle istenecektir. Meclis araştırmasını; siyasi parti grupları veya en az yirmi (20) milletvekili talep edebilir (TBMMİ, m.102/1)[582]. Bu düzenlemenin, daha önceki uygulamadan farkı, meclis araştırma önergesi verecek olan milletvekili sayısının yirmiye çıkarılmış olmasıdır. Hatırlanacağı üzere Millet Meclisi İçtüzüğü meclis araştırma önergesi verilmesini zorlaştıran usuller getirmişti ve önerge vereceklerin sayısının artırılmasıyla bu durum daha da zorlaştırılmıştır. Bu durum yukarıda değinilen yürütmenin yasama aleyhine güçlenmesinin bir göstergesidir.

Meclis araştırma istemi[583] derhal gelen kağıtlar listesine alınır, milletvekillerine[584] duyurulur[585] (TBMMİ, m.102/1).

Meclis araştırma önergesinin uzunluğuna ilişkin bir sınırlama yoktur. Ancak önerge sahipleri önergeleri beşyüz (500) kelimeden fazlaysa, istemlerine beşyüz (500) kelimeyi aşmayacak üzere özetini eklemek zorundadırlar (TBMMİ, m.104/2).

---

[581] Söz konusu içtüzükte en kapsamlı değişiklik 16 Mayıs 1996 tarih ve 424 numaralı Meclis kararıyla gerçekleştirilmiş, 2018 yılına dek çeşitli maddeleri tadil edilmiştir.

[582] Son içtüzük değişikliğiyle birlikte, meclis araştırmasını talep edebilecekler arasından hükümet çıkarılmıştır.

[583] Meclis araştırma önergesi, Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne gelir. Bu önergeye bir esas numarası verilir. Gelen Kağıtlar Listesi'ne alınan önergede; ilk önerge sahibi milletvekilinin adı-soyadı, seçim çevresi, taşıdığı imza sayısı, özeti, esas numarası, Başkanlığa geliş tarihi bilgileri yer alır. Bkz. İrfan Neziroğlu, Habib Kocaman, Semra Gökçimen (Haz.), **Yasama El Kitabı**, TBMM Basımevi, Ankara 2011, s.91.

[584] 27 Temmuz 2017 tarihinde içtüzükte kimi maddeler değiştirilmiştir. Değiştirilen maddelerden biri de genel görüşmeye ilişkin maddedir. Bu değişiklikle genel görüşme isteminin Genel Kurul'a bildirilmesi, milletvekillerine diye değiştirilmiş ve beşyüz kelimeyi geçmemek üzere eklenen önergenin özetinin genel kurulda okunması çıkarılmıştır.

[585] 1973 yılındaki teknolojik koşullar gereği duyurma; okuma şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. Fahri Bakırcı, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar**, TBMM Basımevi, Ankara 2015, s.97.

Meclis araştırması açılıp açılmamasına Genel Kurul karar verir (TBMMİ, m.102/3). Bu karar işaretle oylama şeklinde olur (TBMMİ, m.104/4). Üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanan Türkiye Millet Meclisi, anayasada başkaca bir hüküm bulunmayan hallerde toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir ve karar yeter sayısı üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz (1982 Anayasası, m.96/1). 1961 Anayasasından farklı olarak, 1982 Anayasası toplanma yeter sayısını daha düşük bir orana çekmiştir.

Genel kuruldaki görüşmede, siyasi parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi konuşabilir (TBMMİ, m.102/4). Bir konuda birden fazla verilmiş araştırma önergeleri birleştirilerek görüşülür[586].

Yasama dönemi başında, önceki dönemden verilmiş olan meclis araştırma önergeleri hükümsüz sayılır (TBMMİ, m.77/2).

Meclis araştırması isteminin kabul edilmesiyle araştırma komisyonu kurulur. Araştırma görevi özel bir komisyona verilir (TBMMİ, m.105/1). Anayasa ve içtüzük gereği, siyasi parti grupları, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalıdır (1982 Anayasası, m.95/2; TBMMİ, m.21/1)

Komisyonun üye sayısını, çalışma süresini, gerektiğinde Ankara dışında çalışmasını, Meclis Başkanının teklifi ile Genel Kurul tespit eder (TBMMİ, m.105/2). İlgili fıkranın devamında çalışmasını üç (3) ay içinde bitiremeyen komisyona bir aylık kesin süre verileceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda araştırma komisyonunun olağan çalışma süresinin üç ay olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışma süresinin Genel Kurul tarafından tespit edileceği hükmüne gelince, bunun ancak üç aydan daha az bir süre için söz konusu olacağı sonucu ortaya çıkacaktır. Her halükarda araştırma komisyonunun çalışma süresi azami dört (3+1) ayı geçemez. İlk kez araştırma komisyonlarının çalışması, mevzuatla kesin bir şekilde süreye bağlanmıştır.

[586] Bakırcı, **Türkiye Büyük Millet...,** s.98-99.

Meclis araştırma komisyonun hangi kurum ve kişilerden bilgi isteyeceği, nerelerde inceleme yapacağı ve hangi kurumların ilgililerini çağırıp bilgi alacağı ayrıntılı olarak sayılmıştır. Bunlar (TBMMİ, m.105/3):

i. Bakanlıklar, genel ve katma bütçeli daireler,

ii. Mahalli idareler,

iii. Muhtarlıklar,

iv. Üniversiteler,

v. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu,

vi. Kamu İktisadi Teşebbüsleri,

vii. Özel kanunla ve özel kanuna dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlar,

viii. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlar,

ix. Kamu yararına çalışan dernekler.

Gerekli görülmesi halinde komisyon uzmanların bilgilerine de başvurabilir (TBMMİ, m.105/4).

Meclis araştırmasının kapsamına sınır da getirilmiştir. Bunlar; devlet sırları ve ticari sırlardır (TBMMİ, m.105/5).

Meclis araştırma komisyonu raporlarının ele alınması üzerine, değerlendirmeyi meclis yapacağından görüşme açılması gerekir.[587] Görüşme açılmadan raporların değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır. Genel Kurulda, meclis araştırma komisyonu raporu hakkında, genel görüşme açılır (TBMMİ, m.104/4). Meclis araştırma komisyonunun raporunu verdiği günden başlayarak Danışma Kurulu en erken iki gün sonra en geç yedi gün içinde genel görüşme günü belirlemelidir[588]. Genel Kurulda rapor üzerine ilk söz hakkı önergedeki birinci imza

[587] Onar, **Meclis Araştırması**, s.46.
[588] Bakırcı, **Türkiye Büyük Millet...,** s.174.

sahibi milletvekiline ait olup, bunun dışında siyasi parti grupları ve şahsı adına iki milletvekilinin konuşma hakkı bulunmaktadır[589]. Ayrıca süresi içinde çalışmalarını tamamlayamayan komisyonun, araştırmanın tamamlanmaması nedenleri veya o ana kadar varılan sonuçlar üzerine de ek sürenin bitiminden itibaren onbeş (15) gün içinde genel görüşme açılır (TBMMİ, m.105/2). Aynı fıkranın devamında belirtildiği üzere Genel Kurul bu görüşme ile yetinebileceği gibi yeni bir komisyon da kurabilir.

2.9.1.2. 1982 Anayasası Dönemindeki Meclis Araştırması Mekanizmasının Değerlendirilmesi

Meclis araştırması önergelerinin; siyasi parti grupları veya en az yirmi (20) milletvekili tarafından verilebilmesinin meclis araştırması talebini güçleştirdiği belirtilmiştir. Uygulamaya bakıldığında bir yasama döneminde bile çok sayıda önerge verilebildiği görülmektedir. Sadece 26. yasama döneminde 2.828 adet meclis araştırması açılması önergesi verilmiştir.[590] Meclis araştırma önergelerinin fazla olması sebebiyle önergeler Genel Kurul'da gecikmeli olarak okunmaktadır[591]. Ayrıca her meclis araştırma önergesi üzerine mutlaka bir öngörüşme (Meclis araştırması açılıp açılmaması) yapılamamaktadır. Uygulamada öngörüşme; meclis araştırma önergeleri veriliş sırasına göre değil, iktidar partisi grubunun tercihine göre yapılmaktadır.[592] Bu durum ise denetim işlevini oldukça zayıflatmaktadır.

Çok sayıda meclis araştırma önergesi verilmiş olması söz konusu önergelerin kabul edildiği anlamına gelmemektedir. Meclis araştırması önergelerinin kabulü mecliste toplantıya katılanların salt çoğunluğunun olumlu kararıyla olabilmektedir. 26. Yasama döneminde verilen meclis araştırma önergelerinden sadece 66'sı kabul edilmiştir.[593] 26. Yasama döneminde meclis araştırma önergelerinin kabul edilme oranı %2'dir. Bu oran mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin meclis araştırma mekanizması üzerindeki etkisinin bir göstergesidir. Mecliste sayısal

[589] Neziroğlu, Kocaman, Gökçimen (Haz.), **Yasama El Kitabı**, s.92.
[590] 26. Yasama döneminde kabul edilen meclis araştırması önergeleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_arastirma_onergeleri.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 22.02.2019).
[591] Ayrıca uygulamada Genel Kurul'da her birleşimin sunuşu içinde 3 araştırma önergesi okunmaktadır. Bkz. Bakırcı, **Türkiye Büyük Millet...,** s.96.
[592] Bakırcı, **Türkiye Büyük Millet...,** s.171.
[593] 26. Yasama döneminde kabul edilen meclis araştırması önergeleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_arastirma_onergeleri.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 22.02.2019).

çoğunluğu elinde bulunduran Ak Parti dönemlerinde reddedilen araştırma önergeleri basın tarafından gündeme alınmış, bu konuda çok sayıda haber yapılmıştır.[594]

Kabul edilmeyen araştırma önergeleri hususunda ilginç bir ayrıntı ise bu önergelerin birçoğunun konuları hakkında yayın yasağının da getirilmiş olmasıdır.[595] Örneğin İstanbul Atatürk Havalimanı dış hatlar terminalinde meydana gelen patlama sonrası yayın yasağı getirilmiş,[596] ardından verilen meclis araştırma önergesi ise reddedilmiştir.[597]

Önergesi kabul edilen araştırma talepleri sonrasında her talep için komisyon oluşturulamamıştır. 26. Yasama döneminde önergesi kabul edilen 66 adet meclis araştırması isteminden sadece 10'u hakkında araştırma komisyonu kurulmuş, kurulan 10 meclis araştırma komisyonundan 6'sının raporu görüşülebilmiştir.[598] Bu durumun nedenlerinden biri yasama dönemi başında, önceki dönemden verilmiş olan meclis araştırma önergelerinin hükümsüz sayılmasıdır. Çalışmalarına başlamış hatta raporunu hazırlayıp Meclise sunmuş komisyonlar için de bu durum geçerlidir. Bir diğer neden ise Danışma Kurulunun raporlar hakkında genel görüşme açılması için gün belirlememiş / belirleyememiş olmasıdır. Örneğin "*Adana'nın Aladağ İlçesinde Kız Öğrenci Yurdunda Meydana Gelen Elim Yangın Vakasının Araştırılması ve Benzer Acıların Bir Kez Daha Yaşanmaması ve Kamusal Eğitim ve Barınma Haklarının Tüm Öğrencilerimiz İçin Güvence Altına Alınıp Yaygınlaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu*"[599] bunlardan biridir. Komisyon raporunu 28.07.2017 tarihinde Meclis başkanlığına sunmuş[600], söz konusu rapor 09.05.2018 tarihinde genel kurula

---

[594] Örneğin https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45042998 (Erişim Tarihi 22.02.2019).

[595] https://odatv.com/cok-tuhaf-bir-ayrinti-ortaya-cikti-11121850.html (Erişim Tarihi 22.02.2019).

[596] https://www.cnnturk.com/turkiye/ataturk-havalimanindaki-saldiriya-yayin-yasagi-getirildi (Erişim Tarihi 22.02.2019).

[597] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=22678&P5=H&page1=61&page2=61 (Erişim Tarihi 22.02.2019).

[598] 26. Yasama döneminde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporları için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 22.02.2019).

[599] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1345 (Erişim Tarihi 25.02.2019).

[600] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss494.pdf (Erişim Tarihi 25.02.2019).

dağıtılmıştır. Ancak rapor hakkında genel görüşme günü belirlenemeden Meclis seçim kararı almıştır. Bir diğer neden ise komisyonların raporlarını Meclis başkanlığına sunmamalarıdır. "*Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi İle Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu*"[601] bunlardan biridir. 26.07.2016 kurulan komisyon çalışmalarını yapmış olmasına rağmen raporunu tamamlayıp Meclis başkanlığına göndermemiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, basın mensuplarının kendisine yönelttiği bir soru üzerine 09.12.2016 tarihinde yaptığı açıklamada, çalışmalarını tamamlayan komisyonun raporunu bir an önce göndermesinin isabetli olacağını düşündüğünü ifade etmiştir.[602] Ancak rapor ne basılmış ne de başkanlığa sunulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Meclis araştırma komisyonunun kurum ve kişilerden bilgi isteyebileceği düzenlenmiştir (TBMMİ, m.105/3). Ancak komisyonun bilgi talebine yanıt vermeyen kişiler hakkında zorlayıcı bir yetkisi bulunmamaktadır. Nitekim eski Genel Kurmay Başkanı Necdet Özel, 15 Temmuz 2016 sonrası kurulan komisyona katılmamıştır.[603] Böyle durumlarda Erdal Onar'ın belirttiği gibi yargı organlarından yardım istenmelidir.[604]

Devlet sırları ve ticari sırlar meclis araştırmasının kapsamını sınırlandırmaktadır. Örneğin "*Uğur Mumcu Cinayetinin açıklığa kavuşturulması amacıyla Kurulan (10/86) esas numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*[605]nda bilgi ve belge istenen kimi kurumların devlet sırrı gerekçesiyle bilgi ve belge vermekten kaçındıkları belirtilmiştir. Devlet sırrı kavramının çok geniş olduğu ve siyasal araştırma niteliğindeki meclis araştırmalarının etkinliğini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir. "*Devlet sırları-ticari sırlar" kavramlarının*

---

601 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1343 (Erişim Tarihi 25.02.2019).

602 https://t24.com.tr/video/erdogandan-darbe-komisyonu-aciklamasi-fazla-konusmak-istemiyorum,4239 (Erişim Tarihi 25.02.2019).

603 http://www.habereksprres.com.tr/gundem/darbe-komisyonuna-gitmeyen-necdet-ozel-e-tepki-h95350.html (Erişim Tarihi 22.02.2019).

604 Onar, **Meclis Araştırması**, s.43

605 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.7.1997 tarihli 120inci Birleşimden-23.7.1997 tarihli 125inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 31, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

sınırlarının, kapsamlarının ve niteliklerinin İçtüzükte tarif edilmesi" gerektiği raporda vurgulanmıştır.

Meclis araştırmasının etkinliği hakkında üzerinde durulması gereken noktalardan biri de komisyon üyeleri ve başkanının seçimidir. Bilindiği üzere komisyon üyeleri siyasi partilerin meclisteki güçleri oranında seçilmekte ve komisyon başkanı da kendi üyelerinden belirlenmektedir. Bu doğrultuda komisyon üyesi ve başkanının mecliste çoğunluğa sahip parti üyesi olacağı açıktır. Bu durumun yansıması ise muhalefette olan milletvekillerinin raporların objektif olmadığı iddialarını gündeme getirmesi ve raporlara şerh yazmaları olmuştur. 1982 Anayasası döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen 85 adet meclis araştırma komisyonu raporundan 32'sine muhalefet şerhi yazılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye'de günümüze dek Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplam 121 adet araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür.

Türkiye'de görüşülen raporların yaklaşık üçte biri içpolitika kapsamındaki hususlar hakkındadır. İçpolitika kategorisini, toplumsal konular ve ekonomi kapsamındaki konular takip etmektedir. Konular ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır: İç politika %34 (41 tane), toplumsal konular %27 (33 tane), ekonomi %20 (24 tane), hukuk %10 (12 tane), eğitim %6 (7 tane), spor %1,5 (2 tane) ve savunma / ulusal güvenlik %1,5 (2 tane).

Türkiye'de görüşülen raporların %75'i teknik dille yazılmıştır. Görüşülen raporların %25'inde ise açık ve sade bir dil kullanılmıştır. Türkiye'de görüşülen raporların ortalama sayfa sayısı 135'tir.

Türkiye'de görüşülen raporların genel kurulda dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında bekleme süresi ortalama 82 gündür.

Türkiye'de görüşülen raporların %24'ü durum tesbiti niteliğinde olup, yazıldıkları konular hakkında sadece bilgi vermektedirler. Görüşülen raporların

%76'sı ise yapmış oldukları tesbitlerin yanında, ilgili oldukları konular hakkında çözüm önerileri de sunmaktadır.

3.1.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporları

Cumhuriyet Senatosu'nda, ilk toplantının yapıldığı 26 Ekim 1961 tarihinden[606] son toplantının yapıldığı 19.08.1980 tarihine[607] kadar –yaklaşık 18 yıl 10 ay- toplam 25 araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Alt başlıklarda belirtilen istatistiksel veriler Ek-1'de yer alan raporların analizinden elde edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen tüm raporlara ilişkin detay bilgiler için ilgili bölüme bakılabilir.

3.1.1.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi

Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen araştırma komisyonu raporlarını, konularına göre değerlendirdiğimiz takdirde Senato üyelerinin hangi hususlardaki raporları görüşmeye istekli oldukları hakkında fikir sahibi olabiliriz.

[606] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26.10.1961 tarihli Birinci Birleşimden-3.2.1962 tarihli Yirmidokuzuncu Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 1, Cilt 1, Ankara 1962. Aynı cilt olan, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, CSTD olarak kısaltılacaktır.

[607] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 20.3.1980 tarihli 47ci Birleşimden-19.8.1980 tarihli 63ncü Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 19, Cilt 47, TBMM Matbaası, Ankara 1980.

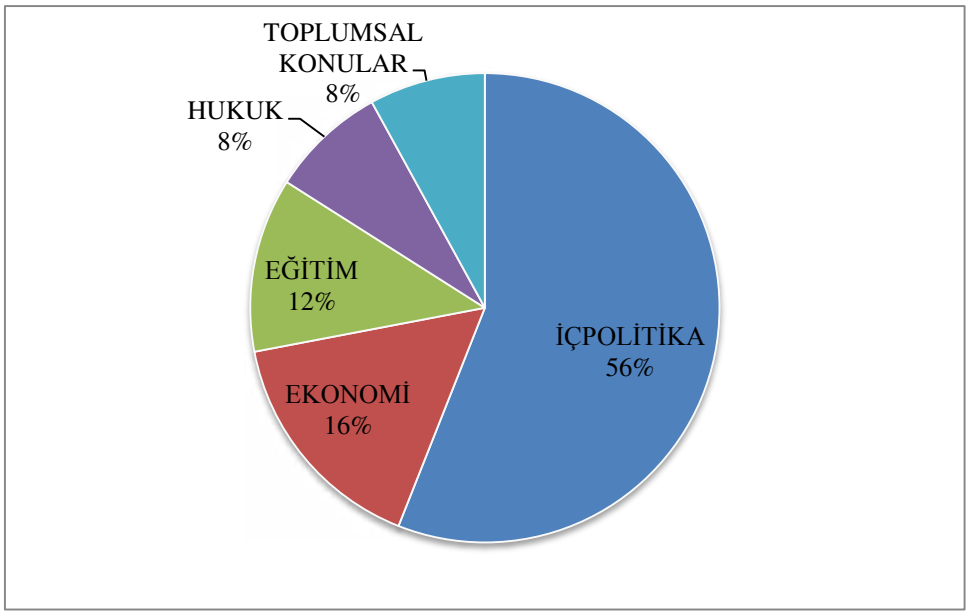

Şekil 1: Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı

Şekil 1'de görüldüğü üzere Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların yarısından fazlası iç politika kapsamındaki konular hakkındadır. İç politika kategorisini, ekonomi kapsamındaki konular takip etmektedir. Konular ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır: İç politika %56, ekonomi % 16, eğitim %12, hukuk %8 ve toplumsal konular %8.

İç politika kapsamındaki, Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların alt konu başlıklarına bakıldığında, yolsuzluk / usulsüzlük / nüfuz siyaseti konularının %86 gibi yüksek bir oranda yer aldığı görülmektedir. Bunu %7'şerlik oranlarla keyfi uygulama ve denetim konuları izlemektedir. "*Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğünde yapılan yolsuzluklar hakkında Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu*"[608] yolsuzluklara yönelik raporlardan biridir. Söz konusu rapor beyanlar ve teknik incelemeler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Raporda denetim kavramının amaçlarından olan verimliliğe ilişkin tespitler de yer almıştır. Bu durum "*Ekiplerin birbirine girmesi, kliklere ayrılması yüzünden, personelin çalışma gücünde bir kayıp vardır*"[609] şeklinde ifade edilmiştir.

[608] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.3.1966 tarihli Ellialtıncı Birleşimden-17.5.1966 tarihli Yetmişbeşinci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 5, Cilt 35, Ankara 1966, s.564-567.
[609] **CSTD**, Toplantı Senesi 5, Birleşim 63, 24.03.1966, Cilt 35, s.567.

Ekonomi kapsamındaki, Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların alt konu başlıkları; milli menfaatler, tarımsal üretim ve doğal kaynaklardır. *"Cumhuriyet Senatosu Bor Mineralleri Araştırma Komisyonu Raporu"*[610] ekonomi kapsamındaki raporlardan biridir. Raporda bor madenine ilişkin kısa bilgiler verildikten sonra ülkemizdeki durumu izah edilmiştir. Bu çerçevede hem rezervler hakkında raporlar / görüşler hem idari teşkilat hem de yasal mevzuat ele alınmıştır.

Eğitim kapsamındaki, Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların alt konu başlıkları; okulların verimi, yükseköğretim ve özel okulların durumudur. *"İçel Alata Teknik Bahçıvanlık ve Ziraat Okulu hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu"*[611] bu raporlardan biridir. Söz konusu raporda bu okulun ne bir meslek lisesi ne de klasik bir ortaokul olduğu, sadece ortaokul diploması veren kendine özgü bir okul olduğu belirtilmiştir. Bu durumun ise eğitimdeki verimliliği olumsuz etkilediği vurgulanmıştır.

Hukuk kapsamındaki, Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların alt konu başlıkları; mahkemeler ve ayrımcılıktır. "*Başbakanlığa Bağlı Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı Tarafından Hazırlanmış Olan Yönetmelik Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu*"[612] örnek olarak gösterilebilir. İlgili komisyon, CHP ve MSP Koalisyon hükümeti döneminde Başbakanlığa bağlı Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı tarafından hazırlanmış olan bir yönetmeliğin; ülkeyi etnik, mezhep ve dil ayrımına göre gruplandırdığı iddiasını araştırmıştır. Rapor, basına yansıyan iddiaların yersiz olduğu ve araştırmanın genişletilmesine gerek olmadığı şeklinde sonuçlandırılmıştır.

Toplumsal konuların alt başlıkları ise doğal afetlerdir. "*Deprem ve depremle ilgili yerleşim, mesken, ulaşım, dağıtım, depolama ve afetler fonu hakkında kurulan*

---

[610] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.4.1969 tarihli 53ncü Birleşimden-27.10.1969 tarihli 71inci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 8, Cilt 53, Ankara 1969. Rapor, ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[611] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 29.4.1976 tarihli 61nci Birleşimden-14.10.1976 tarihli 99ncu Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 28, Ankara 1976. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[612] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1978 tarihli 32nci Birleşimden-8.6.1978 tarihli 64ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 17, Cilt 37, TBMM Matbaası, Ankara 1978. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu"[613] buna örnek gösterilebilir. Bu komisyon verilen önergeler üzerine 18.01.1977 tarihinde kurulmuştur. Raporda deprem öncesi herhangi bir tedbir alınmadığı ve depremler sonrası depremlerin yoğunlukla yaşandığı bölgelerde acil yardım malzemelerinin bulundurulması amacıyla kurulması planlanan depoların kurulmadığı belirtilmiştir.

3.1.1.2. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi

Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların %61'i açık ve sade bir dille yazılmıştır. Açık ve sade bir dil kullanılarak yazılan raporların ortalama sayfa sayısı 8'dir[614]. "*Iğdır bölgesinde husule gelen zelzele felâketini mahallen tetkik etmek üzere seçilen 3 kişiden mürekkep heyetin raporu*"[615] açık ve sade bir dille yazılan raporlara örnek olarak gösterilebilir. Bu rapor 2 sayfadan oluşmaktadır. Raporda can kaybının yaşanmadığı ancak maddi zararların meydana geldiği belirtilmiş, depremzedelerin kış aylarını sıkıntısız bir şekilde geçirebilmeleri için alınması gereken tedbirler gösterilmiştir.

Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların %39'unda ise teknik dil kullanımı ağır basmaktadır. Teknik bir dille yazılan raporların ortalama sayfa sayısı 60'tır. "*Üniversitelerimizin verimini artırmak, sıkıntılara çare bulmak için neler yapılabileceğinin tayin ve tesbiti maksadiyle kurulmuş bulunan Araştırma Komisyonu raporu*"[616] teknik bir dille yazılan raporlardan biridir. 154 sayfadan oluşan bu raporda personel ihtiyacını karşılayacak eğitim kurumları ve harcamaları; eğitim seviyesine göre okullaşma oranları; bazı üniversitelerin öğretim elemanı, öğrenci sayısı ve yönetmelikleri gibi teknik hususlar yer almaktadır.

---

[613] **CSTD,** Toplantı Senesi 18, Cilt 43, Birleşim 54, 5.4.1979. Söz konusu rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

[614] Bu raporların hiçbiri 15 sayfadan fazla değildir.

[615] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 19.9.1962 tarihli Seksendördüncü Birleşimden-25.10.1962 tarihli Doksanaltıncı Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 1, Cilt 5, TBMM Basımevi, Ankara 1962, s.355-356.

[616] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 15.2.1966 tarihli Kırkyedinci Birleşimden-4.3.1966 tarihli Ellibeşinci Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 5, Cilt 34, Ankara 1966. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

3.1.1.3. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Senatoda Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi

Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların senatoda dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında; bu raporlardan sadece %24'ü 3 aydan az bir sürede senatoda görüşülmüştür. Ayrıca Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporlardan %52'si 6 aydan fazla bir süre senatoda görüşülmeyi beklemiştir.

Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülmeyi en uzun bekleyen rapor "*Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı ile Uçak Servisi Anonim Ortaklığının durumuna dair Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu*"[617]dur. Bu rapor dağıtıldıktan 1053 gün (yaklaşık 3 yıl) sonra Senato'da gündeme alınmış ancak rapor üzerine konuşmak isteyen üye bulunmadığı için gündemden çıkarılmıştır.

3.1.1.4. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi

Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların %57'si durum tesbiti niteliğinde olup, yazıldıkları konular hakkında sadece bilgi vermektedirler. "*Tevfik Fikret Lisesi hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu*"[618] bu raporlardan biridir. Raporda, önergede yer alan Ankara Öğretim Derneği tarafından kurulan bu okula kurucuları tarafından hiçbir yatırımda bulunulmadığı ve öğrencilerden alınan yıllık ücretin kar etme gayesiyle olduğu şeklinde iddialar ele alınmış ve sonuç olarak bu iddiaların gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir.

Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporların %43'ü ise yapmış oldukları tesbitlerin yanında, ilgili oldukları konular hakkında çözüm önerileri de sunmaktadır. "*Kamu İktisadi Teşebbüsleri Üzerindeki Denetimin Mahiyet – Şümul ve*

---

[617] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1975 tarihli 1nci Birleşimden-29.1.1976 tarihli 29ncu Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 24, Ankara 1976. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[618] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 28.5.1974 tarihli 62nci Birleşimden-20.7.1974 tarihli 77nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 13, Cilt 17, Ankara 1973-1974. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Etkinliği Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu"[619] bu raporlardan biridir. Raporda sunulan önerilerden biri KİT'lerin hukuki statülerini net bir şekilde ortaya koyacak yeni bir kanunun çıkarılmasıdır. Bir diğer öneri ise KİT'lerin Devlet adına denetiminin tek bir organ tarafından yapılmasıdır. Denetimi yapan kurumların rapor hazırlama tekniğinin, bu raporlardan kolayca faydalanmaya imkân verecek bir biçimde değiştirilmesi de bir diğer çözüm önerisidir.

Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporlarda, rapor yazım dili ve çözüm sunma arasında anlamlı bir bağlantı bulunmamaktadır. Teknik bir dille yazılan raporların %44'ü, açık ve sade bir dille yazılan raporların ise %43 çözüm önerisi sunmuştur.

3.1.2. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporları

Millet Meclisi'nde, ilk toplantının yapıldığı 20 Ekim 1961 tarihinden[620] son toplantının yapıldığı 11.09.1980 tarihine[621] kadar –yaklaşık 18 yıl 11 ay- toplam 11 araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Alt başlıklarda belirtilen istatistiksel veriler Ek-2'de yer alan raporların analizinden elde edilmiştir. Millet Meclisi'nde görüşülen tüm raporlara ilişkin detay bilgiler için ilgili bölüme bakılabilir.

3.1.2.1. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Önerge Sahiplerine Göre Değerlendirilmesi

Millet Meclisi tarafından görüşülen raporlarından %64'ü muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyonlarca hazırlanmıştır[622]. %18 iktidar partisi, kalan %18'i ise hem iktidar hem de muhalefet partileri milletvekillerinin önergeleriyle verilmiştir.

Verilen önergelerden komisyon kurulup, Millet Meclisi tarafından raporları görüşülenlerin, %64'ü koalisyon ve azınlık hükümetleri dönemlerinde verilmiştir.

---

[619] **CSTD,** Toplantı Senesi 18, Cilt 42, Birleşim 43, 22.02.1979. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[620] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.10.1961 tarihli Birinci Birleşimden-15.1.1962 tarihli Otuzüçüncü Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 1, Cilt 1, Ankara 1962. Aynı cilt olan, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, MMTD olarak kısaltılacaktır.

[621] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 11.3.1980 tarihli 58nci Birleşimden-11.9.1980 tarihli 133ncü Birleşime kadar,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Cilt 16, TBMM Matbaası, Ankara 1980.

[622] Bu önergelerin %57'si koalisyon ve azınlık hükümetleri dönemlerinde verilmiştir.

Hükümetin tek bir parti tarafından kurulduğu dönemlerde Millet Meclisi'nde iki tane meclis araştırma komisyonu raporu görüşülebilmiştir[623]. Bu raporlar "*Millet Meclisi tutanaklarında ve ses bantlarında sahtecilik ve tahrifat yapıldığı iddialarını tahkik için kurulan Meclis Araştırma Komisyonu raporu*"[624] ve "*Deprem bölgesinde bilgi edinilmek üzere Anayasanın 88nci maddesi gereğince kurulan Meclis Araştırma Komisyonu raporu*"[625]dur.

Tutanaklarda ve ses bantlarında tahrifat yapıldığına dair rapor, iktidar ve muhalefet partisi milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulmuştur. Her ne kadar talep hem iktidar hem muhalefet partisi milletvekilleri tarafından verilmişse de söz konusu raporun görüşülmesi sırasında Millet Meclisi'nde hararetli tartışmalar meydana gelmiştir. Taraflar birbirlerini yalan söylemekle itham etmiş ve raporun görüşülmesi yaklaşık bir haftayı bulmuştur. Görüşmeler sırasında Genel Kurulda tartışmalar sonrasında Adalet Partisi ve Millet Partisi milletvekilleri arasında çıkan kavga basında yer almıştır[626]. Söz konusu raporu hazırlayan komisyon başkanı iktidarda olan Adalet Partisi'nin milletvekillerindendir. Önerge sahiplerinden biri olan komisyon üyesi ise rapora şerh yazmış olan muhalefetteki Millet Partisi üyesidir.[627]

"*Deprem bölgesinde bilgi edinilmek üzere Anayasanın 88nci maddesi gereğince kurulan Meclis Araştırma Komisyonu raporu*"nda yer alan muhalefet şerhleri, meclis araştırma komisyonu ve raporlarının etkinliği açısından özellikle incelenmesi gereken hususlar barındırmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki komisyon başkanı, sayısal çoğunluğa sahip olduklarından dolayı iktidar partisi üyesidir. 17 kişiden oluşan komisyonun 8 üyesi muhalefet milletvekili olup tamamı

---

623 27.10.1965-03.11.1969 tarihleri arasında hükümet Süleyman Demirel başkanlığında (Adalet Partisi) kurulmuştur. AP bu dönem tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o30.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

624 **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 6.3.1967 tarihli 68nci Birleşimden-7.4.1967 tarihli 82nci Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 2, Cilt 15, TBMM Matbaası Ankara 1967. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Bu rapor basında yer almıştır bkz. "Meclis tutanaklarında ve ses bantlarında tahrifat yapılmamış", **Milliyet Gazetesi**, 27.01.1967, s.1

625 **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.4.1967 tarihli 83ncü Birleşimden-8.5.1967 tarihli 98nci Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 2, Cilt 16, TBMM Matbaası Ankara 1967. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

626 "HAMİDO MECLİSTE YİNE KAVGA ETTİ", **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1967, s.1.

627 Komisyon başkanı Mehmet Ersoy Adalet Partisi (AP), İsmail Hakkı Akdoğan ise Millet Partisi (MP) milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.875 ve s.892.

rapora muhalif kalmıştır.[628] Muhalefet şerhlerinde belirtilen hususların başında komisyon üyelerinin koordineli bir şekilde çalışmamış olması gelmektedir. Kimi komisyon üyeleri resmi makamlar tarafından verilen bilgilerle yetinmiş, vatandaşları dikkate almamıştır. Araştırma faaliyetleri eksik yapılmış, bundan dolayı birçok depremzede maddi yardımlardan istifade edememiştir. İktidar partisine mensup komisyon milletvekilleri çoğunluğu oluşturduklarından, raporun hazırlanmasında üyeler arasında fikir alışverişi gerçekleşmemiştir. Komisyon başkanının keyfi tutumu nedeniyle komisyon çalışmaları aksamış, rapor zamanında Meclise verilememiştir. Muhalefet şerhlerinde yer alan bu hususlar bir araştırma komisyonunun çalışmalarının ve raporunun nasıl olması ve/veya olmaması gerektiği hakkında oldukça aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

3.1.2.2. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi

Millet Meclisi'nde görüşülen araştırma komisyonu raporlarını, konularına göre değerlendirdiğimiz takdirde Meclis üyelerinin hangi hususlardaki raporları görüşmeye istekli oldukları hakkında fikir sahibi olabiliriz.

[628] Komisyon başkanı Muhiddin Güven Adalet Partisi (AP); Adnan Şenyurt, Cemal Yavuz, Gıyasettin Karaca, Sadık Kutlay, Nermin Neftçi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP); Nihat Diler Yeni Türkiye Partisi (YTP); Kemal Nebioğlu Türkiye İşçi Partisi (TİP) milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.780-887.

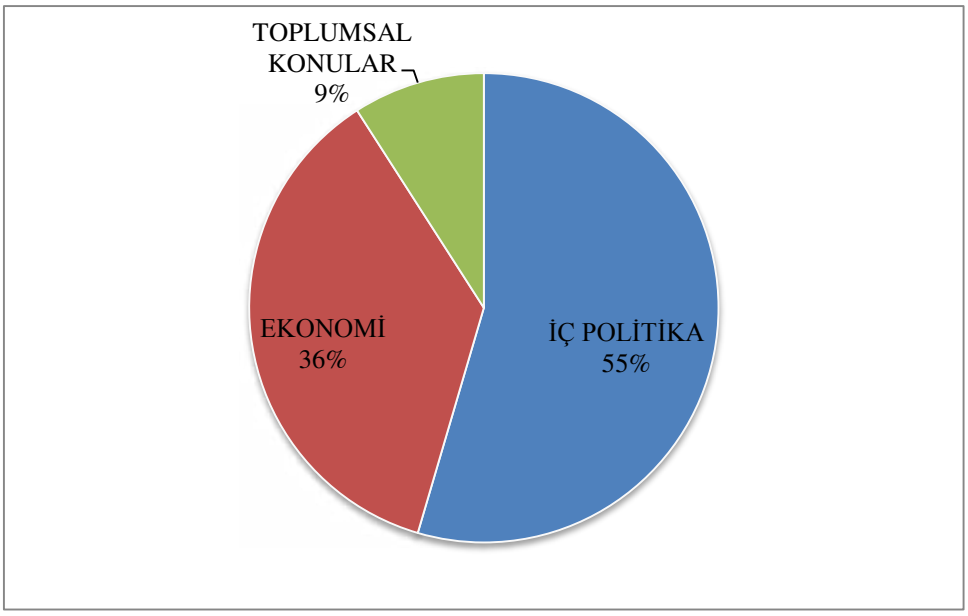

Şekil 2: Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı

Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların yarısından fazlası iç politika kapsamındaki konular hakkındadır. İç politika kategorisini, ekonomi kapsamındaki konular takip etmektedir. Konular ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır: İç politika %55, ekonomi %36 ve toplumsal konular %9.

İç politika kapsamındaki, Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların detaylarına bakıldığında, tamamının yolsuzluk / usulsüzlük konuları olduğu görülmektedir. Bunlardan biri "*Giresun Milletvekili Mustafa Kemal Çilesiz ve 9 Arkadaşının, Fındık Randımanının ve Fiskobirlik Yönetiminin Aksaklıklarının Tespiti ve Üretici Haklarının Korunması İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması Amacıyle Anayasanın 88 ve Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 nci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına Dair Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*"[629]dur. Söz konusu komisyon bu dönemdeki koalisyon hükümetinde[630] yer

[629] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1975 tarihli 1nci Birleşimden-13.2.1976 tarihli 56ncı Birleşime kadar,** Dönem 4, Toplantı Senesi 3, Cilt 14, TBMM Matbaası Ankara 1976. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[630] Bülent Ecevit Başbakanlığında, CHP ve MSP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 26.01.1974-17.11.1974 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o37.htm (Erişim tarihi 12.02.2017).

alan partiye mensup[631] milletvekili tarafından verilmiş önerge üzerine diğer parti gruplarının destek vermesiyle 30.04.1974 tarihinde kurulmuştur[632]. Diğer partilerin destek verme nedeni, önergenin kabulü ve raporun okunması sırasında ortaya çıkmıştır. Tüm partiler ilgili kurumun hükümetler için bir menfaat sağlama alanı olarak kullanıldığı görüşünde birleşmiş, meydana gelen yolsuzluk ve usulsüzlüklerin yöneticilerle siyasiler arası ilişkilerden kaynaklı olduğu belirtilmiştir.

Ekonomi kapsamındaki, Millet Meclisi tarafından görüşülen raporlara bakıldığında; elektrik üretimi, tarımsal üretim, denizcilik ve kullanılamayan toprakların üretime sokulması hususlarına ilişkin oldukları görülmektedir. Örneğin ülkemizde ilk görüşülme imkanı bulan "*Keban Baraj ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi hakkında Millet Meclisi adına araştırmada bulunmak üzere seçilen Heyet raporu*"[633] bunlardan biridir. Bu raporda söz konusu barajın ve projenin ülke ekonomisi açısından önemi vurgulanmış ve projenin devamı için dış kredi temin etmenin zorunlu olduğu belirtilmiştir.

Toplumsal konular ise, doğal afetlere ilişkindir. Bu rapor, 1962 yılında Iğdır'da meydana gelen deprem sonrası, bu dönemdeki koalisyon hükümetinde[634] yer alan partilere mensup[635] milletvekilleri tarafından verilen önergeler akabinde kurulan komisyonun raporu olan "*Kars vilâyetinin Iğdır ilçesinde 5 Eylül 1962 tarihinde vukubulan deprem dolayısiyle mahallinde inceleme yapmak üzere görevlendirilen 5 kişilik Millet Meclisi Heyeti raporu*"[636]dur. Raporda depremin bölge halkı üzerinde bıraktığı maddi ve manevi etkisine değinilmiştir. Raporda vatandaşların heyecan ve üzüntüsünün *yakinen görülerek paylaşıldığı* belirtilmiştir. Vatandaşların heyecanı

---

631 Önergeyi veren Mustafa Kemal Çilesiz CHP milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.794.

632 **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9.4.1974 tarihli 63ncü Birleşimden-16.5.1974 tarihli 76ncı Birleşime kadar,** Dönem 4, Toplantı Senesi 1, Cilt 3, TBMM Matbaası Ankara 1974, s.271.

633 **MMTD,** Dönem 1, Toplantı Senesi 1, Birleşim 113, 7.9.1962, Cilt 6, s.359-363.

634 İsmet İnönü Başbakanlığında, İnönü CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 25.06.1962-25.12.1963 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o27.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

635 Latif Aküzüm, Rıza Yalçın, Kemal Güven, Hasan Erdoğan CHP milletvekilleri; Sıddık Aydar, Kemal Kaya, Sırrı Öktem YTP (Yeni Türkiye Partisi) milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.572-804.

636 **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1962 tarihli Birinci Birleşimden-7.12.1962 tarihli Ondördüncü Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Cilt 9, Ankara 1962. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Ayrıca bu konuda Cumhuriyet Senatosunda da bir komisyon kurulmuş, bu komisyon da rapor düzenlemiştir.

bizzat milletvekillerinden oluşan bir komisyonun durumlarını öğrenmek için gelmesinden kaynaklı olsa gerektir.

3.1.2.3. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi

Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların %64'ü açık ve sade bir dille yazılmıştır. Görüşülen raporların %36'sında ise teknik kullanım ağır basmaktadır.

Açık ve sade bir dil kullanılarak yazılan raporların ortalama sayfa sayısı 6'dır[637]. Teknik bir dille yazılan raporların ortalama sayfa sayısı ise 23'tür. *"Çanakkale Milletvekili Orhan Çaneri ve 9 Arkadaşının; Deniz ile İlişkilerimizin ve Denizciliğimizin Geliştirilememesi Nedenlerini Saptamak Amacıyla Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[638] teknik bir dille yazılan raporlara örnek gösterilebilir. 17 sayfadan oluşan raporda gemi tonajlarından, tersanelerin kapasitelerine kadar detaylı istatistiksel bilgiler yer almaktadır. Bu rağmen raporun sonuç kısmında söz konusu bilgilere doğrudan yer verilmemiş olması raporun anlaşılmasındaki güçlüğü azaltmaktadır.

3.1.2.4. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Genel Kurulda Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi

Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların genel kurulda dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında; bu raporlardan %82'si 1 aydan az bir sürede genel kurulda görüşülmüştür. Ayrıca Millet Meclisi tarafından görüşülen raporlardan %18'i 6 aydan fazla bir süre genel kurulda görüşülmeyi beklemiştir.

Altı aydan fazla bir süreyle Genel Kurulda görüşülmeyi bekleyen raporlar "*Ordu Milletvekili Memduh Ekşi ve 10 Arkadaşının; Fındık Konusunda Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis*

[637] Bu raporların hiçbiri 12 sayfadan fazla değildir.

[638] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.12.1978 tarihli 17nci Birleşimden-1.2.1979 tarihli 43ncü Birleşime kadar,** Dönem 5, Toplantı Senesi 2, Cilt 8, TBMM Matbaası, Ankara 1979. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[639] ve "*Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 9 Arkadaşının; Ege Tütün Piyasasında Üreticinin Zarara Uğratıldığı İddialarını Saptamak Amacıyla Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*"[640]dur. Bekleme süresinin bu denli uzun olmasının başlıca iki nedeni bulunmaktadır. İlki 1979 Nisan ayından 1979 Haziran sonuna değin 38 birleşimden 23'ünde toplantı yeter sayısı sağlanamadığından meclis çalışmalarına ara verilmesidir. İkincisi ise Millet Meclisinin, "*3 Temmuz 1979 Salı gününden başlamak ve 14 Ekim 1979 tarihinde yapılacak olan seçimlerin kesin sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca Türkiye radyolarından ilanını takip eden 5nci gün saat 15.00'te toplanılmak üzere*" tatile girmesine karar vermesidir.[641]

3.1.2.5. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi

Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların %18'i durum tesbiti niteliğinde olup, yazıldıkları konular hakkında sadece bilgi vermektedirler. Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların %82'si ise yapmış oldukları tesbitlerin yanında, ilgili oldukları konular hakkında çözüm önerileri de sunmaktadır.

Millet Meclisi tarafından görüşülen teknik bir dille yazılan raporların tamamı, açık ve sade bir dille yazılan raporların ise %83'ü çözüm önerisi sunmuştur.

Millet Meclisi'nde görüşülen durum tespiti niteliğindeki raporlardan biri **"***Artvin Milletvekili Hasan Ekinci ve 10 arkadaşının; Bazı Bakanların Yakınlarının Gümrüklerdeki Yolsuzluk Olaylarına Karıştığı İddialarını Saptamak Amacıyla Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Meclis Araştırması*

---

[639] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1979 tarihli 1nci Birleşimden-14.2.1980 tarihli 43ncü Birleşime kadar,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Cilt 13, TBMM Matbaası, Ankara 1980. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[640] **MMTD,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Birleşim 12, 04.12.1979, Cilt 13. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[641] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.3.1979 tarihli 67nci Birleşimden-24.10.1980 tarihli 112nci Birleşime kadar,** Dönem 5, Toplantı Senesi 2, Cilt 12, TBMM Matbaası, Ankara 1979.

Komisyonu Raporu"[642]dur. Bu raporda eski Maliye Bakanlarından Ziya Müezzinoğlu'nun kardeşi olan Ali Hikmet Müezzinoğlu'nun yasadışı yollarla ülkeye ticari mal soktuğu bunun için de ağabeyinin mevki ve nüfuzunu kullandığı ifade edilmiştir. Konuyla alakalı olduğu ifade edilen bazı kişilerin beyanlarına ve Ali Müezzinoğlu'nun ilişkili olduğu olaylara yer verilmiştir. Rapora muhalefet şerhi yazanlar ise söz konusu iddiaların mesnetsiz olduğunu, üçüncü kişilerin beyanlarından meydana geldiğini ve somut delillere dayanmadığını belirtmişlerdir.

Millet Meclisi tarafından görüşülen ve yapmış oldukları tesbitlerin yanında ilgili oldukları konular hakkında çözüm önerileri de sunan raporlardan biri "*Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz ve 45 Arkadaşının; Güneydoğu Bölgemizde Mayınlanarak Suriyelilerin İstifadesine bırakılan Toprakların Temizlenerek İşlenir Hale Getirilmesi, Kısmen Devlet Üretme Çiftlikleri Olarak İşletilmesi ve Kısmen de Topraksız Köylülere Dağıtılmasının Teminini Sağlamak Amacıyle Anayasanın 88 nci Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına Dair Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*"[643]dur. Önergenin ve raporun konusu 1950'li yıllarda kaçakçılığı önlemek amacıyla mayınlanan ülke topraklarının temizlenerek ülke ekonomisine kazandırılmasıdır. Bu doğrultuda öncelikle mayınlı arazilere ilişkin bilgiler temin edilmiştir. Arazilerin ülke ekonomisine kazandırılması için öncelikle mayınlardan temizlenmesi ve yeni bir güvenlik şeridi oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Mayın temizleme faaliyetleri sonrasında arazilerin bir kısmının topraksız köylülere bir kısmının ise Devlet Üretim Çiftliklerine bırakılması çözüm olarak sunulmuştur. 1977 yılında görüşülen bu rapordan ancak 32 yıl sonra somut bir adım atılmıştır. 2009 yılında 04.06.2009 tarih ve 5903 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Devleti Arasındaki Kara Sınırı Boyunca Yapılacak Mayın Temizleme Faaliyetleri ile İhale İşlemleri Hakkında Kanun" çıkarılmıştır.[644] 2013 yılında ise

[642] **MMTD,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Birleşim 27, 09.01.1980, Cilt 13. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[643] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.3.1977 tarihli 58nci Birleşimden-19.4.1977 tarihli 86ncı Birleşime kadar,** Dönem 4, Toplantı Senesi 4, Cilt 26, TBMM Matbaası, Ankara 1977. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[644] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-2.htm (Erişim Tarihi 30.01.2019).

dönemin Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, 1 milyon 150 bin metrekarelik bir alanın mayınlardan temizlendiğini duyurmuştur.[645]

3.1.2.6. Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Yasama Dönemlerine Göre Değerlendirilmesi

Millet Meclisi'nde görüşülen araştırma komisyonu raporları yasama dönemlerine göre de değerlendirilebilir.

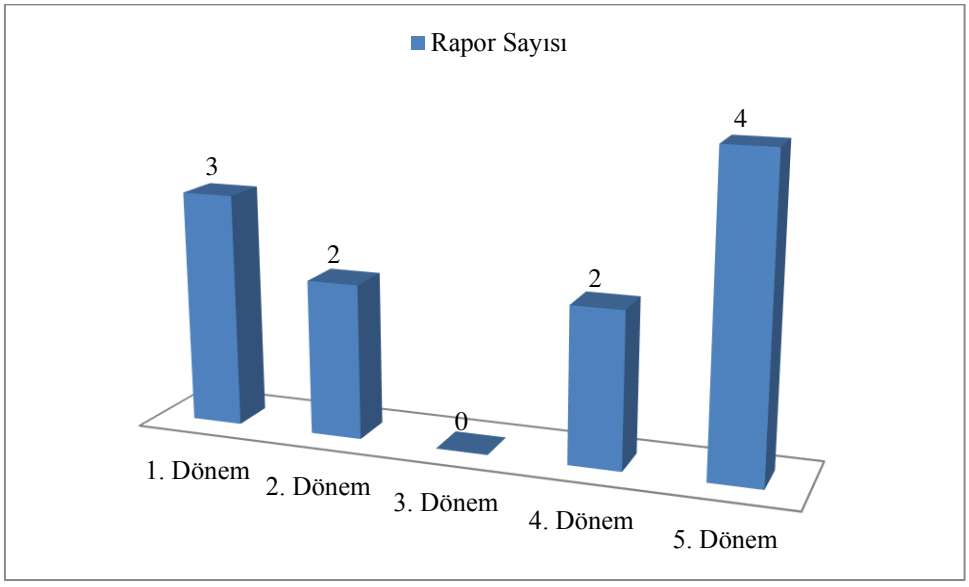

Şekil 3: Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Yasama Dönemlerine Göre Dağılımı

Şekil 3'te dikkat çeken esas nokta Millet Meclisi'nin üçüncü döneminde hiçbir raporun genel kurulda görüşülmemesidir. Millet Meclisi'nin üçüncü dönemi, 13.10.1969-14.10.1973 tarihleri arasındadır[646]. 1969 genel seçimler sonrası Adalet Partisi (AP), birinci parti olarak meclise girmiştir[647]. Süleyman Demirel 03.11.1969 ve 26.03.1971 tarihlerinde iki defa hükümeti kurmuştur[648]. 12 Mart muhtırası sonrası

645 http://www.hurriyet.com.tr/gundem/1-milyon-150-bin-metrekarelik-alan-temizlendi-23202275 (Erişim Tarihi 30.01.2019).

646 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0 (Erişim tarihi 15.02.2017).

647 AP, Millet Meclisi'ndeki 450 üyelikten 256'sını elde etmiştir. Bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimi 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012, s.14.

648 https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim tarihi 14.02.2017).

Nihat Erim[649], iki kez partilerüstü hükümet; ardından Ferit Melen[650] ve Naim Talu[651] koalisyon hükümetleri kurmuşlardır. Bu dönemde Millet Meclisi'nde AP hükümetlerde yer almasa bile, meclisteki üye sayısıyla çalışmaları etkilemiştir.

3.1.3. Millet Meclisi Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu aynı zaman diliminde görev yapmışlardır. Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen raporların karşılaştırılarak değerlendirmesini yapmak, yaklaşık 19 yıllık bir dönemdeki araştırma komisyonu raporlarını daha sağlıklı yorumlamayı sağlayacaktır. Çünkü bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu adlı iki meclisten oluşmaktadır. "Meclis Araştırması" da her iki meclisin ortak yetkilerindendir.

3.1.3.1. Sayıları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

Millet Meclisi'nde görüşülen rapor sayısı 11 iken, aynı dönemde faaliyet gösteren Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen rapor sayısı 25'tir. Seçimleri dört yılda bir yapılan Millet Meclisi'nin, raporlarının genel kurulda görüşülmeden[652] seçime

---

649 Nihat Erim'in kurduğu partilerüstü hükümetler için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o33.htm (Erişim tarihi 14.02.2017)., https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o34.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

650 Ferit Melen'in kurduğu koalisyon hükümeti için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o35.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

651 Naim Talu'nun kurduğu koalisyon hükümeti için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o36.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

652 Kurulan araştırma komisyonlarından 10'u raporlarını sunmuş olmalarına rağmen, yasama dönemi bitmeden görüşülmediği için kadük olmuştur. Bu raporlar şunlardır: "*Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A. Ortaklığında vukuu iddia edilen yolsuzluklar hakkında Anayasanın 88 ve İçtüzüğün 177 nci maddesi gereğince kurulan Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2.7.1965 tarihli 139ncu Birleşimden-16.7.1965 tarihli 147nci Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 4, Cilt 43, Ankara 1965, s.4; "*Petrol boru hattının kurulacak bir şirkete devredileceği ve bu şirket hisselerinin %49 oranında özel kişilere satılması ve İPRAŞ ve ATAŞ rafinelerinin genişletilmesine izin verilmesi ve genel petrol politikamızın incelenmesi hususunda verilen önergeler ile Anayasanın 88 nci maddesi gereğince kurulan Millet Meclisi Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22.2.1968 tarihli 48nci Birleşimden-29.2.1968 tarihli 55nci Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 2, Cilt 26, Ankara 1968, s.3; "*Çanakkale Milletvekili Cihad Baban'ın yerli ilaç endüstrisinin sosyal, sağlık ve ekonomik cephelerini bütün ayrıntıları ile aydınlatmak ve bilgi edinmek üzere bir Araştırma Komisyonu kurulmasına dair önergesi ve Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 21.4.1969 tarihli 83ncü Birleşimden-13.6.1969 tarihli 99ncu Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 4, Cilt 36, TBMM Matbaası, Ankara 1969, s.128; "*Türkiye'de meydana gelen trafik kazalarının artış sebepleri ile önleme çarelerini tespit etmek üzere*

gitmesi raporların kadük olmasına yol açmıştır. Bu nedenle Millet Meclisi'nde daha az sayıda rapor görüşülebilmiştir. Ayrıca Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesi halinde dahi Cumhuriyet Senatosu çalışmalarına devam etmektedir. Çalışmaları kesintiye uğramayan Senato'da, görüşülen rapor sayısının daha fazla olması da oldukça normaldir.

Anayasanın 88nci maddesi gereğince kurulan Meclis Araştırması Komisyonu raporu" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17.4.1972 tarihli 73ncü Birleşimden-1.6.1972 tarihli 96ncı Birleşime kadar,** Dönem 3, Toplantı Senesi 2, Cilt 24, TBMM Matbaası, Ankara 1971-1972, s.730; "*Konya Milletvekili Vefa Tanır ve 2 arkadaşının; Devlete, Sosyal Sigortalar Kurumuna ve diğer kamu kurumlarına bağlı hastaneler ile diğer sağlık kuruluşlarının tedavi usulleri konusundaMeclis araştırması yapılmasına dair önergesi ve Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14.6.1973 tarihli 127nci Birleşimden-25.7.1973 tarihli 133ncü Birleşime kadar,** Dönem 3, Toplantı Senesi 4, Cilt 39, TBMM Matbaası, Ankara 1973, s.257.; "*Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu ve iki arkadaşının petrolle ilgili 8957 numaralı Kararnamenin meydana getirdiği tesirleri tesbit etmek üzere bir Meclis araştırması yapılmasına dair önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.5.1970 tarihli 83ncü Birleşimden-30.5.1970 tarihli 92nci Birleşime kadar,** Dönem 3, Toplantı Senesi 1, Cilt 5, TBMM Matbaası, Ankara 1970, s.3.; "*Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu ve iki arkadaşının, Tarımla uğraşanların emeğinin karşılığını almaları için, kredi ve üretim alanında alınması gerekli tedbirleri tesbit etmek üzere ve Giresun Milletvekili M.Kemal Çilesiz'in, tefeciliğin halkın ekonomik ve sosyal durumuna yaptığı etkileri maksadı ile bir Meclis Araştırması yapılmasına dair önergeleri ve Meclis Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.6.1971 tarihli 121nci Birleşimden-21.7.1971 tarihli 134ncü Birleşime kadar,** Dönem 3, Toplantı Senesi 2, Cilt 15, TBMM Matbaası, Ankara 1971, s.608.; "*Maraş Milletvekili İbrahim Öztürk'ün, ruhsatsız silah edinmek ihtiyacının meydana getirdiği sonuöları tesbit etmek maksadıyla Anayasanın 88nci maddesi uyarınca bir Meclis araştırması yapılmasına dair önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.9.1972 tarihli 135nci Birleşimden-21.10.1972 tarihli 150nci Birleşime kadar,** Dönem 3, Toplantı Senesi 3, Cilt 27, TBMM Matbaası, Ankara 1972, s.320.; "*Urfa Milletvekili Celal Paydaş ve 12 arkadaşının, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde kaçakçılık olaylarını yaratan sosyal ve ekonomik nedenler ile bu yüzden olmuş ve olmakta devam eden olaylar ve alınan tedbirlerin tesbiti amaciyle Anayasanın 88nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103ncü bir Meclis araştırması açılmasına dair önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **MMTD,** Dönem 4, Toplantı Senesi 4, Birleşim 84, 15.4.1977, Cilt 26, s.526.; "*Demokratik Parti Grubu Adına Grup Başkan vekilleri Konya Milletvekili Özer Ölçmen ve Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy'un, Kamu kuruluşlarına yurtdışından yapılan alımlarda komisyonculuk, aracılık yapan şahıs ve firmaları saptamak; rüşvet ve yolsuzluk konularını açıklığa kavuşturmak ve Gaziantep Milletvekili İbrahim Hortoğlu ve 13 arkadaşının, Amerikan Lockheed Aircraft Şirketinin Türkiye'de bazı kişilere rüşvet dağıttığı iddialarının doğru olup olmadığını saptamak amacyla Anayasanın 88nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103ncü maddeleri uyarınca bir Meclis araştırması açılmasına dair önergeleri ve Meclis Araştırma Komisyonu raporu*" bkz. **MMTD,** Dönem 4, Toplantı Senesi 4, Birleşim 84, 15.4.1977, Cilt 26, s.526.

3.1.3.2. Konuları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

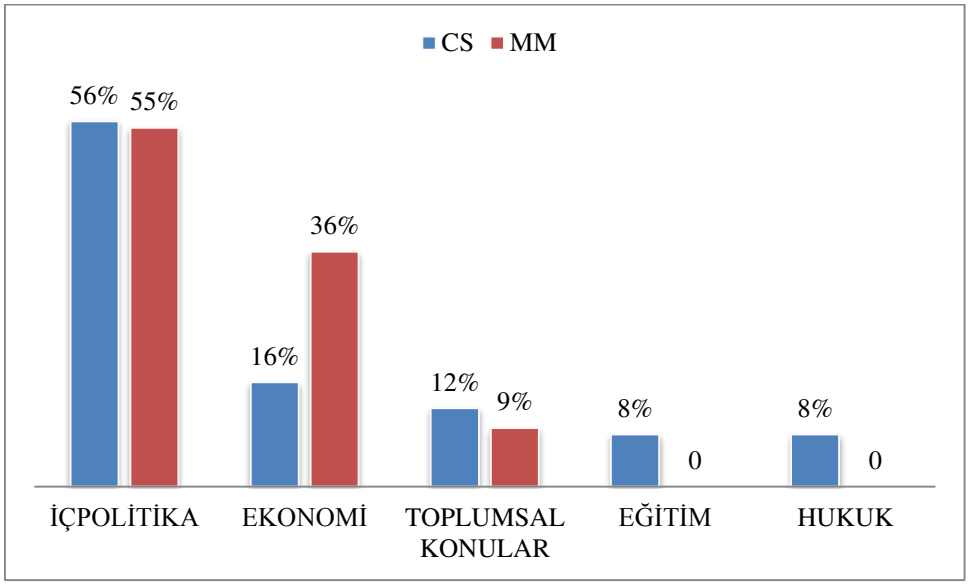

Şekil 4: Konuları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

Hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporlar karşılaştırıldığında, içpolitika ve toplumsal konular kapsamındaki hususların yakın düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen raporlar, Millet Meclisi'nde görüşülenlere kıyasla daha çeşitlidir. Eğitim, hukuk kapsamında değerlendirilebilecek olan hususlar Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen raporların konuları arasındadır. Millet Meclisi'nde görüşülen raporlar içinde ekonomi kapasamındaki konulara ilişkin raporların oranının fazla olmasının temel nedeni de budur.

3.1.3.3. Kullanılan Dil Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

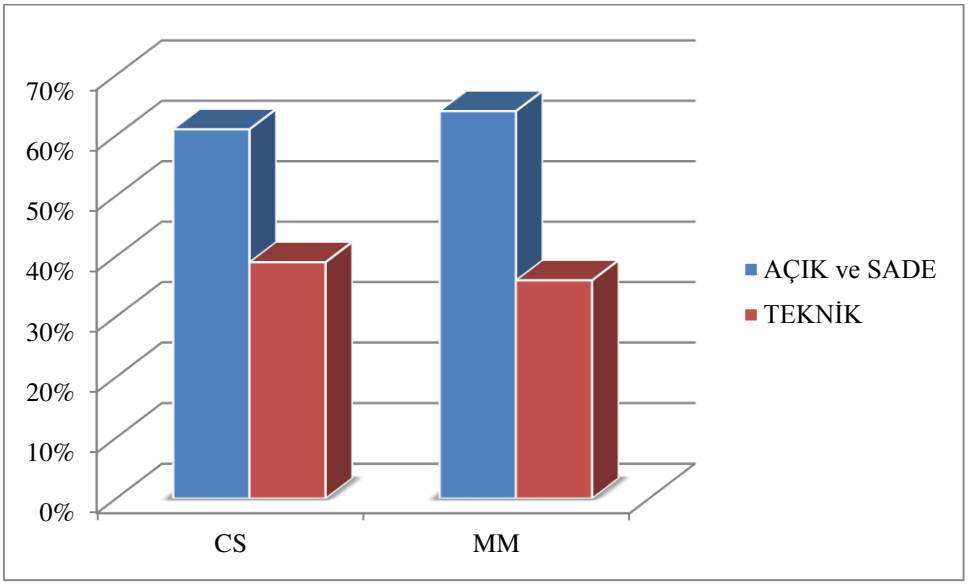

Şekil 5: Kullanılan Dil Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

Hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosu tarafından görüşülen raporlar karşılaştırıldığında, açık ve sade / teknik dil kullanımının yakın düzeyde olduğu görülmektedir.

3.1.3.4. Bekleme Süreleri Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

Millet Meclisi'nde görüşülen raporların genel kurulda ortalama bekleme süresi 48 gün iken, Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen raporların senatoda ortalama bekleme süresi 259 gündür. Millet Meclisi'nde ilgili yasama döneminde görüşülmediği için raporların kadük olmasının yanında, Cumhuriyet Senatosu'nun çalışmalarını kesintisiz devam ettirmesi, gün farkının temel nedenleridir.

3.1.3.5. Çözüm Önerisi Sunmaları Bakımından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

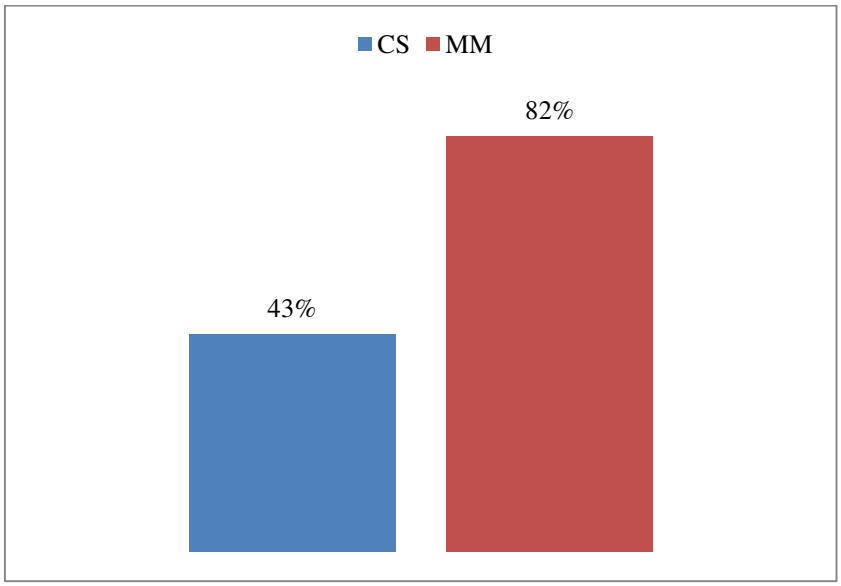

Şekil 6: Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerileri Oranları Bakımından Karşılaştırılması

Millet Meclisi tarafından görüşülen raporlar, ilgili oldukları konular hakkında Cumhuriyet Senatosu'da görüşülen raporlara kıyasla daha fazla çözüm önerileri sunarak tamamlanmıştır. Başka bir açıdan ise Cumhuriyet Senato'sunda görüşülen raporlar, daha durum tespiti niteliğindedirler.

3.1.4. Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Bir Bütün Olarak Değerlendirilmesi

Her iki mecliste görüşülen toplam araştırma komisyonu 36 tanedir. Her iki meclisin faaliyet gösterdikleri zaman dilimine bakıldığında, yılda yaklaşık olarak 2 rapor görüşüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

3.1.4.1. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi

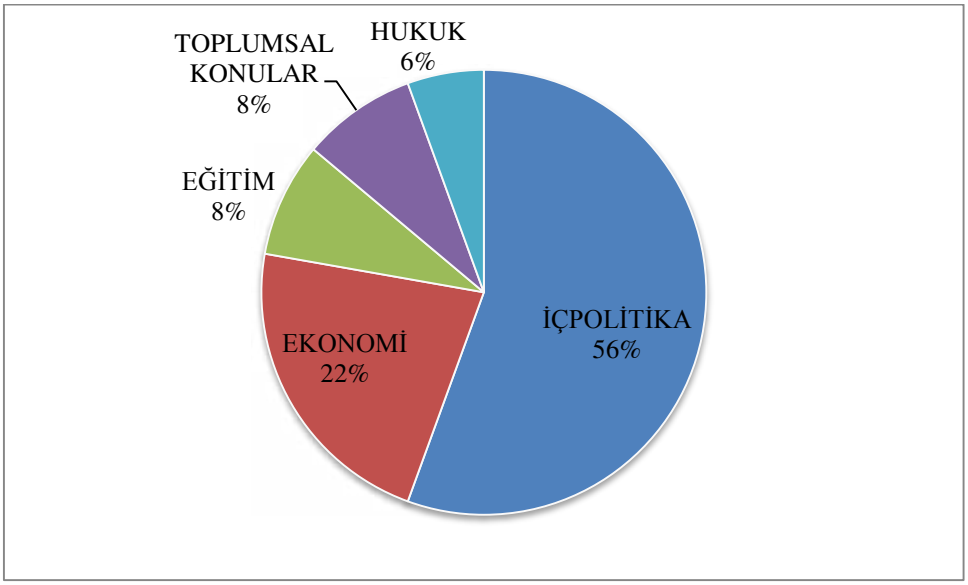

Şekil 7: Bir Bütün Olarak Değerlendirildiğinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı

Görüşülen raporların yarısından fazlası iç politika kapsamındaki konular hakkındadır. İç politika kategorisini, ekonomi kapsamındaki konular takip etmektedir. Konular ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır: İç politika %56, ekonomi % 22, eğitim %8, toplumsal konular %8 ve hukuk %8.

İç politika kapsamındaki, görüşülen raporların alt konu başlıklarına bakıldığında, yolsuzluk / usulsüzlük / nüfuz siyaseti konularının %90 gibi yüksek bir oranda yer aldığı görülmektedir. Bunu %5'erlik oranlarla keyfi uygulama ve denetim konuları izlemektedir.

Eğitim kapsamındaki, görüşülen raporların alt konu başlıkları; okulların verimi, yükseköğretim ve özel okulların durumudur.

Toplumsal konuların alt başlıkları ise doğal afetlerdir.

Hukuk kapsamındaki, görüşülen raporların alt konu başlıkları; mahkemeler ve ayrımcılıktır.

3.1.4.2. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi

Görüşülen raporların %62'si açık ve sade bir dille yazılmıştır. Görüşülen raporların %38'inde ise teknik dil kullanımı ağır basmaktadır.

Açık ve sade bir dil kullanılarak yazılan raporların ortalama sayfa sayısı 8'dir[653]. Teknik bir dille yazılan raporların ortalama sayfa sayısı ise 49'dur.

3.1.4.3. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi

Görüşülen raporların dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında; bu raporlardan %42'si 3 aydan az bir sürede görüşülmüştür. Ayrıca görüşülen raporlardan %44'ü 6 aydan fazla bir sürede görüşülmeyi beklemiştir.

3.1.4.4. Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi

Görüşülen raporların %44'ü durum tesbiti niteliğinde olup, yazıldıkları konular hakkında sadece bilgi vermektedirler. Görüşülen raporların %56'sı ise yapmış oldukları tesbitlerin yanında, ilgili oldukları konular hakkında çözüm önerileri de sunmaktadır.

3.1.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporları

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, günümüze değin, 85 adet meclis araştırma komisyonu raporunun görüşüldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu raporların detayları aşağıda yer almaktadır. Alt başlıklarda belirtilen istatistiksel veriler Ek-2'de yer alan raporların analizinden elde edilmiştir. Millet Meclisi'nde görüşülen tüm raporlara ilişkin detay bilgiler için ilgili bölüme bakılabilir.

[653] Bu raporların hiçbiri 15 sayfadan fazla değildir.

3.1.5.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Önerge Sahiplerine Göre Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporlarından %66'sı, hem iktidar hem muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyonlarca hazırlanmıştır[654]. Geri kalan raporların %21'i sadece muhalefet partisi, kalan %13'ü ise sadece hükümet veya hükümette yer alan koalisyon ortağı parti milletvekillerinin önergeleriyle hazırlanmıştır.

Verilen önergelerden komisyon kurulup, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından raporları görüşülenlerin, %48'i koalisyon ve azınlık hükümetleri dönemlerinde verilmiştir.

Tek bir partinin meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğu dönemlerde 44 adet meclis araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Bu komisyonların kurulması için verilen önergelerden 4'ü[655] (%9) sadece muhalefet partilerine üye milletvekillerince verilmiştir. Bu durum mecliste çoğunluğa sahip partinin hangi önergelerin ve hangi raporların görüşüleceği üzerindeki etkisinin bir göstergesidir. Tek bir partinin meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğu dönemlerde görüşülen raporların %91'inin önergeleri de ilgili parti üyeleri tarafından verilmiştir.

3.1.5.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen araştırma komisyonu raporlarını, konularına göre değerlendirdiğimiz takdirde Meclis üyelerinin hangi hususlardaki raporları görüşmeye istekli oldukları hakkında fikir sahibi olabiliriz.

[654] Bu önergelerin %66'sı tek parti hükümetleri dönemlerinde verilmiştir.
[655] Bu 4 önergenin 2'si 18'inci dönemde, 2'si 22'nci dönemde verilmiş ve kabul edilmiştir.

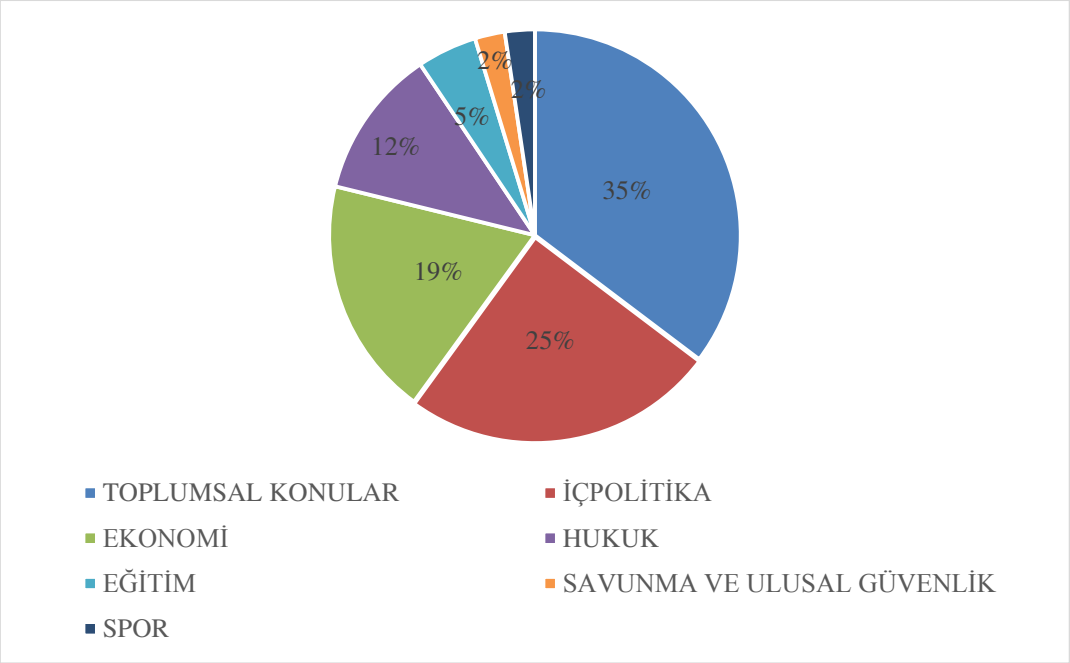

Şekil 8: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Konularına Göre Dağılımı

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların yaklaşık üçte biri toplumsal konular kapsamındaki hususlar hakkındadır. Toplumsal konular kategorisini, içpolitika ve ekonomi kapsamındaki konular takip etmektedir. Konular ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır: Toplumsal konular %35, İç politika %25, ekonomi %19, hukuk %12, eğitim %5, spor %3 ve savunma / ulusal güvenlik %2.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 30 tanesi toplumsal konular kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen toplumsal konular kapsamındaki raporların detaylarına bakıldığında bu raporlardan 6'sının çevre sorunları (%20), 4'ünün çocuk / gençler (%13), 3'ünün doğal afetler (%10), 2'sinin kadınlar (%7), 2'sinin beşeri afetler (%7) hakkında olduğu görülmektedir. Ayrıca engelliler, insan sağlığı, iş hayatı ve güvenliği, küresel ısınma, orman köylüleri, sağlık çalışanları, sosyal güvenlik, Türkçenin korunması, yardım kuruluşları ve yurtdışında yaşayan vatandaşlar hakkında birer adet görüşülen meclis araştırma komisyonu raporu bulunmaktadır.

Toplumsal konular kategorisindeki doğal olmayan, birey ve toplum hayatına büyük zararlar veren insan kaynaklı beşeri afetlere yönelik raporlardan biri "*Trafik*

Kazalarının Nedenlerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/139, 14, 126, 132 ve 133) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[656]dur. Trafik güvenliğini etkileyen unsurlar, trafik güvenliğini sağlamaya yönelik denetimler ve kaza sonrası yardım hizmetleri söz konusu raporda ele alınan konulardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 21 tanesi içpolitika kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen içpolitika kapsamındaki raporların detaylarına bakıldığında bu raporlardan 13'ünün yolsuzluk / usulsüzlük / nüfuz siyaseti (%62) hakkında olduğu görülmektedir. Ayrıca göç, kentleşme, görevi ihmal, memuriyette liyakat, siyasa belirlenmesi, yasama dokunulmazlığı, toplumsal olaylar ve olumsuz uygulamalar hakkında birer adet görüşülen meclis araştırma komisyonu raporu bulunmaktadır.

İçpolitika kategorisinde ele alınan kentleşmeye yönelik rapor "*İstanbul İlinin Sorunlarını Tespit Etmek ve Buradaki Vatandaşların Uygar Bir Düzen İçerisinde Yaşamasını Temin Etmek Amacıyla Kurulan (10/12) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[657]dur. Raporda İstanbul ilinin demografik yapısının nasıl değiştiği, göç olaylarının şehir hayatına etkisi (konut, gecekondulaşma, trafik, ulaşım, güvenlik, hava kirliliği vb. sorunlar), kentsel planlama sorunları, uydu kentler ve çekim merkezlerinin yetersizliği gibi hususlar yer almıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 16 tanesi ekonomi kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen ekonomi kapsamındaki raporların detaylarına bakıldığında bu raporlardan 4'ünün tarımsal üretim (%25) hakkında olduğu görülmektedir. Ayrıca genel olarak üretim, doğal kaynaklar, ekonomik kaynaklar, finansman sağlama, üretici ve tüketici sorunları, hayvancılık, madencilik, tekstil, geleneksel el sanatları, hayali ihracat, ekonomik mağduriyet ve akaryakıt kaçakçılığı hakkında birer adet görüşülen meclis araştırma komisyonu raporu bulunmaktadır. "*Ülke Kaynaklarının Tespit Edilmesi ve*

---

656 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.1.2001 tarihli 41inci Birleşimden-16.1.2001 tarihli 44üncü Birleşime kadar,** Dönem 21, Yasama Yılı 3, Cilt 52, TBMM Basımevi, Ankara 2001. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

657 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.10.1994 tarihli 14üncü Birleşimden-18.10.1994 tarihli 20inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Cilt 68, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Değerlendirilmesi Konusunda Kurulan (10/18, 27, 30, 68, 113, 170) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[658] ekonomi kapsamındaki raporlara örnek gösterilebilir. Raporda "*yeraltı, yerüstü ve insan kaynaklarının durumu, sorunları, bu kaynakların geliştirilerek, ilave değer olarak ekonomiye kazandırılabilmeleri ile ilgili ne gibi idari, mali ve hukuki tedbirlerin alınması gerektiği ayrıca atıl durumda bulunan kaynakların olup olmadığı, eğer varsa bunların sorunlarının çözümlenmesi halinde ülke ekonomisine sağlayacağı katma değerin ne kadar olabileceği*" hususları ele alınmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 10 tanesi hukuk kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen hukuk kapsamındaki raporların detaylarına bakıldığında bu raporlardan 4'ünün yaşam hakkının ihlali (%40), 2'sinin madde bağımlılığı (%20) hakkında olduğu görülmektedir. Ayrıca haberleşme özgürlüğü, silahlı saldırı, suç örgütleri ve yasadışı dinleme hakkında birer adet görüşülen meclis araştırma komisyonu raporu bulunmaktadır. *"Flash Televizyonuna Yapılan Saldırı ve Kapatma Olaylarıyla İlgili İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/185, 186) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*[659] hukuk kapsamındaki raporlardan biridir. Polis tarafından korunmasına rağmen kanalın silahlı bir grup tarafından basılıp, kurşunlanarak tahrip edilmesi raporda ele alınmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 4 tanesi eğitim kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen eğitim kapsamındaki raporların detaylarına bakıldığında bu raporların eğitimin kalitesi, üstün yetenekli çocukların eğitimi, öğretmenlerin sorunları ve yükseköğretim sorunları hakkında olduğu görülmektedir. *"Üstün Yetenekli Çocukların Keşfi, Eğitimleriyle İlgili Sorunların Tespiti ve Ülkemizin Gelişimine Katkı Sağlayacak Etkin İstihdamlarının Sağlanması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu*

---

[658] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24.2.1998 tarihli 58inci Birleşimden-3.3.1998 tarihli 61inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 46, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[659] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 16.4.1998 tarihli 78inci Birleşimden-30.04.1998 tarihli 84üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 54, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Raporu"[660] bunlardan biridir. Raporda üstün yetenekliliğin tanımı, ulusal ve uluslararası mevzuatta üstün yeteneklilerin durumu, üstün yeteneklilerinde eğitiminde diğer ülke örnekleri ve ülkemzde yapılması gereken düzenlemeler yer almıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 2 tanesi spor kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen spor kapsamındaki raporların detaylarına bakıldığında bu raporların ikisinin de sporda şiddet ve şike olayları hakkında olduğu görülmektedir. "*Spor Kulüplerinin Sorunları ile Sporda Şiddet Sorununun Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[661] bunlardan biridir. Spor kulüplerinin hukuki sorunlarının, spor kulüplerinin dernek statüsünde olmalarından ve yerel yönetim mevzuatından kaynaklandığı belirtilmiştir. Spor kulüplerinin finansal sorunları ise birikmiş vergi ve sigorta prim borçları, spor faaliyetlerinde kayıt dışılık, spor kulübü yöneticilerinin sosyal güvenlik prim borcu ve vergi borçlarından sorumlu olmaları, sponsorluk ve reklamla ilgili sorunlar, spor faaliyetlerinde yatırım teşvik sorunu, spor kulüplerinin şirketleşmesine ve halka açılmalarına ilişkin sorunlar başlıkları altında ele alınmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların 2 tanesi savunma ve ulusal güvenlik kapsamındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen bu raporların detaylarına bakıldığında sınır güvenliği ve şiddet olayları hakkında olduğu görülmektedir. "*Hudutlarımızın Güvenliği Konusunda Alınan ve Alınması Gereken Tedbirleri Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/7) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*[662] bunlardan biridir. Raporda öncelikle ulusal ve uluslararası mevzuat ele alınmıştır. Raporda "*Dış destekli terörün söndürülmesi, dolayısı ile hudut güvenliği ihlallerinin önlenmesi için etkin dış politika şarttır"* denilmiştir. Raporun görüşülmesinden (11.03.1997) yaklaşık 1,5 yıl sonra Kara Kuvvetleri Komutanı inceleme için gittiği sınır hattında Suriye

---

[660] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss427.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[661] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Birleşim 88, 07.04.2011, Cilt 99. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[662] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.3.1997 tarihli 63üncü Birleşimden-13.3.1997 tarihli 68inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 22, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

yönetimini ciddi bir biçimde uyarmıştır.[663] 1 Ekim 1998 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de meclis açılış konuşmasında bu uyarıyı tekrarlamıştır.[664]

3.1.5.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dil ve Sayfa Sayılarına Göre Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların %89'u teknik dille yazılmıştır. Görüşülen raporların %11'inde ise açık ve sade bir dil kullanılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18'inci yasama yılında bilimsel akademik bir şekilde hazırlanan raporlara rastlanmıştır. "*Tıp Fakültelerinden Mezun Olan Öğrencilerin Gerekli Bilgi ye Beceriye Sahip Olmadıkları İddiasını ve Bu Yetersizliklerinin Nedenlerini Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[665] bu şekilde hazırlanıp görüşülen ilk rapordur. Raporun özeti 46 sayfadan oluşmaktadır. Araştırma komisyonu tarafından yapılan çalışmalar sonucunda "Türkiye'de Tıp Eğitimi" adıyla 3 ciltlik kitap meydana gelmiştir. Rapor bu 3 cildin özetidir. Birinci cilt 361, ikinci cilt 175 ve üçüncü cilt 135 sayfa olmak üzere, çalışma toplam 671 sayfadır[666]. Çalışmada içindekiler, ekler, tablolar, kaynakça yer almıştır. Giriş bölümünde problem ortaya konulmuş, araştırmanın amacı açıklanmış, varsayımlar sunulmuş, kapsam belirlenmiştir. Yöntem kısmında ise evren ve örneklem, bilgi toplama aracı, verilerin istatistiksel analizi, araştırma süreci gösterilmiştir. Bilgiler atıf kuralları gözetilerek verilmiştir.

Bilimsel akademik bir şekilde hazırlanıp görüşülen raporlar 23'üncü yasama döneminde artmıştır. 23'üncü yasama döneminden itibaren görüşülen raporların %81'i (17 tanesi) bilimsel akademik bir şekilde hazırlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarının sayfa sayıları dönemlerin ortalaması alınarak

---

[663] "Suriye'ye uyarı: Sabrımız kalmadı", **Milliyet Gazetesi**, 17.09.1998, s.19.

[664] http://www.serbestiyet.com/yazarlar/yildiray-ogur/20-yil-sonra-hala-bilmiyoruz-848482 (Erişim Tarihi 20.02.2019).

[665] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 21.5.1991 tarihli 119 uncu Birleşimden-5.7.1991 tarihli 131 inci Birleşime kadar,** Dönem 18, Yasama Yılı 4, Cilt 61, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[666] Bu ciltler için bkz. http://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1801 (Erişim Tarihi 01.03.2017).

değerlendirildiğinde, 26'ncı yasama dönemine kadar sürekli olarak artış trendinde olduğu görülmektedir[667]. 26'ncı yasama döneminde ise ortalama düşmüştür.

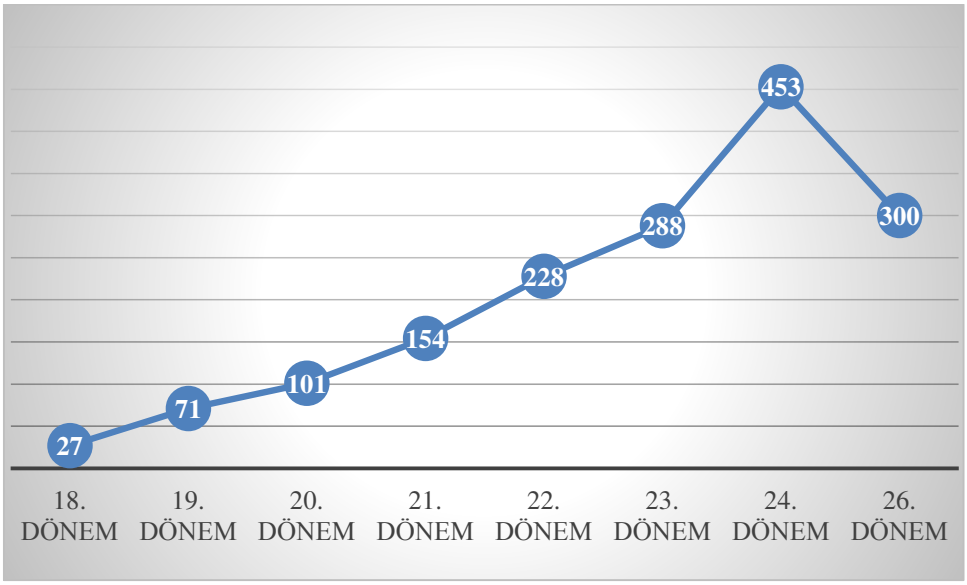

Şekil 9: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dönemlerine Göre Ortalama Sayfa Sayıları

Teknik bir dille yazılan raporların ortalama sayfa sayısı 199'dur. Açık ve sade bir dil kullanılarak yazılan raporların ortalama sayfa sayısı ise 49'dur.

3.1.5.4 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Genel Kurulda Bekleme Sürelerine Göre Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların genel kurulda dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında; bu raporlardan %93'ü 1 aydan az bir sürede genel kurulda görüşülmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların genel kurulda dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark ortalama olarak 34 gündür. Ortalamayı yükselten sebep 24'üncü ve 26'ncı yasama döneminde görüşülen raporlardır. 24'üncü yasama döneminde görüşülen raporların genel kurulda ortalama

[667] 25'inci yasama döneminde genel seçimler sonucu hiçbir parti mecliste tek başına hükümet kurmayı sağlayacak çoğunluğa sahip olmadığı için seçimler yenilenmiştir.

bekleme süresi 384, 26'ncı yasama döneminde ise 153 gündür. Kalan dönemlerin ortalaması ise 17 gündür.

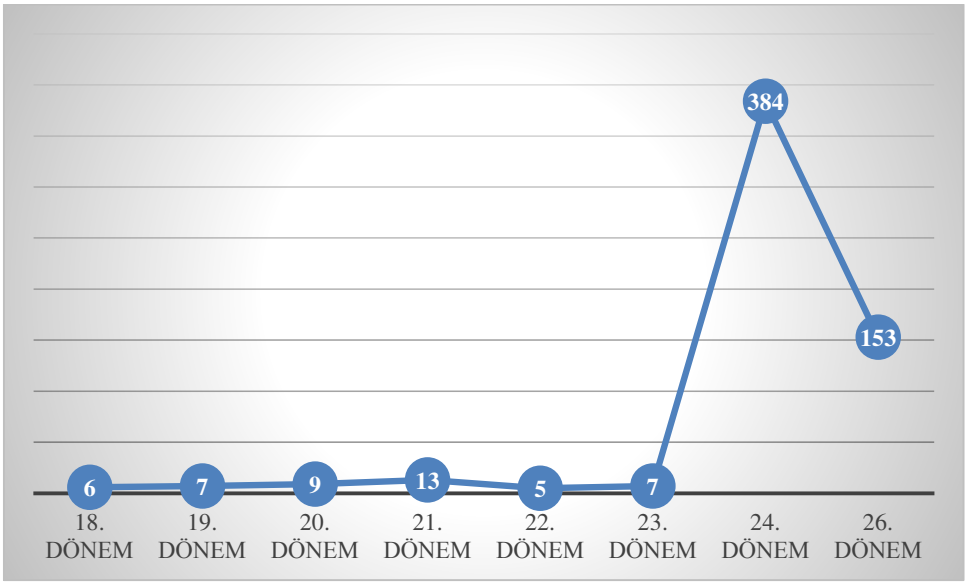

Şekil 10: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dönemlerine Göre Ortalama Bekleme Süreleri

3.1.5.5. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıklarına Göre Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların %14'ü durum tespiti niteliğinde olup, yazıldıkları konular hakkında sadece bilgi vermektedirler. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen raporların %86'sı ise yapmış oldukları tesbitlerin yanında, ilgili oldukları konular hakkında çözüm önerileri de sunmaktadır. "*Öğretmenlerin İçinde Bulundukları Sıkıntıların Çarelerini ve Bu Meslek Mensuplarını Toplumda Layık Oldukları Statüye Kavuşturmak İçin Alınacak Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[668] çözüm önerisi sunan raporlardan biridir. Eğitim sisteminde asıl önemli olan meselenin iyi bir öğretmen yetiştirme sisteminin kurulması olduğu belirtilmiştir. Yükseköğretim Kurumu'nun öğretmen yetiştirme işini çözemediği ifade edilmiş, yeni bir "Öğretmen Yetiştirme Modeli" oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.

[668] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.10.1993 tarihli 13üncü Birleşimden-21.10.1993 tarihli 19uncu Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 41, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Çözüm için öğretmen liselerinin sayılarının artırılması, "Öğretmen Fakülteleri"nin kurulması, öğretmen liselerinden mezun olan başarılı öğrencilerin öğretmen fakültelerine sınavsız geçmesi, öğretmen fakültelerinden mezun olanların stajyer öğretmen olarak atanması ve öğretmen ihtiyacının kurulacak olan "Eğitim ve Öğretim Bilimleri Enstitüsü"nde yüksek lisans yapmış olan öğretmen fakülteleri mezunlarınca karşılanması önerilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülen teknik bir dille yazılan raporların %89'u, açık ve sade bir dille yazılan raporların ise %66'sı çözüm önerisi sunmuştur.

3.1.5.6. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Yasama Dönemlerine Göre Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen araştırma komisyonu raporları yasama dönemlerine göre de değerlendirilebilir.

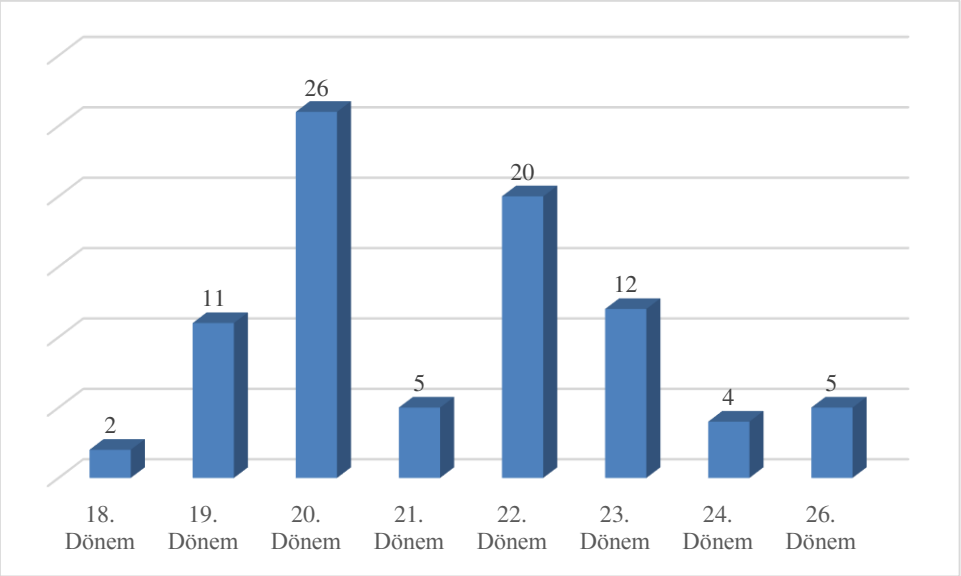

Şekil 11: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Dönemlerine Göre Sayıları

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde en fazla 20'inci yasama döneminde meclis araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Bu dönemde koalisyon hükümetleri görevdedir. 21'inci yasama döneminde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporları sert bir şekilde düşüş göstermiştir.

Bu dönem de koalisyon hükümeti dönemidir. Söz konusu koalisyon hükümeti "*uzlaşma ve atılım hükümeti*" olarak kendini tarif etmiş ve Avrupa Birliği'ne tam üyeliği hedeflemiştir[669]. Bu düşüşün sebebi olarak o dönem Meclisinin, faaliyetlerini söz konusu amaç üzerinde yoğunlaştırması gösterilebilir.

22'nci yasama dönemi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ak Parti, meclis çoğunluğuna sahip olmuştur. Bu dönemden itibaren ise mecliste görüşülen araştırma komisyonu raporlarında azalma trendi görülmektedir.

25'inci yasama döneminde görüşülen herhangi bir meclis araştırma komisyonu raporu bulunmamaktadır. Bu dönemde genel seçimler sonucu hiçbir parti mecliste tek başına hükümet kurmayı sağlayacak çoğunluğa sahip olmamıştır[670]. Cumhurbaşkanı 45 günlük süre zarfında hükümetin kurulamaması nedeniyle Anayasa'nın 104'üncü ve 116'ncı maddeleri gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermiştir[671].

26'ncı yasama döneminde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporu sayısı beştir. Bu dönemde de Ak Parti, meclis çoğunluğuna sahiptir.

3.1.6. 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

1961 ve 1982 Anayasaları dönemlerinde görüşülen raporların karşılaştırılarak değerlendirmesini yapmak, araştırma komisyonu raporlarının gelişimini görmemizi sağlayacaktır. Bu nedenle söz konusu dönemlerde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma yapılırken Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen araştırma komisyonu raporları bir bütün olarak ele alınmıştır.

---

669 DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti protokolü için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

670 Siyasi partilerin, 25'inci dönem milletvekilliği genel seçim sonucu Mecliste sahip oldukları sandalye sayısı için bkz. http://ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/E.pdf (Erişim Tarihi 04.04.2017).

671 24.08.2015 tarihli cumhurbaşkanlığı tezkeresi, 03.09.2015 tarihinde Genel Kurul'da okunmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem25/yil1/ham/b00901h.htm (Erişim Tarihi 04.04.2017).

3.1.6.1. Konuları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

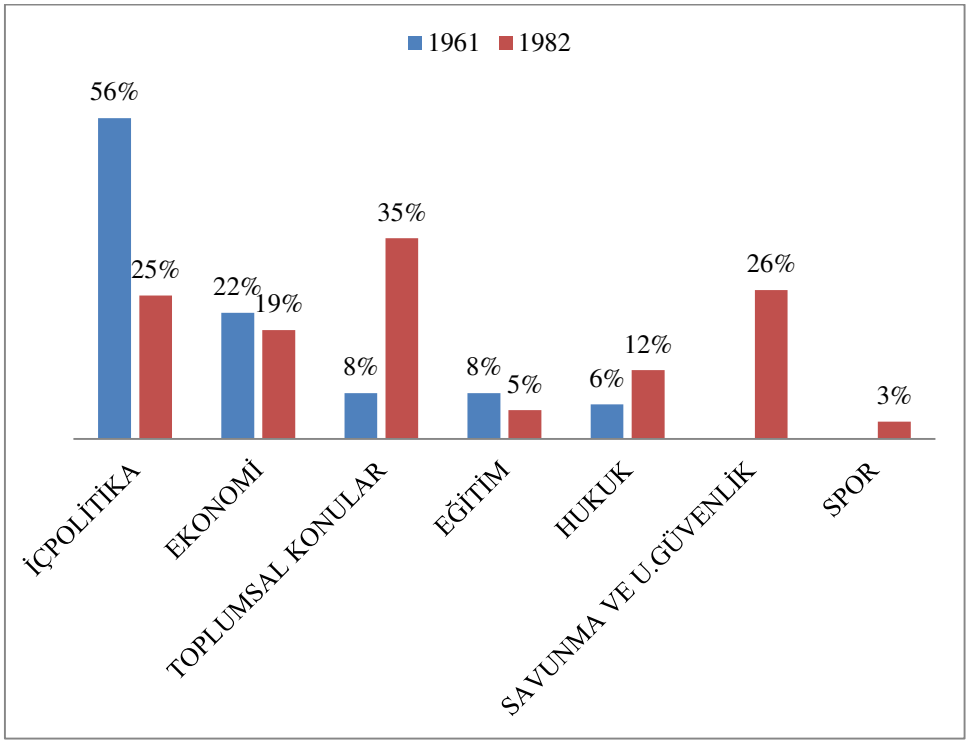

Şekil 12: Konuları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Döneminde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

1961 ve 1982 Anayasaları dönemlerinde görüşülen araştırma komisyonu raporlarına bakıldığında; 1982 döneminde görüşülen komisyon raporlarının daha çeşitli olduğu görülmektedir. 1982 döneminde spor ve savunma / ulusal güvenlik kapsamındaki konularda görüşülen raporların içerisinde yer almaktadır. Ayrıca 1982 döneminde hiçbir konu %50 üzerinde değildir. 1982 döneminde görüşülen komisyon raporlarının konularına baktığımız takdirde, toplumsal konular kapsamındaki hususların ilk sırayı aldığı görülmektedir. Ayrıca savunma ve ulusal güvenlik kapsamında değerlendirilen konular hatırı sayılır bir biçimde gün yüzüne çıkmıştır.

3.1.6.2. Kullanılan Dil Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

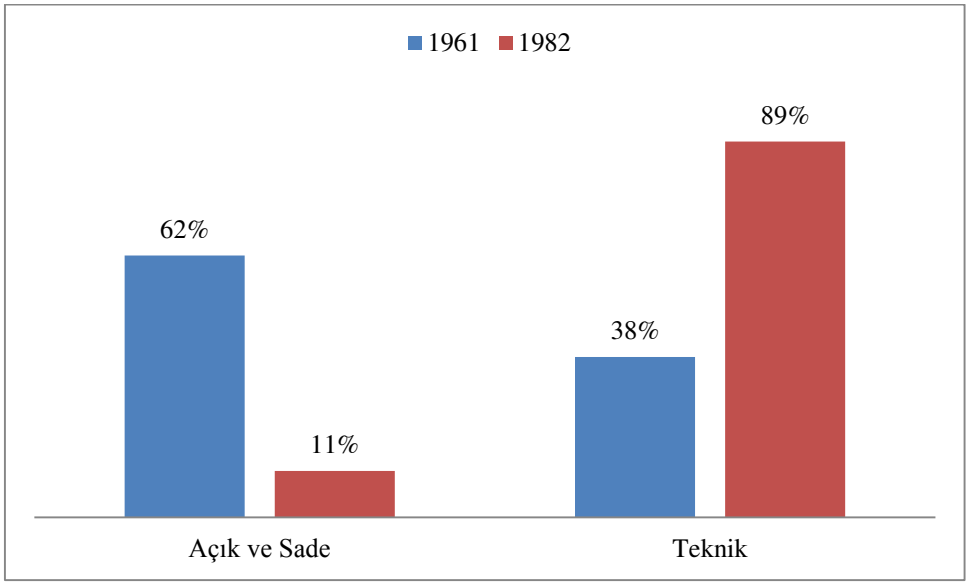

Şekil 13: Kullanılan Dil Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

1982 döneminde görüşülen araştırma komisyonu raporlarının dili daha ayrıntılı ve teknik hale gelmiştir. Ayrıca 1982 döneminde görüşülen araştırma komisyonu raporları bilimsel akademik bir şekilde hazırlanmaya başlanmıştır.

3.1.6.3. Bekleme Süreleri Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

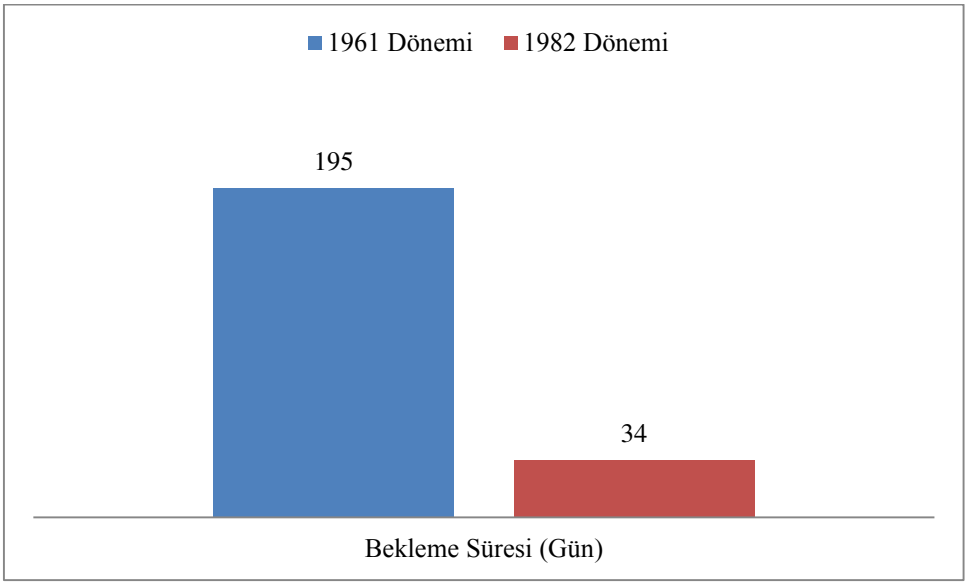

Şekil 14: Bekleme Süreleri Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

1982 döneminde görüşülen raporların genel kurulda ortalama bekleme süresi 34 gün iken, 1961 döneminde ise 195 gündür. 1961 döneminde Cumhuriyet Senatosu'nun çalışmalarını kesintisiz devam ettirmesi, bu dönemin ortalama bekleme süresinin yüksek olmasının temel nedenidir.

3.1.6.4. Çözüm Önerisi Sunup Sunmadıkları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

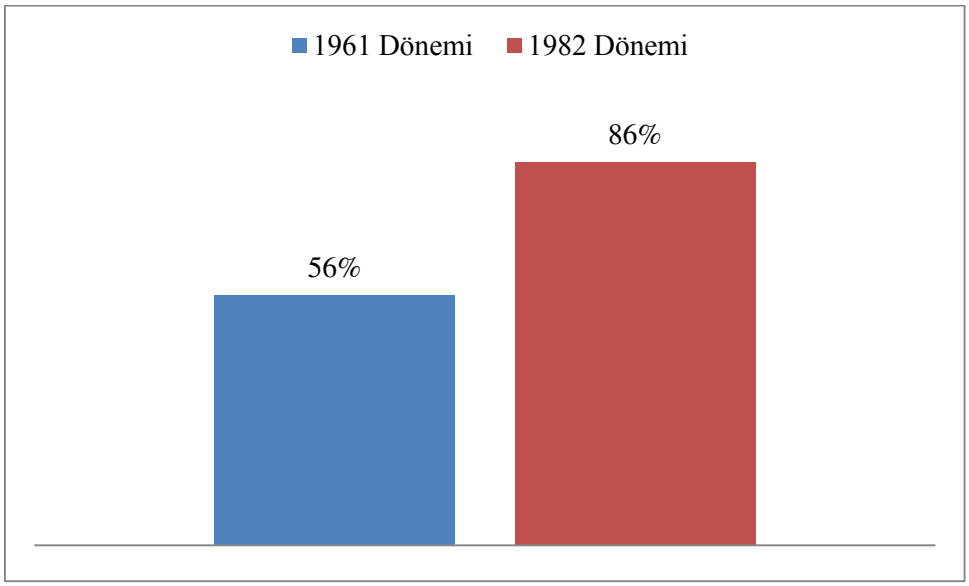

Şekil 15: Çözüm Önerisi Sunma Oranları Bakımından 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemlerinde Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Karşılaştırılması

1982 döneminde görüşülen araştırma komisyonu raporları, 1961 dönemine kıyasla çok daha fazla çözüm önerisi sunmuştur. Çözüm önerisi sunma oranları 1961 döneminde %56 iken, 1982 döneminde %86'dır. Başka bir açıdan değerlendirdiğimiz takdirde 1961 döneminde görüşülen araştırma komisyonu raporları daha fazla durum tespiti niteliğindedir.

3.2. GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARININ HUKUK DEVLETİ İLKESİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de günümüze dek Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplam 121 adet araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Bu raporların %66'sı (80 tane) hukuk devletinin gereklerine yöneliktir.

Söz konusu raporlarda öne çıkan ilke, keyfi yönetimin önlenmesidir. Devletin, kurumların ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun sağlanması

çerçevesindeki keyfi yönetimin önlemesine yönelik raporlar (42 tane), hukuk devletinin ilkelerine yönelik olan raporların %52'sini oluşturmaktadır.

İkinci sırayı insan haklarının korunması almaktadır. Temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaya yönelik raporlar (34 tane), hukuk devletinin ilkelerine yönelik olan raporların %43'ünü oluşturmaktadır.

Son sırayı ise sırayı ise yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması almaktadır. Yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik raporlar (4 tane), hukuk devletinin gereklerine yönelik olan raporların %5'ini oluşturmaktadır.

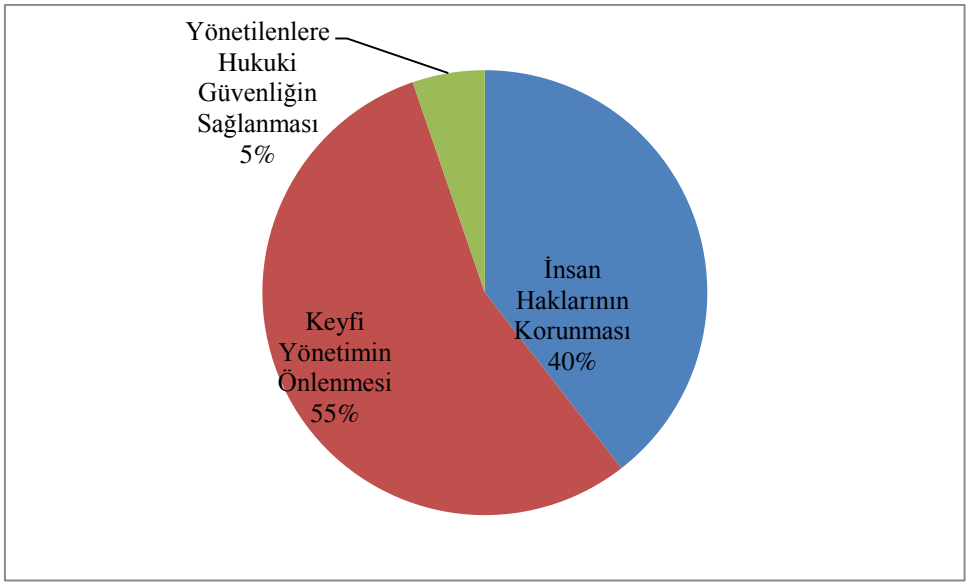

Şekil 16: Hukuk Devleti İlkesini Gerçekleştirmeye Yönelik Türkiye'de Tüm Zamanlarda Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarındaki Hukuk Devleti İlkelerinin Oranları

3.2.1. Cumhuriyet Senatosu'nda Görüşülen Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi

Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülen 25 adet meclis araştırma komisyonu raporu tespit edilmiştir. Bunların %72'si (18 tanesi) hukuk devletinin ilkelerine yöneliktir.

Söz konusu raporlarda öne çıkan ilke, keyfi yönetimin önlenmesidir. Devletin, kurumların ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun sağlanması

çerçevesindeki keyfi yönetimin önlemesine yönelik raporlar (16 tane), hukuk devletinin gereklerine yönelik olan raporların %89'unu oluşturmaktadır.

Verilen yetkilerin amaçları dışında kullanılması suretiyle kendilerine veya belli kişilere menfaat sağlanması, keyfi yönetimin en sık karşılaşılan türlerinden biridir. Bu duruma örnek olarak "*İstanbul Belediyesince 6188 sayılı Kanun hükümlerine tevfikan Güzel Konutlar Yapı Kooperatifine tahsis olunan arsanın müddet bakımımdan istirdadı gerekirken bahsi geçen kanunun 12 nci maddesinin ihlâl olunarak süre temdidi yapıldığına ve bu yüzden belediyenin büyük zarara uğratıldığına dair iddialar hakkında Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu*"[672]nda bahsi geçen olaylar gösterilebilir. Dar gelirli vatandaşlara konut temin etmek ve gecekondu gibi kanunsuz mesken yapımını önleyerek insanların ucuz meskene kavuşturulmalarını sağlamak amacıyla çıkarılan 1953 tarih ve 6118 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanunu çerçevesinde yetki alan Güzel Konutlar Yapı Kooperatifi, kanuna ve yapılan sözleşmelere aykırı davranarak vatandaşların mağdur olmasına sebep olmuştur. Raporda belirtildiği üzere belediyede görevli amir ve memurlar bu duruma müdahale etmemiş, kooperatifin menfaat elde etmesine göz yummuşlardır. Bu durum, mağdur olan bir vatandaşın olayı basına taşımasıyla siyasilerin dikkatini çekmiştir[673]. Senatoda görüşülen bu rapor sonrasında konu gazetelerde tekrar yer almıştır[674].

İlgililerin yaptıkları işlem ve eylemlerin sonucuna katlanmaları, keyfi yönetimin önlenmesi hususunda dikkate alınması gerekmektedir. 1970 yılında kurulan "*İller Bankası ve Banka tarafından tesis edilen Simel Şirketinin sorumlu kişileri konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu" ve* raporu[675] bu duruma örnek teşkil etmektedir. Raporun görüşülmesi sırasında bir üye *"...arkadaşlarımızın rapordaki fikirleri burada kalacaksa bunun hiçbir kıymeti yoktur."* şeklinde görüş belirtmiştir. Görüşmeler esnasında Devlet Bakanı Doğan Kitaplı yapılacak tetkikler sonrasında cezai sorumluluk gerektiren bir durumun

[672] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 10.6.1968 tarihli 50nci Birleşimden-8.10.1968 tarihli 64 üncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 7, Cilt 47, Ankara 1968, s.488-519.
[673] "Bir kadın Milyonluk suiistimali önledi", **Milliyet Gazetesi**, 16.07.1965, s.5.
[674] "Senato Belediye Meclisinde rüşvet konusunu tartıştı", **Milliyet Gazetesi**, 04.10.1968, s.1.
[675] Rapor için bkz. **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 11.2.1971 tarihli 39uncu Birleşimden-29.4.1971 tarihli 64ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 10, Cilt 64, Ankara 1971, s.592-597.

tespiti halinde gerekli işlemlerin yapılacağını ifade etmiştir.[676] Söz konusu raporun görüşülmesinden sonra İller Bankası'nda sorumlular hakkında soruşturma emri verilmiştir. Ayrıca hukuka uygunluğun sağlanması ve olumsuz durumlara benzer olayların tekrar yaşanmaması için gerekli düzenlemelerin yapılması da önemli bir husustur. 1977 yılında kurulan "*Traktör Satışları Konusunda Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu"* raporunun[677] senatoda görüşülmesinden yaklaşık bir hafta önce ilgili Bakanlık traktör dağıtım şekillerini düzenleyen yeni bir sirküleri yürürlüğe koymuştur[678].

Komisyonların ve raporların kamuoyu tarafından bilinirliği, hükümeti konuyla alakalı harekete geçiren (veya geçmeye zorlayan) önemli bir unsurdur. Bu kapsamda basının rolü mühimdir. Örneğin İller Bankası konusunda sorumlular hakkında soruşturmanın açıldığı, Milliyet Gazetesinin birinci sayfasında "*İller bankası için soruşturma emri verildi*"[679] şeklinde yer almıştır.

Komisyon çalışmalarının ve raporlarının tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi, keyfi yönetimin önlenmesi için gerekli unsurlardandır. Uygulamada aksi durumlarla karşılaşılmıştır. "*Cumhuriyet Senatosu Bilecik Üyesi Talât Oran'ın, Meclis araştırması teklifi üzerine seçilen üç kişilik Araştırma Heyetinin raporu"*[680] bu duruma örnek teşkil eder. Söz konusu önergeyi veren Adalet Partisi'nden senatörlüğe seçilen Talat Oran olup, ilgili birleşimde başkanlık görevini yerine getiren (başkan vekili) Yeni Türkiye Partisi'nden senatörlüğe seçilen İhsan Hamit Tiğrel'dir[681]. Yeni Türkiye Partisi, Merkez sağda kurulan ve siyasi kadrosunun büyük bölümü Celal Bayar-Adnan Menderes karşıtı olan kişilerden oluşan bir partidir[682]. İlgili önergeyi veren ile ilgili birleşimde başkanlık görevini

---

[676] Görüşmeler için bkz. CSTD, Toplantı Senesi 10, Birleşim 60, 13.4.1971, Cilt 64, s.598-609.

[677] **CSTD,** Toplantı Senesi 19, Birleşim 16, 20.12.1979, Cilt 44. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[678] **CSTD,** Toplantı Senesi 19, Birleşim 16, 20.12.1979, Cilt 44, s379.

[679] "İller Bankası için soruşturma emri verildi", **Milliyet Gazetesi**, 15.04.1971, s.1.

[680] **CSTD,** Toplantı Senesi 1, Birleşim 92, 16.10.1962, Cilt 5. Rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

[681] Talat Oran ve İhsan Hamit Tiğrel hakkında bilgi için bkz. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:16, 1998, s.137 ve s.196.

[682] C. Aykan'dan aktaran Hüseyin Çavuşoğlu, "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (s.165-178.), C.12, S.22, Aralık 2009, s.168.

yerine getiren kişilerin karşıt pozisyonda (muhalefet- iktidar) olduğu bu raporda raporun okunmasına bile gerek duyulmamıştır[683].

Komisyon çalışmaları ve raporları hakkında ele alınacak ilginç örneklerden biri de "*Diyanet İşleri Başkanlığında, Yaşar Tunagür'ün Faaliyetleri Konusunda Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu"* ve raporudur[684]. Bu komisyon 24.02.1970 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur. Komisyonun kurulma amacı Diyanet İşleri Başkanlığı'nda meydana gelen usulsüzlükleri tespit etmektir. Komisyon raporunu senatoya sunmuş, ancak rapor komisyona iade edilmiştir[685]. Raporun iadesinde muhalefet şerhleri etkili olmuştur. Yaşar Tunagör'ün faaliyetlerinin "Kürtçülük, Nurculuk ve gericilik" ekseninde olduğunu belirten şerhler, ilgilinin faaliyetlerinde siyasi görüşlerinden dolayı hukuka aykırı eylemlerde bulunduğunu dile getirmiştir. Şerh yazan senatörlerden Salih Tanyeri ve Salim Hazerdağlı CHP adayı olarak Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilmiş kişilerdir[686]. "Bölücü faaliyetlere" karışmakla itham edilen Yaşar Tunagör, 16.06.1971 tarihinde gözaltına alınmış ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na sevk edilmiştir[687]. Cumhuriyet Senatosu'na sunulan üçüncü bir rapordan anlaşıldığı üzere mevcut komisyon ikinci bir rapor daha düzenleyip senatoya teslim etmiştir.[688] Ancak 1973 yılındaki senato seçimleri nedeniyle bu rapor görüşülememiştir. Seçimler sonrasında komisyona yeni üyeler seçilmiş ve komisyondaki üyelerin dağılımı değişmiştir. Bu komisyon 17 Şubat 1975 tarihinde raporunu Senato'ya sunmuştur. Bu rapordaki değerlendirmeler ise ilk raporda yer alanların tam tersi bir şekilde olmuştur.[689] Bir konu hakkında ikisi zıt yönde olmak üzere toplam üç rapor düzenlenmiştir. Meydana

---

683 "*Raporun okunmasına lüzum görenler….Görmiyenler….Okunmasına lüzum görülmemiştir*." **CSTD,** Toplantı Senesi 1, Birleşim 92, 16.10.1962, Cilt 5, s.423.

684 **CSTD,** Toplantı Senesi 10, Birleşim 62, 20.04.1971, Cilt 64, s.655-669.

685 İade edilen bu rapor sonrasında, 24 Şubat 1974 tarihinde genel kurula dağıtılan başka bir rapor daha bulunmaktadır. Ancak bu rapor, üzerine konuşmak isteyen üye bulunmadığı için, 27.04.1976 tarihinde gündemden çıkarılmıştır. **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1976 tarihli 40ncı Birleşimden-28.4.1976 tarihli 60ncı Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 27, Ankara 1976, s.618. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

686 Salim Hazerdağlı ve Salih Tanyeri hakkında bilgi için bkz. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:120, 1999, s.57 ve s171.

687 "YAŞAR TUNAGÖR GÖZALTINA ALINDI", **Milliyet Gazetesi**, 17.06.1971, s.1.

688 Söz konusu ikinci raporun metnine ulaşılamamıştır.

689 Bu rapor, üzerine konuşmak isteyen üye bulunmadığı için, 27.04.1976 tarihinde gündemden çıkarılmıştır. **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1976 tarihli 40ncı Birleşimden-28.4.1976 tarihli 60ncı Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 27, Ankara 1976, s.618. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

gelen usulsüzlükleri tespit etmek amacıyla kurulan komisyon, siyasi partilerin mücadele sahası olmuş, raporlar ise bu siyasi çekişmelerin silahı haline gelmiştir. Keyfi yönetimin önlenmesi gayesiyle kurulan bir komisyon, amacına aykırı bir şekilde keyfiliğin aracı olmuştur.

İkinci sırayı insan haklarına yönelik raporlar almaktadır. Buna yönelik sadece 1 tane rapor bulunmaktadır. *"Cumhuriyet Senatosu Özel Yüksek Okulları Araştırma Komisyonu Raporu"*[690] insan hakları kapsamındaki eğitim hakkına yöneliktir. Söz konusu raporu hazırlayan komisyon, Kasım 1968 tarihinde verilen önergelerin birleştirilerek kabul edilmesi üzerine kurulmuştur. 1961 Anayasası'yla eğitim ve öğretimin serbest olduğu belirtilmiş, özel okulların tabi olduğu esasların kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır (1961 Anayasası, m.21/2-3). Anayasa'nın özel okullarla ilgili düzenlemesiyle birlikte öncelikle özel yüksek okullar açılmıştır[691]. Raporda özel yüksek okulların diğer özel öğretim kurumlarından farklı olduğu, özel yüksek okullar için ayrı bir kanun çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Bu kurumların kar amacı güden yapılarının değiştirilmesi gerektiği vurgulanmış, büyük kuruluşlar veya vakıflar şeklinde kurulmalarının daha sağlıklı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığının bu kurumların işleriyle ilgilenmesinin mevcut haliyle yetersiz olduğu ve buna yönelik ayrı bir dairenin kurulması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu raporda belirtilen hususlar ancak 1982 sonrasında yapılabilmiştir. Örneğin vakıfların yükseköğretim kurumu kurmalarına 1982 Anayasası imkan sağlamıştır (1982 Anayasası, m.130/2). Ayrıca anayasanın aynı hükmünde bu kurumların kazanç amacına yönelik hareket edemeyecekleri de belirtilmiştir. 1961 Anayasası'nın özel okullar için öngördüğü kanun olan "625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu" 8 Haziran 1965'te çıkarılmıştır. Ancak özel yüksek okullar bu tarihten önce -1962 yılından itibaren- kurulmaya başlanmıştır. Özel yüksek okulların üniversite olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır.[692] 1961 Anayasası'nda üniversitelerin ancak devlet eliyle ve kanunla kurulacağı açık bir şeklide belirtilmiştir (1961 Anayasası, m.120/1). Söz konusu kanunun yüksek okullara ilişkin hükümleri

---

[690] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1968 tarihli 1nci Birleşimden-24.1.1969 tarihli 24ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 8, Cilt 49, Ankara 1969. Rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

[691] Selçuk Uygun, "Türkiye'de Dünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi** (s.107-120), C.3, S.1-2, 2003, s.114.

[692] Uygun, "Türkiye'de Dünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", s.114-115.

Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı oldukları gerekçesiyle iptal edilmiştir[693]. Anayasa Mahkemesi tarafından üniversite niteliğinde kabul edilen bu kurumlar mahkeme kararından sonra kapatılmıştır.[694]

Üçüncü sırayı ise yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması almaktadır. Buna yönelik sadece 1 tane rapor bulunmaktadır. 1976 yılında kurulan komisyonun hazırladığı "*Çocuk Mahkemeleri Kurulması Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu"*[695]nda çocukların birey olarak görülmesi gerektiği belirtilmiş ve maddi-manevi varlıklarının korunması vurgulanmıştır. Söz konusu komisyon için söylenmesi gereken önemli hususlardan biri bunun, literatürde yasama araştırması (teşri tahkikat) olarak bilinen meclis araştırmasına benzemesidir. Yasama araştırması bir kanun çıkarılmadan önce gerekli bilgilerin meclis tarafından toplanmasına yöneliktir. Komisyonunun önünde hazırlanmış bir "kanun tasarısı" bulunmuş olmasına rağmen komisyon bu tasarıda eksik bulduğu kimi hususları da raporuna dahil etmiştir. Bunlardan biri, çocuklar için kurulması öngörülen mahkemelerin dekor olarak yetişkinlerin yargılandığı mahkemelerden farklı bir şekilde tasarlanmasıdır. Ayrıca hakim ve savcıların resmi kıyafetlerinin çocuklarda endişe ve korkuya yol açabileceği düşüncesiyle, cübbesiz oturmaları önerilmiştir. Ayrıca çocuk mahkemelerinin 15 değil 21 yaşa kadar olan kişilerin davalarına bakmalarının sosyo-psikolojik açılardan daha uygun olacağı belirtilmiştir. Ancak bu öneriler dikkate alınmamıştır.

Hukuk devletine ilişkin olan raporların %55'i açık ve sade, %33'ü ise teknik bir dille yazılmıştır[696]. Bu raporların %55'i durum tespiti niteliğindedir, %33'ü ise çözüm önerileri sunmuştur. Bu raporlar ortalama 22 sayfa olup, dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında meclis bekleme süreleri ortalama 272 gündür.

---

[693] Anayasa Mahkemesi, 12.01.1971 tarih ve E.1969/31, K.1971/3 Sayılı Karar, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi,** S.9, s.131-193.

[694] Uygun, "Türkiye'de Dünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", s. 115.

[695] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.2.1979 tarihli 38nci Birleşimden-23.2.1979 tarihli 44ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 18, Cilt 42, TBMM Matbaası, Ankara 1979. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[696] Bir rapora ulaşılamamıştır.

Raporlarda tespit edilen hususların hayata geçmesi raporları anlamlı hale getirecektir. Bu doğrultuda raporlar da makul bir sürede tamamlanmalı ve görüşülmelidir. Ancak uygulamada aksi durumlarla karşılaşılmıştır. Örneğin 1969 yılında[697], Amerika Birleşik Devletleri ile imzalanan kredi antlaşmasına yönelik kurulan komisyonun raporu[698], önergeden yaklaşık 11 yıl sonra görüşülmüştür. Bu durum faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması hususunda büyük bir engeldir.

3.2.2. Millet Meclisi'nde Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi

Millet Meclisi'nde görüşülen 11 adet meclis araştırma komisyonu raporu tespit edilmiştir. Bunların %45'i (5 tanesi) hukuk devletinin gereklerine ilişkindir.

Söz konusu raporların tamamı hukuk devletinin ilkelerinden devletin, kurumların ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun sağlanması çerçevesindeki keyfi yönetimin önlemesine yöneliktir. İsmet İnönü Başbakanlığında, CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti döneminde[699], Millet Meclisi'nde 1963 yılında kurulan[700] "*Amerika'dan ithal edilecek 33 Dizel - Elektrik Lokomotifinin ihalesi mevzuunda bilgi edinmek ve aydınlığa kavuşmak üzere İçtüzüğün 177 nci maddesi gereğince kurulan Araştırma Komisyonu Raporu"*[701] bunlara örnek gösterilebilir. Söz konusu raporun *netice* kısmında ilgili kurumun yetkilileri ve ilgili Bakan hakkında hukuki ve cezai sorumluluğun ortaya çıktığı belirtilmiştir. Zaten ihale sürecinden itibaren basının gündeminde olan lokomotif alımı[702]; önerge, komisyon, rapor ve sonraki zamanlarda da gündemde yer almaya devam etmiştir[703]. Söz konusu rapordan sonra A.I.D. (Agency for International Development /

---

[697] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1969 tarihli 1nci Birleşimden-30.12.1969 tarihli 20nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 9, Cilt 54, Ankara 1970, s.419

[698] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1979 tarihli 1nci Birleşimden-31.1.1980 tarihli 27nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 19, Cilt 44, TBMM Basımevi, Ankara 1980. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[699] Bu hükümet 25.06.1962-25.12.1963 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o27.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

[700] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17.7.1963 tarihli Yüz onyedinci Birleşimden-4.9.1963 tarihli Yüz otuzuncu Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Cilt 20, Ankara 1963, s.402-434.

[701] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.9.1963 tarihli Yüzkırküçüncü Birleşimden-25.10.1963 tarihli Yüzellisekizinci Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Cilt 22, Ankara 1963. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Ayrıca bu konuda Cumhuriyet Senatosunda da bir komisyon kurulmuş, bu komisyon da rapor düzenlemiştir.

[702] "Demiryollarına 10 milyon dolarlık kredi açıldı", **Milliyet Gazetesi**, 01.03.1962, s.5.

[703] Örneğin "LOKOMOTİF İŞİ İÇİN MECLİS tahkikatı AÇILDI", **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1963, s.1 ve "A.I.D. 33 lokomotifin ihalesini kabul etmedi", **Milliyet Gazetesi**, 20.12.1963, s.1.

Uluslararası Kalkınma Ajansı) ihaleyi kabul etmemiştir. Bu durumla ilgili olarak bazı görevliler sorumlu tutulmuş ve görevlerinden alınma kararı verilmiştir[704]. Ayrıca ilgili bakan hakkında meclis soruşturması açılması talep edilmiştir[705].

Söz konusu raporların %80'i açık ve sade, %20'si ise teknik bir dille yazılmıştır. Bu raporlar ortalama 12 sayfa olup, dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında meclis bekleme süreleri ortalama 55 gündür. İlgili raporların %60'ı çözüm önerileri sunmuştur, %40'ı ise durum tespiti niteliğindedir.

3.2.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen 85 adet meclis araştırma komisyonu raporu tespit edilmiştir. Bunların %67'si (57 tanesi) hukuk devletinin ilkelerine yöneliktir.

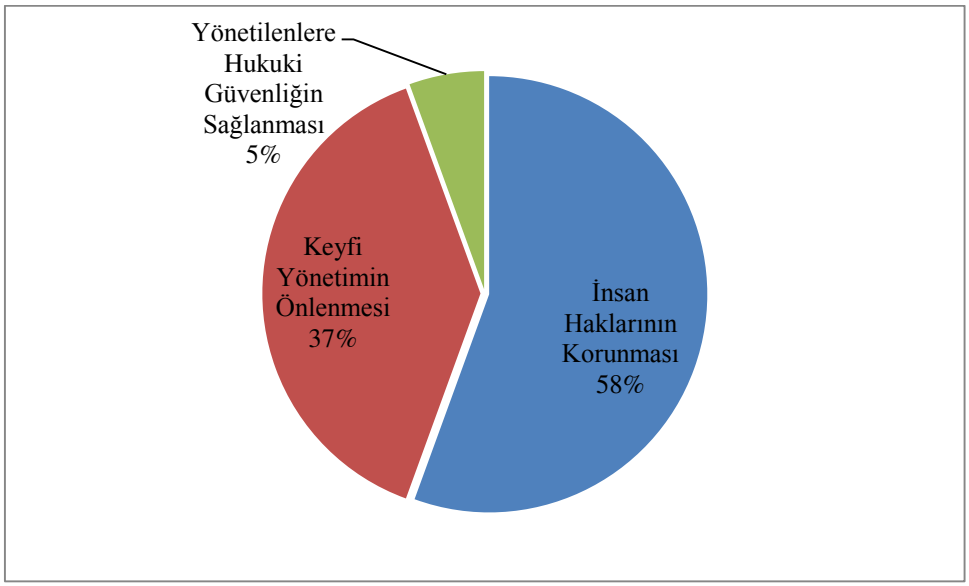

Şekil 17: Hukuk Devleti İlkesini Gerçekleştirmeye Yönelik TBMM'de Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarındaki Hukuk Devleti İlkelerinin Dağılımı

Söz konusu raporlarda öne çıkan ilke insan haklarının korunmasıdır. Temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaya yönelik raporlar (33 tane), hukuk devletinin gereklerine yönelik olan raporların %58'ini oluşturmaktadır.

[704] "33 lokomotif olayında 11 memur sorumlu görüldü", **Milliyet Gazetesi**, 06.03.1964, s.1.
[705] **T.B.M.M. TUTANAK DERGİSİ, (4.12.1963 tarihli Birinci Birleşimden 14.7.1964 tarihli Yirminci Birleşime kadar),** Dönem1, Toplantı Senesi 3, Cilt 3, 1963-1964, s.130.

İnsan haklarının tanınması ve güvence altına alınması, insan haklarının korunması için gerekli hususlardan biridir. Sokak çocuklarının korunması hususunda 2004 yılında kurulan komisyon buna örnek verilebilir. "*Çocukları Sokağa Düşüren Nedenlerle Sokak Çocuklarının Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/111, 160, 180) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*[706], çocuk ve gençlerin kişi dokunulmazlığını, maddi-manevi varlığını korumaya, bu anlamda temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya ilişkindir. Komisyon çalışmaları ve raporu basında yer almıştır[707]. Çocukların sokakta yaşamasının ve/veya çalışmasının nedenleri işsizlik, göç, eğitimsizlik, sosyal güvenlik ağının yetersizliği, aile planlamasındaki eksiklik, gecekondulaşma, aile içi şiddet ve bölgeler arası gelişmişlik farkı şeklinde belirtilmiştir. Bu sorunun çözümünde karşılaşılan başlıca engeller için kaynakların yetersiz olması / yerinde kullanılmaması, mevcut politikaların yetersizliği, kurumlar arası koordinasyonun eksikliği gösterilmiştir. Personel eksikliğinin giderilmesi için sosyal hizmetler yüksekokulu sayısının artırılması önerilmiştir. Bu doğrultuda çeşitli üniversitelerde söz konusu yüksekokullar açılmıştır. Raporda yer alan bazı öneriler ise geç de olsa (yaklaşık 3 yıl sonra) hayata geçirilmiştir. Çocuk evleri koordinasyon merkezlerinin kurulması bunlardan biridir[708].

İnsan haklarının korunmasına yönelik raporlardan biri de "*Uğur Mumcu Cinayetinin açıklığa kavuşturulması amacıyla Kurulan (10/86) esas numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[709]dur. Muhalefette yer alan bir partiye mensup[710]

---

[706] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 29.3.2005 tarihli 76ncı Birleşimden-31.3.2005 tarihli 78inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 3, Cilt 79, TBMM Basımevi, Ankara 2005. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[707] http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sokak-cocuklarina-devlet-destegi-299355 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[708] Çocuk evleri koordinasyon merkezleri hakkında olan "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081005-1.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[709] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.7.1997 tarihli 120inci Birleşimden-23.7.1997 tarihli 125inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 31, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[710] Adnan Keskin ve arkadaşlar CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

milletvekilleri tarafından verilen önergede faili meçhul cinayetlerin kamuoyunda geniş yer bulduğu, Uğur Mumcu cinayetinde suçluların tespit edilememiş olmasının suçluları cesaretlendirdiği belirtilmiştir. Raporun sonuç kısmında istihbarat birimleri arasında koordinasyonun yeterli düzeyde olmadığı ve tehdit altında bulunun Uğur Mumcu'nun korunamadığı ifade edilmiştir. Raporda faili meçhul cinayetlerin aydınlatılması, bireylerin yaşam haklarının korunması için "*olayı soruşturan ve olay yerini inceleyen personelin yetiştirilmesi, bilgi ve deneyimlerinin artırılması uzmanlık alanına göre yetiştirilmeleri ve sürekli bu alanda görev yapmalarının sağlanması*" gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Uğur Mumcu'yu koruma hususunda gerekli tedbirleri almayan Ankara valisi ve diğer görevliler hakkında soruşturma yapılması istenmiştir.

İnsan haklarının korunmasına yönelik başka bir örnek ise iş güvenliği ve çalışma şartlarına ilişkin olarak 2008 yılında kurulan komisyondur. *"Gemi İnşa Sanayisindeki İş Güvenliği ve Çalışma Sartları Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*[711]nda yer alan yasal düzenlemelere ilişkin bazı öneriler hayata geçirilmiştir. "Tersane, Tekne İmal ve Çekek Yerlerine İşletme İzni Verilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"[712] bunlardan biridir. Bir diğer öneri İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun bir an önce çıkarılmasıdır. Söz konusu kanun öneriden yaklaşık 4 yıl sonra çıkarılabilmiştir[713]. Ayrıca sektördeki kalifiye eleman eksikliğinin giderilmesi için gemi inşaatı bölümlerinin kurulması önerilmiştir. Günümüzde dokuz adet gemi inşaatı bölümü (önlisans) öğrenci almaktadır[714].

İnsan haklarının korunmasına ilişkin ilkelerden biri de insan haklarının ihlal edilmemesidir. 2013 yılında kurulan "*Haberleşme Özgürlüğüne Ve Özel Hayatın Gizliliğine Yönelik İhlallerin Tespiti Ve Önlenmesine İlişkin Tedbirlerin Belirlenmesi*

[711] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Birleşim 8, 21.10.2008, Cilt 29. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[712] Yönetmelik metni için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080810-1.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[713] İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf (Erişim Tarihi 13.02.2019).

[714] http://www.derszamani.net/gemi-insaati-bolumu-taban-puanlari-basari-siralamasi-2018-2019.html (Erişim Tarihi 13.02.2019).

Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[715] buna örnek gösterilebilir. Komisyona ve komisyon raporuna ilişin bilgiler medyada yer almıştır[716]. Komisyon çeşitli öneriler sunmuştur. Raporda yer alan yasal düzenlemelere ilişkin bazı öneriler hayata geçirilmiştir. 6563 sayılı ve 23.10.2014 tarihli "Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun"[717] ve 6698 tarih ve 24.03.2016 tarihli "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu"[718] bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Türkiye tarafından imzalanmış fakat onaylanmamış olan "Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi"nin onaylanması önerilmiştir. Söz konusu sözleşme 2016 yılında onaylanmış ve Resmi Gazete yayınlanmıştır[719]. Söz konusu raporda "dedektiflik kurumunun" hukuki bir altyapıya kavuşturulması da önerilmiş ancak henüz bu müesseseye yönelik bir kanun çıkarılmamıştır. Bu durum özel hayatın gizliliği ilkesinin açık bir şekilde ihlal edilmesine yol açabilmektedir. Örneğin internet üzerinden yapılacak basit bir aramada, ülkemizde faaliyet gösteren birçok özel dedektiflik bürosunun bulunduğu ve bu büroların "eş takibi, öğrenci takibi, adres tespiti" gibi konularda çalışmalarını yürüttükleri görülmektedir.

İnsan haklarının korunması için gerekli unsurlardan biri de bireyler için uygun yaşam koşullarının sağlanmasıdır. Özellikle bakımlarını kendilerince yerine getiremeyenler için gerekli tedbirleri almak devletin görevidir. Bu açıdan engellilerin sorunları hakkında 1992 yılında kurulan "*Ülkemizdeki Özürlülerin Problemleri İle Bu Konuda Alınacak Tedbirleri Ve Uygulamaya Konulacak Yeni Politikaları Tespit*

---

715 Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss489.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

716 https://www.haberler.com/haberlesme-ozgurlugu-ve-ozel-hayatin-gizliligi-4345823-haberi/ (Erişim Tarihi 14.11.2018). https://www.ntv.com.tr/turkiye/meclis-1-temmuzda-tatile-girmeyecek,0WaJNh6OQ0KpfJqcMKXMeg (Erişim Tarihi 14.11.2018). http://www.hurriyet.com.tr/bocek-komisyonu-kufurlere-tosladi-23363663 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

717 Kanun metni için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6563.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

718 Kanun Metni için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

719 http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317.htm (Erişim Tarihi 13.02.2019).

Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[720] örnek verilebilir. Raporda doğuştan ve sonradan oluşan engellere ve alınması gereken tedbirlere yer verilmiştir. Sonradan oluşan engellerin sebeplerinden biri olarak trafik kazaları gösterilmiş ve trafik denetiminin artırılması için trafik polisi sayısının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca ilk ve acil yardım için daha hızlı ve donanımlı ekiplerin oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Engellilerin yaşam kalitesinin artırılabilmesi için kentlerdeki mimarinin gözden geçirilmesi, yaşamlarını zorlaştıran engellerin ortadan kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca raporda kaynaştırma yoluyla eğitimin yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda özel eğitimle ilgili olarak 573 Sayılı 1997 Tarihli Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede, özel eğitime gereksinim duyan bireylerin kendilerine özel bir biçimde hazırlanan eğitim-öğretim programı çerçevesinde eğitimlerini sürdürecekleri belirtilmiştir.[721] Söz konusu kanun hükmünde kararname, önerge sahiplerinden Necmettin Erbakan'ın başbakanlığı döneminde çıkarılmıştır.[722]

Uygun yaşam koşullarının sağlanmasına yönelik raporlardan biri de "*Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan (10/1, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[723]dur. Raporda sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile Anayasamızda yer almayan suya ulaşma hakkına vurgu yapılmıştır. Sera gazı salımlarının küresel ısınmayı daha da artıracağı ve bu durumun küresel iklim sisteminde büyük değişimlere yol açacağı, küresel iklim değişikliğinin de su kaynakları açısından önemli etkilere sahip olacağı raporda yer almıştır. Artan su kirliliğinin suya erişimi olumsuz yönde etkilediği belirtilmiş, suya erişimin mümkün olmayacağı zamanlar için yağmur suyunun toplanması ve depolanması için teknik alt yapının oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca suyun fiyatlandırmasının,

---

[720] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.4.1993 tarihli 90ıncı Birleşimden-27.4.1993 tarihli 95inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 2, Cilt 34, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1993. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[721] Ekrem Benzer, **Türkiye'de ve Almanya'da Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Uluslararası Hukuk**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2017, s.97.

[722] 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[723] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 07.10.2008 tarihli 2'inci Birleşim,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Cilt 28, TBMM Basımevi, Ankara 2009. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

suya ulaşma hakkı açısından önemi ele alınmıştır. Suyun fiyatlandırmasında ekosisteme verilen zararın da göz önüne alınması gerektiği belirtilmiştir. Suyun fiyatlandırması yapılırken yasal düzenlemelerin eksik olduğu, öncelikle bir su mevzuatının oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

İnsan haklarının korunmasına yönelik komisyon çalışmaları ve raporları basında yer almıştır. Hatta bazı komisyonlar olayların basın tarafından özel önem gösterilmesi sonucu oluşturulmuştur. Örneğin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki sanayi atıkları dolayısıyla 2006 yılında önergeler verilmiş ve "*Kocaeli'nin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıklarının Çevre ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/254, 258) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu"*[724] kurulmuştur. Önergenin verilmesi basında yer alan haberlerden dolayıdır[725]. Organize Sanayi Bölgesindeki fabrikaların kimyasal atıkları nedeniyle her aile bir hastanın olduğu belirtilmiştir[726]. Ayrıca komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır[727]. Basının üzerinde durduğu bir diğer olay ise Çernobil'dir. Çernobil olayı olduğu andan itibaren basın konu ile ilgilenmiştir[728]. Kazanın Türkiye üzerine etkileri hakkında konferanslar verilmiştir[729]. Çernobil kazası sürekli basında yer almış ve basının bu ısrarlı takibi sonucu kazadan yaklaşık yedi yıl sonra Meclis'te önergeler verilmiştir[730]. Bu doğrultuda "*Çernobil Faciasının Türkiye'deki Etkilerini Araştırmak, Faciayla İlgili Gerçekleri ve Sorumlularını Ortaya Çıkarmak, Zararların Tespiti ve Giderilmesi için Alınacak Önlemleri Belirlemek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[731] 1994 yılında Mecliste görüşülmüştür.

İkinci sırayı ise hukuk devletinin ilkelerinden keyfi yönetimin önlenmesi almaktadır. Devletin, kurumların ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun sağlanması

---

[724] Komisyon raporu ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 22, Yasama Yılı 5, Birleşim 68, 27.02.2007, Cilt 148.
[725] "Ölümün kol gezdiği yer", **Milliyet Gazetesi**, 17.03.2006, s.1.
[726] "Dilovası'nda her evde bir hasta var", **Milliyet Gazetesi**, 17.03.2006, s.19.
[727] "TBMM'den Dilovası için önlem paketi", **Milliyet Gazetesi**, 19.10.2006, s.16.
[728] "Dünyada nükleer korku", **Milliyet Gazetesi**, 30.04.1986, s.5.
[729] "Çernobil, onu araştırmacı yaptı", **Milliyet Gazetesi**, 17.12.1988, s.5.
[730] "Meclis'te Çernobil tartışması", **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1993, s.13.
[731] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.2.1994 tarihli 69uncu Birleşimden-22.2.1994 tarihli 74üncü Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

çerçevesindeki keyfi yönetimin önlemesine yönelik raporlar (21 tane), hukuk devletinin ilkelerine yönelik olan raporların %37'sini oluşturmaktadır.

Keyfi yönetimin önlenmesi hususunda dikkate alınması gereken noktalardan biri, ilgililerin yaptıkları işlem ve eylemlerin sonucuna katlanmaları, yani hesap vermeleridir. "*1990 Yılına Kadar Hayalî İhracat Yoluyla Hangi Firmaların Ne Kadar Haksız Kazanç Sağladıklarını, Bu Suretle Yapılan Ödemelerin Usulüne Uygun Olarak Geri İstenip İstenmediğini Ve Geri İstenilen Paralardan Ne Kadarının Tahsil Edilebildiğini, Tespit Etmek, İhracatın Dünkü Ve Bugünkü Yapısı İle Sorunlarını Ve Hayalî İhracat İddialarım Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[732] bu konuda ele alınabilecek örneklerden biridir. Komisyon raporu basında yer almıştır[733]. Hayali ihracat için kullanılan yöntemlerin de belirtildiği raporda hayali ihracatın, ihracatı artırmaya yönelik olarak verilen teşviklerin zamanla genişlemesi ancak etkili denetim mekanizmalarının oluşturulmaması sonucu ortaya çıktığı belirtilmiştir. Hayali ihracatın Merkez Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü yönleri ele alınmıştır. Örneğin 1984 öncesi hayali ihracat yaparak teşviklerden yararlanan firmalara haksız yere ödenmiş olan büyük miktarlarda vergi iadeleri tespit edilmiştir. Rapor sonrasında ilgililer hakkında dava açıldığı basında yer alan haberlerden anlaşılmaktadır[734]. Devlet Planlama Teşkilatı eski müsteşarı ve yardımcısı, Serbest Bölgeler eski bölge müdürü ve Teşvik Uygulama eski başkanı haklarında dava açılan kişilerden bazılarıdır. Raporda dönemin Başbakan ve Bakanları da sorumlu tutulmuştur. Hayali ihracat iddialarının üzerine gitmeyerek Devletin zarara uğramasına sebebiyet verdikleri gerekçesiyle eski Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanları hakkında

---

[732] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5.1.1994 tarihli 60ıncı Birleşimden-18.1.1994 tarihli 65inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 51, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[733] "Hayali ihracatın sekiz yolu…", **Milliyet Gazetesi**, 18.01.1994, s.7.

[734] "Komedi dava 'müsteşarlar aleyhine açılan hayali ihracat davalarda mahkeme sırasında tam bir komedi yaşanıyor'", **Milliyet Gazetesi**, 28.02.1994, s.1. "Hukuk skandalı", **Milliyet Gazetesi**, 28.02.1994, s.19.

meclis soruşturması açılması yönünde önerge verilmiş ve meclis soruşturması açılmasına karar verilmiştir.[735]

Sorumluların hesap vermesine örnek olarak gösterilebilecek raporlardan bir diğeri de "*Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları İle Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının Ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan (10/89, 110, 124, 125 ve 126) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[736]dur. Susurluk olayı, trafik kazasıyla birlikte basında yer almıştır[737]. Basın konuyu birçok kez gündemde tutmuştur. Komisyon raporu da haber yapılmıştır[738]. Raporun "Genel Değerlendirme" kısmında "*devlet tarafından muhtelif suçlardan aranan kişiler, kumarhane işletmecileri, bir kısım yönetici ve siyasetçiler ile özel harekat daire başkanlığında görevli bazı polis memurlarının cürüm işlemek için teşekkül oluşturdukları veya bu teşekküle katıldıkları*" sonucuna varıldığı belirtilmiştir. Olay sonrası dönemim içişleri bakanı hakkında meclis soruşturması açılmıştır[739]. Ayrıca sonrasında eski başbakan ve bakanlar hakkında da meclis soruşturması açılmıştır[740].

Keyfi yönetimin önlenmesi, meydana gelen keyfi uygulamaların tekrar yaşanmaması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir. Buna örnek olarak "1989 yılında kurulan "*Para ve Kredi Kurulunun 88/1 Sayılı Tebliğinin 43 üncü Sırasındaki Mamuller İçin Yapılacak Ödemelerin Yüksek Tutulmasının Nedenlerini ve Söz Konusu Tebliğden Kimlerin Yararlandığını Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu*" ve raporu[741] gösterilebilir. Raporun görüşülmesinden sonra (yaklaşık 1 yıl) meclis araştırmasına konu olan

---

[735] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.5.1994 tarihli 102nci Birleşimden-18.5.1994 tarihli 105inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 60, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994, s.263.

[736] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.5.1997 tarihli 95inci Birleşimden-27.5.1997 tarihli 98inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 27, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[737] "Milletvekili, polis, mafya aynı otoda", **Milliyet Gazetesi**, 04.11.1996, s.1.

[738] "Susurluk TBMM'de", **Milliyet Gazetesi**, 26.05.1997, s.19.

[739] Mehmet Ağar hakkındaki soruşturma bilgileri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sorusturma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=84 (Erişim Tarihi 16.11.2018).

[740] Ahmet Mesut Yılmaz, Eyup Aşık ve Yaşar Topçu hakkındaki soruşturma bilgileri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sorusturma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=88 (Erişim Tarihi 16.11.2018).

[741] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24.1.1991 tarihli 73 üncü Birleşimden-19.2.1991 tarihli 83 üncü Birleşime kadar,** Dönem 18, Yasama Yılı 4, Cilt 56, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

kurulun yapısı değiştirilmiş, sekretarya hizmeti Devlet Planlama Teşkilatı'ndan alınarak Hazine ve Dış Ticaret müsteşarlığına verilmiş, Merkez Bankası başkanı kurula girmiş ve kurulun ismi "Para-Kredi Koordinasyon Kurulu" olarak değiştirilmiştir.[742]

Komisyonların ve raporların kamuoyu tarafından bilinirliği, hükümeti konuyla alakalı harekete geçiren (veya geçmeye zorlayan) önemli bir unsurdur. Bu kapsamda basının rolü mühimdir. Buna örnek olarak 1996 yılında kurulan "*Sait Halim Paşa Yalısında Meydana Gelen Yangının Nedenlerini ve Turban Genel Müdürlüğüyle İlgili Yolsuzluk İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/2) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu*" ve raporu[743] gösterilebilir. Yalı yangını en başından itibaren basının gündeminde olmuştur. Restorasyon çalışmaları devam etmekte olan tarihi yalının, ihmal sonucu yandığı belirtilmiştir.[744] Olaydan iki gün sonra ise ANAP milletvekili Halit Dumankaya'nın iddialarına yer vererek, yangının "şüpheli" olduğu belirtilmiştir[745]. Gazeteler tarafından haberleştirilen olay sonrasında önerge verilmiş ve konu meclise taşınmıştır. Önerge verildikten sonra da konu gündemdeki yerini korumuştur[746]. Basının konuya olan ilgisi devam etmiş, komisyonun toplanması[747] ve komisyon raporu[748] da haber yapılmıştır.

Son sırayı ise yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik raporlar almaktadır. Yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik raporlar (3 tane), hukuk devletinin gereklerine yönelik olan raporların %5'ini oluşturmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yaşanan olaylar nedeniyle göç etmek zorunda kalanların sorunları için 1997 yılında kurulan "*Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan (10/25) Esas*

[742] "Para-Kredi Kurulu'nun yapısı değiştirildi", **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1992, s.5.
[743] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.12.1996 tarihli 38inci Birleşimden-9.1.1997 tarihli 44üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 18, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.
[744] "Tarihi ihmal yaktı", **Milliyet Gazetesi**, 13.11.1995, s.3.
[745] "Şüpheli yangına soruşturma", **Milliyet Gazetesi**, 14.11.1995, s.22.
[746] "Yalı 1 milyon için kül oldu", **Milliyet Gazetesi**, 02.01.1996, s.13.
[747] "Dumankaya zor taşıyor", **Milliyet Gazetesi**, 15.04.1996, s.19.
[748] "Yalı yangını TBMM'de", Milliyet Gazetesi, 24.12.1996, s.18.

Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu" raporu[749] buna örnek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda hukuk / kanun önünde eşitlik ilkesi raporda yer almıştır. Ayrıca raporda köylerin boşaltılma sebeplerinden biri olarak, çoğunlukla koruculuk sistemini kabul etmeyen yerleşim yerlerinin, güvenliklerinin sağlanamayacağı veya yerleşim yerlerindekilerin silahlı terör örgütlerine yardım edebilecekleri düşüncesiyle, yasal bir dayanak olmaksızın güvenlik birimlerince boşaltılması gösterilmiştir. Söz konusu raporda "*devletin yurttaşı potansiyel suçlu olarak görme hakkı yoktur*" denmiştir. Söz konusu ifade Konya milletvekili Ahmet Alkan tarafından devlete yönelik "*haksız ve ağır suçlama*" şeklinde değerlendirilmiş ve ilgili kişi yazdığı muhalefet şerhinde bu durumu belirtmiştir. Esas olarak eşitsizliğe yol açan, "abartılı güvenlik konsepti" olarak belirtilen güvenlik politikalarının en bariz uygulaması olan olağanüstü halin sona erdirilmesi gerektiği raporda dile getirilmiştir. Raporda yer alan olağanüstü hal uygulamasının sona erdirilmesi için 2000'li yılları beklemek gerekecektir.

Hukuk devletinin gereklerine yönelik olan raporların %54'ü tek parti dönemlerinde, %46'sı ise koalisyon hükümetleri dönemlerinde görüşülmüştür. Tek parti dönemlerinde insan haklarının korunması öne çıkarken, koalisyon hükümetleri dönemlerinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarında keyfi yönetimin önlemesi ilk sırayı almaktadır.

[749] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.5.1998 tarihli 93üncü Birleşimden-3.6.1998 tarihli 97inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

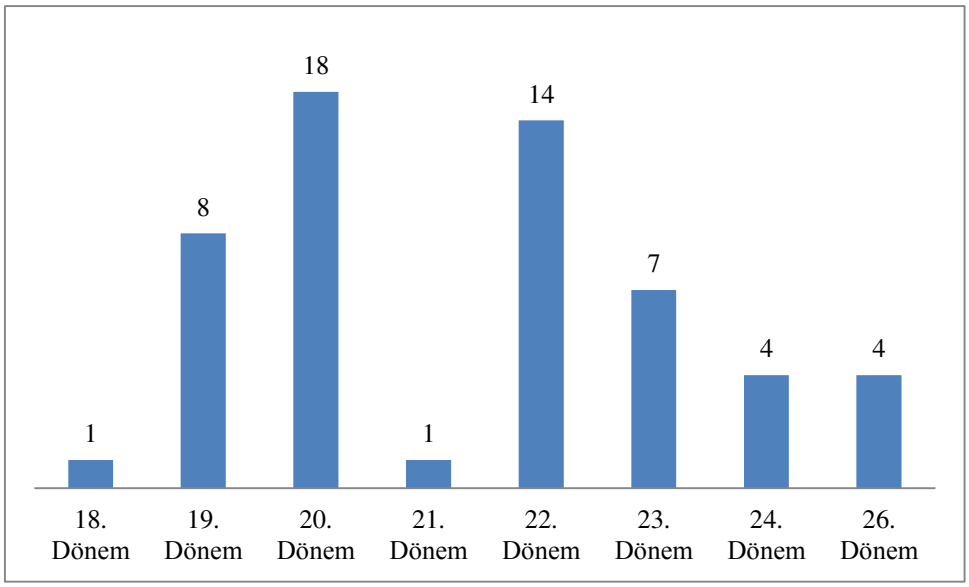

Şekil 18: Yasama Dönemleri İtibariyle Hukuk Devleti İlkesine Yönelik Türkiye Büyük Millet Meclisinde Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporları

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde en fazla 20'nci yasama döneminde hukuk devleti ilkesine yönelik meclis araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Bu dönemde koalisyon hükümetleri görevdedir. Söz konusu raporların 13'ü keyfi yönetimin önlenmesine, 4'i insan haklarının korunmasına, 1'i yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yöneliktir.

Hukuk devletine yönelik olan raporların %89'u teknik, %11'i ise açık ve sade bir dille yazılmıştır. Bu raporlar ortalama 215 sayfa olup, dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında meclis bekleme süreleri ortalama 47 gündür. Bu raporların %79'u çözüm önerileri sunmuştur, %21'i ise durum tespiti niteliğindedir.

3.2.3.1. İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Raporların Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından insan haklarını korumaya yönelik olan raporların %73'ü tek parti hükümetleri döneminde görüşülmüştür. Tek parti hükümetlerinin tamamı Ak Parti'nin iktidarda olduğu dönemlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından insan haklarını korumaya yönelik olan raporların %76'sı hem iktidar hem muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyonlarca hazırlanmıştır. Geri kalan raporların %12'si sadece muhalefet partisi, kalan %12'si ise sadece hükümet veya hükümette yer alan koalisyon ortağı parti milletvekillerinin önergeleriyle hazırlanmıştır.

AK Parti'nin iktidarda olduğu dönemlerde (2002-2018) önergesi sadece muhalefet partisi milletvekilleri tarafından verilerek kurulan insan haklarını korumaya yönelik bir adet komisyon bulunmaktadır. Bu, 2005 yılında kurulan "*Milletvekili Lojmanlarında Mustafa Güngör'ün Öldürülmesinin Aydınlatılması ve Sorumluların Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/185) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu*"[750]dur. Önerge muhalefet partisi grubu adına verilmiştir[751]. Komisyon raporu yaşam hakkının ihlaline yöneliktir. Milletvekili lojmanlarında Mustafa Güngör'ün öldürülmesinden sonra yapılan soruşturmaların yetersiz oluşu, olayın bir türlü aydınlatılamaması sonucu oğlu Erol Güngör Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mustafa Güngör hakkında yaşam hakkının korunamadığına ve etkin bir soruşturma yürütülmediğine hükmetmiştir. Komisyon raporunda söz konusu soruşturmada ihmali olan kişiler tespit edilmiş, bu kişiler hakkında görevi ihmal ve görevi kötüye kullanma nedenlerinden ötürü suç duyurusunda bulunulmasına karar verilmiştir.

Koalisyon hükümetleri dönemlerinde önergesi sadece muhalefet partisi milletvekilleri tarafından verilerek kurulan insan haklarını korumaya yönelik olan komisyon raporu sayısı ise 4'tür. "*Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan (10/3, 4) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*"[752] bunlardan biridir. Bu komisyon verilen önergeler üzerine 15.02.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri

[750] Söz konusu komisyonun raporu ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Bkz. **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 16.3.2006 tarihli 76ncı Birleşimden-28.3.2006 tarihli 80inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 114, TBMM Basımevi, Ankara 2006.

[751] Cumhuriyet Halk Partisi, ana muhalefet partisidir. 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[752] https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss68.pdf (Erişim tarihi 04.03.2017).

muhalefet partisi mensubudur[753]. Gözaltına alındıktan sonra ölü olarak bulunan gazeteci Metin Göktepe cinayetinin aydınlatılması için kurulan komisyon raporunda, olayın münferit bir durum olmadığı güvenlik teşkilatındaki sistemsel bir sorun olduğu vurgulanmış, emniyet teşkilatının yeni baştan organize edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından insan haklarını korumaya yönelik olan raporlar en fazla 22'nci (%24'ü, 8 tane) ve 23'üncü (%21'i, 7 tane) yasama dönemlerine aittir.

Bu raporların tamamı teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu raporların yarısından fazlası akademik bir üslupla kaleme alınmıştır. İlk kez 18'inci yasama döneminde görüşülen raporlarda karşımıza çıkan akademik üslup, 23'üncü yasama döneminde adeta vazgeçilmez bir şekil şartı haline gelmiştir. "*Bilgi Toplumu Olma Yolunda Bilişim Sektöründeki Gelişmeler İle İnternet Kullanımının Başta Çocuklar, Gençler Ve Aile Yapısı Üzerinde Olmak Üzere Sosyal Etkilerinin Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[754] buna örnek olarak gösterilebilir. Ekler hariç 999 sayfadan oluşan rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Raporda içindekiler, kısaltmalar cetveli, şekiller ve tablolar dizini, kaynakça yer almıştır. Konu öncelikle genel olarak ele alınmış, ardından Türkiye özeline geçilmiştir. Bilgiler atıf kuralları gözetilerek raporda verilmiştir. Söz konusu raporda korunması amaçlanan hak ve özgürlükler ise şunlardır: özel hayatın gizliliği, düşünce ve ifade özgürlüğü, kişisel verilerin korunması, çocukların maddi-manevi varlığını koruma, mülkiyet hakkı, ailenin korunmasıdır. Ayrıca bilgiye erişim hakkının anayasada düzenlenerek güvence altına alınması söz konusu raporda yer almaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından insan haklarını korumaya yönelik olan raporların ortalaması 259 sayfa

[753] Örneğin Bülent Ecevit DSP (Demokratik Sol Parti); Gökhan Çapoğlu DEPAR (Değişen Türkiye Partisi); Yaşar Okuyan ANAP milletvekilidirler. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 04.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[754] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss381.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

olup, dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında meclis bekleme süreleri ortalama 74 gündür. Bu raporların tamamı çözüm önerileri sunmuştur. Çözüm öneri sunan raporlardan biri "*Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[755]dur. Örneğin raporda yer alan "*Şiddet mağduru ya da koruma altında olan, eğitim seviyesi düşük, kırsal veya yoksul bölgelerde yaşayan, işgücü piyasasına ilk kez girecek olan kadınlar ve özel politika gerektiren diğer kadın grupları işgücü piyasasına kazandırılmak amacıyla özel politika gerektiren kişi ve gruplar arasındadır. Dolayısıyla söz konusu hedef kitlenin işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmak üzere İŞKUR tarafından geliştirilen kurs, program, uygulama, proje ve protokollerin yaygınlaştırılması gerekmektedir*"[756] önerisi kapsamında İŞKUR bünyesinde kurs ve programlar yapılmıştır[757].

Çözüm önerisi sunan raporlara başka bir örnek olarak da "*Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[758] gösterilebilir. Komisyon raporu Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeden yaklaşık 1 ay önce rapordaki Türk Ceza Kanunu'nun 102 ve 103'üncü maddelerine ilişkin değişiklik önerileri hayata geçirilmiştir[759].

Basının komisyonlara ve raporlara ilgisi her geçen gün artmıştır. "*Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yeni Bağımlılık Türlerinin Araştırılarak Bağımlılığın Nedenlerinin ve Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[760] buna örnek gösterilebilir. Söz konusu

---

[755] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[756] İlgili rapor, s.355.

[757] https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2018/05/03/iskur-kadinlara-geri-odemesiz-aylik-400-lira-verecek-basvuru-sartlari-nelerdir?paging=3 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

[758] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss442.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[759] 5237 sayı ve 26.09.2004 tarihli Türk Ceza Kanunu, Madde 102-103, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

[760] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss558.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

komisyonun toplantıları medyada takip edilmiştir[761]. Basının, internetin ve sosyal medyanın artan etkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da fark edilmiştir. Bu doğrultuda raporlar internet ortamına taşınmış, komisyon çalışmaları ve raporları basında paylaşılmış ve hatta "twitter"[762] gibi sosyal medya araçlarıyla halka duyurulmuştur.

Raporların kamuoyu tarafından bilinirliği, raporların etki alanını da genişletmiştir. "*Çölyak Hastalığının Teşhis Aşamasının, Sebeplerinin, Sonuçlarının ve Bu Hastalığa Maruz Kalanlara Sağlanabilecek Yardımların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesine İlişkin Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[763] buna örnek olarak verilebilir. Komisyon çalışmalarının olumlu etkilerinden biri rapor görüşülmeden ortaya çıkmıştır. Söz konusu komisyonun çalışmaları neticesinde çölyak hastalarının raporlarının geçerlilik süresi 1 yıldan 3 yıla çıkarılmıştır[764]. Ayrıca Sağlık Bakanlığı valiliklere "Çölyakla Mücadele" yazısı göndermiştir[765]. Çölyak hastalığına ilişkin çalışmalar akademik camiada da etkisini göstermiş konu ile ilgili yeni tarihli makaleler kaleme alınmıştır[766].

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından insan haklarını korumaya yönelik olan raporların %18'i (6 tane) birden fazla hukuk devletinin ilkelerini içermektedir. Bu raporlar aynı zamanda keyfi yönetimin önlenmesine (3 tane) ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yöneliktir. "*Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/108) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu*

---

761 "Bağımlılıkla mücadelede lider bir kuruma ihtiyaç var" bkz. https://www.ntv.com.tr/saglik/bagimlilikla-mucadelede-lider-bir-kuruma-ihtiyac-var,ehiSbTOrOESuR6c-WWTFnw (Erişim Tarihi 14.11.2018).

762 https://twitter.com/tbmmgenelkurulu/status/996441856694280192 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

763 Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss554.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

764 http://www.urfanatik.com/yerel/colyak-hastaliginda-rapor-suresi-3-yila-cikartildi-h79967.html (Erişim Tarihi 14.11.2018).

765 https://okulsagligi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_04/10105602_Ylyak_HastalYY_Yle_MYcadele.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018)

766 Örneğin Fatih Karaahmet'in "Çölyak hastalığında teşhis süresi" bkz. http://dergipark.gov.tr/etd/issue/36539/417275 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

Raporu"[767] bunlardan biridir. Söz konusu rapor hukuk devletinin gereklerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan, özel hayatın gizliliği hakkı ve haberleşme özgürlüğüdür. Raporda, ikincil nitelikte de olsa keyfi yönetimin önlemesi amacıyla devlet organlarının hukuka uygunluğunun sağlanması yer almıştır. Örneğin haberleşmenin denetlenmesi ve kayda alınması kararının hakim tarafından ve yazılı olarak verilmesi gerektiği belirtilmiştir. 03.07.2005 tarih ve 5397 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılmıştır.

3.2.3.2. Keyfi Yönetimin Önlenmesine Yönelik Raporların Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından keyfi yönetimin önlenmesine yönelik olan raporların %67'si koalisyon hükümetleri dönemlerinde görüşülmüştür. Örneğin 06.03.1996 - 28.06.1996 tarihleri görev yapan ANAP-DYP koalisyon hükümeti döneminde DYP milletvekilleri[768] tarafından verilen önergeyle 15.05.1996 tarihinde kurulan "*Refah Partisinin Süleyman Mercümek İle Bağlantılarının Ve Maddi İlişkilerinin Araştırılarak İddia Edilen Hukukdışı Mali Kaynaklarının Tespiti Amacıyla Kurulan (10/63) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu*" ve raporu[769] bunlardan biridir. Süleyman Mercümek konusu önergeden önce basında yer almıştır[770]. Önergenin DYP-RP arasındaki mücadelenin bir sonucu olduğu, Refah Partisi'nin Tansu Çiller dönemine ait olayları meclis soruşturması talepleriyle Meclis gündemine taşımasına misilleme olarak söz konusu önergenin verildiği belirtilmiştir.[771] ANAP-DYP koalisyon hükümeti zamanında kurulan bu komisyonun raporu, RP-DYP koalisyon hükümeti

---

[767] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.2.1998 tarihli 53üncü Birleşimden-19.2.1998 tarihli 57inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 45, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[768] Ali Rıza Gönül ve arkadaşları DYP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017).

[769] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, 25.03.1997, Cilt 23. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[770] "Mercümek buğdaycı çıktı", **Milliyet Gazetesi**, 21.01.1996, s.9. "Mercümek-RP bağı incelemede", **Milliyet Gazetesi**, 31.01.1996, s.13.

[771] "DYP'den RP'ye karşı atak", **Milliyet Gazetesi**, 18.04.1996, s.19.

zamanında tamamlanmış ve görüşülmüştür.[772] Rapor ilginç bir biçimde "*Süleyman MERCÜMEK ile RP'si arasında hukuk dışı bir maddi ilişkinin varlığı saptanamamış*" şeklinde sonuçlandırılmıştır. Ancak koalisyon hükümetinde yer almayan partilere mensup milletvekilleri tarafından rapora yazılan şerhte bu durum eleştirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından keyfi yönetimin önlenmesine yönelik olan raporların %43'ü hem iktidar hem muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyonlarca hazırlanmıştır. Örneğin "*Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar Kurumu ile İlgili Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[773] hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensup[774] milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyonca hazırlanmıştır. Geri kalan raporların %43'ü sadece muhalefet partisi, kalan %14'ü ise sadece hükümet veya hükümette yer alan koalisyon ortağı parti milletvekillerinin önergeleriyle hazırlanmıştır. Sadece muhalefet partisi üyeleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyon raporlarının büyük çoğunluğu yolsuzluk ve usulsüzlüklere ilişkindir. "*Petrol Ofisi Genel Müdürlüğünde Meydana Gelen Yolsuzluk Ve Usulsüzlük İddialarını Araştırmak Ve Alınması Gereken Tedbirleri Belirlemek Amacıyla Kurulan (10/5) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[775] bunlardan biridir. Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 27.02.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri muhalefet partisi mensubudur[776]. Bu raporda

---

[772] 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[773] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.11.1996 tarihli 19uncu Birleşimden-5.12.1996 tarihli 27inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 14, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[774] Emin Kul ve arkadaşları ANAP; Necati Çelik ve arkadaşları kapatılan RP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[775] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Birleşim 54, 04.02.1997, Cilt 20. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[776] Halit Dumankaya ve arkadaşları ANAP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 30.10.1995-06.03.1996 tarihleri arasında DYP-CHP koalisyon hükümeti baştadır. III. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü için Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP52.htm (Erişim Tarihi 03.03.2017)

ilgili kurumda yolsuzlukların yaşandığı tespit edilmiş ve sorumlular hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından keyfi yönetimin önlenmesine yönelik olan raporlar en fazla 20'nci (%62'si, 13 tane) ve 22'nci (%24'ü, 5 tane) yasama dönemlerine aittir.

Bu raporların %81' teknik, %19'u açık ve sade bir dille yazılmıştır. Muhalefet şerhleri hariç, 1.111 sayfadan oluşan "*Yolsuzlukların Sebeplerinin, Sosyal ve Ekonomik Boyutlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/9) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[777] teknik bir dille yazılan raporlardan biridir. Söz konusu raporda yolsuzluğun tanımı, türleri, nedenleri, yolsuzlukla mücadeleye yönelik uluslararası sözleşmeler, ulusal mevzuat gibi birçok konu başlığı yer almaktadır.

Açık ve sade bir dil kullanılarak yazılan raporlara örnek olarak ise "*Ülkemizde Star-1 Adı Altında Televizyon Yayını Yapmakta Olan Magic-Box International Şirketi ile ilgili iddiaları Açıklığa Kavuşturmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[778] gösterilebilir. 8 sayfadan oluşan bu raporda yapılan incelemeler ve yazışmalar açık net net bir şekilde sunulmuş, raporun sonuç kısmında ise Anayasanın açık hükmüne[779] rağmen, ilgili kuruluşun söz konusu anayasal engeli aşarak yurt içinde televizyon yayını yaptığı açıklanmıştır. Buna göre söz konusu kuruluş, ihraç maksadıyla film ve program üretmek için stüdyo kurmak gayesiyle bir verilen bir teşvik belgesi sayesinde yayına başlamış ve yurtiçinde de yayın yapmasına göz yumulmuştur. Bu durum diğer özel televizyon kanallarına örnek teşkil etmiş ve bu kanallar da yayına başlamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından keyfi yönetimin önlenmesine yönelik olan raporların ortalaması 171 sayfa olup, dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında

---

[777] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.11.2003 tarihli 13üncü Birleşim,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Cilt 29, TBMM Basımevi, Ankara 2003. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[778] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Birleşim 13, 07.10.1993, Cilt 41. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[779] 1982 Anayasası, m.133/1 –ilk hali- "Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir."

meclis bekleme süreleri ortalama 11 gündür. Bu raporların %52'si çözüm önerileri sunmuştur, %48'i ise durum tespiti niteliğindedir. "*Kamu Vakıfları ile Kamu Bünyesinde Kurulu Dernek ve Yardımlaşma Konusunun Araştırılarak, Bu Oluşumlardan Kaynaklanan Sorunların Çözümü İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/12, 28) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[780] çözüm önerisi sunan raporlara örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu kurumların fiili ve hukuki konumları belirtildikten sonra çözüm önerileri sunulmuştur. Bunlardan biri; kanunla kurulanlar hariç diğer kamu vakıf ve derneklerinin tasfiyesidir. Buna yönelik yasal düzenlemelerin yapılması önerilmiştir. Ancak buna yönelik bir düzenleme yapılmamıştır. Bir diğer öneri ise kamu vakıf ve derneklerin muhafazası halinde 5072 sayılı kanunun ilgili maddelerinin korunmasıdır. Söz konusu kanunun ilgili maddelerine dokunulmamıştır.

Durum tespiti niteliğindeki raporlara "*Bazı Gazete Kuruluşlarının Amaçları Dışında Fon Kaynaklı Kredi Kullandıkları İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/22) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"[781] gösterilebilir. Raporda komisyonun yazışmaları ve aldıkları cevaplar yer almış, sonuç kısmında ise yatırımların gerçekleştirildiği, anapara ve faiz geri ödemelerinin vadelerinde tahsil edildiği, teşvik amacının dışında fon kaynaklı kredi kullanılmadığı belirtilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından keyfi yönetimin önlenmesine yönelik olan raporların %20'si (2 tane) birden fazla hukuk devletinin ilkelerini içermektedir. Bu raporlar aynı zamanda insan haklarının korunması ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yöneliktir.

3.2.3.3. Yönetilenlere Hukuki Güvenlik Sağlanmasına Yönelik Raporların Değerlendirilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik olan raporların tamamı (3 tane) koalisyon hükümetleri dönemlerinde görüşülmüştür.

---

[780] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9.2.2005 tarihli 56ıncı Birleşimden-15.2.2005 tarihli 58inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 3, Cilt 74, TBMM Basımevi, Ankara 2005. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[781] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.7.1998 tarihli 117inci Birleşimden-13.7.1998 tarihli 120inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 58, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik olan raporların %67'si (2 tane) hem iktidar hem muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından verilen önergeler üzerine kurulan komisyonlarca hazırlanmıştır. Geri kalan rapor ise sadece muhalefet partisi milletvekillerinin önergeleriyle hazırlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik olan raporlar en fazla 19'uncu (%67, 2 tane) yasama dönemine aittir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarından ikisi çözüm önerileri sunmuştur, diğeri ise durum tespiti niteliğindedir.

"*Güneydoğu'da Uzun Süreden Beri Cereyan Eden Olayları Yerinde İncelemek ve Alınması Gerekli Tedbirleri Türkiye Büyük Millet Meclisine ve İlgili Mercilere İletmek ve Memleketimizin Birlik ve Beraberliğinin Sağlanmasına Katkıda Bulunmak Üzere Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*"[782] çözüm önerisi sunan raporlardan biridir. Hukuk / kanun önünde eşitlik ilkesi raporda yer almıştır. Hiç kimsenin etnik kimliğinden dolayı kınanamayacağı, herkesin kimliğini serbestçe ifade etme hakkına sahip olduğu "İdari ve Demokratik Tedbirler" başlığı altında belirtilmiştir. Komisyon raporu basında yer almıştır[783]. Raporda yer alan Olağanüstü Hal Bölge Valiliklerinin kaldırılması önerisi 2000'li yıllarda gerçekleşebilmiştir. Raporda söz konusu olayların çözümünün ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma ve güvenlik tedbirleriyle gerçekleşebileceği yaklaşımı hakimdir. Meselenin sosyal ve siyasal yönüne ilişkin çözüm önerilerine yer verilmediği rapora şerh yazan Trabzon milletvekili Ali Kemal Başaran tarafından da dile getirilmiştir. Ayrıca Ali Kemal Başaran raporda kullanılan üslubu, "devlet raporu üslubu" şeklinde eleştirmiştir. Raporun şerh kısımlarında belirtilen önerilerden biri radyo ve televizyonlarda Kürtçe yayın yapılmasının serbest bırakılması olmuştur. Ancak ilk Kürtçe yayın 2004 yılında gerçekleşmiştir[784]. Dikkate değer bir durum da şudur, rapordaki "*Terörle*

[782] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 20, 18.10.1994, Cilt 68. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.
[783] " 'Köy yakma' Meclis'te tartışıldı", **Milliyet Gazetesi**, 19.10.1994, s.17.
[784] http://arsiv.ntv.com.tr/news/273398.asp (Erişim Tarihi 07.02.2019).

mücadelenin koordinasyonunda ve güvenlikle ilgili sorunların çözümünün hızlandırılmasında etkin olacak üst seviyede bir İç Güvenlik Müsteşarlığının kurulması sağlanmalıdır"[785] önerisi yaklaşık 25 yıl sonra hemen hemen aynı ifadelerle tekrar gündeme gelmiştir[786].

Durum tespiti niteliğindeki rapor *"2 Temmuz 1993 Günü Sivas'ta Meydana Gelen Olayların Sebep ve Sorumluları ile Olayların Oluş Şeklinin Ortaya Çıkarılması ve Maddi Zararların Tespiti Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*[787]dur. Sivas katliamı, Madımak katliamı ve Madımak olayları şeklinde bilinen husus olayın hemen ardından basında yer bulmuştur[788]. Meclis'te kısa süre içinde komisyon kurulmuştur. Komisyonun raporu da basında yer almıştır[789]. Raporda Pir Sultan Abdal etkinlikleri programının bir hafta önce kamuoyuna duyurulduğu, etkinliklerden önceki gün dağıtılan "Müslüman Kamuoyuna" başlıklı bildiriyle etkinliğe katılanlar aleyhine eylem yapılması gerektiği, olay günü Milli İstihbarat Teşkilatının planlanan eylemi sözlü olarak Terörle Mücadele Şube Müdürlüğü'ne bildirdiği belirtilmiştir. Olay günü yaşananlar tek tek raporda yer almıştır. Olay günü eylemcilerin dağıtılmaması, Madımak Oteli'nde konaklayanların tahliye edilmemesi, itfaiyenin yangını önleyememesi idarenin tedbir ve taktik hatası olarak gösterilmiştir. Raporun sonuç kısmında Sivas'ın sosyal yapısının hassas olduğu, Aziz Nesin'in fikirlerinin olaydan bir hafta öncesinden başlayarak basında işlenmesiyle gerginliğin tırmandırıldığı, olay öncesi dağıtılan bildirilerin gerginliği artırdığı, vali ve kolluk kuvvetlerinin gerekli tedbirleri almakta yetersiz kaldığı belirtilmiştir.

Bu raporların ikisi açık ve sade, biri teknik bir dille yazılmıştır. Bu raporların ortalaması 42 sayfa olup, dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki fark dikkate alındığında meclis bekleme süreleri ortalama 6 gündür. "*Doğu ve Güneydoğu*

---

[785] İlgili rapor, s.14.

[786] İlgili haber için bkz. https://www.haberturk.com/gundem/haber/1170452-ic-guvenlige-abd-modeli-ozel-yapilanma-geliyor (Erişim Tarihi 16.11.2018).

[787] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.11.1993 tarihli 25inci Birleşimden-17.11.1993 tarihli 29uncu Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 43, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[788] "Kanlı isyan", **Milliyet Gazetesi**, 03.07.1993, s.1. "Sivas kana bulandı", **Milliyet Gazetesi**, 03.07.1993, s.19.

[789] "Gaflet raporu", **Milliyet Gazetesi**, 14.10.1993, s.1. "Meclis'te gaflet raporu", **Milliyet Gazetesi**, 14.10.1993, s.22.

Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/25)"[790] teknik bir dille yazılmıştır. Hangi yerleşim yerlerinde kaç köyün boşaltıldığı, kaç kişinin göç etmek zorunda kaldığı, kaç kişinin geri dönmek için müracaat ettiği, zorunlu göçün neden olduğu sağlık sorunları, zorunlu göç nedeniyle eğitimde meydana gelen sorunlar (derslik ve öğretmen ihtiyacı) gibi hususlar istatistiki verilerle raporda yer almıştır.

Bu raporların %67'si (2 tane) birden fazla hukuk devleti ilkesini içermektedir. Bu raporlar aynı zamanda insan haklarının korunmasına ve keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir.

[790] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.5.1998 tarihli 93üncü Birleşimden-3.6.1998 tarihli 97inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

SONUÇ

Sosyal yaşamın ihtiyaçlarını gidermek için politikalar hazırlayan ve uygulayan siyasal iktidar zamanla diğer insanların güvenliklerini ve özgürlüklerini tehdit eder hale gelmiştir. İnsanlar bu tehdidi bertaraf etmek ve yarattıkları bu gücü, kontrol altına almak için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Parlamento ve hukuk devleti, siyasal iktidarın kontrol altına alınması amacıyla ortaya çıkan tarihsel-siyasal mekanizmalardır. Dış faktörlerin kayıtlanması yoluyla, bunlardan korunma ve insanın kendi yaşamına hakim olması söz konusu kavramların temel amaçlarındandır. Denetim olgusu da bu kavramların özünü oluşturmaktadır.

13. yüzyılda ortaya çıkan, başlangıçta ayrıcalıklı kesimlerin temsilcilerinden oluşan, vergi koymak / toplamak ve savaşlar için gerekli desteği sağlamak için kralın danıştığı bir meclis olan parlamentolar zamanla krala karşı bir denge unsuru haline gelmiş ve siyasi açıdan denge ve kontrol mekanizmaları olmuşlardır.

Denge ve kontrol mekanizmaları niteliğindeki parlamentolar, yönetimin hesap vermesini sağlamak, keyfi ve yanlış davranışlarını önlemek, politikalarını takip etmek için zamanla çeşitli denetim mekanizmalarına sahip olmuştur. Örneğin 14. Yüzyılda İngiltere'de ilk "impeachment" uygulaması olarak bilinen, parlamentonun isteğiyle kral tarafından bazı kraliyet yetkililerinin görevden alınması gerçekleşmiştir. 17 yüzyılda ise başka bir denetim mekanizması görülmeye başlamıştır. Bir yetkilinin ülkeden kaçtığı ve başka bir ülkede tutuklandığı iddialarının doğru olup olmadığı Lordlar Kamarasında sorulmuştur. Yine bu yüzyılda çeşitli konularda araştırma yapmak üzere özel komisyonların kurulduğu görülmüş ve denetim alanına meclis araştırması da girmiştir.

18. yüzyılda siyasal iktidarın kontrol altına alınması amacıyla hukuk devleti kavramı gün yüzüne çıkmıştır. Hukuk devleti, kamu gücünün mülkiyete dayalı

haklardan sayıldığı mülk devleti ve kamu düzeni ile güvenliği için her türlü tedbiri alabilen polis devleti anlayışlarından sonra gelişmiştir.

Hukuk devletinde, kendi başına bir değer olarak ele alınan insanın ve sahip olduğu hakların korunması amacıyla devlet hukuk kurallarıyla sınırlandırılmaya çalışılır. Yargısal denetim vasıtasıyla devlet organlarının ve faaliyetlerinin hukuka bağlılığının sağlandığı ve insan haklarının güvence altına alındığı devlet şeklinde tanımlanabilecek olan Hukuk Devletinin temel ilkeleri ise insan haklarının korunması, keyfi yönetimin önlenmesi ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Modern demokratik devletlerde hukuk kuralları yasama fonksiyonunu yerine getiren organ olan parlamentolar tarafından konulmaktadır. Parlamentolar bu yetkileriyle yürütmenin bağlı olacağı hukuki çerçeveyi belirlemektedirler. Siyasi açıdan denge ve kontrol mekanizmaları olarak ortaya çıkan parlamentolar, yürütmenin belirlenen hukuki çerçevenin dışına çıkıp çıkmadıklarını da denetlemektedirler. Bu açıdan parlamenter denetim araçları, hukuk devletinin temel ilkeleri olan insanın korunması, keyfi yönetimin önlenmesi ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasında karşımıza çıkan mekanizmaların başında yer almaktadır.

Yaklaşık bir buçuk asırdır parlamentoya aşinayız. Osmanlı'dan günümüze parlamentolar kendilerine anayasa metinleri ve içtüzüklerle verilen denetleme yetkilerini kullanmışlardır. Hatta zaman zaman anayasa metinleri ve içtüzüklerde yer almasalar dahi, denetimin meclisin asli yetkilerinden biri olduğu düşüncesinden hareketle kimi denetim yollarını teamülen uygulamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu ise 1961 Anayasası ile kabul edilmiş ve 1982 Anayasasında bu ilke değiştirilemez hükümler içine alınmıştır. Osmanlı'da ve Türkiye'de uygulanan parlamenter denetim yolları soru, genel görüşme, gensoru, meclis soruşturması ve meclis araştırmasıdır.

Birinci Meşrutiyet döneminde Bakanların, Heyeti Mebusan'a değil Padişaha karşı sorumlu olmasına rağmen meclis, Hükümeti denetlemeye çalışmıştır. Birinci Meşrutiyet döneminde hukuki dayanaktan mahrum olsa da milletvekilleri araştırma yetkisinin meclisin bir yetkisi olduğu düşüncesinden hareketle araştırma isteklerinde

bulunmuşlardır. Bu dönemdeki meclis araştırma istemlerine bakıldığında iç siyaset, ekonomi ve savunma gibi farklı alanlarda Hükümetten veya kamu kurumlarından bilgi edinildiği, konuların kamuoyuna yansıtıldığı, Hükümet faaliyetlerinin sorgulandığı, yolsuzluk gibi konular gündeme getirilerek Hükümetin güç duruma sokulduğu ve Hükümetin hesap vermeye zorlandığı görülmüştür.

İkinci Meşrutiyet döneminde Bakanlar Kurulu artık Padişaha karşı değil, Meclise karşı sorumlu olmuştur. Meclis denetim faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Bu dönemde, Birinci Meşrutiyet dönemine kıyasla daha fazla meclis araştırma önergesi verilmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde, Birinci Meşrutiyet dönemine oranla, meclis araştırmasına ilişkin olarak teorik açıdan da etkili açıklamalar yapılmıştır. Meclis araştırma komisyonu için çeşitli kavramlar (*Tahkikat Komisyonu, Fevkalade Komisyon, Komisyonu Mahsusa, Komisyon Danket, Anket Parlmanter*) kullanılmıştır. Bu kavramların kullanılması, meclisin söz konusu denetim yoluna ilişkin teorik bilgisinin bir göstergesidir. Ayrıca Birinci Meşrutiyet döneminde spontane bir şekilde ortaya çıkan meclis araştırması istemi, İkinci Meşrutiyet döneminde daha sistematik hale gelmiştir.

Büyük Millet Meclisi ve 1921 Anayasası döneminde, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde meclis araştırmasına ilişkin oluşturulan teamüllerin birçoğunun devam ettirildiği görülmüştür. Bu dönemdeki meclis araştırma talepleri ağırlıklı olarak savaş sırasında meydana gelen yıkımın tespiti ve savaştan olumsuz etkilenen halka yardım edilmesi hakkında olmuştur. Bu dönemde Meclis araştırma istemlerine bakıldığında parlamentonun bilgi edinme ihtiyacını (savaş sırasında meydana gelen yıkımın tespiti) gidermeye yönelik oldukları, yardımcı ve hazırlayıcı (önergenin başka bir birime havale edilmesi) özelliklerinin ön plana çıktığı, yol haritası (savaştan olumsuz etkilenen halka yardım edilmesi için öneriler sunması) oluşturdukları görülmüştür.

Fiili olarak Birinci Meşrutiyet döneminde parlamento hukukumuza giren meclis araştırması, 1924 Anayasası döneminde bugünkü anlamda bünyesinde hem "meclis soruşturması" hem de "meclis araştırması" olan üst bir kavram olarak kullanılan "meclis tahkikatı" ile hukuki dayanağa kavuşmuştur. 2 Mayıs 1927 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesinin 169'uncu maddesinden 177'nci maddesine kadar

olan 8 maddenin ayrı, 177'nci maddenin ayrı olduğu görüşünden hareketle sadece 177'nci maddeye dayanılarak önergeler verilmiştir. 177'nci maddenin, konu Genel Kurulda tamamıyla aydınlanmadığında meclis üyelerinin işin mahiyetini anlamaları için olduğu ifade edilmiştir. 169'uncu maddenin Bakanlar Kurulu ve Bakanlar hakkında olduğu, idareciler için bu yolun uygulanmasının mümkün olmadığı, bu nedenle 177'nci maddeyi uygulamak gerektiği belirtilmiştir. Bu dönemde muhalefet partisi üyeleri tarafından verilen önergelerin tamamında, kabine üyeleri açıklama yapma gereği hissederek, Genel Kurul görüşmelerinde konuşmuşlardır.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden, yeni anayasanın kabulüne kadar geçen Milli Birlik Hükümeti devresinde demokratik bir siyasi ortamdan ve dolayısıyla parlamenter denetimden bahsetmek mümkün değildir. Yine de yasama organı gibi hareket eden söz konusu kurumların çalışmalarını düzenleyen metinlere baktığımızda şeklen de olsa bu dönemde "Komite Soruşturması" ve "Meclis Soruşturması" adları altında mekanizmaların oluşturulduğu görülmektedir. Uygulamada ise sadece Temsilciler Meclisi'nde bu kapsamda bir önerge verildiği, önergenin de reddedildiği görülmüştür.

1961 Anayasası döneminde meclis araştırması hem Millet Meclisi'nin hem Cumhuriyet Senatosu'nun yetkilerinden biri olarak sayılmıştır. Meclis araştırmasına ilişkin teamüller Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü ile birlikte yazılı hale getirilmiştir. Bu dönemde her iki mecliste de çok sayıda araştırma önergesi verilmiş, birçok araştırma komisyonu kurulmuştur. Cumhuriyet Senatosu'nda kurulan komisyonlar tarafından hazırlanan raporlardan 25 tanesi Senato'da görüşülmüştür. Millet Meclisi'nde kurulan komisyonlar tarafından hazırlanan raporlardan 11 tanesi Genel Kurul'da görüşülmüştür. Seçimleri dört yılda bir yapılan Millet Meclisi'nin, raporlarının genel kurulda görüşülmeden seçime gidilmesi raporların kadük olmasına yol açmıştır. Ayrıca Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesi halinde dahi Cumhuriyet Senatosu çalışmalarına devam etmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet Senatosu'nda daha çok sayıda rapor görüşülebilmiştir.

12 Eylül 1980 tarihinde askeri müdahale ile Türkiye Büyük Millet Meclisi feshedilmiştir. Askeri müdahaleyi yapanlar kendilerini "Milli Güvenlik Konseyi" olarak adlandırmışlardır. Yeni yasama organı ve hükümet kuruluncaya dek, yasama

ve yürütme yetkilerinin Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi temsili nitelikte olmayan kurullardır. Söz konusu organlara meşrutiyet kazandırma gayesiyle kullanılan *meclis* ifadesi yanıltıcıdır. Demokratik anlamda parlamentonun bulunmadığı bir ortamda parlamenter denetimden bahsetmek mümkün değildir. Ancak bu dönemde "Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü" çıkarılmış ve bu içtüzükte Milli Güvenlik Konseyi ihtiyaç duyması halinde araştırma komisyonu oluşturabileceği, komisyonun görev ve yetkilerinin Milli Güvenlik Konseyi tarafından belirleneceği, komisyon araştırmaları sonucunda rapor düzenleneceği belirtilmiştir. Dönemin özellikleri ve maddenin düzenleniş şeklinden anlaşıldığı üzere bu araştırma isteği ve araştırma komisyonları, teknik açıdan meclis araştırması sayılamazlar. Hükümetin keyfi yönetiminin önlenmesinden ziyade Milli Güvenlik Konseyi'nin her şeyi kontrol etme düşünce ve gayesinin bir göstergesidir.

1982 Anayasası döneminde meclis araştırması anayasada yer alan denetim yollarından biridir. Bu dönemde meclis araştırmasına ilişkin birçok kural 1961 Anayasası döneminden miras kalmıştır. Bu dönemde çok sayıda önerge verilmiş, komisyon kurulmuş ve rapor hazırlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde belirtildiği üzere meclis araştırmasını; siyasi parti grupları veya en az yirmi (20) milletvekili talep edebilir. En az 20 milletvekili tarafından talep edilmesi hususu meclis araştırması talebini güçleştirmektedir. Ancak bu durum meclise işlerlik sağlama olarak da değerlendirilebilir. Bilindiği üzere siyasi partiler veya milletvekilleri katılmadıkları veya karşı oldukları yasama faaliyetlerini geciktirmek veya engellemek adına çok sayıda önerge verebilmektedir. Ayrıca bu kural (siyasi parti grupları veya en az yirmi milletvekili) istenilen etkiyi de göstermemiştir. Sadece bir yasama yılında bile yüzlerce meclis araştırması önergesi verildiği gözlemlenmiştir.

Çok sayıda meclis araştırma önergesi verilmiş olması söz konusu önergelerin kabul edildiği anlamına gelmemektedir. Meclis araştırması önergelerinin kabulü mecliste toplantıya katılanların salt çoğunluğunun olumlu kararıyla olabilmektedir. Önergelerin kabul edilme oranları oldukça düşüktür. Bu durum mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin meclis araştırma mekanizması üzerindeki etkisinin bir

göstergesidir. Örneğin muhalefet partileri ve üyelerinin vermiş oldukları "Reyhanlı" ve "Uludere" olaylarına ilişkin önergeleri reddedilirken, iktidar partisi ve üyelerinin vermiş olduğu "Üstün Zekalı Çocuklar"a yönelik araştırma önergesi kabul edilmiştir. Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran partinin sahip olduğu bu tercih önceliğini bertaraf etmek için, Meclis üye tamsayısının belli bir çoğunluğu (salt çoğunluk dışında, 1/3 gibi) tarafından verilen önergelerin kabulü şartının getirilmesi bu handikabı aşmak için önerilecek bir çözüm yolu olabilir.

Kabul edilmeyen araştırma önergeleri hususunda ilginç bir ayrıntı ise bu önergelerin birçoğunun konuları hakkında yayın yasağının da getirilmiş olmasıdır. Örneğin İstanbul Atatürk Havalimanı dış hatlar terminalinde meydana gelen patlama sonrası yayın yasağı getirilmiş, ardından verilen meclis araştırma önergesi ise reddedilmiştir.

Meclis araştırmasının önemli bir özelliği önergeler üzerine öngörüşme yapılmasıdır. Ancak içtüzüğümüzde ne şekilde görüşüleceğine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Uygulamada da öngörüşme, önergelerin veriliş tarihlerine göre değil, parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran partinin tercihine göre yapılmaktadır. Bu husus ise denetim işlevini zayıflatmaktadır.

Önergesi kabul edilen araştırma talepleri sonrasında her talep için komisyon oluşturulamamıştır. Bu durumun nedenlerinden biri yasama dönemi başında, önceki dönemden verilmiş olan meclis araştırma önergelerinin hükümsüz sayılmasıdır. Çalışmalarına başlamış hatta raporunu hazırlayıp Meclise sunmuş komisyonlar için de bu durum geçerlidir. Bu durum "*Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu*" ve "*Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu*" gibi ülkemiz açısından faydalı olacak raporların "*hükümsüz*" kalmasına yol açmıştır. Bu olumsuz durumu giderebilecek içtüzük değişiklikleri yapılabilir. Örneğin bir önceki yasama döneminin son yasama yılında raporunu tamamlayıp meclise sunan komisyonların raporlarının, yeni yasama döneminin ilk yasama yılında görüşülmesi bir çözüm yolu olabilir. Bir diğer neden ise Danışma Kurulunun raporlar hakkında

genel görüşme açılması için gün belirlememiş / belirleyememiş olmasıdır. Başka bir neden ise komisyonların raporlarını Meclis başkanlığına sunmamalarıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Meclis araştırma komisyonunun kurum ve kişilerden bilgi isteyebileceği düzenlenmiştir. Ancak komisyonun bilgi talebine yanıt vermeyen kişiler hakkında zorlayıcı bir yetkisi bulunmamaktadır. Böyle durumlarda komisyonların yargı organlarından yardım talep etmesi İçtüzüğe eklenebilir.

Devlet sırları ve ticari sırlar meclis araştırmasının kapsamını sınırlandırmaktadır. Bilgi ve belge istenen kimi kurumlar, devlet sırrı veya ticari sır gerekçesiyle bilgi ve belge vermekten kaçınmaktadır. Devlet sırrı ve ticari sır kavramlarının sınırlarının, kapsamlarının ve niteliklerinin İçtüzükte açıklanması, ortaya çıkabilecek olumsuz durumlara çözüm olabilir.

Meclis araştırmasının etkinliği hakkında üzerinde durulması gereken noktalardan biri de komisyon üyeleri ve başkanının seçimidir. Bilindiği üzere komisyon üyeleri siyasi partilerin meclisteki güçleri oranında seçilmekte ve komisyon başkanı da kendi üyelerinden belirlenmektedir. Bu doğrultuda komisyon üyesi ve başkanının mecliste çoğunluğa sahip parti üyesi olacağı açıktır. Bu durumun yansıması ise muhalefette olan milletvekillerinin raporların objektif olmadığı iddialarını gündeme getirmesi ve raporlara şerh yazmaları olmuştur. Komisyon başkanının iktidar partisi üyesi olmaması, komisyonlara etkinlik kazandırmak için uygulanabilecek bir yöntem olabilir.

Önergelerin verilmesinde basının ve günümüzde internet ile sosyal medyanın etkisi de bulunmaktadır. Örneğin; Sait Halim Paşa yalısı yangını, Süleyman Mercümek, Susurluk, ve Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıkları konularında verilen önergeler, bu olayların basında genişçe ve ısrarlı bir şekilde haberleştirilmeleri sonucudur. Basın, internet ve sosyal medya, sadece önerge aşamasında değil, aynı zamanda komisyon çalışmaları ve raporları dönemlerinde de araştırma konusunu haberleştirmişlerdir. Bu husus olayların kamuoyunda bilinirliğini artırmakta ve farkındalık oluşturmaktadır. Bilinirliği artan önergeler / komisyonlar / raporlar hakkında eleştirel haberler de yapılmaktadır. Artan bilinirlik ve farkındalık sayesinde

kimi konularda akademik çalışmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin "*Çölyak Hastalığının Teşhis Aşamasının, Sebeplerinin, Sonuçlarının ve Bu Hastalığa Maruz Kalanlara Sağlanabilecek Yardımların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesine İlişkin Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"* sonrası akademik makaleler de yayınlanmıştır**.** Basının, internetin ve sosyal medyanın artan etkisi, önergeler / komisyonlar / raporlar hakkında farklı isimlendirmeleri de ortaya çıkarmaktadır. Örneğin "*Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"* için "boşanma komisyonu" ve *"Haberleşme Özgürlüğüne Ve Özel Hayatın Gizliliğine Yönelik İhlallerin Tespiti Ve Önlenmesine İlişkin Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu"* için ironik biçimde "böcek komisyonu" ifadeleri kullanılmıştır. Bu durumda hiç kuşkusuz komisyon isimlerinin uzun olması da etkilidir, ancak esas olarak isimlendirmeler duyulan hoşnutsuzluğun bir göstergesidir. Basının, internetin ve sosyal medyanın artan etkisi Meclis tarafından da fark edilmiş, bu doğrultuda raporlar internet ortamına taşınmış, komisyon çalışmaları ve raporları basında paylaşılmış ve hatta "twitter" gibi sosyal medya araçlarıyla halka duyurulmuştur.

Araştırmanın sonucunu, tespit edilen hususlarını ortaya koyan, bir nevi araştırmayı maddi bir varlığa büründüren, araştırma sonrası hazırlanan raporlardır. Bu doğrultuda raporlar birincil nitelikte araçlardır. Raporlar, Genel Kuruldaki tartışmalar için önemlidir. Raporları anlamlı hale getiren Genel Kurulda görüşülmeleridir. Parlamento tarihimizde ilk görüşülen meclis araştırma komisyonu raporu, 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisi'nde görüşülen "*Keban Barajı ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi hakkında"* olan rapordur. Bununla birlikte günümüze dek Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olmak üzere toplam 121 adet araştırma komisyonu raporu görüşülmüştür. Türkiye'de görüşülen raporların yaklaşık üçte biri içpolitika kapsamındaki hususlar hakkındadır. İçpolitika kategorisini, toplumsal konular ve ekonomi kapsamındaki konular takip etmektedir. Konular ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır: İç politika %34 (41 tane), toplumsal konular %27 (33 tane),

ekonomi %20 (24 tane), hukuk %10 (12 tane), eğitim %6 (7 tane), spor %1,5 (2 tane) ve savunma / ulusal güvenlik %1,5 (2 tane).

Görüşülen raporlara baktığımızda bazı raporların yürütmeye yardımcı hazırlayıcı özelliğiyle karşılaşmaktayız. Örneğin "*Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğünde yapılan yolsuzluklar hakkında Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu"*nda verimliliğe ilişkin tespitler yapılmıştır. Kimi raporlarda ilgili oldukları konular hakkında yasal düzenlemeler yapılması önerilmiştir. Örneğin "*Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*nda Türk Ceza Kanunu'nun 102 ve 103'üncü maddelerine ilişkin değişiklik yapılması belirtilmiş, rapor Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeden yaklaşık 1 ay önce söz konusu değişiklikler hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda raporlar hükümetler için yol haritası işlevi de üstlenmektedir.

Türkiye'de görüşülen raporların %66'sı (80 tane) hukuk devleti ilkelerini sağlamaya yöneliktir. İnsan haklarının korunması, keyfi yönetimin önlenmesi ve yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması, hukuk devletinin temel ilkeleri için literatürde en çok vurgulanan hususlardır. Söz konusu raporlarda öne çıkan temel ilke, keyfi yönetimin önlenmesidir. Devletin, kurumların ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun sağlanması çerçevesindeki keyfi yönetimin önlemesine yönelik raporlar (42 tane), hukuk devletinin ilkelerine yönelik olan raporların %52'sini oluşturmaktadır. İkinci sırayı insan haklarının korunması almaktadır. Temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaya yönelik raporlar (34 tane), hukuk devletinin ilkelerine yönelik olan raporların %43'ünü oluşturmaktadır. Son sırayı ise sırayı ise hukuk devletinin ilkelerinden, yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması almaktadır. Yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yönelik raporlar (4 tane), hukuk devletine yönelik olan raporların %5'ini oluşturmaktadır.

Keyfi yönetimin önlenmesine yönelik olan raporların yaklaşık 2/3'ü koalisyon hükümetleri dönemlerinde, insan haklarını korumaya yönelik olan raporların büyük bir çoğunluğu tek parti hükümetlerinde, yönetilenlere hukuki

güvenlik sağlanmasına yönelik olan raporların ise tamamı koalisyon hükümetleri dönemlerinde görüşülmüştür.

Verilen yetkilerin amaçları dışında kullanılması suretiyle kendilerine veya belli kişilere menfaat sağlanması, keyfi yönetimin en sık karşılaşılan türlerinden biridir. Bu duruma örnek olarak *Güzel Konutlar Yapı Kooperatifi* hakkında kurulan komisyon ve raporu gösterilebilir. Raporda belirtildiği üzere belediyede görevli amir ve memurlar usulsüzlüklere müdahale etmemiş, kooperatifin menfaat elde etmesine göz yummuşlardır. Mağdurların olayı basına taşımasıyla konu siyasilerin dikkatini çekmiş, Cumhuriyet Senato'sunda komisyon oluşturulmuştur.

İlgililerin yaptıkları işlem ve eylemlerin sonucuna katlanmaları, keyfi yönetimin önlenmesi hususunda dikkate alınması gerekmektedir. 1970 yılında kurulan "*İller Bankası ve Banka tarafından tesis edilen Simel Şirketinin sorumlu kişileri konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu ",* Millet Meclisi'nde 1963 yılında kurulan "*Amerika'dan ithal edilecek 33 Dizel - Elektrik Lokomotifinin ihalesi mevzuunda bilgi edinmek ve aydınlığa kavuşmak üzere İçtüzüğün 177 nci maddesi gereğince kurulan Araştırma Komisyonu"* ve TBMM'de 1992 yılında kurulan "Susurluk komisyonu" bunlardan bazılarıdır. Raporda cezai sorumluluk gerektiren durumlar tespit edilmiştir. Rapor sonrası dönemin İçişleri Bakanı hakkında meclis soruşturması açılmıştır. Ayrıca sonrasında eski Başbakan ve Bakanlar hakkında da meclis soruşturması açılmıştır.

Keyfi yönetimin önlenmesi, meydana gelen keyfi uygulamaların tekrar yaşanmaması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir. 1977 yılında kurulan "*Traktör Satışları Konusunda Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu"*nun raporu sonrasında ilgili bakanlık yeni sirküler hazırlama ve yürürlüğe koyma gereği duymuştur. TBMM'de "Para-Kredi Kurulu" hakkında 1989 yılında kurulan araştırma komisyonu raporu sonrasında ilgili kurulun yapısı değiştirilmiştir.

İnsan haklarının tanınması ve güvence altına alınması, insan haklarının korunması için gerekli hususlardan biridir. Sokak çocuklarının korunması hususunda 2004 yılında kurulan komisyon buna örnek verilebilir. *Sokak Çocuklarının*

Sorunlarına yönelik olan komisyon raporunda çocukların sokakta yaşamasının ve/veya çalışmasının nedenleri işsizlik, göç, eğitimsizlik, sosyal güvenlik ağının yetersizliği, aile planlamasındaki eksiklik, gecekondulaşma, aile içi şiddet ve bölgeler arası gelişmişlik farkı şeklinde belirtilmiştir. Bu sorunun çözümünde karşılaşılan başlıca engeller için kaynakların yetersiz olması / yerinde kullanılmaması, mevcut politikaların yetersizliği, kurumlar arası koordinasyonun eksikliği gösterilmiştir.

İnsan haklarının korunmasına ilişkin ilkelerden biri de insan haklarının ihlal edilmemesidir. 2013 yılında kurulan haberleşme özgürlüğüne yönelik komisyon raporu buna örnek gösterilebilir. Korunması amaçlanan hak ve özgürlükler özel hayatın gizliliği hakkı ve haberleşme özgürlüğüdür. Bu doğrultuda ilgili komisyon çeşitli öneriler sunmuştur. Raporda yer alan yasal düzenlemelere ilişkin bazı öneriler hayata geçirilmiştir. 6698 tarih ve 24.03.2016 tarihli "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" hayata geçirilen önerilerden biridir.

İnsan haklarının korunması için gerekli unsurlardan biri de bireyler için uygun yaşam koşullarının sağlanmasıdır. Özellikle bakımlarını kendilerince yerine getiremeyenler için gerekli tedbirleri almak devletin görevidir. Bu açıdan engellilerin sorunları hakkında 1992 yılında kurulan "*Ülkemizdeki Özürlülerin Problemleri İle Bu Konuda Alınacak Tedbirleri Ve Uygulamaya Konulacak Yeni Politikaları Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*" örnek verilebilir. Raporda doğuştan ve sonradan oluşan engellere ve alınması gereken tedbirlere yer verilmiştir. Raporda engellilerin yaşam kalitesinin artırılabilmesi için kentlerdeki mimarinin gözden geçirilmesi, özel eğitime gereksinim duyan bu bireyler için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gibi öneriler yer almıştır.

Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yaşanan olaylar nedeniyle göç etmek zorunda kalanların sorunları için 1997 yılında kurulan komisyon raporu ise yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına örnek olarak gösterilebilir. Hukuk / kanun önünde eşitlik ilkesi raporda yer almıştır. Ayrıca raporda köylerin boşaltılma sebeplerinden biri olarak, çoğunlukla koruculuk sistemini kabul etmeyen yerleşim yerlerinin, güvenliklerinin sağlanamayacağı veya yerleşim yerlerindekilerin silahlı terör örgütlerine yardım edebilecekleri düşüncesiyle, yasal bir dayanak olmaksızın

güvenlik birimlerince boşaltılması gösterilmiştir. Söz konusu raporda "*devletin yurttaşı potansiyel suçlu olarak görme hakkı yoktur*" denmiştir. Esas olarak eşitsizliğe yol açan, "abartılı güvenlik konsepti" olarak belirtilen güvenlik politikalarının en bariz uygulaması olan olağanüstü halin sona erdirilmesi gerektiği raporda dile getirilmiştir.

Raporlarda tespit edilen hususların hayata geçirilmesi raporları anlamlı hale getirecektir. Bu doğrultu da raporlar makul bir sürede tamamlanmalı ve görüşülmelidir. Örneğin kamuoyunun ve basının yakından takip ettiği 26.07.2016 kurulmuş olan "*Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi İle Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu*" çalışmalarını yapmış olmasına rağmen raporunu tamamlayıp Meclis başkanlığına göndermemiştir. Bu nedenle yapılan araştırmanın detayları kamuoyu tarafından öğrenilememiştir.

16 Nisan 2017 tarihinde halkoyuna sunularak kabul edilen "6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile birlikte ülkemizde yasama-yürütme ilişkileri köklü bir şekilde değişmiştir. "Başbakansız Parlamenter Sistem", "Başkancı Sistem", "Cumhurbaşkanlığı Sistemi" ve "Türk Tipi Başkanlık Sistemi" gibi farklı şekillerde isimlendirilen bu durumda ortak olan husus artık Türkiye'de yeni bir sistemin olduğudur. Bu sistemin başkanlık sistemiyle benzeştiği en önemli nokta yürütme yetkisi ve görevinin sadece cumhurbaşkanına ait olması ve yasama-yürütme organlarının tamamen ayrılmasıdır. Ancak yine de parlamento olacak ve dolayısıyla parlamenter denetim de devam edecektir. Her ne kadar çalışmamızda meclis araştırması kurumunu Ergun Özbudun'dan hareketle –ki parlamenter sisteme uygun olanının bu olduğunu düşünmekteyiz – siyasi araştırma olarak aldıysak da yeni sistemimizde meclis araştırması kurumunun Erdal Onar'ın belirttiği gibi hem siyasi araştırma hem yasama araştırması anlamlarında kullanılmasının daha yararlı olacağı kanaatindeyiz. Yürütmenin yasama faaliyetlerine katılmasının kısıtlandığı sistemimizde artık "kanun tasarısı" bulunmamaktadır. Yasama araştırması da bir kanunun hazırlanmasından önce meclis tarafından yapılan araştırma olduğuna göre, yürütmenin meclisten araştırması

talebinde bulunması elzem olacaktır. Bugün meclis aritmetiğinde parlamentoda sayısal çoğunluğu elinde bulunduran parti ile yürütme aynı doğrultuda olabilir ve yürütmenin çıkarılmasını arzu ettiği kanunların çıkarılması için meclis araştırmasına ihtiyaç duyulmayabilir, ancak bu durum her zaman böyle olacağı anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak şunları ifade edebiliriz: çalışmamızda Meclis'te görüşülen meclis araştırma komisyonu raporlarının büyük oranda hukuk devleti ilkelerini sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Demokrasi ve insan hakları idealine ulaşmak bakımından hukuk devleti mekanizmalarının en önemlilerinden birisi olan Meclis Araştırması yönteminin halka ait egemenliğin hayata geçirilmesi bakımında demokrasinin, keyfi yönetim uygulamalarının önüne geçmek bakımından da insan haklarının en önemli teminatlarından biri olduğu aşikârdır. Özellikle Meclis'teki başta iktidar partisi üyeleri olmak üzere milletvekillerinin siyasi manevra değil de hukuk devletinin gerçekleştirilmesi bakımından bu yöntemi sıklıkla kullanmaları, hem temsil yetkisinin hakkını vermek hem de ülkeyi demokrasi ve insan hakları idealine bir adım daha yaklaştırabilmek bakımından çok önemli bir işlev görecektir.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Ahmet, **Ahmet Ağaoğlu ve Hukuk-ı Esasiye Ders Notları (1926-1927)**, Boğaç EROZAN (Haz.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Bası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982.

ARMAĞAN, Servet, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.33, S.3-4, 1967, s.45-100

ARMAĞAN, Servet, **Memleketimizde İçtüzükler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1972.

ARSAL, Sadri Maksudi, **Hukukun Umumi Esasları (Birinci Cilt)**, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı Seri: 2 Sayı:14, Ankara 1937.

ARSEL, İlhan, **Anayasa Hukuku (Demokrasi)**, Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1964.

ARSEL, İlhan, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu,** Mars Matbaası, Ankara 1965.

ARSLAN, Zühtü, TARAKÇI Selma, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem 1957-1960 III. Cilt**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:156, Ankara 2013.

ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 10. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya 2015.

ATAY, Cevdet, **Devlet Yönetim ve Denetim**, Marmara Kitapevi, Bursa 1997.

AYBAY, Rona, "Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentocuğunun İlk Yüzyılı,** Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.283-326.

AYDIN, Mesut, **Gensoru,** Orient Yayınları, Ankara 2010.

BABANZADE İsmail Hakkı, **Babanzade İsmail Hakkı Hukuk-ı Esasiye**, Fernaz BALCIOĞLU, Ayça Büşra BALCIOĞLU (Haz.), Erguvani Yayınevi, Ankara 2014.

BAKIRCI, Fahri, **TBMM'nin Çalışma Yöntemi**, İmge Kitapevi, Ankara 2000.

BAKIRCI, Fahri, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki Yerleşik Uygulamalar**, TBMM Basımevi, Ankara 2015.

BALTA, Tahsin Bekir, **İdare Hukukuna Giriş I**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 117, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.

BAŞGİL, Ali Fuat, **Esas Teşkilat Hukuku, Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, (Birinci Cilt, Fasikül II),** Baha Matbaası, İstanbul 1960.

BEAL, Peter, "Plea Rolls", in **A Dictionary of English Manuscript Terminology 1450-2000** Oxford University Press, UK 2007, (pp 300), (ProQuest Ebook central. Web. 27 September 2016.)

BENZER, Ekrem, **Türkiye'de ve Almanya'da Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Uluslararası Hukuk**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2017.

BIELEFELDT, Heiner, "Demokratik Hukuk Devletinde Özgürlük ve Güvenlik", Yüksel METİN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal,** Adres Yayınları, Ankara 2008, s.271-291.

BİLİR, Faruk, "Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru", **Parlamenter Denetim Sempozyumu 07.05.2012**, s.135-152.

BLACK, M. A. Henry Campbell, Joseph R. NOLAN, M. J. CONNOLLY (Ed.), "Statute", **Black's Law Dictionary**, ST. Paul Minn. West Publishing Co., USA 1979, s.1264-1266.

CAIRD, Jack Simson: **Impeachment**, House of Commons Library, Briefing Paper Number CBP7612, 6 June 2016.

CHEVALLIER, Jacques, **Hukuk Devleti**, Ertuğrul Cenk GÜRCAN (Çev.), İmaj Yayınevi, Ankara 2010.

COŞKUN, Vahap, "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 36, Diyarbakır 2017, s.3-30.

ÇAĞLAR, Bakır, "Hukuk Devletinde Gündelik Hayatın Estetiği", Hayrettin ÖKÇESİZ (Haz.), **Hukuk Devleti**, Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.82-88.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin , "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.12, S.22, Aralık 2009, s.165-178.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:16, 1998.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri II. Cilt (1966-1980)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:120, 1999.

ÇUFALI, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950) III. Cilt Milletvekilleri Özgeçmişleri**, TBMM, Sanat ve Yayını Kurulu Yayınları No:146, 2012.

DICEY, Albert V., "Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamalar", Ali Rıza ÇOBAN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.25-38.

ERDEM, Fazıl Hüsnü "1982 Anayasasının Serüveni", **1982 Anayasasının Analizi**, Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.163-233.

ERDEM, Fazıl Hüsnü, "1982 Anayasasında İnsan Hakları ve Hukuk Devleti: Eleştirel bir Bakış", **1982 Anayasasının Analizi**, Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.99-138.

ERDEM, Fazıl Hüsnü, "2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerine", **1982 Anayasasının Analizi**, Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.139-162.

ERDEM, Fazıl Hüsnü, "Hukuk Devleti ve 1982 Anayasası", **1982 Anayasasının Analizi**, Orion Kitapevi, Ankara 2012, s.55-97.

ERDOĞAN, Mustafa, "Başkanlık Sistemi, Latin Amerika Tecrübesi ve Türkiye", **Liberal Perspektif Analiz**, Sayı 3, Ankara 2016, s.3-37.

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, 8. Baskı, Orion Kitapevi, Ankara 2014.

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, 12. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2015.

ERICKSON, Brenda, **Parlıamentary Procedure, A Legislators' Guide**, National Conference of Legislatures, Washington 2012.

EROĞUL, Cem, "Anayasa ve Tüze Dilinin Türkçeleştirilmesi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C.49, S.3., 1994, s.119-148.

FAULKNER Ann E., Ronald H. FRITZE, William B. ROBINSON, "Parliament", in **Historical Dictionary of Late Medieval England 1272-1485,** Westport US: Greenwood Press 2002, pp403-410. (ProQuest ebrary. Web. 8 April 2016.).

FINDLEY, Carter V., **Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Birinci Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

GAZEL, Ahmet Ali, "Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis Soruşturması, Genel Görüşme", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.17, 2005, s.267-294.

GAZEL, Ahmet Ali, "Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Meclis Araştırması", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.15., 2004, s.309-331.

GAZEL, Ahmet Ali, **Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Parlamenter Denetim (1908-1920)**, Birinci Baskı, Çizgi Kitapevi, Konya 2007.

GILLES, Peter, "Hukuk Devleti Olgular Araştırması-Hukuksal Olgular Araştırmasına Karşı Hukuk Devleti- Alman Bakış Açısından Sempozyum Konusuna İlişkin Düşünceler", Altan HEPER (Çev.), Hayrettin ÖKÇESİZ (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde, Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.217-241.

GÖKTÜRK, Gökhan, "Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri", **Sosyoloji Konferansları No: 54,** 2016-2, s.245-273.

GÖREN, Zafer, **Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Genişletilmiş 15. Bası, Beta Basım, İstanbul 2015.

GÖZLER, Kemal, ""Fesih" ve "Seçimlerin Yenilenmesi" Farklı Kavramlar mıdır? "Cumhurbaşkanının Fesih Yetkisi Yoktur" İddiası Üzerine Bir İnceleme", **Referandumdan Önce, Referandumdan Sonra 16 Nisan 2017 Referandumu ve Bu referandumda Oylanan Anayasa Değişiklikleri Hakkında Yazılar,** Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2017, s.3-21.

GÖZLER, Kemal, "Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi, Başkanlık Sistemi Mi, Yoksa *Neverland* Sistemi Mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız?", **Elveda Anayasa 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler**, Birinci Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2017, s.43-79.

GÖZLER, Kemal, "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa, 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri", **Elveda Anayasa 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler,** Birinci Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2017, s.13-27.

GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt1**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011.

GÖZLER, Kemal, Gürsel KAPLAN, **İdare Hukuku Dersleri**, 20. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2018.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2000.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Anayasa Hukuku**, 19. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara 2013.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, SEZGİN, Zekai, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü Fakülte Yayın No:78-60, Ankara 1957.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Yönetim Hukuku**, 33. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara 2015.

GRANT, Moyra, **UK Parliament**, Edinburg GB: Edinburg University Press 2009 (ProQuest ebrary. Web. 8 April 2016.).

GÜNEŞ, İhsan (Haz.), **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet (Cilt1)**, , TBMM Vakfı Yayınları No:14, Ankara 1996.

GÜNEŞ, Turan, **Parlementer Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:661, Nazir Akbasan Matbaası, İstanbul 1956.

GÜZEL, Mehmet Emin, "Komisyon Raporlarının Yazılması ve Raporlama Tekniği", **Meclis Araştırması Komisyonlarının Çalışma ve Rapor Sürecini Değerlendirme Çalıştayı**, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, TBMM Basımevi, Ankara 2015.

HABERMAS, Jürgen, "Hukuk Devleti ile Demokrasi Arasındaki İçsel İlişki Üzerine", Bilal CANATAN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.259-268.

HATEMİ, Hüseyin, "Demokrasi Bir Düş Müdür?", **Hukuk Devleti Arayışları (Makaleler)**, MTV Yayıncılık, İstanbul 2008, s.53-58.

HATEMİ, Hüseyin, "Medya Alanında Yeniden Yapılanma Gereği", **Hukuk Devleti Arayışları (Makaleler)**, MTV Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 47-52.

HATEMİ, Hüseyin, **Hukuk Devleti Öğretisi**, İşaret Yayınları, İstanbul 1989.

HAYEK, Friedrich A. Von, "Siyasi Bir İdeal Olarak Hukuk Devleti", Ali Rıza ÇOBAN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal,** Adres Yayınları, Ankara 2008, s.41-116.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasetin Temel Kavramları**, Hayrettin ÖZLER (Çev.), Adres Yayınları, Ankara 2012.

HUBER, Ernst Rudolf, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", Tuğrul Ansay (Çev.), Hayrettin Ökçesiz (Haz.), **Hukuk Devleti,** Afa Yayınları, İstanbul 1998, ss.57-81.

IŞIK, Hüseyin Murat, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi (Siyasi Parti Kapatma Kararlarının İçerik Analizi)**, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.

IŞIK, Hüseyin Murat, **Yeni Anayasa Tartışmaları Işığında Yüksek Seçim Kurulu**, SDE Yayınları, Ankara, Mayıs 2012.

İBA, Şeref, "Parlamento Hukukunda Obstrüksiyon ve Giyotin Kavramları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.52, S.1, Ankara 2003, ss.147-165.

İBA, Şeref, **Osmanlıdan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, TBMM Basım Evi Müdürlüğü, Ankara 2007.

İBA, Şeref, **Parlamenter Denetim "Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.

İBA, Şeref, Rauf BOZKURT, **100 Soruda Türk Parlamento Hukuku**, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.

İNCEKARA, Halide, "Komisyon Yetkilerinin Etkin Kullanılma Sorunu", **Meclis Araştırması Komisyonlarının Çalışma ve Rapor Sürecini Değerlendirme Çalıştayı**, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, TBMM Basımevi, Ankara 2015.

KARAMUSTAFAOĞLU, M. Tuncer, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:201, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1965.

KİLİ, Suna, Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Türk Anayasa Metinleri (Senedi İttifaktan Günümüze),** Yenilenmiş 2. Baskı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

KOÇAK, Cemil, "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", Mehmet Ö. ALKAN (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cilt1) - Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi,** 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.72-82.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Boğaç Babür Turna (Çev.), 4. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2010.

MARMOR, Andrei, "Hukuk Devleti ve Sınırları", Sevda Gültekin GÖKTOLGA (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.169-207.

MICELI, Vincenzo, **Modern Parlamentolar**, Atıf AKGÜÇ (Çev.), Ulus Basım Evi, Ankara 1946.

MIDDLETON, Michael K., **Participation For All, A Youth Parliament Handbook**, İnternational Debate Education Association, Newyork 2006. (ProQuest ebrary. Web. 1 August 2016.)

NEUMAN, Gerald L., "Amerika'da Anayasal Bir Kavram Olarak *Rule of Law* ve Alman Anayasasının *Rechtsstaat* İlkesi", Bilal CANATAN (Çev.), (Haz.) Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK, **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.557-574.

NEWTON, Kenneth, DETH, Jan V. Van, **Foundations of Comparative Politics**, Second Edition, Cambridge University Press, New York 2010.

NEZİROĞLU, İrfan, Habib KOCAMAN, Semra GÖKÇİMEN (Haz.), **Yasama El Kitabı**, TBMM Basımevi, Ankara 2011.

NEZİROĞLU, İrfan, Tuncer YILMAZ (Haz.), **Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

NEZİROĞLU, İrfan, Tuncer YILMAZ (Haz.), **Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 7 (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989),** Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

OKANDAN, Recai G., "Amme Hukukumuzun Gelişmesi Bakımından 1945-1960 Devrinin Özellikleri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.29, S.1-2, 1963, s.3-16.

ONAR, Erdal, "1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi", **Milli Egemenlik ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Panel**, TBMM Yayınları No:48, Ankara 1990, (s.30-77).

ONAR, Erdal, "Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Günümüzdeki Görünümü", **Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayını No:77, Ankara 1995.

ONAR, Erdal, **Meclis Araştırması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:419, Ankara 1977.

ORTAYLI, İlber, "I. Meşrutiyet Meclisinde Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı** içinde (433-448), Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976.

ÖKÇESİZ, Hayrettin, "İnsan ve Hukuk Devleti", Hayrettin Ökçesiz (Haz.), **Hukuk Devleti** içinde (s.35-43), Afa Yayınları, İstanbul 1998.

ÖZBUDUN, Ergun, "İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakultesi Dergisi,** C.17, S.1, 1960, (s.219-248).

ÖZBUDUN, Ergun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.36, S.1, Ankara 1979, s.3-26.

ÖZBUDUN, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008.

ÖZBUDUN, Ergun, **1924 Anayasası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

ÖZBUDUN, Ergun, **Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:171, Ankara 1962.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

ÖZÇELİK, A. Selçuk, **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri (Cilt 1),** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982.

ÖZENÇ, Berke, **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ÖZER, Y. Ziya, **Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri**, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1939.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954 V. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:27, Ankara 2001.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem 1950-1954 VII. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:18, Ankara 1998.

Parliamentary Questions, House of Commons Information Office Factsheet P1, Procedure Series, August 2010.

RAZ, Joseph, "Hukuk Devleti ve Erdemi", Bilal CANATAN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.149-166.

ROMNEY, Matthew R., "The Origins and Scope of Presidential Impeachment", **Hinckley Journal of Politics**, Vol 2, Spring 2000, s.67-72.

ROSENFELD, Michel, "Hukuk Devleti ve Anayasal Demokrasinin Meşruiyeti", Ali Rıza ÇOBAN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal,** Adres Yayınları, Ankara 2008, s.211-255.

ROTTEUTHNER, Hubert, "Hukuk Sosyolojisi ve Hukuk Devleti", Füsun UYANIŞ (Çev.), Hayrattin ÖKÇESİZ (Haz.), **Hukuk Devleti**, Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.180-194.

SABUNCU, Yavuz, **Anayasaya Giriş,** 16. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2014.

SAVCI, Bahri, "Parlımenter Rejimli Hükümetin Unsurları", **Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi**, C.IV, S.1, 1949, s.24-67.

SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1997.

SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, İkinci Yayınlanış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.

SYPNOWICH, Christine, "Ütopya ve Hukuk Devleti", Ali Rıza ÇOBAN (Çev.), Ali Rıza ÇOBAN, Bilal CANATAN, Adnan KÜÇÜK (Haz.), **Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal**, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.325-345.

ŞAYLAN, Gencay, "Parlamentonun Mesleki Açıdan Kuruluşu", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.133-162.

TAMANAHA, Brian Z., "The Rule of Law and Legal Pluralism in Development", in **Hague Journal on the Rule of Law,** Volume 3, Published online: 17 May 2011, pp1-17. (doi:10.1017/S1876404511100019).

TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, 3. Basım, Adam Yayınları, İstanbul 2002.

TANÖR, Bülent, **İki Anayasa 1961-1982**, 5. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2013.

TANÖR, Bülent, Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 14. Bası, Beta Basım, İstanbul 2014.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)** , 26. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

TİKVEŞ, Özkan, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İzmir 1982.

TUNAYA, Tarık Zafer, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.23, S.3-4, 1958, s. s.227-247.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul 1982.

TUNCER, Erol, **1957 Seçimleri**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara 2012.

TUNÇ, Hasan, Faruk BİLİR, Bülent YAVUZ, **Türk Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.

TURAN, İlter, "Parlamenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye", **SBF Dergisi,** C.33, 1978, s.1-33.

TURHAN, Mehmet, **Anayasal Devlet**, 4. Baskı, Naturel Yayıncılık, Ankara 2005.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAK HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI, Hasan Ferhat AYDIN, Özlem ÇAKIR (Haz.), **Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Tutanak Terimleri Sözlüğü**, TBMM Basımevi, Ankara 2015.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, **Milletvekili Genel Seçimi 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, **Siyaset**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2014.

UYGUN, Oktay, **Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti Egemenlik,** 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013.

UYGUN, Selçuk, "Türkiye'de Dünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** C.3, S.1-2, 2003, s.107-120.

ÜÇOK, Coşkun, "1876 Anayasasının Kaynakları, Özellikle 1851 Prusya Anayasası", Siyasi İlimler Türk Derneği (Haz.), **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976, s.1-30.

WHITE, Hannah, **Parliamentary Scrutiny of Government**, Instıtute For Government, (tarihsiz).

YAMAMOTO, Hironori, **Tools For Parliamentary Oversight, A Comparative Study of 88 National Parliaments,** İnter-Parliamentary Union, Geneva 2007.

YAYLA, Atilla, **Siyaset Bilimi,** 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2015.

YAYLA, Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Beşinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

YILDIRIM, Sema, ZEYNEL, Behçet Kemal (ed), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, Ankara 2010.

YÜCEKÖK, Ahmet N., **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (Çev), 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1964 tarihli Birinci Birleşimden-7.12.1964 tarihli Onsekizinci Birleşime kadar, **Cilt 22,** Ankara 1964.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1965 tarihli Birinci Birleşimden-20.1.1966 tarihli Otuzyedinci Birleşime kadar, **Cilt 31,** Ankara 1966.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1968 tarihli 1nci Birleşimden-24.1.1969 tarihli 24ncü Birleşime kadar, Cilt 49, Ankara 1969.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1969 tarihli 1nci Birleşimden-30.12.1969 tarihli 20nci Birleşime kadar, Cilt 54, Ankara 1970.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1972 tarihli 1nci Birleşimden-23.1.1973 tarihli 20nci Birleşime kadar, Cilt 7, Ankara 1972-1973.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1974 tarihli 1nci Birleşimden-4.2.1975 tarihli 25nci Birleşime kadar, Cilt 18, Ankara 1975.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1975 tarihli 1nci Birleşimden-29.1.1976 tarihli 29ncu Birleşime kadar, Cilt 24, Ankara 1976.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1979 tarihli 1nci Birleşimden-31.1.1980 tarihli 27nci Birleşime kadar, Cilt 44, TBMM Basımevi, Ankara 1980.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 10.6.1968 tarihli 50nci Birleşimden-8.10.1968 tarihli 64 üncü Birleşime kadar, Cilt 47, Ankara 1968.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 11.2.1971 tarihli 39uncu Birleşimden-29.4.1971 tarihli 64ncü Birleşime kadar, Cilt 64, Ankara 1971.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 13.6.1978 tarihli 65nci Birleşimden-30.10.1978 tarihli 78nci Birleşime kadar, Cilt 38, TBMM Matbaası, Ankara 1978.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 15.2.1966 tarihli Kırkyedinci Birleşimden-4.3.1966 tarihli Ellibeşinci Birleşime kadar, **Cilt 34,** Ankara 1966.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 19.9.1962 tarihli Seksendördüncü Birleşimden-25.10.1962 tarihli Doksanaltıncı Birleşime kadar, **Cilt 5,** TBMM Basımevi, Ankara 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 20.3.1980 tarihli 47ci Birleşimden-19.8.1980 tarihli 63ncü Birleşime kadar, **Cilt 47,** TBMM Matbaası, Ankara 1980.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1976 tarihli 40ncı Birleşimden-28.4.1976 tarihli 60ncı Birleşime kadar, Cilt 27, Ankara 1976.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1978 tarihli 32nci Birleşimden-8.6.1978 tarihli 64ncü Birleşime kadar, Cilt 37, TBMM Matbaası, Ankara 1978.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1979 tarihli 45nci Birleşimden-23.10.1979 tarihli 82nci Birleşime kadar, Cilt 43, TBMM Matbaası, Ankara 1979.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.4.1969 tarihli 53ncü Birleşimden-27.10.1969 tarihli 71inci Birleşime kadar, Cilt 53, Ankara 1969.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26.10.1961 tarihli Birinci Birleşimden-3.2.1962 tarihli Yirmidokuzuncu Birleşime kadar, **Cilt 1,** Ankara 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 28.5.1974 tarihli 62nci Birleşimden-20.7.1974 tarihli 77nci Birleşime kadar, Cilt 17, Ankara 1973-1974.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 29.4.1976 tarihli 61nci Birleşimden-14.10.1976 tarihli 99ncu Birleşime kadar, Cilt 28, Ankara 1976.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 7.2.1972 tarihli 31nci Birleşimden-9.3.1972 tarihli 40ncı Birleşime kadar, Cilt 3, Ankara 1972.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.2.1979 tarihli 38nci Birleşimden-23.2.1979 tarihli 44ncü Birleşime kadar, Cilt 42, TBMM Matbaası, Ankara 1979.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.3.1966 tarihli Ellialtıncı Birleşimden-17.5.1966 tarihli Yetmişbeşinci Birleşime kadar, Cilt 35, Ankara 1966.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.5.1962 tarihli Ellidokuzuncu Birleşimden-18.9.1962 tarihli Seksenüçüncü Birleşime kadar, **Cilt 4,** TBMM Basımevi, Ankara 1962.

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 12 Ocak 1982 tarihli 31inci Birleşimden 23 Ocak 1983 tarihli 42nci Birleşime kadar, **Cilt 2**, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (1 Teşrinievvel 1334 Tarihli Birinci İnikattan-21 Kanunuevvel 1334 Tarihli 29. İnikata Kadar), Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1992.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (1 Teşrinisani 1326 Tarihli Birinci İnikattan-18 Kanunuevvel 1326 Tarihli 20. İnikata Kadar), Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1986.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (20 Haziran 1328 Tarihli 25. İnikattan-23 Temmuz 1328 Tarihli 47. İnikata Kadar), Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (26 Nisan 1326 Tarihli 85. İnikattan-22 Mayıs 1326 Tarihli 104. İnikata Kadar), Cilt 5, TBMM Basımevi, Ankara 1986.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (29 Mart 1326 Tarihli Yetmişinci İnikattan-24 Nisan 1326 Tarihli 84. İnikata Kadar), Cilt 4, TBMM Basımevi, Ankara 1986.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (4 Kanunuevvel 1324 Tarihli Birinci İnikattan-9 Şubat 1324 Tarihli 33. İnikata Kadar), Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (8 Mart 1325 Tarihli 55. İnikattan-14 Mayıs 1325 Tarihli 81. İnikata Kadar), Cilt 3, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1962 tarihli Birinci Birleşimden-7.12.1962 tarihli Ondördüncü Birleşime kadar, Cilt 9, Ankara 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1966 tarihli Birinci Birleşimden-10.12.1966 tarihli Yirminci Birleşime kadar, Cilt 9, TBMM Matbaası Ankara 1967.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1975 tarihli 1nci Birleşimden-13.2.1976 tarihli 56ncı Birleşime kadar, Cilt 14, TBMM Matbaası Ankara 1976.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1979 tarihli 1nci Birleşimden-14.2.1980 tarihli 43ncü Birleşime kadar, Cilt 13, TBMM Matbaası, Ankara 1980.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.3.1979 tarihli 67nci Birleşimden-24.10.1980 tarihli 112nci Birleşime kadar, Cilt 12, TBMM Matbaası, Ankara 1979.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.3.1977 tarihli 58nci Birleşimden-19.4.1977 tarihli 86ncı Birleşime kadar, Cilt 26, TBMM Matbaası, Ankara 1977.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.4.1967 tarihli 83ncü Birleşimden-8.5.1967 tarihli 98nci Birleşime kadar, Cilt 16, TBMM Matbaası Ankara 1967.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 11.3.1980 tarihli 58nci Birleşimden-11.9.1980 tarihli 133ncü Birleşime kadar, Cilt 16, TBMM Matbaası, Ankara 1980.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14.6.1973 tarihli 127nci Birleşimden-25.7.1973 tarihli 133ncü Birleşime kadar, Cilt 39, TBMM Matbaası, Ankara 1973.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17.4.1972 tarihli 73ncü Birleşimden-1.6.1972 tarihli 96ncı Birleşime kadar, Cilt 24, TBMM Matbaası, Ankara 1971-1972.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17.7.1963 tarihli Yüz onyedinci Birleşimden-4.9.1963 tarihli Yüz otuzuncu Birleşime kadar, Cilt 20, Ankara 1963.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2.7.1965 tarihli 139ncu Birleşimden-16.7.1965 tarihli 147nci Birleşime kadar, Cilt 43, Ankara 1965.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.06.1962 tarihli Yüz dördüncü Birleşimden-19.9.1962 tarihli Yüz onsekizinci Birleşime kadar, Cilt 6, Ankara 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.2.1962 tarihli Ellibirinci Birleşimden-1.3.1962 tarihli Altmışıncı Birleşime kadar, Cilt 3, Ankara 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.5.1970 tarihli 83ncü Birleşimden-30.5.1970 tarihli 92nci Birleşime kadar, Cilt 5, TBMM Matbaası, Ankara 1970.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.9.1972 tarihli 135nci Birleşimden-21.10.1972 tarihli 150nci Birleşime kadar, Cilt 27, TBMM Matbaası, Ankara 1972.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 21.4.1969 tarihli 83ncü Birleşimden-13.6.1969 tarihli 99ncu Birleşime kadar, Cilt 36, TBMM Matbaası, Ankara 1969.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22.2.1968 tarihli 48nci Birleşimden-29.2.1968 tarihli 55nci Birleşime kadar, Cilt 26, Ankara 1968.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.10.1961 tarihli Birinci Birleşimden-15.1.1962 tarihli Otuzüçüncü Birleşime kadar, Cilt 1, Ankara 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.6.1971 tarihli 121nci Birleşimden-21.7.1971 tarihli 134ncü Birleşime kadar, Cilt 15, TBMM Matbaası, Ankara 1971.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.9.1963 tarihli Yüzkırküçüncü Birleşimden-25.10.1963 tarihli Yüzellisekizinci Birleşime kadar, Cilt 22, Ankara 1963.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.12.1978 tarihli 17nci Birleşimden-1.2.1979 tarihli 43ncü Birleşime kadar, Cilt 8, TBMM Matbaası, Ankara 1979.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 6.3.1967 tarihli 68nci Birleşimden-7.4.1967 tarihli 82nci Birleşime kadar, Cilt 15, TBMM Matbaası Ankara 1967.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9.4.1974 tarihli 63ncü Birleşimden-16.5.1974 tarihli 76ncı Birleşime kadar, Cilt 3, TBMM Matbaası Ankara 1974.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 9 Eylül 1980 tarihli 1inci Birleşimden 17 Aralık 1980 tarihli 24ncü Birleşime kadar, **Cilt 1**, TBMM Basımevi, Ankara 1982.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi (1 Aralık 1948 tarihli on üçüncü Birleşimden 29 Aralık 1948 tarihli yirmi beşinci Birleşime kadar), **Cilt 14**, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1949.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi (7 Ocak 1952 tarihli Yirmi üçüncü Birleşimden 30 Ocak 1952 tarihli Otuz üçüncü Birleşime kadar), **Cilt 12**, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1952.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, (4.12.1963 tarihli Birinci Birleşimden 14.7.1964 tarihli Yirminci Birleşime kadar), **Cilt 3**, 1963-1964.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 04.06.1998 tarihli 98inci Birleşimden-16.06.1998 tarihli 102inci Birleşime kadar, Cilt 54, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1.6.2004 tarihli 95inci Birleşimden-3.6.2004 tarihli 97inci Birleşime kadar, Cilt 51, TBMM Basımevi, Ankara 2004.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.11.1997 tarihli 12inci Birleşimden-20.11.1997 tarihli 17inci Birleşime kadar, Cilt 36, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.2.1998 tarihli 53üncü Birleşimden-19.2.1998 tarihli 57inci Birleşime kadar, Cilt 45, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.5.1994 tarihli 102nci Birleşimden-18.5.1994 tarihli 105inci Birleşime kadar, Cilt 60, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.12.2001 tarihli 38inci Birleşimden-26.12.2001 tarihli 42nci Birleşime kadar, Cilt 80, TBMM Basımevi, Ankara 2001.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.7.1997 tarihli 120inci Birleşimden-23.7.1997 tarihli 125inci Birleşime kadar, Cilt 31, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.4.1993 tarihli 90ıncı Birleşimden-27.4.1993 tarihli 95inci Birleşime kadar, Cilt 34, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1993.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 14.7.1998 tarihli 121inci Birleşimden-20.7.1998 tarihli 124üncü Birleşime kadar, Cilt 59, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 15.10.1996 tarihli 7inci Birleşimden-23.10.1996 tarihli 11inci Birleşime kadar, Cilt 12, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 16.4.1998 tarihli 78inci Birleşimden-30.04.1998 tarihli 84üncü Birleşime kadar, Cilt 54, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18.3.1997 tarihli 69uncu Birleşimden-25.3.1997 tarihli 72inci Birleşime kadar, Cilt 23, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.11.1996 tarihli 19uncu Birleşimden-5.12.1996 tarihli 27inci Birleşime kadar, Cilt 14, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.12.1996 tarihli 38inci Birleşimden-9.1.1997 tarihli 44üncü Birleşime kadar, Cilt 18, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 2.10.2003 tarihli 2inci Birleşimden-14.10.2003 tarihli 6ıncı Birleşime kadar, Cilt 27, TBMM Basımevi, Ankara 2003.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.10.1998 tarihli 9uncu Birleşimden-3.11.1998 tarihli 13üncü Birleşime kadar, Cilt 64, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1999.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.5.1997 tarihli 95inci Birleşimden-27.5.1997 tarihli 98inci Birleşime kadar, Cilt 27, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 21.5.1991 tarihli 119 uncu Birleşimden-5.7.1991 tarihli 131 inci Birleşime kadar, Cilt 61, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 22.5.2003 tarihli 83üncü Birleşimden-28.5.2003 tarihli 86ıncı Birleşime kadar, Cilt 15, TBMM Basımevi, Ankara 2003.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 23 Mart 1953 tarihli elliyedinci Birleşimden-30 Nisan 1953 tarihli yetmişbeşinci Birleşime kadar, **Cilt 21,** TBMM Basımevi, Ankara 1953.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24.1.1991 tarihli 73 üncü Birleşimden-19.2.1991 tarihli 83 üncü Birleşime kadar, Cilt 56, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24.2.1998 tarihli 58inci Birleşimden-3.3.1998 tarihli 61inci Birleşime kadar, Cilt 46, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 25.11.1997 tarihli 18inci Birleşimden-3.12.1997 tarihli 22inci Birleşime kadar, Cilt 37, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.3.1997 tarihli 73üncü Birleşimden-4.4.1997 tarihli 78inci Birleşime kadar, Cilt 24, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.5.1998 tarihli 93üncü Birleşimden-3.6.1998 tarihli 97inci Birleşime kadar, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 27.10.1994 tarihli 25inci Birleşimden-8.11.1994 tarihli 30uncu Birleşime kadar, Cilt 70, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 28.5.1997 tarihli 99uncu Birleşimden-10.6.1997 tarihli 104üncü Birleşime kadar, Cilt 28, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3 Aralık 1951 tarihli onikinci Birleşimden-26 Aralık 1951 tarihli yirmikinci Birleşime kadar, **Cilt 11**, TBMM Basımevi, Ankara 1952.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3 Mart 1950 tarihli elliyedinci Birleşimden-24 Mart 1950 tarihli yetmişikinci Birleşime kadar, **Cilt 25,** TBMM Basımevi, Ankara 1950.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3 Ocak 1949 tarihli yirmialtıncı Birleşimden-31 Ocak 1949 tarihli otuzdokuzuncu Birleşime kadar, **Cilt 15**, TBMM Basımevi, Ankara 1949.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3.2.2000 tarihli 56ıncı Birleşimden-22.2.2000 tarihli 60ıncı Birleşime kadar, Cilt 26, TBMM Basımevi, Ankara 2000.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 30.1.1997 tarihli 53üncü Birleşimden-18.2.1997 tarihli 57inci Birleşime kadar, Cilt 20, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.10.1994 tarihli 14üncü Birleşimden-18.10.1994 tarihli 20inci Birleşime kadar, Cilt 68, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.11.2003 tarihli 13üncü Birleşim, Cilt 29, TBMM Basımevi, Ankara 2003.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.12.1998 tarihli 23üncü Birleşimden-11.12.1998 tarihli 27inci Birleşime kadar, Cilt 38, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.2.1999 tarihli 50inci Birleşimden-11.2.1999 tarihli 53üncü Birleşime kadar, Cilt 70, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1999.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.3.1997 tarihli 63üncü Birleşimden-13.3.1997 tarihli 68inci Birleşime kadar, Cilt 22, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5.1.1994 tarihli 60ıncı Birleşimden-18.1.1994 tarihli 65inci Birleşime kadar, Cilt 51, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5.11.2003 tarihli 14üncü Birleşimden-12.11.2003 tarihli 17nci Birleşime kadar, Cilt 30, TBMM Basımevi, Ankara 2003.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.10.1993 tarihli 13üncü Birleşimden-21.10.1993 tarihli 19uncu Birleşime kadar, Cilt 41, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.11.2001 tarihli 17inci Birleşimden-20.11.2001 tarihli 22nci Birleşime kadar, Cilt 75, TBMM Basımevi, Ankara 2001.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.7.1998 tarihli 117inci Birleşimden-13.7.1998 tarihli 120inci Birleşime kadar, Cilt 58, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8.6.2000 tarihli 107inci Birleşimden-20.6.2.2000 tarihli 113üncü Birleşime kadar, Cilt 35, TBMM Basımevi, Ankara 2000.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8.6.2004 tarihli 98inci Birleşimden-10.6.2004 tarihli 100üncü Birleşime kadar, Cilt 52, TBMM Basımevi, Ankara 2004.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.1.2001 tarihli 41inci Birleşimden-16.1.2001 tarihli 44üncü Birleşime kadar, Cilt 52, TBMM Basımevi, Ankara 2001.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.11.1993 tarihli 25inci Birleşimden-17.11.1993 tarihli 29uncu Birleşime kadar, Cilt 43, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.2.1994 tarihli 69uncu Birleşimden-22.2.1994 tarihli 74üncü Birleşime kadar, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (1 haziran 1932 tarihli elli yedinci inikattan 9 temmuz 1932 tarihli seksen birinci inikada kadar), **Cilt 9,** T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1932.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (1 Mart 1337 tarihli birinci içtimadan-13 Nisan 1337 tarihli yirminci içtimaa kadar), Cilt 9, 2. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1954.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (18 Teşrinievvel 1338 tarihli yüzyirmibirinci içtimadan-18 teşrinisani 1338 tarihli yüzkırkıncı içtimaa kadar), Cilt 24, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (19.10.1340 tarihli kırkbeşinci içtimadan 30.10.1340 tarihli kırkdokuzuncu içtimaa kadar), **Cilt 9,** T.B.M. Meclisi Matbaası, Ankara 1975.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (2.1.1926 tarihli otuzbeşinci içtimadan 31.1.1926 tarihli kırkyedinci içtimaa kadar), **Cilt 21**, T.B.M. Meclisi Matbaası, Ankara 1977.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (20 Teşrinisani 1338 tarihli yüzkırkbirinci içtimadan-21 kanunuevvel 1338 tarihli yüzaltmışıncı içtimaa kadar), Cilt 25, TBMM Matbaası, Ankara 1960.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (22 Teşrinisani 1336 tarihli yüzbirinci içtimadan-23 Kanunuevvel 1336 tarihli yüzyirminci içtimaa kadar), Cilt 6, 2. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1943.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (22.V.1336 Tarihli ondokuzuncu İçtimadan-28.VII.1336 Tarihli kırkıncı İçtimaa kadar), Cilt 2, 3. Basılış TBMM Basımevi, Ankara 1981.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (23 Haziran 1337 tarihli Kırk Birinci îçtimadan 3 Ağustos 1337 tarihli Altmışıncı İçtimaa kadar), Cilt 11, TBMM Matbaası, Ankara 1958.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (23.IV.1336 Tarihli birinci inikattan-19.V.1336 Tarihli onsekizinci inikata kadar), Cilt 1, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1959.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (24 Eylül 1337 tarihli Seksen Birinci içtimadan 27 Teşrinievvel 1337 tarihli Yüzüncü İçtimaa kadar), **Cilt 13,** TBMM Matbaası, Ankara 1958.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (25 Kânunuevel 1336 tarihli yüz yirmi birinci içtimadan 30 Kânunusani 1337 tarihli yüz kırkıncı içtimaa kadar), **Cilt 7**, 2. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1944.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (3 Kanunuevvel 1337 tarihli yüzyirmibirinci içtimadan-5 Kanunusani 1337 tarihli yüzkırkıncı içtimaa kadar), Cilt 15, TBMM Matbaası, Ankara 1958.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (31.VII.1336 Tarihli kırkbirinci İçtimadan-6.IX.1336 Tarihli altmışıncı İçtimaa kadar), Cilt 3, 3. Basılış, TBMM Basımevi, Ankara 1981.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (5.1.1341 tarihli Otuzikinci içtimadan 29.1.1341 tarihli Kırkikinci içtimaa kadar), **Cilt 12**, T.B.M. Meclisi Matbaası, Ankara 1975.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (8.IX.1336 tarihli altmış birinci içtimadan 6.X.1336 tarihli yetmiş dokuzuncu içtimaa kadar), Cilt 4, 3. Basılış, TBMM Matbaası, Ankara 1981.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (9 Eylül 1339 da münakit onaltıncı içtimadan-21 Teşrinievvel 1339 da münakit kırkıncı içtimaa kadar), Cilt 2, TBMM Matbaası, Ankara (tarihsiz).

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1.4.1341 tarihli doksanbirinci içtimadan-13.4.1341 tarihli yüzbirinci içtimaa kadar, **Cilt 17,** TBMM Matbaası, 1976.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1948 tarihli kırkaltıncı Birleşimden-31 Mayıs 1948 tarihli altmışbeşinci Birleşime kadar, **Cilt 11**,TBMM Basımevi, Ankara 1948.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4 Nisan 1960 tarihli Elliikinci İnikattan-25 Mayıs 1960 tarihli Altmışdokuzuncu İnikata kadar, **Cilt 13,** TBMM Matbaası, Ankara 1960.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4 Ocak 1960 tarihli Ondokuzuncu İnikattan-18 Şubat 1960 tarihli kırkıncı İnikata kadar, **Cilt 11,** TBMM Matbaası, Ankara 1960.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 16 Ağustos 1961 tarihli Yüzbirinci Birleşimden-3 Eylül 1961 tarihli Yüzonuncu Birleşime kadar, **Cilt 7**, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Mayıs 1961 tarihli Yetmişüçüncü Birleşimden-15 Ağustos 1961 tarihli Yüzüncü Birleşime kadar, **Cilt 6**, 1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 05.10.2010 tarihli 2'nci Birleşimden 12.10.2010 tarihli 5'inci Birleşim Dahil, Cilt 78, TBMM Basımevi, Ankara 2010.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 07.04.2011 tarihli 88'inci Birleşim, Cilt 99, TBMM Basımevi, Ankara 2011.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 07.10.2008 tarihli 2'inci Birleşim, Cilt 28, TBMM Basımevi, Ankara 2009.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 08.10.2008 tarihli 3'üncü Birleşimden 21.10.2008 tarihli 8'inci Birleşim Dahil, Cilt 29, TBMM Basımevi, Ankara 2009.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.6.2006 tarihli 110uncu Birleşimden-6.6.2006 tarihli 111inci Birleşime kadar, Cilt 122, TBMM Basımevi, Ankara 2006.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.11.2005 tarihli 17inci Birleşimden-17.11.2005 tarihli 20inci Birleşime kadar, Cilt 98, TBMM Basımevi, Ankara 2006.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 11.10.2005 tarihli 5inci Birleşimden-18.10.2005 tarihli 8inci Birleşime kadar, Cilt 95, TBMM Basımevi, Ankara 2005.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 16.3.2006 tarihli 76ncı Birleşimden-28.3.2006 tarihli 80inci Birleşime kadar, Cilt 114, TBMM Basımevi, Ankara 2006.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.02.2009 tarihli 63'üncü Birleşimden 24.03.2009 tarihli 66'ncı Birleşim Dahil, Cilt 41, TBMM Basımevi, Ankara 2009.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.2.2007 tarihli 68inci Birleşimden-28.2.2007 tarihli 69uncu Birleşime kadar, Cilt 148, TBMM Basımevi, Ankara 2007.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 29.3.2005 tarihli 76ncı Birleşimden-31.3.2005 tarihli 78inci Birleşime kadar, Cilt 79, TBMM Basımevi, Ankara 2005.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 29.5.2007 tarihli 116'ncı Birleşimden-31.5.2007 tarihli 118'inci Birleşime kadar, Cilt 160, TBMM Basımevi, Ankara 2007.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 6.4.2006 tarihli 85inci Birleşimden-13.4.2006 tarihli 88inci Birleşime kadar, Cilt 116, TBMM Basımevi, Ankara 2006.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9.2.2005 tarihli 56ıncı Birleşimden-15.2.2005 tarihli 58inci Birleşime kadar, Cilt 74, TBMM Basımevi, Ankara 2005.

Anayasa Mahkemesi, 12.01.1971 tarih ve E.1969/31, K.1971/3 Sayılı Karar, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi,** S.9, s.131-193.

http://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1801 (Erişim Tarihi 01.03.2017).

http://arsiv.ntv.com.tr/news/273398.asp (Erişim Tarihi 07.02.2019).

http://dergipark.gov.tr/etd/issue/36539/417275 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,82600/heyeti-temsiliye-temsilciler-kurulu.html (Erişim tarihi 09.10.2016).

http://www.agos.com.tr/tr/yazi/15368/kadinin-haklari-bahane-aile-butunlugu-sahane (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.atuder.org.tr/75/haberler/576/turkiye-buyuk-millet-meclisi-tbmm-saglik-calisanlarina-yonelik-artan-siddet-ol (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.derszamani.net/gemi-insaati-bolumu-taban-puanlari-basari-siralamasi-2018-2019.html (Erişim Tarihi 13.02.2019).

http://www.egitimtercihi.com/gundem/14391-ustun-yetenekli-cocuklar-tbmm-gundeminde.html (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.haber7.com/genel-saglik/haber/702091-turkiye8217nin-kanser-haritasi-cikartildi (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.habereksprespres.com.tr/gundem/darbe-komisyonuna-gitmeyen-necdet-ozel-e-tepki-h95350.html (Erişim Tarihi 22.02.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/bocek-komisyonu-kufurlere-tosladi-23363663 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/1-milyon-150-bin-metrekarelik-alan-temizlendi-23202275 (Erişim Tarihi 30.01.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kanseri-en-son-evrede-yakaliyoruz-16932406 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kayip-cocuklar-icin-meclis-calisma-baslatti-14440665 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sokak-cocuklarina-devlet-destegi-299355 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.hurriyet.com.tr/sporda-siddet-gelecek-hafta-tbmmde-301037 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf (Erişim Tarihi 13.02.2019).

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6563.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.milliyet.com.tr/bakan-kaya-gelecek-meselesi-olarak-goruyoruz-ankara-yerelhaber-2315281/ (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.milliyet.com.tr/colyak-hastaligi-meclis-arastirma-komisyonu-kayseri-yerelhaber-2491258/ (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.milliyet.com.tr/--siyaset-520547/ (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/revolution/overview/actofsettlement/ (Erişim tarihi 27.07.2016).

http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/reformact1832/ (Erişim tarihi 27.07.2016).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080810-1.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081005-1.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-2.htm (Erişim Tarihi 30.01.2019).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160810-7.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160810-8.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181016M1-1.pdf (Erişim Tarihi 20.12.2018).

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17145.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17188_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17188_1.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17823.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17823.pdf (Erişim tarihi 05.12.2016).

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317.htm (Erişim Tarihi 13.02.2019).

http://www.sdplatform.com/Dergi/737/TBMM-Saglik-Calisanlarina-Yonelik-Artan-Siddeti-Arastirma-Komisyonunun-calismalari.aspx (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://www.serbestiyet.com/yazarlar/yildiray-ogur/20-yil-sonra-hala-bilmiyoruz-848482 (Erişim Tarihi 20.02.2019).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b433862dc00a6.64410090 (Erişim Tarihi, 09.07.2018).

http://www.urfanatik.com/yerel/colyak-hastaliginda-rapor-suresi-3-yila-cikartildi-h79967.html (Erişim Tarihi 14.11.2018).

http://www.yerelhaberim.net/guncel/ustun-yetenekli-cocuk-komisyonu-geliyor-h27395.html (Erişim Tarihi 15.11.2018).

http://ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MV/E.pdf (Erişim Tarihi 04.04.2017).

https://odatv.com/cok-tuhaf-bir-ayrinti-ortaya-cikti-11121850.html (Erişim Tarihi 22.02.2019).

https://okulsagligi.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_04/10105602_Ylyak_HastalYY_Yle_MYcadele.pdf (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://t24.com.tr/video/erdogandan-darbe-komisyonu-aciklamasi-fazla-konusmak-istemiyorum,4239 (Erişim Tarihi 25.02.2019).

https://twitter.com/tbmmgenelkurulu/status/996441856694280192 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/03/30/cumhurbaskanligi-hukumet-sistemi-ne-getiriyor-1 (Erişim Tarihi 24.07.2018).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45042998 (Erişim Tarihi 22.02.2019).

https://www.britannica.com/topic/impeachment# (Erişim Tarihi 13.12.2018).

https://www.cnnturk.com/turkiye/ataturk-havalimanindaki-saldiriya-yayin-yasagi-getirildi (Erişim Tarihi 22.02.2019).

https://www.evrensel.net/haber/280306/tbmm-bosanma-komisyonu-kadin-ve-cocuk-haklarini-sifirladi (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.haberler.com/haberlesme-ozgurlugu-ve-ozel-hayatin-gizliligi-4345823-haberi/ (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.haberler.com/tbmm-ustun-yetenekli-cocuklari-arastirma-komisyonu-3586737-haberi/ (Erişim Tarihi 15.11.2018).

https://www.haberturk.com/gundem/haber/1170452-ic-guvenlige-abd-modeli-ozel-yapilanma-geliyor (Erişim Tarihi 16.11.2018).

https://www.ntv.com.tr/saglik/bagimlilikla-mucadelede-lider-bir-kuruma-ihtiyac-var,ehiSbTOrOESuR6c-WWTFnw (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/meclis-1-temmuzda-tatile-girmeyecek,0WaJNh6OQ0KpfJqcMKXMeg (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/furtherreformacts/ (Erişim Tarihi 13.12.2018).

https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/simondemontfort/ (Erişim Tarihi 12.12.2018).

https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/birthofparliament/overview/simondemontfort/provisionsoxford/ (Erişim tarihi 27.09.2016).

https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/revolution/collections1/collections-glorious-revolution/billofrights/ (Erişim tarihi 27.09.2016).

https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/ (Erişim Tarihi 13.12.2018).

https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/05/16/tbmm-aile-butunlugunun-korunmasi-arastirma-komisyonu (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.sporx.com/sporda-siddet-raporu-hazir-SXHBQ227722SXQ (Erişim Tarihi 15.11.2018).

https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2018/05/03/iskur-kadinlara-geri-odemesiz-aylik-400-lira-verecek-basvuru-sartlari-nelerdir?paging=3 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1307 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1313 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1305 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1316 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1339 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1341 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1396 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1399 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1397 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1345 (Erişim Tarihi 25.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1343 (Erişim Tarihi 25.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 22.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_arastirma_onergeleri.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 22.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_genel_gorus_onergeleri.sorgu_yonlendirme?d_yy=272&os_sicil=0&y_d_d_k=0&esas_no=&genel_evrak_tarihi_basla=&genel_evrak_tarihi_bitis=&metin_arama=&icerik_arama= (Erişim Tarihi 20.12.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=18 (Erişim tarihi 01.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=21 (Erişim tarihi 08.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=24 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=26 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sorusturma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=84 (Erişim Tarihi 16.11.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sorusturma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=88 (Erişim Tarihi 16.11.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=22678&P5=H&page1=61&page2=61 (Erişim Tarihi 22.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0 (Erişim tarihi 15.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme (Erişim Tarihi 20.12.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP52.htm (Erişim Tarihi 03.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o27.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o30.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o33.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o34.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o35.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o36.htm (Erişim tarihi 14.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o37.htm (Erişim tarihi 12.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o38.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o41.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o42.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o56.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim tarihi 14.02.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss312.pdf (Erişim tarihi 04.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss68.pdf (Erişim tarihi 04.03.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss381.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss427.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss454.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss489.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss442.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss494.pdf (Erişim Tarihi 25.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss554.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss558.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss559.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss4.pdf (Erişim Tarihi 20.12.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem25/yil1/ham/b00901h.htm (Erişim Tarihi 04.04.2017).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem27/yil2/ham/b03901h.htm (Erişim Tarihi 22.01.2019).

https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/71056/cumhurbaskanligi-sistemi-sempozyumunda-yaptiklari-konusma (Erişim Tarihi 24.07.2018).

https://www.yenisafak.com/gundem/dikkat-meclis-arastiriyor-2674678 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

https://www.yenisafak.com/gundem/tribunun-sifresi-569865 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

https://www.yenisafak.com/hayat/tbmm-colyak-hastaligi-arastirma-komisyonu-raporunu-baskanligi-sunuldu-3257417 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-4346c.pdf (Erişim Tarihi 20.12.2018).

"10 Türkten 4'ü töreye sessiz kaldı", **Milliyet Gazetesi**, 14.09.2006, s.4.

"33 lokomotif olayında 11 memur sorumlu görüldü", **Milliyet Gazetesi**, 06.03.1964, s.1.

"A.I.D. 33 lokomotifin ihalesini kabul etmedi", **Milliyet Gazetesi**, 20.12.1963, s.1.

"Bir kadın Milyonluk suiistimali önledi", **Milliyet Gazetesi**, 16.07.1965, s.5.

"Çernobil, onu araştırmacı yaptı", **Milliyet Gazetesi**, 17.12.1988, s.5.

"Demiryollarına 10 milyon dolarlık kredi açıldı", **Milliyet Gazetesi**, 01.03.1962, s.5.

"Dilovası'nda her evde bir hasta var", **Milliyet Gazetesi**, 17.03.2006, s.19.

"Dumankaya zor taşıyor", **Milliyet Gazetesi**, 15.04.1996, s.19.

"Dünyada nükleer korku", **Milliyet Gazetesi**, 30.04.1986, s.5.

"DYP'den RP'ye karşı atak", **Milliyet Gazetesi**, 18.04.1996, s.19.

"Ergene lağım deposu", **Milliyet Gazetesi**, 25.05.2003, s.21.

"Gaflet raporu", **Milliyet Gazetesi**, 14.10.1993, s.1.

"HAMİDO MECLİSTE YİNE KAVGA ETTİ", **Milliyet Gazetesi**, 16.03.1967, s.1.

"Hayali ihracatın sekiz yolu…", **Milliyet Gazetesi**, 18.01.1994, s.7.

"Hukuk skandalı", **Milliyet Gazetesi**, 28.02.1994, s.19.

"İller Bankası için soruşturma emri verildi", **Milliyet Gazetesi**, 15.04.1971, s.1.

"Kanlı isyan", **Milliyet Gazetesi**, 03.07.1993, s.1.

"Komedi dava 'müsteşarlar aleyhine açılan hayali ihracat davalarda mahkeme sırasında tam bir komedi yaşanıyor'", **Milliyet Gazetesi**, 28.02.1994, s.1.

"'Köy yakma' Meclis'te tartışıldı", **Milliyet Gazetesi**, 19.10.1994, s.17.

"LOKOMOTİF İŞİ İÇİN MECLİS tahkikatı AÇILDI", **Milliyet Gazetesi**, 28.08.1963, s.1.

"Meclis'te Çernobil tartışması", **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1993, s.13.

"Meclis'te gaflet raporu", **Milliyet Gazetesi**, 14.10.1993, s.22.

"Mercümek buğdaycı çıktı", **Milliyet Gazetesi**, 21.01.1996, s.9.

"Mercümek-RP bağı incelemede", **Milliyet Gazetesi**, 31.01.1996, s.13.

"Milletvekili, polis, mafya aynı otoda", **Milliyet Gazetesi**, 04.11.1996, s.1.

"Ölümün kol gezdiği yer", **Milliyet Gazetesi**, 17.03.2006, s.1.

"Para-Kredi Kurulu'nun yapısı değiştirildi", **Milliyet Gazetesi**, 06.01.1992, s.5.

"Senato Belediye Meclisinde rüşvet konusunu tartıştı", **Milliyet Gazetesi**, 04.10.1968, s.1.

"Sivas kana bulandı", **Milliyet Gazetesi**, 03.07.1993, s.19.

"Suriye'ye uyarı: Sabrımız kalmadı", **Milliyet Gazetesi**, 17.09.1998, s.19.

"Susurluk TBMM'de", **Milliyet Gazetesi**, 26.05.1997, s.19.

"Şüpheli yangına soruşturma", **Milliyet Gazetesi**, 14.11.1995, s.22.

"Tarihi ihmal yaktı", **Milliyet Gazetesi**, 13.11.1995, s.3.

"TBMM'den Dilovası için önlem paketi", **Milliyet Gazetesi**, 19.10.2006, s.16.

"TÖRE'nin yeni başkenti İSTANBUL", **Milliyet Gazetesi**, 16.01.2007, s.1.

"Tüketici ve özürlü sorunları Meclis'te", **Milliyet Gazetesi**, 07.01.1992, s.14.

"Vakıflar mercek altına alınıyor", **Milliyet Gazetesi**, 03.12.2003, s.13.

"Yalı 1 milyon için kül oldu", **Milliyet Gazetesi**, 02.01.1996, s.13.

"YAŞAR TUNAGÖR GÖZALTINA ALINDI", **Milliyet Gazetesi**, 17.06.1971, s.1.

EKLER

EK-1: CUMHURİYET SENATOSU'NDA GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARI VE ANALİZLERİ

- "***Iğdır bölgesinde husule gelen zelzele felâketini mahallen tetkik etmek üzere seçilen 3 kişiden mürekkep heyetin raporu***"[791]:

Bu komisyon, 06.09.1962 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur[792]. Konusu, sosyal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan doğal afetlerden biri olan deprem ve etkileridir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı[793], 5 gündür. Rapor 2 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "***Cumhuriyet Senatosu Bilecik Üyesi Talât Oran'ın, Meclis araştırması teklifi üzerine seçilen üç kişilik Araştırma Heyetinin raporu***"[794]:

Bu komisyon, 11.09.1962 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur[795]. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan keyfi uygulamalardır[796]. Raporun başkanlığa sunulma[797] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor 8 sayfadan oluşmaktadır. Raporda öncelikle komisyonun yaptıkları

---

[791] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 19.9.1962 tarihli Seksendördüncü Birleşimden-25.10.1962 tarihli Doksanaltıncı Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 1, Cilt 5,TBMM Basımevi, Ankara 1962, s.355-356.

[792] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.5.1962 tarihli Ellidokuzuncu Birleşimden-18.9.1962 tarihli Seksenüçüncü Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 1, Cilt 4,TBMM Basımevi, Ankara 1962, s.512-513.

[793] Tarihler arasındaki gün sayısı, excel üzerinden hesaplanmıştır.

[794] **CSTD,** Toplantı Senesi 1, Birleşim 92, 16.10.1962, Cilt 5. Rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

[795] **CSTD,** Toplantı Senesi 1, Birleşim 81, 11.09.1962, Cilt 4, s.525-529.

[796] Bilecik Valisi'nin, meydana gelen olayları keyfi bir şekilde inceletmediği iddiası söz konusudur.

[797] Raporun dağıtılma süresi tespit edilememiştir. Bu nedenle başkanlığa sunulma tarihi dikkate alınmıştır.

tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor beyanlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Üniversitelerimizin verimini artırmak, sıkıntılara çare bulmak için neler yapılabileceğinin tayin ve tesbiti maksadiyle kurulmuş bulunan Araştırma Komisyonu raporu***"[798]:

Bu komisyon, 01.07.1964 tarihinde verilen bir önerge üzerine kurulmuştur. Konusu, eğitim faaliyetleri kapsamında olan yükseköğretimdir. Rapor 154 sayfadır. Raporun başkanlığa sunulma[799] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 110 gündür. Raporda öncelikle komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporda teknik bilgilere yer verilmiştir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

- "***Denizcilik Bankası Deniz Nakliyat Türk Anonim Şirketinde mevcudiyeti iddia edilen yolsuzluklar hakkında Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[800]:

Bu komisyon, 15.12.1964 tarihinde verilen önergeler üzerine kurulmuştur[801]. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan yolsuzluklardır. Rapor 13 sayfadır. Raporun başkanlığa sunulma[802] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 198 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor, komisyonun görüşleriyle son bulmuştur.

---

[798] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 15.2.1966 tarihli Kırkyedinci Birleşimden-4.3.1966 tarihli Ellibeşinci Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 5, Cilt 34, Ankara 1966. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[799] Raporun dağıtılma süresi tespit edilememiştir. Bu nedenle başkanlığa sunulma tarihi dikkate alınmıştır.

[800] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1965 tarihli Birinci Birleşimden-20.1.1966 tarihli Otuzyedinci Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 5, Cilt 31, Ankara 1966, s.318-331.

[801] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1964 tarihli Birinci Birleşimden-7.12.1964 tarihli Onsekizinci Birleşime kadar**, Toplantı Senesi 3, Cilt 22, Ankara 1964, s.447-449.

[802] Raporun dağıtılma süresi tespit edilememiştir. Bu nedenle başkanlığa sunulma tarihi dikkate alınmıştır.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğünde yapılan yolsuzluklar hakkında Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[803]:

Bu komisyon, 09.06.1965 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan idarede meydana gelen yolsuzluklardır. Rapor 3 sayfadan oluşmaktadır. Raporun başkanlığa sunulma[804] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 252 gündür. Raporda öncelikle komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor beyanlar ve teknik incelemeler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerisi de sunmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***İstanbul Belediyesince 6188 sayılı Kanun hükümlerine tevfikan Güzel Konutlar Yapı Kooperatifine tahsis olunan arsanın müddet bakımımdan istirdadı gerekirken bahsi geçen kanunun 12 nci maddesinin ihlâl olunarak süre temdidi yapıldığına ve bu yüzden belediyenin büyük zarara uğratıldığına dair iddialar hakkında Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[805]:

Bu komisyon, 02.04.1968 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan idarede meydana gelen yolsuzluklardır. Rapor 19 sayfadan oluşmaktadır. Raporun başkanlığa sunulma[806] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 98 gündür. Raporda öncelikle

---

[803] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.3.1966 tarihli Ellialtıncı Birleşimden-17.5.1966 tarihli Yetmişbeşinci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 5, Cilt 35, Ankara 1966, s.564-567.

[804] Raporun dağıtılma süresi tespit edilememiştir. Bu nedenle başkanlığa sunulma tarihi dikkate alınmıştır.

[805] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 10.6.1968 tarihli 50nci Birleşimden-8.10.1968 tarihli 64 üncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 7, Cilt 47, Ankara 1968, s.488-519.

[806] Raporun dağıtılma süresi tespit edilememiştir. Bu nedenle başkanlığa sunulma tarihi dikkate alınmıştır.

komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İddiaların doğruluğu ve olayın meydana geliş şekli incelenmiştir. Sonuç kısmında da tespit edilen hususlar belirtilmiştir.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Cumhuriyet Senatosu Bor Mineralleri Araştırma Komisyonu Raporu***"[807]:

Bu komisyon, 18.01.1968 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur. Konusu, ekonomik faaliyetler kapsamında değerlendirilebilecek olan doğal kaynaklardır. Rapor 67 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 112 gündür. Raporda öncelikle komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda teknik ve kavramsal bilgilere yer verilmiştir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

- "***Cumhuriyet Senatosu Özel Yüksek Okulları Araştırma Komisyonu RAPORU***"[808]:

Bu komisyon, Kasım 1968 tarihinde verilen önergelerin birleştirilerek kabul edilmesi üzerine kurulmuştur. Konusu, eğitim faaliyetleri kapsamında olan özel okullardır. Rapor ekler hariç 36 sayfadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme[809] tarihleri arasındaki zaman farkı, 65 gündür. Raporda teknik bilgilere yer verilmiştir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, eğitim hakkıdır.

---

[807] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.4.1969 tarihli 53ncü Birleşimden-27.10.1969 tarihli 71inci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 8, Cilt 53, Ankara 1969. Rapor, ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[808] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1968 tarihli 1nci Birleşimden-24.1.1969 tarihli 24ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 8, Cilt 49, Ankara 1969. Rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

[809] **CSTD,** Toplantı Senesi 8, Birleşim 20, 15.01.1969, Cilt 49, s.687-721.

- "İller Bankası ve Banka tarafından tesis edilen Simel Şirketinin sorumlu kişileri konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu"[810]:

Bu komisyon 23.02.1970 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan kamu kurum ve kuruluşlarında meydana gelen yolsuzluklardır. Rapor 5 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma[811] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 80 gündür. Raporda teknik bilgilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında tespit edilen hususlar belirtilmiştir.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Diyanet İşleri Başkanlığında, Yaşar Tunagür'ün Faaliyetleri Konusunda Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[812]:

Bu komisyon 24.02.1970 tarihinde verilen önerge üzerine kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan kamu kurum ve kuruluşlarında meydana gelen usulsüzlüklerdir. Rapor 15 sayfadan oluşmaktadır[813]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 136 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. Sonuç kısmında tespit edilen hususlar belirtilmiştir. Ancak rapor komisyona iade edilmiştir[814].

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

---

[810] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 11.2.1971 tarihli 39uncu Birleşimden-29.4.1971 tarihli 64ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 10, Cilt 64, Ankara 1971, s.592-597.

[811] **CSTD,** Toplantı Senesi 10, Birleşim 54, 23.03.1971, Cilt 64, s.2.

[812] **CSTD,** Toplantı Senesi 10, Birleşim 62, 20.04.1971, Cilt 64, s.655-669.

[813] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[814] İade edilen bu rapor sonrasında, 24 Şubat 1975 tarihinde genel kurula dağıtılan başka bir rapor daha bulunmaktadır. Ancak bu rapor, üzerine konuşmak isteyen üye bulunmadığı için, 27.04.1976 tarihinde gündemden çıkarılmıştır. **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1976 tarihli 40ncı Birleşimden-28.4.1976 tarihli 60ncı Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 27, Ankara 1976, s.618. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

- "***Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Akdolunan Kredi Andlaşması konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[815]:

Bu komisyon, 17.12.1968 tarihinde verilen bir önerge üzerine[816], 25.11.1969 tarihinde kurulmuştur[817]. Konusu, ekonomi kapsamında değerlendirilebilecek olan ulusal çıkarlardır. Rapor 3 sayfadan oluşmaktadır[818]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 22 gündür. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***İçel iline bağlı Gülnar ilçe Belediyesinin gecekondu önleme bölgesi inşaatı konusunda kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[819]:

Bu komisyon, 04.11.1970 tarihinde verilen bir önerge üzerine, 18.05.1971 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan yolsuzluklardır. Rapor 6 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 179 gündür. Raporda öncelikle komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur.

---

[815] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1979 tarihli 1nci Birleşimden-31.1.1980 tarihli 27nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 19, Cilt 44, TBMM Basımevi, Ankara 1980. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[816] **CSTD,** Toplantı Senesi 8, Birleşim 14, 17.12.1968, Cilt 49, s.446.

[817] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1969 tarihli 1nci Birleşimden-30.12.1969 tarihli 20nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 9, Cilt 54, Ankara 1970, s.419

[818] Üçüncü olarak hazırlanan raporun ekleri hariç dikkate alınan sayfa sayısıdır.

[819] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 7.2.1972 tarihli 31nci Birleşimden-9.3.1972 tarihli 40ncı Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 11, Cilt 3, Ankara 1972. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı ile Uçak Servisi Anonim Ortaklığının durumuna dair Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[820]:

Bu komisyon, 24.11.1970 tarihinde verilen bir önerge üzerine, 10.12.1970 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan yolsuzluklardır. Rapor 196 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 1053 gündür. Raporda öncelikle komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur. Rapor üzerine konuşmak isteyen üye bulunmadığı için gündemden çıkarılmıştır.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Tevfik Fikret Lisesi hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[821]:

Bu komisyon, 06.01.1972 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan usulsüzlüklerdir. Rapor, 8 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma[822] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 610 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur.

---

[820] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1975 tarihli 1nci Birleşimden-29.1.1976 tarihli 29ncu Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 24, Ankara 1976. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[821] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 28.5.1974 tarihli 62nci Birleşimden-20.7.1974 tarihli 77nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 13, Cilt 17, Ankara 1973-1974. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[822] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1972 tarihli 1nci Birleşimden-23.1.1973 tarihli 20nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 12, Cilt 7, Ankara 1972-1973, s.83.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Ankara İmar Limitet Şirketinin Arısoy Kolektif Şirketi lehine sağlamış olduğu menfaat ve keyfi davranışlar hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[823]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 19.12.1974 tarihinde kurulmuştur[824]. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan yolsuzluklardır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 323 gündür. Rapor, temin edilememiştir.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***İçel Alata Teknik Bahçıvanlık ve Ziraat Okulu hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu raporu***"[825]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 20.01.1976 tarihinde kurulmuştur. Konusu, eğitim faaliyetleri kapsamında olan kurulmuş bir okulun etkinliği / verimliliğidir. Rapor 12 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 7 gündür. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun çözüm önerileriyle son bulmuştur.

- "***TRT Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[826]:

---

[823] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1979 tarihli 45nci Birleşimden-23.10.1979 tarihli 82nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 18, Cilt 43, TBMM Matbaası, Ankara 1979. Söz konusu raporun, ilgili tutanağın sonunda yer aldığı belirtilmiştir ancak tutak sonunda bu rapora rastlanmamıştır.

[824] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1.11.1974 tarihli 1nci Birleşimden-4.2.1975 tarihli 25nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 14, Cilt 18, Ankara 1975, s.377.

[825] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 29.4.1976 tarihli 61nci Birleşimden-14.10.1976 tarihli 99ncu Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 15, Cilt 28, Ankara 1976. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon, verilen önerge üzerine 20.04.1976 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında olan nüfuz siyasetidir. Rapor, ekler hariç 14 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 441 gündür. Rapor, yargı kararlarını içermektedir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Çocuk Mahkemeleri Kurulması Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[827]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 06.07.1976 tarihinde kurulmuştur. Konusu, hukuk kapsamında olan mahkemelerdir. Rapor, 7 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 254 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması cezalandırmaya ilişkin evrensel ilkelere yöneliktir. Bir birey olarak kabul edilmesi gereken çocuk ve gençlerin maddi-manevi varlığını korumak, bu anlamda temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak da raporda yer almaktadır.

- "***1975 yılı kömür üretimi, dağıtımı, müracaat ve dağıtım tarihleri hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[828]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 22.01.1976 tarihinde kurulmuştur[829]. Konusu, ekonomik faaliyetler kapsamında değerlendirilebilecek olan doğal

[826] **CSTD,** Toplantı Senesi 19, Birleşim 15, 18.12.1979, Cilt 44. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[827] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8.2.1979 tarihli 38nci Birleşimden-23.2.1979 tarihli 44ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 18, Cilt 42, TBMM Matbaası, Ankara 1979. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[828] **CSTD,** Toplantı Senesi 18, Birleşim 72, 05.06.1979, Cilt 43. Söz konusu raporun, ilgili tutanağın sonunda yer aldığı belirtilmiştir ancak tutak sonunda bu rapora rastlanmamıştır.

kaynaklardır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 778 gündür. Rapor, temin edilememiştir.

- "***Başbakanlığa Bağlı Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı Tarafından Hazırlanmış Olan Yönetmelik Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[830]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 20.04.1976 tarihinde kurulmuştur. Konusu, hukuk kapsamında değerlendirilebilecek olan yasal düzenlemelerde ayrımcılıktır. Rapor, 7 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 402 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için devletin ideolojik tarafsızlığına yöneliktir. Ayrıca yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanması için kuralların / kanunların genelliği ve hukuk önünde eşitlik de raporun gayelerindendir.

- "***Deprem ve depremle ilgili yerleşim, mesken, ulaşım, dağıtım, depolama ve afetler fonu hakkında kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[831]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 18.01.1977 tarihinde kurulmuştur. Konusu, sosyal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan doğal afetlerden biri olan deprem ve etkileridir. Rapor 30 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 283 gündür. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun durum tespiti niteliğindeki görüşleriyle son bulmuştur.

- "***Traktör Satışları Konusunda Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[832]:

---

[829] **CSTD,** Toplantı Senesi 15, Birleşim 24, 22.01.1976, Cilt 24, s.535.

[830] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24.2.1978 tarihli 32nci Birleşimden-8.6.1978 tarihli 64ncü Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 17, Cilt 37, TBMM Matbaası, Ankara 1978. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[831] **CSTD,** Toplantı Senesi 18, Cilt 43, Birleşim 54, 5.4.1979. Söz konusu rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 18.01.1977 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında olan yolsuzluklardır. Rapor, 4 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 483 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun çözüm önerileriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Kamu İktisadi Teşebbüsleri Üzerindeki Denetimin Mahiyet – Şümul ve Etkinliği Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[833]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 21 Mart 1978 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında olan idareye bağlı kurumların denetimidir. Rapor, 15 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma[834] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 177 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme konusuna ilişkin kavramsal bir değerlendirme, kısa bir tarihçe ve yabancı devletlerle mukayese yapılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun çözüm önerileriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Çay Üretimi Hakkında İnceleme Yapmak Üzere Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[835]:

---

[832] **CSTD,** Toplantı Senesi 19, Birleşim 16, 20.12.1979, Cilt 44. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[833] **CSTD,** Toplantı Senesi 18, Cilt 42, Birleşim 43, 22.02.1979. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[834] **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 13.6.1978 tarihli 65nci Birleşimden-30.10.1978 tarihli 78nci Birleşime kadar,** Toplantı Senesi 17, Cilt 38, TBMM Matbaası, Ankara 1978, s.306.

[835] **CSTD,** Toplantı Senesi 19, Birleşim 12, 06.12.1979, Cilt 44. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 11.05.1978 tarihinde kurulmuştur. Konusu ekonomi kapsamında tarımsal üretimdir. Rapor, ekler hariç 15 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 294 gündür. Rapor açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Komisyon raporda, inceleme konusuna ilişkin çözüm önerileri sunmuştur.

- "***TC Ziraat Bankasının Açtığı Krediler ve Bunlara Bağlı Harcamalar Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu***"[836]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 20.04.1978 tarihinde kurulmuştur. Konusu, iç politika kapsamında nüfuz siyasetidir. Rapor, 17 sayfadan oluşmaktadır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı 112 gündür. Rapor komisyonun kuruluşu ve araştırma önergesi metniyle başlamaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Komisyon raporda, inceleme konusuna ilişkin çözüm önerisi de sunmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

EK-2: MİLLET MECLİSİ'DE GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARI VE ANALİZLERİ

- "***Kars vilâyetinin Iğdır ilçesinde 5 Eylül 1962 tarihinde vukubulan deprem dolayısiyle mahallinde inceleme yapmak üzere görevlendirilen 5 kişilik Millet Meclisi Heyeti raporu***"[837]:

Bu komisyon, 07.09.1962 tarihinde verilen önergeler[838] üzerine kurulmuştur[839]. Önerge sahipleri, bu dönemdeki koalisyon hükümetinde[840] yer alan

---

[836] **CSTD,** Toplantı Senesi 18, Cilt 43, Birleşim 73, 7.6.1979. Söz konusu rapor, ilgili tutanağın sonunda yer almaktadır.

[837] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1962 tarihli Birinci Birleşimden-7.12.1962 tarihli Ondördüncü Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Cilt 9, Ankara 1962. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Ayrıca bu konuda Cumhuriyet Senatosunda da bir komisyon kurulmuş, bu komisyon da rapor düzenlemiştir.

partilere mensupturlar[841]. Konusu, sosyal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan doğal afetlerden biri olan deprem ve etkileridir. Raporun dağıtılma[842] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor 2 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "***Keban Baraj ve Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi hakkında Millet Meclisi adına araştırmada bulunmak üzere seçilen Heyet raporu***"[843]:

Bu komisyon, 27.02.1962 tarihinde verilen önergeler[844] üzerine 01.03.1962 tarihinde kurulmuştur[845]. Önerge sahipleri, bu dönemdeki hem koalisyon hükümetinde[846] hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[847]. Konusu, ekonomik konular kapsamında değerlendirilebilecek olan barajlar ve elektrik üretimidir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 4 gündür. Rapor 5 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

---

838 Bu önergeler için bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.06.1962 tarihli Yüz dördüncü Birleşimden-19.9.1962 tarihli Yüz onsekizinci Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 1, Cilt 6, Ankara 1962.

839 Komisyonun teşkil tarihi tutanaklarda yer almamaktadır.

840 İsmet İnönü Başbakanlığında, İnönü CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 25.06.1962-25.12.1963 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o27.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

841 Latif Aküzüm, Rıza Yalçın, Kemal Güven, Hasan Erdoğan CHP milletvekilleri; Sıddık Aydar, Kemal Kaya, Sırrı Öktem YTP (Yeni Türkiye Partisi) milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.572-804.

842 Raporun dağıtılma ve yazım tarihi tespit edilememiştir. Ancak bu konuda Cumhuriyet Senatosu tarafından gönderilen komisyonun raporu 5 günde görüşülmüştür. Biz de Millet Meclisi için aynı süreyi dikkate aldık.

843 **MMTD,** Dönem 1, Toplantı Senesi 1, Birleşim 113, 7.9.1962, Cilt 6, s.359-363

844 Bu önergeler için bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20.2.1962 tarihli Ellibirinci Birleşimden-1.3.1962 tarihli Altmışıncı Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 1, Cilt 3, Ankara 1962, s.708-712.

845 **MMTD,** Dönem 1, Toplantı Senesi 1, Birleşim 60, 1.3.1962, Cilt 3, s.758.

846 İsmet İnönü Başbakanlığında, İnönü CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 25.06.1962-25.12.1963 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o27.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

847 Talat Oğuz, Fakih Özfakih CHP milletvekilleri; Kudret Mavitan AP (Adalet Partisi) milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.710-794.

- "***Amerika'dan ithal edilecek 33 Dizel - Elektrik Lokomotifinin ihalesi mevzuunda bilgi edinmek ve aydınlığa kavuşmak üzere İçtüzüğün 177 nci maddesi gereğince kurulan Araştırma Komisyonu raporu***"[848]:

Bu komisyon, 27.08.1963 tarihinde verilen bir önerge üzerine aynı tarihte kurulmuştur[849]. Önerge sahipleri, bu dönemdeki koalisyon hükümetinde[850] yer alan koalisyon ortağı bir partiye mensupturlar[851]. Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan idarede meydana gelen yolsuzluklardır. Raporun dağıtılma[852] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 10 gündür. Rapor 34 sayfadan oluşmaktadır. Raporda teknik bilgilere yer verilmiştir. İnceleme sonucu elde edilen bilgiler raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Millet Meclisi tutanaklarında ve ses bantlarında sahtecilik ve tahrifat yapıldığı iddialarını tahkik için kurulan Meclis Araştırma Komisyonu raporu***"[853]:

Bu komisyon, 16.12.1966 tarihinde verilen önergeler üzerine aynı tarihte kurulmuştur[854]. Önerge sahipleri, iktidar[855] ve muhalefet partisi mensubudurlar[856].

---

[848] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.9.1963 tarihli Yüzkırküçüncü Birleşimden-25.10.1963 tarihli Yüzellisekizinci Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Cilt 22, Ankara 1963. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır. Ayrıca bu konuda Cumhuriyet Senatosunda da bir komisyon kurulmuş, bu komisyon da rapor düzenlemiştir.

[849] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17.7.1963 tarihli Yüz onyedinci Birleşimden-4.9.1963 tarihli Yüz otuzuncu Birleşime kadar,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Cilt 20, Ankara 1963, s.402-434.

[850] İsmet İnönü Başbakanlığında, İnönü CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 25.06.1962-25.12.1963 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o27.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

[851] İsmail Hakkı Aydoğan, Halil Özen, Memduh Erdemir CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.572-804.

[852] **MMTD,** Dönem 1, Toplantı Senesi 2, Birleşim 151, 10.10.1963, Cilt 22, s.1.

[853] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 6.3.1967 tarihli 68nci Birleşimden-7.4.1967 tarihli 82nci Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 2, Cilt 15, TBMM Matbaası Ankara 1967. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[854] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1966 tarihli Birinci Birleşimden-10.12.1966 tarihli Yirminci Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 2, Cilt 9, TBMM Matbaası Ankara 1967, s.623-637.

[855] 27.10.1965-03.11.1969 tarihleri arasında hükümet Süleyman Demirel başkanlığında (Adalet Partisi) kurulmuştur. AP bu dönem tek başına iktidardadır. Bkz.

Konusu, iç politika kapsamında değerlendirilebilecek olan sahteciliktir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 2 gündür. Rapor, 4 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Deprem bölgesinde bilgi edinilmek üzere Anayasanın 88nci maddesi gereğince kurulan Meclis Araştırma Komisyonu raporu***"[857]:

Bu komisyon, 20.10.1966 ve 11.11.1966 tarihlerinde verilen önergeler üzerine 25.11.1966 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[858]. Konusu, deprem sonrasındaki ihmal ve suiistimallerin araştırılmasıdır. Raporun dağıtılma ve görüşülme[859] tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor, 35 sayfadan oluşmaktadır[860]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

- "***Giresun Milletvekili Mustafa Kemal Çilesiz ve 9 Arkadaşının, Fındık Randımanının ve Fiskobirlik Yönetiminin Aksaklıklarının Tespiti ve Üretici Haklarının Korunması İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması Amacıyle Anayasanın 88***

https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o30.htm (Erişim tarihi 11.02.2017). Önerge sahiplerinden biri olan İsmail Hakkı Yıldırım, AP milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.857.

856 Diğer bir önerge sahibi olan İsmail Hakkı Akdoğan Millet Partisi (MP) milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.892.

857 **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.4.1967 tarihli 83ncü Birleşimden-8.5.1967 tarihli 98nci Birleşime kadar,** Dönem 2, Toplantı Senesi 2, Cilt 16, TBMM Matbaası Ankara 1967. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

858 Nihat Diler, YTP milletvekilidir. Gıyasettin Karaca, Nermin Neftçi, Cemal Yavuz CHP milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.792-881. 27.10.1965-03.11.1969 tarihleri arasında hükümet Süleyman Demirel başkanlığında (Adalet Partisi) kurulmuştur. AP bu dönem tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o30.htm (Erişim tarihi 11.02.2017).

859 Görüşülmeye başlanan tarih dikkate alınmıştır.

860 Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

ve Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 nci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına Dair Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[861]:

Bu komisyon, 26.02.1974 tarihinde verilen bir önerge üzerine 30.04.1974 tarihinde kurulmuştur[862]. Önerge sahipleri, bu dönemdeki koalisyon hükümetinde[863] yer alan partiye mensupturlar[864]. Konusu, usulsüzlük ve suiistimallerin araştırılmasıdır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor, 6 sayfadan oluşmaktadır[865]. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Rapor, komisyonun görüş ve önerileriyle son bulmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz ve 45 Arkadaşının; Güneydoğu Bölgemizde Mayınlanarak Suriyelilerin İstifadesine bırakılan Toprakların Temizlenerek İşlenir Hale Getirilmesi, Kısmen Devlet Üretme Çiftlikleri Olarak İşletilmesi ve Kısmen de Topraksız Köylülere Dağıtılmasının Teminini Sağlamak Amacıyle Anayasanın 88 nci Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına Dair Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu***"[866]:

---

[861] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1975 tarihli 1nci Birleşimden-13.2.1976 tarihli 56ncı Birleşime kadar,** Dönem 4, Toplantı Senesi 3, Cilt 14, TBMM Matbaası Ankara 1976. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[862] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9.4.1974 tarihli 63ncü Birleşimden-16.5.1974 tarihli 76ncı Birleşime kadar,** Dönem 4, Toplantı Senesi 1, Cilt 3, TBMM Matbaası Ankara 1974, s.271.

[863] Bülent Ecevit Başbakanlığında, CHP ve MSP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 26.01.1974-17.11.1974 tarihleri arasında görev yapmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o37.htm (Erişim tarihi 12.02.2017).

[864] Önergeyi veren Mustafa Kemal Çilesiz CHP milletvekilidir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.794.

[865] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[866] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.3.1977 tarihli 58nci Birleşimden-19.4.1977 tarihli 86ncı Birleşime kadar,** Dönem 4, Toplantı Senesi 4, Cilt 26, TBMM Matbaası, Ankara 1977. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon, 15.01.1975 tarihinde verilen bir önerge üzerine 12.02.1975 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[867]. Konusu, kullanılamamakta olan toprakların ekonomiye kazandırılması, üretime sokulmasıdır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 8 gündür. Rapor, 12 sayfadan oluşmaktadır[868]. Raporda komisyonun kuruluşu ve yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "***Çanakkale Milletvekili Orhan Çaneri ve 9 Arkadaşının; Deniz ile İlişkilerimizin ve Denizciliğimizin Geliştirilememesi Nedenlerini Saptamak Amacıyla Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu***"[869]:

Bu komisyon, 13.07.1977 tarihinde verilen bir önerge üzerine 21.12.1977 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[870]. Konusu ekonomi kapsamında denizciliktir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 28 gündür. Rapor, 17 sayfadan oluşmaktadır. Raporda komisyonun kuruluşu ve yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "***Ordu Milletvekili Memduh Ekşi ve 10 Arkadaşının; Fındık Konusunda Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri***

[867] Kerim Zilan ve Fuat Fırat bağımsız, diğerleri CHP milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.737-1083. Hükümeti kurma görevi cumhuriyet Senatosu üyesi Sadi Irmak'a verilmiştir. Sadi Irmak, 4 üye hariç diğerlerinin tümü dışardan atanan üyelerden oluşan bir azınlık hükümeti kurmuştur. Bu hükümet 17.11.1974-31.03.1975 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o38.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

[868] Ekler, dikkate alınmamıştır.

[869] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5.12.1978 tarihli 17nci Birleşimden-1.2.1979 tarihli 43ncü Birleşime kadar,** Dönem 5, Toplantı Senesi 2, Cilt 8, TBMM Matbaası, Ankara 1979. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[870] Orhan Çaneri ve arkadaşları, CHP milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.992-1080.

Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[871]:

Bu komisyon, 09.09.1976 tarihinde verilen bir önerge üzerine 22.12.1977 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[872]. Konusu ekonomi kapsamında tarımsal üretimdir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 204 gündür. Rapor, 7 sayfadan oluşmaktadır. Raporda komisyonun kuruluşu ve yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

"***Artvin Milletvekili Hasan Ekinci ve 10 arkadaşının; Bazı Bakanların Yakınlarının Gümrüklerdeki Yolsuzluk Olaylarına Karıştığı İddialarını Saptamak Amacıyla Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Meclis Araştırması Komisyonu Raporu***"[873]:

Bu komisyon, 17.03.1978 tarihinde verilen bir önerge üzerine 02.05.1978 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[874]. Konusu iç politika kapsamında olan yolsuzluklardır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 19 gündür. Rapor, 8 sayfadan oluşmaktadır. Raporda komisyonun kuruluşu ve yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

---

[871] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.11.1979 tarihli 1nci Birleşimden-14.2.1980 tarihli 43ncü Birleşime kadar,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Cilt 13, TBMM Matbaası, Ankara 1980. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[872] Memduh Ekşi ve arkadaşları, CHP milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.945-1085. Süleyman Demirel, AP-MSP-MHP'den oluşan koalisyon hükümeti kurmuştur. Bu hükümet 21.07.1977-05.01.1978 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o41.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

[873] **MMTD,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Birleşim 27, 09.01.1980, Cilt 13. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[874] Hasan Ekinci ve arkadaşları, AP milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.943-1085. Bülent Ecevit, hükümeti kurmuştur. Bu hükümet 05.01.1978-12.11.1979 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o42.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "***Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 9 Arkadaşının; Ege Tütün Piyasasında Üreticinin Zarara Uğratıldığı İddialarını Saptamak Amacıyla Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 102 ve 103 ncü Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Meclis Araştırma Komisyonu Raporu***"[875]:

Bu komisyon, 24.02.1978 tarihinde verilen bir önerge üzerine 25.04.1978 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar [876]. Konusu iç politika kapsamında olan yolsuzluklardır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 239 gündür. Rapor, 8 sayfadan oluşmaktadır. Raporda komisyonun kuruluşu ve yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. İnceleme sonucu tespit edilen hususlar raporda belirtilmiştir. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

EK-3: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'DE GÖRÜŞÜLEN MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORLARI VE ANALİZLERİ

- "Para ve Kredi Kurulunun 88/1 Sayılı Tebliğinin 43 üncü Sırasındaki Mamuller İçin Yapılacak Ödemelerin Yüksek Tutulmasının Nedenlerini ve Söz

[875] **MMTD,** Dönem 5, Toplantı Senesi 3, Birleşim 12, 04.12.1979, Cilt 13. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[876] İhsan Kabadayı ve arkadaşları, MHP milletvekilleridir. Bkz. Yıldırım, Zeynel (Ed.), **TBMM Albümü (1920-2010) 2. Cilt 1950-1980,** s.1034-1080. Bülent Ecevit, hükümeti kurmuştur. Bu hükümet 05.01.1978-12.11.1979 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o42.htm (Erişim tarihi 13.02.2017).

Konusu Tebliğden Kimlerin Yararlandığını Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[877]:

Bu komisyon, 25.04.1989 tarihinde verilen bir önerge üzerine aynı tarihte kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki muhalefette yer alan partilere mensupturlar[878]. Konusu, içpolitika kapsamında değerlendirilebilecek olan yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 7 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Tıp Fakültelerinden Mezun Olan Öğrencilerin Gerekli Bilgi ye Beceriye Sahip Olmadıkları İddiasını ve Bu Yetersizliklerinin Nedenlerini Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[879]:

Bu komisyon verilen önerge üzerine 30.01.1990 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki muhalefette yer alan partilere mensupturlar[880]. Konusu, eğitim kapsamında değerlendirilebilecek olan verilen eğitimin kalitesidir.

---

[877] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24.1.1991 tarihli 73 üncü Birleşimden-19.2.1991 tarihli 83 üncü Birleşime kadar,** Dönem 18, Yasama Yılı 4, Cilt 56, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[878] Ahmet Neidim ve arkadaşları, DYP (Doğru Yol Partisi) milletvekilleridir. TBMM, 18. Dönem Milletvekilleri listesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=18 (Erişim tarihi 01.03.2017). 13.12.1983-20.11.1991 tarihleri arasında ANAP (Anavatan Partisi) tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim tarihi 01.03.2017).

[879] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 21.5.1991 tarihli 119 uncu Birleşimden-5.7.1991 tarihli 131 inci Birleşime kadar,** Dönem 18, Yasama Yılı 4, Cilt 61, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1991. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[880] Ali Uyar ve arkadaşları, SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) milletvekilleridir. TBMM, 18. Dönem Milletvekilleri listesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=18 (Erişim tarihi 01.03.2017). 13.12.1983-20.11.1991 tarihleri arasında ANAP (Anavatan Partisi) tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim tarihi 01.03.2017).

Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Raporun özeti 46 sayfadan oluşmaktadır[881]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Ülkemizin Halen Sahip Olduğu Çevre Değerlerini Korumak, Çevre Sorunlarının Sebep ve Sonuçları ile Bu Konuda Alınması Gerekli Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan (10/6) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[882]:

Bu komisyon, 16.12.1991 tarihinde verilen bir önerge üzerine 16.01.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki koalisyon hükümetinde yer alan partilere mensupturlar[883]. Konusu, toplumsal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan çevre sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma[884] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç, 247 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

- "1990 Yılına Kadar Hayalî İhracat Yoluyla Hangi Firmaların Ne Kadar Haksız Kazanç Sağladıklarını, Bu Suretle Yapılan Ödemelerin Usulüne Uygun

---

[881] Araştırma komisyonu tarafından yapılan çalışmalar sonucunda "Türkiye'de Tıp Eğitimi" adıyla 3 ciltlik kitap oluşmuştur. Rapor bu 3 cildin özetidir. Birinci cilt 361, ikinci cilt 175 ve üçüncü cilt 135 sayfa olmak üzere, çalışma toplam 671 sayfadır. Bu ciltler için bkz. http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1801 (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[882] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.10.1994 tarihli 21inci Birleşimden-26.10.1994 tarihli 24 üncü Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Cilt 69, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[883] Ertekin Durutürk ve arkadaşları DYP milletvekilleridirler. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[884] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 21, 19.10.1994, Cilt 69, s.6.

Olarak Geri İstenip İstenmediğini Ve Geri İstenilen Paralardan Ne Kadarının Tahsil Edilebildiğini, Tespit Etmek, İhracatın, Dünkü Ve Bugünkü Yapısı İle Sorunlarını Ve Hayalî İhracat İddialarım Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[885]:

Bu komisyon, verilen önergeler üzerine 15.01.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki koalisyon hükümetinde yer alan partilere mensupturlar[886]. Konusu ekonomi kapsamında olan hayali ihracattır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 170 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Ülkemizdeki Özürlülerin Problemleri İle Bu Konuda Alınacak Tedbirleri Ve Uygulamaya Konulacak Yeni Politikaları Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[887]:

Bu komisyon verilen önerge üzerine 11.02.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki muhalefette yer alan bir partiye mensupturlar[888]. Konusu toplumsal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan engellilerin

---

[885] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5.1.1994 tarihli 60ıncı Birleşimden-18.1.1994 tarihli 65inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 51, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[886] Önerge veren milletvekilleri SHP ve DYP milletvekilleridirler. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[887] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.4.1993 tarihli 90ıncı Birleşimden-27.4.1993 tarihli 95inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 2, Cilt 34, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1993. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[888] Necmettin Erbakan ve arkadaşları RP (Refah Partisi) milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma[889] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 13 gündür. Rapor 117 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan insanca yaşama ve özgürlükleri sağlama hakkıdır.

Basın konuya önerge aşamasından itibaren ilgi göstermiştir[890].

"Tüketiciyi Korumak ve Kaliteli Mal Üretimini ve Üreticisini Teşvik Etmek İçin Alınacak Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[891]:

Bu komisyon verilen önerge üzerine 07.01.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki muhalefette yer alan bir partiye mensupturlar[892]. Konusu ekonomi kapsamındaki, üretim ve tüketici sorunlarıdır. Raporun dağıtılma[893] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 8 sayfadan oluşmaktadır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Öğretmenlerin İçinde Bulundukları Sıkıntıların Çarelerini ve Bu Meslek Mensuplarını Toplumda Layık Oldukları Statüye Kavuşturmak İçin Alınacak

---

[889] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 2, Birleşim 91, 14.04.1993, Cilt 34, s.132.

[890] "Tüketici ve özürlü sorunları Meclis'te", **Milliyet Gazetesi**, 07.01.1992, s.14.

[891] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 27.10.1994 tarihli 25inci Birleşimden-8.11.1994 tarihli 30uncu Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Cilt 70, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[892] Necmettin Erbakan ve arkadaşları RP (Refah Partisi) milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[893] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 24, 26.10.1994, Cilt 69, s.176.

Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[894]:

Bu komisyon, 25.11.1991 tarihinde verilen önerge üzerine 4.12.1991 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, bu dönemdeki muhalefette yer alan bir partiye mensupturlar[895]. Konusu, eğitim kapsamında değerlendirilebilecek olan öğretmenlerin sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor 25 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Çernobil Faciasının Türkiye'deki Etkilerini Araştırmak, Faciayla İlgili Gerçekleri ve Sorumlularını Ortaya Çıkarmak, Zararların Tespiti ve Giderilmesi için Alınacak Önlemleri Belirlemek Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[896]:

Bu komisyon, verilen önergeler üzerine 19.01.1993 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[897]. Konusu toplumsal konular kapsamında değerlendirilebilecek çevre sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 92 sayfadan oluşmaktadır[898]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

---

894 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.10.1993 tarihli 13üncü Birleşimden-21.10.1993 tarihli 19uncu Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 41, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

895 Necmettin Erbakan ve arkadaşları RP (Refah Partisi) milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

896 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.2.1994 tarihli 69uncu Birleşimden-22.2.1994 tarihli 74üncü Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

897 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

898 Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

- "İstanbul İlinin Sorunlarını Tespit Etmek ve Buradaki Vatandaşların Uygar Bir Düzen İçerisinde Yaşamasını Temin Etmek Amacıyla Kurulan (10/12) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[899]:

Bu komisyon, verilen önerge üzerine 13.10.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[900]. Konusu içpolitika kapsamındaki kentleşme sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri[901] arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor 60 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

- "Güneydoğu'da Uzun Süreden Beri Cereyan Eden Olayları Yerinde İncelemek ve Alınması Gerekli Tedbirleri Türkiye Büyük Millet Meclisine ve İlgili Mercilere İletmek ve Memleketimizin Birlik ve Beraberliğinin Sağlanmasına Katkıda Bulunmak Üzere Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[902]:

Bu komisyon 09.07.1993 tarihinde ortaklaşa olarak verilen bir önerge üzerine 13.07.1993 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde

---

899 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.10.1994 tarihli 14üncü Birleşimden-18.10.1994 tarihli 20inci Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Cilt 68, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

900 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

901 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 21, 19.10.1994, Cilt 69, s.23.

902 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 20, 18.10.1994, Cilt 68. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

hem de muhalefette yer alan siyasi parti gruplarıdır[903]. Konusu savunma ve ulusal güvenlik kapsamındaki şiddet olaylarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 17 sayfadan oluşmaktadır[904]. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yöneliktir. Bu doğrultuda hukuk / kanun önünde eşitlik ilkesi raporda yer almıştır. Söz konusu raporda hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi ve insan haklarının korunması da bulunmaktadır.

- "Ülkemizde Star-1 Adı Altında Televizyon Yayını Yapmakta Olan Magic-Box International Şirketi ile ilgili iddiaları Açıklığa Kavuşturmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[905]:

Bu komisyon verilen önerge üzerine 18.11.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan siyasi partilere mensupturlar[906]. Konusu içpolitika kapsamında nüfuz siyasetidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri[907] arasındaki zaman farkı, 13 gündür. Rapor 8 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

---

[903] 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[904] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[905] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Birleşim 13, 07.10.1993, Cilt 41. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[906] Mustafa Kul ve Mehmet Gülcegün CHP; Salih Sümer ve Cemal Şahin, DYP; diğer imza sahipleri ise bağımsız milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[907] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Birleşim 15, 13.10.1993, Cilt 41, s.140-168.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "2 Temmuz 1993 Günü Sivas'ta Meydana Gelen Olayların Sebep ve Sorumluları ile Olayların Oluş Şeklinin Ortaya Çıkarılması ve Maddi Zararların Tespiti Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[908]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 06.07.1993 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan siyasi parti gruplarıdır[909]. Konusu hukuk kapsamında olan yaşam hakkının ihlalidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor, ekler hariç 25 sayfadan oluşmaktadır[910]. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

Söz konusu rapor yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yöneliktir.

- "Ülkemizde Görülen Sığır Vebası Hastalığının Yaygınlaşma Sebeplerini Tespit Etmek ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğünün idari Yapısını Ve Bu Hususdaki Çalışmalarını İncelemek Amacıyla Kurulan (10/10) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[911]:

Bu komisyon, 15.09.1992 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[912].

---

[908] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.11.1993 tarihli 25inci Birleşimden-17.11.1993 tarihli 29uncu Birleşime kadar,** Dönem 19, Yasama Yılı 3, Cilt 43, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1994. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[909] DYP, ANAP, RP, CHP, SHP grupları adına ortak önerge verilmiştir. Bazı Milletvekilleri de ayrıca önerge vermişlerdir. 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[910] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[911] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 23, 25.10.1994, Cilt 69. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[912] İsmet Gür, Esat Bütün, Muhsin Yazıcıoğlu, Ökkeş Şendiller bağımsız; Halil Demir, Refaiddin Şahin, Mahmut Öztürk, Osman Nuri Özbek DYP; Rıza Müftüoğlu, Osman Develioğlu, Yaşar Erbaz, Tuncay Şekercioğlu, Koray Aydın, Oktay Öztürk, Muharrem Şemsek MHP; İbrahim

Konusu hayvancılık alanında meydana gelen sorunlardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma[913] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor, ekler hariç 11 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Yükseköğretimin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/8, 16, 20) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[914]:

Bu komisyon, verilen önergeler üzerine 21.03.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[915]. Konusu eğitim kapsamındaki, yükseköğretimdeki sorunlardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 57 sayfadan oluşmaktadır. Rapor teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, eğitim hakkıdır.

Kumaş MP; Ahmet Özdemir BBP (Büyük Birlik Partisi) milletvekilidirler. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=19 (Erişim tarihi 01.03.2017). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında DYP-SHP koalisyonu hükümet kurmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o49.htm (Erişim tarihi 01.03.2017). 25.06.1993-05.10.1995 tarihlerindeki koalisyon hükümeti de DYP-SHP ortaklığında gerçekleşmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o50.htm (Erişim Tarihi 01.03.2017).

[913] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 19, Yasama Yılı 4, Birleşim 21, 19.10.1994, Cilt 69, s.7.

[914] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 30.1.1997 tarihli 53üncü Birleşimden-18.2.1997 tarihli 57inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 20, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[915] Örneğin Mustafa Ünaldı FP (Fazilet Partisi); Hasan Belhan DYP; Algan Hacaoğlu CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017). RP (Refah Partisi), 16.03.1998 tarihinde laiklik ilkesine aykırılık gerekçesiyle kapatılmıştır. Bkz. Hüseyin Murat Işık, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi (Siyasi Parti Kapatma Kararlarının İçerik Analizi)**, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s.27-285. Fazilet Partisi ise RP'nin ardılıdır.

- "Hudutlarımızın Güvenliği Konusunda Alınan ve Alınması Gereken Tedbirleri Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/7) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[916]:

Bu komisyon, 31.01.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 20.03.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, koalisyon hükümetinde yer alan partiye mensupturlar[917]. Konusu, ulusal güvenlik kapsamındaki sınır güvenliğidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 22 sayfadan oluşmaktadır. Rapor teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "TMO Genel Müdürlüğündeki Usulsüzlük Ve Yolsuzluk İddialarını Araştırarak Alınması Gereken Tedbirleri Belirlemek Amacıyla Kurulan (10/6) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[918]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 06.03.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[919]. Konusu içpolitika kapsamındaki yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 112 sayfadan oluşmaktadır[920]. Rapor teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

---

[916] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.3.1997 tarihli 63üncü Birleşimden-13.3.1997 tarihli 68inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 22, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[917] Mustafa Ünaldı FP ve arkadaşları kapatılan RP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[918] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Birleşim 66, 11.03.1997, Cilt 22. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[919] Örneğin, Halit Dumankaya ANAP; Cemil Çiçek kapatılan RP; Hayrettin Uzun DYP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[920] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Gazeteci Metin Göktepe Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması ve Faillerinin Ortaya Çıkarılması Amacıyla Kurulan (10/3, 4) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[921]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 15.02.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri muhalefet partisi mensubudur[922]. Konusu hukuk kapsamında olan yaşam hakkının ihlalidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[923]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri[924] arasındaki zaman farkı 6 gündür. Rapor 128 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarına yöneliktir.

- "Sait Halim Paşa Yalısında Meydana Gelen Yangının Nedenlerini ve Turban Genel Müdürlüğüyle İlgili Yolsuzluk İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/2) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[925]:

Bu komisyon verilen önerge üzerine 13.02.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri muhalefet partisi mensubudur[926]. Konusu iç politika kapsamında

---

[921] https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss68.pdf (Erişim tarihi 04.03.2017).

[922] Örneğin Bülent Ecevit DSP (Demokratik Sol Parti); Gökhan Çapoğlu DEPAR (Değişen Türkiye Partisi); Yaşar Okuyan ANAP milletvekilidirler. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[923] 19.07.1996 tarihinde tamamlanan bu rapor şöyle bir sistematikle hazırlanmıştır: Başlangıç, Kuruluş, Süre, Çalışmalar, Belgelerin İncelenmesi, Değerlendirme, Sonuç. Bu sistematik sonraki raporlara da örnek teşkil etmiştir.

[924] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 15.10.1996 tarihli 7inci Birleşimden-23.10.1996 tarihli 11inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 12, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997, s.19-41.

[925] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.12.1996 tarihli 38inci Birleşimden-9.1.1997 tarihli 44üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 18, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[926] Halit Dumankaya ve arkadaşları ANAP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 04.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

olan yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[927]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 214 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerinin hukuka uygunluğu ele alınmıştır.

- "İstanbul Kadıköy'de 1 Mayıs Günü Meydana Gelen Olaylarda Gerekli Tedbirlerin Alınmadığı İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/67) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[928]:

Bu komisyon 03.05.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 14.05.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, koalisyon hükümetinde yer alan partilere mensupturlar[929]. Konusu iç politika kapsamında olan toplumsal olaylardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[930]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 67 sayfadan oluşmaktadır[931]. Rapor teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Refah Partisinin Süleyman Mercümek İle Bağlantılarının Ve Maddi İlişkilerinin Araştırılarak İddia Edilen Hukukdışı Mali Kaynaklarının Tespiti

---

927 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

928 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18.3.1997 tarihli 69uncu Birleşimden-25.3.1997 tarihli 72inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 23, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

929 Örneğin Şevket Kazan kapatılan RP, Kazim Ataoğlu DYP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

930 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

931 Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

Amacıyla Kurulan (10/63) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[932]:

Bu komisyon 24.04.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 15.05.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, koalisyon hükümetinde yer alan bir partiye mensupturlar[933]. Konusu iç politika kapsamında olan yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[934]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 47 sayfadan oluşmaktadır[935]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Rapor beyanlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Petrol Ofisi Genel Müdürlüğünde Meydana Gelen Yolsuzluk Ve Usulsüzlük İddialarını Araştırmak Ve Alınması Gereken Tedbirleri Belirlemek Amacıyla Kurulan (10/5) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[936]:

Bu komisyon, verilen bir önerge üzerine 27.02.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri muhalefet partisi mensubudur[937]. Konusu iç politika kapsamında olan yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[938]. Raporun dağıtılma ve

---

[932] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, 25.03.1997, Cilt 23. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[933] Ali Rıza Gönül ve arkadaşları DYP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 03.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

[934] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[935] Rapora muhalif olan komisyon üyeleri, yeni bir rapor düzenlemiş ve bu yeni raporu muhalefet şerhi olarak rapora eklemişlerdir.

[936] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Birleşim 54, 04.02.1997, Cilt 20. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[937] Halit Dumankaya ve arkadaşları ANAP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 04.03.2017). 30.10.1995-06.03.1996 tarihleri arasında DYP-CHP koalisyon hükümeti baştadır. III. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü için Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP52.htm (Erişim Tarihi 03.03.2017)

[938] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor 86 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Zorunlu Tasarruf Kesintilerinin Değerlendirilmesi Konusunda Kurulan (10/17) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[939]:

Bu komisyon 06.02.1996 tarihinde verilen önerge üzerine 09.07.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, koalisyon hükümetinde yer alan partiye mensupturlar[940]. Konusu ekonomi kapsamında olan tasarruf teşvikiyle finansman sağlamaktır. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri[941] arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor 20 sayfadan oluşmaktadır[942]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Taşkömürü Üretimindeki Sorunların Çözüm Yollarının Tespiti İle Türkiye Taşkömürü Kurumunun İçinde Bulunduğu Durumun Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/13, 53) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[943]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 04.04.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[944]. Konusu ekonomi kapsamında doğal kaynaklardır. Rapora, önerge

---

939 https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss312.pdf (Erişim tarihi 04.03.2017).

940 Necati Çelik ve arkadaşları kapatılan RP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 04.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

941 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 28.5.1997 tarihli 99uncu Birleşimden-10.6.1997 tarihli 104üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 28, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997, s.441-466.

942 Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

943 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Birleşim 69, 18.03.1997, Cilt 23. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

944 Necmettin Aydın ve arkadaşları kapatılan RP; Hasan Gemici ve arkadaşları DSP milletvekilleridir. Bkz.

ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor 67 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar Kurumu ile İlgili Sorunların araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[945]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 08.02.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[946]. Konusu toplumsal konular kapsamında sosyal güvenlik sistemidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 56 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor, hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "Yurt Dışında Açılan Temsilcilikler Ve Buralarda Görevlendirilen Personel İle Çeşitli Nedenlerle Yurt Dışına Gönderilen Kamu Görevlilerinin Nicelik, Nitelik Ve Malî Yüklerinin Bütün Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/90) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[947]:

---

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 04.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

945 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19.11.1996 tarihli 19uncu Birleşimden-5.12.1996 tarihli 27inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 14, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

946 Emin Kul ve arkadaşları ANAP; Necati Çelik ve arkadaşları kapatılan RP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 04.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

947 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.3.1997 tarihli 73üncü Birleşimden-4.4.1997 tarihli 78inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 24, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 08.10.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[948]. Konusu içpolitika kapsamında değerlendirilebilecek olan kamu görevlilerinin liyakatidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir. Raporda komisyonun yaptıkları tek tek belirtilmiştir. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 8 sayfadan oluşmaktadır[949]. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu raporda hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi bulunmaktadır. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması ve idarenin mali sorumluluğu raporda yer almıştır.

- "Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları İle Susurluk'ta Meydana Gelen Kaza Olayının Ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan (10/89, 110, 124, 125 ve 126) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu":[950]

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 12.11.1996 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefette yer alan partilere mensupturlar[951]. Konusu hukuk kapsamında olan suç örgütleridir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[952]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 319 sayfadan oluşmaktadır[953]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

---

948 Örneğin Kamran İnan ANAP; Ali Coşkun kapatılan RP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

949 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

950 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.5.1997 tarihli 95inci Birleşimden-27.5.1997 tarihli 98inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 27, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

951 Örneğin Eşref Erdem CHP; Ataullah Hamidi ANAP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o54.htm (Erişim tarihi 03.03.2017).

952 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

953 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

Söz konusu raporda hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi bulunmaktadır. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması ve idarenin mali sorumluluğu raporda yer almıştır.

- "Uğur Mumcu Cinayetinin Açıklığa Kavuşturulması Amacıyla Kurulan (10/86) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[954]:

Bu komisyon, 07.06.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 14.01.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefette yer alan bir partiye mensupturlar[955]. Konusu hukuk kapsamında olan yaşam hakkının ihlalidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[956]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 8 gündür. Rapor ekler hariç 175 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarına yöneliktir.

- "Doğal Afetlerde Meydana Gelen Can Ve Mal Kaybını En Aza İndirmek İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/58) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[957]:

Bu komisyon 08.04.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 21.01.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[958]. Konusu, sosyal konular kapsamında

---

954 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.7.1997 tarihli 120inci Birleşimden-23.7.1997 tarihli 125inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 2, Cilt 31, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1997. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

955 Adnan Keskin ve arkadaşlar CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

956 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

957 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 25.11.1997 tarihli 18inci Birleşimden-3.12.1997 tarihli 22inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 37, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

958 Örneğin Atilla Mutman DSP; Erdal Kesebir DTP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

değerlendirilebilecek olan doğal afetler ve etkileridir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[959]. Raporun dağıtılma[960] ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 27 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan (10/25) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[961]:

Bu komisyon 09.02.1996 tarihinde verilen önerge üzerine 03.06.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi üyesidirler[962]. Konusu, içpolitika kapsamında değerlendirilebilecek olan göç ve etkileridir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[963]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 83 sayfadan oluşmaktadır[964]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan yönetilenlere hukuki güvenlik sağlanmasına yöneliktir. Bu doğrultuda hukuk / kanun önünde eşitlik ilkesi raporda yer almıştır. Söz konusu raporda hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi de bulunmaktadır. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması ve idarenin mali sorumluluğu raporda yer almıştır.

---

959 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

960 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.11.1997 tarihli 12inci Birleşimden-20.11.1997 tarihli 17inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 36, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998, s.239.

961 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.5.1998 tarihli 93üncü Birleşimden-3.6.1998 tarihli 97inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 53, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

962 Algan Hacaoğlu ve arkadaşları CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

963 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

964 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

- "Bazı Gazete Kuruluşlarının Amaçları Dışında Fon Kaynaklı Kredi Kullandıkları İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/22) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[965]:

Bu komisyon 12.02.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 12.08.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi üyesidirler[966]. Konusu, içpolitika kapsamındaki yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[967]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 31 sayfadan oluşmaktadır[968]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır

- "Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İlişkilerinin İncelenerek Uygulanacak Yeni Strateji Ve Politikaların Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan (10/21) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[969]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 29.07.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi üyesidirler[970]. Konusu, içpolitika kapsamındaki siyasa belirlenmesidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[971]. Raporun dağıtılma ve

---

965 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.7.1998 tarihli 117inci Birleşimden-13.7.1998 tarihli 120inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 58, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

966 Mustafa Ünaldı ve arkadaşları FP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 07.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

967 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

968 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

969 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 04.06.1998 tarihli 98inci Birleşimden-16.06.1998 tarihli 102inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 54, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

970 Hasan Dikici ve arkadaşları FP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 07.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

971 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 65 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Flash Televizyonuna Yapılan Saldırı ve Kapatma Olaylarıyla İlgili İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/185, 186) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[972]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 13.05.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri koalisyon hükümetinde yer alan partilere mensupturlar[973]. Konusu hukuk kapsamındaki silahlı saldırılardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[974]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor 247 sayfadan oluşmaktadır[975]. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Rapor beyanlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesi için kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanmasına yöneliktir.

- "Ülke Kaynaklarının Tespit Edilmesi ve Değerlendirilmesi Konusunda Kurulan (10/18, 27, 30, 68, 113, 170) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[976]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 13.05.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere

---

[972] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 16.4.1998 tarihli 78inci Birleşimden-30.04.1998 tarihli 84üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 54, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[973] Yaşar Okuyan ve arkadaşları ANAP; Mustafa İstemihan Talay DSP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 07.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

[974] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[975] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

[976] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 24.2.1998 tarihli 58inci Birleşimden-3.3.1998 tarihli 61inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 46, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

mensupturlar[977]. Konusu ekonomi kapsamındaki ekonomik kaynaklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[978]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 81 sayfadan oluşmaktadır[979]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Petrol Ofisi Genel Müdürlüğünde Yolsuzluk ve Usulsüzlük Nedeniyle 1993-1994 Yıllarında Meydana Gelen Kurum Zararının Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan (10/160) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[980]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 04.02.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, koalisyon hükümetinde yer alan partilere mensupturlar[981]. Konusu içpolitika kapsamında yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[982]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 261 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

---

977 Örneğin Mustafa Ünaldı FP; Veli Aksoy CHP; Halil İbrahim Özsoy Anap milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

978 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

979 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

980 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.12.1998 tarihli 23üncü Birleşimden-11.12.1998 tarihli 27inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 38, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

981 Örneğin Zeki Çakan ANAP; Feridun Pehlevan DTP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

982 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

- "TBMM Genel Kurul Salonunun Yenilenmesiyle İlgili Olarak İleri Sürülen Yolsuzluk ve Usulsüzlük İddialarını Araştırmak Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/230, 231, 232, 233)"[983]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 10.02.1998 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[984]. Konusu içpolitika kapsamında yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[985]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 156 sayfadan oluşmaktadır[986]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Kadının Statüsünün Araştırılarak Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Yaşama Geçirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan 10/219 Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[987]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 10.03.1998 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[988]. Konusu toplumsal konular

---

983 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 14.7.1998 tarihli 121inci Birleşimden-20.7.1998 tarihli 124üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 59, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

984 Örneğin Halit Dumankaya ANAP; Turhan Güven DYP; Lütfü Esengül FP; Orhan Kavuncu BBP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

985 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

986 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

987 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.10.1998 tarihli 9uncu Birleşimden-3.11.1998 tarihli 13üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 4, Cilt 64, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1999. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

988 Oya Araslı, Birgen Keleş ve arkadaşları CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

kapsamında, kadınların sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[989]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 74 sayfadan oluşmaktadır[990]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Polis Tarafından Dinlenen Telefonlar Hakkındaki İddiaları Araştırmak Amacıyla Kurulan (10/108) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[991]:

Bu komisyon 26.09.1996 tarihinde verilen bir önerge üzerine 28.01.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefet partisi mensubudurlar[992]. Konusu hukuk kapsamında, yasadışı dinlemelerdir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[993]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 21 sayfadan oluşmaktadır[994]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerisi de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan, özel hayatın gizliliği hakkı ve haberleşme özgürlüğüdür. Söz konusu raporda, ikincil nitelikte de olsa keyfi yönetimin önlemesi amacıyla devlet organlarının hukuka uygunluğunun sağlanması da raporda yer almıştır.

- "TPAO Adlı Petrol Tankerinde Meydana Gelen Yangın Faciasının Nedenleri ve İtfaiye Teşkilâtının Sorunları ile Boğazlar ve Marmara Denizinde Uluslararası Seyir Yapan Gemilerin Oluşturduğu Tehlikelerin Araştırılarak

---

989 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

990 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

991 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11.2.1998 tarihli 53üncü Birleşimden-19.2.1998 tarihli 57inci Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Cilt 45, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1998. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

992 Oya Araslı, Birgen Keleş ve arkadaşları CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

993 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

994 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/162, 163, 164, 175) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[995]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 29.04.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[996]. Konusu toplumsal konular kapsamında, beşeri afetlerdir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[997]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 102 sayfadan oluşmaktadır[998]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Özelleştirme Uygulamalarıyla İlgili Usulsüzlük Ve Yolsuzluk İddialarını Araştırarak, Alınması Gereken Tedbirleri Tespit Etmek Amacıyla Kurulan (10/19, 29, 40, 88, 98, 127, 150, 166) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[999]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 11.07.1997 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem hükümette hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[1000]. Konusu içpolitika kapsamında yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1001]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı,

---

995 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 20, Yasama Yılı 3, Birleşim 58, 24.02.1998, Cilt 46. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

996 Örneğin Hikmet Uluğbağ DSP; Mehmet Sevigen CHP; Emin Kul ANAP; Temel Karamolla FP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında ANAP-DSP-DTP (Demokrat Türkiye Partisi) koalisyon hükümeti görev yapmaktadır. Bu hükümet azınlık hükümetidir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o55.htm (Erişim tarihi 06.03.2017).

997 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

998 Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

999 **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.2.1999 tarihli 50inci Birleşimden-11.2.1999 tarihli 53üncü Birleşime kadar,** Dönem 20, Yasama Yılı 4, Cilt 70, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1999. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

1000 Örneğin Halit Dumankaya ANAP; Necmettin Aydın FP; Emin Karaa DSP; Fuat Çay CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=20 (Erişim tarihi 06.03.2017). 11.01.1999-28.05.1999 tarihleri arasında Bülent Ecevit Başbakanlığında DSP iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o56.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

1001 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

93 gündür. Rapor ekler hariç 109 sayfadan oluşmaktadır[1002]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Ülkemizde Meydana Gelen Deprem Felaketi Konusunda Yapılan Çalışmaların Tüm Yönleriyle incelenerek Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/66, 67, 68, 69, 70) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1003]:

Bu komisyon, verilen önergeler üzerine 27.08.1999 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[1004]. Konusu toplumsal konular kapsamında, doğal afetlerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1005]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 10 gündür. Rapor ekler hariç 47 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Türkiye Kızılay Derneği'nin Sorunları ile Faaliyetlerinin Araştırılarak Gelir Kaynaklarının Daha Etkin Kullanılması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/73, 74) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1006]:

[1002] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

[1003] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3.2.2000 tarihli 56ıncı Birleşimden-22.2.2000 tarihli 60ıncı Birleşime kadar,** Dönem 21, Yasama Yılı 1, Cilt 26, TBMM Basımevi, Ankara 2000. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1004] Örneğin Cevat Ayhan SP (Saadet Partisi); Atilla Mutman DSP; İsmail Köse MHP; Zeki Çakan ANAP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=21 (Erişim tarihi 08.03.2017). 28.05.1999-18.11.2002 tarihleri arasında Bülent Ecevit Başbakanlığında hükümet kurulmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 08.03.2017). Bu koalisyon hükümeti DSP-MHP-ANAP tarafından oluşmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

[1005] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1006] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8.6.2000 tarihli 107inci Birleşimden-20.6.2.2000 tarihli 113üncü Birleşime kadar,** Dönem 21, Yasama Yılı 2, Cilt 35, TBMM Basımevi, Ankara 2000. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 26.10.1999 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[1007]. Konusu toplumsal konular kapsamında yardım kuruluşlarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1008]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 4 gündür. Rapor 315 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Trafik Kazalarının Nedenlerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/139, 14, 126, 132 ve 133) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu"[1009]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 30.06.2000 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[1010]. Konusu toplumsal konular kapsamında beşeri afetlerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1011]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 251 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan, yaşam hakkıdır.

[1007] Örneğin Yakup Budak SP (Saadet Partisi); Nazif Okumuş MHP; Aydın Ayaydın ANAP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=21 (Erişim tarihi 08.03.2017). 28.05.1999-18.11.2002 tarihleri arasında Bülent Ecevit Başbakanlığında hükümet kurulmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 08.03.2017). Bu koalisyon hükümeti DSP-MHP-ANAP tarafından oluşmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

[1008] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1009] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 9.1.2001 tarihli 41inci Birleşimden-16.1.2001 tarihli 44üncü Birleşime kadar,** Dönem 21, Yasama Yılı 3, Cilt 52, TBMM Basımevi, Ankara 2001. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1010] Örneğin Turhan Tayan DYP; Kenan Sönmez ANAP; Rıfat Serdaroğlu YTP (Yeni Türkiye Partisi) milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=21 (Erişim tarihi 08.03.2017). 28.05.1999-18.11.2002 tarihleri arasında Bülent Ecevit Başbakanlığında hükümet kurulmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 08.03.2017). Bu koalisyon hükümeti DSP-MHP-ANAP tarafından oluşmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

[1011] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

- "Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/10) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1012]:

Bu komisyon 25.05.1999 tarihinde verilen bir önerge üzerine 02.01.2001 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, hem koalisyon hükümetinde hem de muhalefette yer alan partilere mensupturlar[1013]. Konusu ekonomi kapsamında tekstil sektörüdür. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1014]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 126 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Yumurta Üreticilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/8)"[1015]:

Bu komisyon 14.05.1999 tarihinde verilen bir önerge üzerine 09.05.2000 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri, muhalefette yer alan bir partiye mensupturlar[1016]. Konusu ekonomi kapsamında, üretim faaliyetleridir. Rapora,

---

[1012] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 7.11.2001 tarihli 17inci Birleşimden-20.11.2001 tarihli 22nci Birleşime kadar,** Dönem 21, Yasama Yılı 4, Cilt 75, TBMM Basımevi, Ankara 2001. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1013] Örneğin M. Murat Sökmenoğlu MHP; Aydın Ayaydın ANAP; Nevzat Ercan DYP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=21 (Erişim tarihi 08.03.2017). 28.05.1999-18.11.2002 tarihleri arasında Bülent Ecevit Başbakanlığında hükümet kurulmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 08.03.2017). Bu koalisyon hükümeti DSP-MHP-ANAP tarafından oluşmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

[1014] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1015] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 12.12.2001 tarihli 38inci Birleşimden-26.12.2001 tarihli 42nci Birleşime kadar,** Dönem 21, Yasama Yılı 4, Cilt 80, TBMM Basımevi, Ankara 2001. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1016] Ahmet Derin ve arkadaşları SP (Saadet Partisi) milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=21 (Erişim tarihi 08.03.2017). 28.05.1999-18.11.2002 tarihleri arasında Bülent Ecevit Başbakanlığında hükümet kurulmuştur. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 08.03.2017). Bu koalisyon hükümeti DSP-MHP-ANAP tarafından oluşmaktadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP57.htm (Erişim Tarihi 08.03.2017).

önerge ilave edilmiştir[1017]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 42 gündür. Rapor ekler hariç 33 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Yolsuzlukların Sebeplerinin, Sosyal ve Ekonomik Boyutlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/9) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1018]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 07.01.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri iktidar partisi milletvekilleridir[1019]. Konusu, içpolitika kapsamında olan yolsuzluklardır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1020]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 20 gündür. Rapor 1111 sayfadan oluşmaktadır[1021]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun, hukukun üstünlüğü ve hukuka bağlılığın sağlanması raporda yer almıştır.

- "Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (10/8, 48)"[1022]:

[1017] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1018] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 4.11.2003 tarihli 13üncü Birleşim,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Cilt 29, TBMM Basımevi, Ankara 2003. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1019] Salih Kapusuz ve arkadaşları Ak Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1020] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1021] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır. Ayrıca önerge, komisyonun kuruluşu gibi bilgiler de sayfa sayısına dahil değildir.

[1022] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8.6.2004 tarihli 98inci Birleşimden-10.6.2004 tarihli 100üncü Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Cilt 52, TBMM Basımevi, Ankara 2004. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 15.04.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1023]. Konusu, toplumsal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan yurtdışında yaşayan vatandaşların sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1024]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 11 gündür. Rapor ekler hariç 147 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "***Yasama Dokunulmazlığı Konusunda Kurulan (10/70) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1025]:***

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 17.06.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri muhalefette yer alan parti mensubudurlar[1026]. Konusu içpolitika kapsamında yasama dokunulmazlığıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1027]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 11 gündür. Rapor ekler hariç 20 sayfadan oluşmaktadır[1028]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir.

[1023] Ali Rıza Gülçiçek ve arkadaşları CHP; Eyüp Fatsa ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1024] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1025] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Birleşim 98, 08.06.2004, Cilt 52. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1026] Yakup Kepenek ve arkadaşları milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1027] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1028] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

- "Orman Köylülerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması (10/69, 118) Komisyonu Raporu"[1029]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 08.07.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1030]. Konusu, toplumsal konular kapsamında değerlendirilebilecek olan orman köylülerinin sorunlarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1031]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 4 gündür. Rapor ekler hariç 64 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Tuz Gölündeki Kirlenmenin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/5)"[1032]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 04.02.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri iktidar partisi milletvekilleridir[1033]. Konusu, toplumsal konular kapsamında olan çevre sorunlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1034]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 4 gündür. Rapor ekler hariç

[1029] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1.6.2004 tarihli 95inci Birleşimden-3.6.2004 tarihli 97inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Cilt 51, TBMM Basımevi, Ankara 2004. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1030] Ahmet Küçük ve arkadaşları CHP; Ali Ayag ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1031] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1032] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 2.10.2003 tarihli 2inci Birleşimden-14.10.2003 tarihli 6ıncı Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Cilt 27, TBMM Basımevi, Ankara 2003. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1033] Özkan Öksüz ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1034] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

77 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

- "İzmit Büyükşehir Belediyesi Kentsel Ve Endüstriyel Su Temin Projesi İle İlgili İddiaların Araştırılması Amacıyla Kurulan (10/4) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1035]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 28.01.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1036]. Konusu, içpolitika kapsamında yolsuzluklardır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1037]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 162 sayfadan oluşmaktadır[1038]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

- "Samsun'da Kurulma Aşamasındaki Mobil Santrallerin İhale Ve Yer Seçimi Süreçleri İle Çevre Ve İnsan Sağlığına Muhtemel Etkilerinin Araştırılması

[1035] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 5.11.2003 tarihli 14üncü Birleşimden-12.11.2003 tarihli 17nci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Cilt 30, TBMM Basımevi, Ankara 2003. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1036] Osman Pepe ve arkadaşları AK Parti; Mehmet Sefa Sirmen CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1037] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1038] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

Amacıyla Kurulan (10/29, 31) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1039]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 28.01.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1040]. Konusu, içpolitika kapsamında usulsüzlüklerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1041]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 119 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğinde olup, herhangi bir çözüm önerisi sunmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır. İkincil olarak söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

Komisyon çalışmaları basında yer almıştır [1042].

- "Ergene Nehrindeki Kirliliğin ve Çevreye Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/2, 6) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1043]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 17.12.2002 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1044]. Konusu,

---

[1039] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 22, Yasama Yılı 2, Birleşim 96, 02.06.2004, Cilt 51. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1040] Haluk Koç ve arkadaşları CHP; Cemal Demir ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1041] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1042] Örnek için bkz. https://www.yenisafak.com/gundem/dikkat-meclis-arastiriyor-2674678 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1043] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 22.5.2003 tarihli 83üncü Birleşimden-28.5.2003 tarihli 86ıncı Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 1, Cilt 15, TBMM Basımevi, Ankara 2003. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1044] Rasim Çakır ve arkadaşları CHP; Ahmet Gökhan Sarıçam ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22

toplumsal konular kapsamında çevre sorunlarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1045]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 52 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

Komisyon çalışmaları ve raporu basında yer almıştır[1046].

- "Kamu Vakıfları ile Kamu Bünyesinde Kurulu Dernek ve Yardımlaşma Konusunun Araştırılarak, Bu Oluşumlardan Kaynaklanan Sorunların Çözümü İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/12, 28) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1047]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 02.12.2003 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1048]. Konusu, içpolitika kapsamında olumsuz uygulamalardır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1049]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 299 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

(Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1045] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1046] "Ergene lağım deposu", **Milliyet Gazetesi**, 25.05.2003, s.21.

[1047] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9.2.2005 tarihli 56ıncı Birleşimden-15.2.2005 tarihli 58inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 3, Cilt 74, TBMM Basımevi, Ankara 2005. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1048] Mehmet U. Neşşar ve arkadaşları CHP; Azmi Ateş ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1049] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan keyfi yönetimin önlenmesine yöneliktir. Kurumların / faaliyetlerin hukuka uygunluğunun sağlanması raporda yer almıştır.

Komisyonun çalışmaları basında yer almıştır[1050].

- "Çocukları Sokağa Düşüren Nedenlerle Sokak Çocuklarının Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/111, 160, 180) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1051]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 20.04.2004 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1052]. Konusu, toplumsal konular kapsamında sokakta yaşayan çocuklardır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1053]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 145 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Bir birey olarak kabul edilmesi gereken çocuk ve gençlerin kişi dokunulmazlığını, maddi-manevi varlığını korumaya, bu anlamda temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya ilişkindir. Ayrıca anayasamızda yer alan gençliğin korunmasına yönelik amir hüküm de raporun temellerindendir.

- "Geleneksel Türk El Sanatları Üretici Ve Sanatkârlarının Sorunlarının Araştırılarak, El Sanatlarının Geliştirilmesi, Korunması Ve Gelecek Kuşaklara

---

1050 "Vakıflar mercek altına alınıyor", **Milliyet Gazetesi**, 03.12.2003, s.13.

1051 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 29.3.2005 tarihli 76ncı Birleşimden-31.3.2005 tarihli 78inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 3, Cilt 79, TBMM Basımevi, Ankara 2005. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

1052 Dursun Akdemir, Orhan Erdem ve arkadaşları AK Parti; Cevdet Selvi ve arkadaşları CHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

1053 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

Aktarılması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/128) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1054]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 01.02.2005 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1055]. Konusu ekonomi kapsamında değerlendirilebilecek olan geleneksel el sanatlarıdır. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1056]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor ekler hariç 118 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Türk Sporunda Şiddet, Şike, Rüşvet ve Haksız Rekabet İddialarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/63, 113, 138, 179, 228) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1057]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 23.11.2004 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1058]. Konusu spordaki şike ve şiddet olaylarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1059]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 4 gündür. Rapor ekler hariç

[1054] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.6.2006 tarihli 110uncu Birleşimden-6.6.2006 tarihli 111inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 122, TBMM Basımevi, Ankara 2006. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1055] Örneğin Hasan Fehmi Kinay, Bülent Arınç AK Parti; Mustafa Yılmaz, Muharrem İnce CHP milletvekilleridir Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1056] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1057] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 11.10.2005 tarihli 5inci Birleşimden-18.10.2005 tarihli 8inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 95, TBMM Basımevi, Ankara 2005. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1058] Örneğin Mesut Değer, Hakkı Ülkü, Ahmet Ersin CHP; Musa Uzunkaya, Faruk Nafiz Özak Ak Parti milletvekilleridir Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1059] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

260 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu raporun amaçlarından biri hukuk devletinin ilkelerinden olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, kişi dokunulmazlığı, maddi-manevi varlığıdır. Söz konusu raporda, ikincil nitelikte de olsa keyfi yönetimin önlemesi amacıyla devlet organlarının hukuka uygunluğunun sağlanması da raporda yer almıştır.

Komisyon çalışmaları medyada yer almıştır[1060].

- "Akaryakıt Kaçakçılığının Ekonomiye, İnsan Ve Çevre Sağlığına Verdiği Zararın Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/238)"[1061]:

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 04.01.2005 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri iktidar partisi milletvekilleridir[1062]. Konusu ekonomi kapsamındaki akaryakıt kaçakçılığıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1063]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür. Rapor ekler hariç 297 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, en temel haklardan biri olan yaşam hakkı kapsamında ele alınabilecek sağlık hakkıdır.

[1060] Örnek için bkz. http://www.hurriyet.com.tr/sporda-siddet-gelecek-hafta-tbmmde-301037 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1061] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10.11.2005 tarihli 17inci Birleşimden-17.11.2005 tarihli 20inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 98, TBMM Basımevi, Ankara 2006. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1062] Vahit Kiler ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1063] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

- ***"Milletvekili Lojmanlarında Mustafa Güngör'ün Öldürülmesinin Aydınlatılması ve Sorumluların Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/185) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1064]:***

Bu komisyon verilen bir önerge üzerine 08.02.2005 tarihinde kurulmuştur. Önerge muhalefet partisi grubu adına verilmiştir[1065]. Konusu hukuk kapsamında olan yaşam hakkının ihlalidir. Rapora, önerge ilave edilmiştir[1066]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor, 148 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Söz konusu rapor durum tespiti niteliğindedir.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarına yöneliktir.

- "Patates Yetiştiriciliğinin Ve Patates Üreticilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/152, 216) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1067]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 03.11.2004 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1068]. Konusu ekonomi kapsamında tarımsal üretimdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1069]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 4 gündür. Rapor

---

[1064] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 16.3.2006 tarihli 76ncı Birleşimden-28.3.2006 tarihli 80inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 114, TBMM Basımevi, Ankara 2006. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1065] Cumhuriyet Halk Partisi, ana muhalefet partisidir. 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1066] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1067] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Birleşim 5, 11.10.2005, Cilt 95. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1068] Orhan Eraslan ve arkadaşları CHP; Erdoğan Özegen ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1069] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

ekler hariç 98 sayfadan oluşmaktadır[1070]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Bazı Girişimcilerce Holding Adı Altında Gerçekleştirilen İzinsiz Halka Arz Yoluyla Tasarruf Sahiplerinin Mağduriyetine Yol Açılmasının Neden Ve Sonuçlarıyla Bu Süreçte SPK'nın Sorumluluğunun Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (10/16, 262)"[1071]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 29.03.2005 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1072]. Konusu vatandaşların maruz kaldıkları ekonomik mağduriyetlerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1073]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor ekler hariç 249 sayfadan oluşmaktadır[1074]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Yaş Sebze, Meyve Ve Kesme Çiçek İle Narenciye Üretimindeki Ve İhracatındaki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/81, 234, 286) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1075]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 15.03.2006 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1076]. Konusu

---

[1070] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

[1071] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 6.4.2006 tarihli 85inci Birleşimden-13.4.2006 tarihli 88inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Cilt 116, TBMM Basımevi, Ankara 2006. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1072] Bihlun Tamaylıgil ve arkadaşları CHP; Şevket Orhan ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1073] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1074] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

[1075] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 27.2.2007 tarihli 68inci Birleşimden-28.2.2007 tarihli 69uncu Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 5, Cilt 148, TBMM Basımevi, Ankara 2007. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1076] Mustafa Eyiceoğlu ve arkadaşları AK Parti; Ali Arslan, Osman Kaptan ve arkadaşları CHP milletvekilleridir Bkz.

ekonomi kapsamında tarımsal üretimdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1077]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 249 sayfadan oluşmaktadır[1078]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/148, 182, 187, 284, 285) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1079]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 11.10.2005 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1080]. Konusu toplumsal konular kapsamında kadınlara ve çocuklara yönelik şiddettir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1081]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor ekler hariç 226 sayfadan oluşmaktadır[1082]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, kişi dokunulmazlığı, maddi-manevi varlığını koruma hakkıdır.

---

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1077] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1078] Muhalefet şerhi dikkate alınmamıştır.

[1079] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 22, Yasama Yılı 4, Birleşim 110, 01.06.2006, Cilt 122. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1080] Oya Araslı, N. Gaye Erbatur, Canan Arıtman, Güldal Okuducu ve arkadaşları CHP; Fatma Şahin ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1081] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1082] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

Komisyon çalışmaları ve raporu basında yer almıştır[1083].

- "Kocaeli'nin Gebze İlçesinin Dilovası Beldesindeki Sanayi Atıklarının Çevre ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/254, 258) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1084]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 04.04.2006 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1085]. Konusu toplumsal konular kapsamında çevre sorunlarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1086]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 329 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

- "Türkiye Büyük Millet Meclisi Çocuklarda ve Gençlerde Artan Şiddet Eğilimi ile Okullarda Meydana Gelen Olayların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/337, 343, 356, 357) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1087]:

[1083] "TÖRE'nin yeni başkenti İSTANBUL", **Milliyet Gazetesi**, 16.01.2007, s.1. "10 Türkten 4'ü töreye sessiz kaldı", **Milliyet Gazetesi**, 14.09.2006, s.4.

[1084] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 22, Yasama Yılı 5, Birleşim 68, 27.02.2007, Cilt 148. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1085] İzzet Çetin ve arkadaşları CHP; Eyüp Ayar ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1086] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1087] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 29.5.2007 tarihli 116'ncı Birleşimden-31.5.2007 tarihli 118'inci Birleşime kadar,** Dönem 22, Yasama Yılı 5, Cilt 160, TBMM Basımevi, Ankara 2007. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 22.11.2006 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1088]. Konusu toplumsal konular kapsamında çocuklar ve gençlerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1089]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 1 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor 498 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Bir birey olarak kabul edilmesi gereken çocuk ve gençlerin kişi dokunulmazlığını, maddi-manevi varlığını korumaya, bu anlamda temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya ilişkindir. Ayrıca anayasamızda yer alan gençliğin korunması da raporun temellerindendir.

- "Ülkemizde Yaşanan Çevre Sorunlarının Araştırılarak Sürdürülebilir Çevre Politikası İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1090]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 06.05.2008 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1091]. Konusu toplumsal konular kapsamında çevre sorunlarıdır. Rapora, önergeler ilave

---

[1088] Ömer Zülfü Livaneli bağımsız; Mustafa Gazalcı ve arkadaşları CHP; Ömer Abuşoğlu ANAP; Muzaffer Külcü ve arkadaşları Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=22 (Erişim Tarihi 15.03.2017). 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 15.03.2017).

[1089] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1090] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 07.04.2011 tarihli 88'inci Birleşim,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Cilt 99, TBMM Basımevi, Ankara 2011. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1091] 24 önergenin 6'sı Ak Parti; 13'ü CHP; 4'ü MHP; 1'i BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

edilmiştir[1092]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 368 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır.

- ***"Zeytin ve Zeytinyağı ile Diğer Bitkisel Yağların Üretiminde ve Ticaretinde Yaşanan Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1093]:***

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 22.01.2008 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1094]. Konusu ekonomik konular kapsamında tarımsal üretimdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1095]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 303 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

[1092] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1093] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 08.10.2008 tarihli 3'üncü Birleşimden 21.10.2008 tarihli 8'inci Birleşim Dahil,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Cilt 29, TBMM Basımevi, Ankara 2009. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1094] İsmet Büyükataman ve arkadaşları MHP; Gürol Engin ve arkadaşları CHP; Ahmet Ertürk, Ali Koyuncu, Edip Uğur Ak Parti milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1095] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

- "Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan (10/1, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1096]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 23.10.2007 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1097]. Konusu toplumsal konular kapsamında küresel ısınma ve su kaynaklarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1098]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 480 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile anayasamızda yer almayan suya ulaşma hakkıdır.

- "Gemi İnşa Sanayisindeki İş Güvenliği ve Çalışma Sartları Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1099]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 28.02.2008 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1100]. Konusu toplumsal konular kapsamında iş hayatı ve güvenliğidir. Rapora, önergeler ilave

---

[1096] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 07.10.2008 tarihli 2'inci Birleşim,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Cilt 28, TBMM Basımevi, Ankara 2009. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1097] Önergelerden 7'si CHP, 3'ü Ak Parti, 2'si MHP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1098] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1099] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Birleşim 8, 21.10.2008, Cilt 29. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1100] Çetin Soysal ve arkadaşları CHP; Gürcan Dağdaş ve arkadaşları MHP; Hasan Kemal Yardımcı ve arkadaşları AK Parti; Sebahat Tuncel ve arkadaşları bağımsız milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

edilmiştir[1101]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 224 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, iş sağlığı ve güvenliğidir.

- "Türkçedeki Bozulma ve Yabancılaşmanın Araştırılması, Türkçenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1102]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 13.02.2007 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1103]. Konusu toplumsal konular kapsamında Türkçenin korunmasıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1104]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 97 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, açık ve sade bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- Uyuşturucu Başta Olmak Üzere Madde Bağımlılığı ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1105]:

[1101] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1102] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Birleşim 2, 07.10.2008, Cilt 28. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1103] Süha Okay CHP; Mevlüt Akgün, Suat Kılıç ve arkadaşları Ak Parti; Alim Işık ve arkadaşları MHP milletvekilleridir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1104] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1105] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 26.02.2009 tarihli 63'üncü Birleşimden 24.03.2009 tarihli 66'ncı Birleşim Dahil,** Dönem 23, Yasama Yılı 3, Cilt 41, TBMM Basımevi, Ankara 2009. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 12.02.2008 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1106]. Konusu hukuk bağlamında madde bağımlılığıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1107]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 7 gündür. Rapor ekler hariç 457 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, en temel haklardan biri olan yaşam hakkı kapsamında ele alınabilecek sağlık hakkıdır. Söz konusu raporda, ikincil nitelikte de olsa hukuk devletinin ilkelerinden cezalandırmaya ilişkin evrensel ilkeler de raporda yer almıştır.

Komisyon çalışmaları medyada yer almıştır[1108].

- "Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1109]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 16.02.2010 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1110]. Konusu toplumsal konular bağlamında çocukların sorunlarıdır. Rapora, önergeler ilave

---

[1106] 7 önergenin 4'ü Ak Parti; 2'si CHP; 1'i MHP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1107] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1108] Örneğin http://www.milliyet.com.tr/--siyaset-520547/ (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1109] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Birleşim 88, 07.04.2011, Cilt 99. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1110] 25 önergenin 4'ü Ak Parti; 12'si CHP; 6'sı MHP, 3'ü BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

edilmiştir[1111]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler ve tablolar hariç 66 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Bir birey olarak kabul edilmesi gereken çocukların kişi dokunulmazlığını, maddi-manevi varlığını korumaya, bu anlamda temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya ilişkindir.

Komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır[1112].

- "Deprem Riskinin Araştırılarak Deprem Yönetiminde Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1113]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 12.01.2010 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1114]. Konusu toplumsal konular bağlamında doğal afetlerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1115]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor ekler ve tablolar hariç 135 sayfadan oluşmaktadır[1116]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

[1111] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1112] Örneğin http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kayip-cocuklar-icin-meclis-calisma-baslatti-14440665 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1113] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Birleşim 88, 07.04.2011, Cilt 99. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1114] 10 önergenin 4'ü Ak Parti; 3'ü CHP; 3'ü MHP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1115] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1116] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

- "Kanser Hastalığı Konusunun Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1117]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 13.04.2010 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1118]. Konusu toplumsal konular bağlamında insan sağlığıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1119]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 708 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, en temel haklardan biri olan yaşam hakkı kapsamında ele alınabilecek sağlık hakkıdır.

Komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır[1120].

- "***Sivas Milletvekili ve Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Muhsin YAZICIOĞLU ve 5 Kişinin Hayatını Kaybettiği Helikopter Kazası ve Kurtarma Çalışmalarının Tüm Yönleriyle Araştırılarak Benzer Durumların Yaşanmaması İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1121]:***

[1117] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Birleşim 88, 07.04.2011, Cilt 99. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1118] 5 önergenin 1'i Ak Parti; 1'i CHP; 2'si MHP; 1'i BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1119] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1120] http://www.haber7.com/genel-saglik/haber/702091-turkiye8217nin-kanser-haritasi-cikartildi (Erişim Tarihi 15.11.2018). http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kanseri-en-son-evrede-yakaliyoruz-16932406 (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1121] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Birleşim 88, 07.04.2011, Cilt 99. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 02.02.2010 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefette yer alan parti gruplarıdır[1122]. Konusu içpolitika bağlamında ihmal ve zafiyet iddialarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1123]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor ekler hariç 268 sayfadan oluşmaktadır[1124]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Spor Kulüplerinin Sorunları ile Sporda Şiddet Sorununun Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1125]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 19.10.2010 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1126]. Konusu spordaki şiddet olaylarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1127]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 3 gündür. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 148 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu raporun amaçlarından biri hukuk devletinin ilkelerinden olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, kişi dokunulmazlığı, maddi-manevi varlığıdır.

[1122] Önergeler; Ak Parti, CHP, MHP grupları tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1123] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1124] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[1125] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Birleşim 88, 07.04.2011, Cilt 99. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1126] 12 önergenin 2'si Ak Parti; 5'i CHP; 3'ü MHP; 2'i BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1127] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

Komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır[1128].

- "Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1129]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 03.12.2009 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1130]. Konusu ekonomi kapsamında madencilik sektörüdür. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1131]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 31 gündür. Rapor ekler hariç 300 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Üstün Yetenekli Çocukların Keşfi, Eğitimleriyle İlgili Sorunların Tespiti ve Ülkemizin Gelişimine Katkı Sağlayacak Etkin İstihdamlarının Sağlanması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu":[1132]

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 06.03.2012 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1133]. Konusu üstün

---

[1128] https://www.yenisafak.com/gundem/tribunun-sifresi-569865 (Erişim Tarihi 15.11.2018). https://www.sporx.com/sporda-siddet-raporu-hazir-SXHBQ227722SXQ (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1129] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 05.10.2010 tarihli 2'nci Birleşimden 12.10.2010 tarihli 5'inci Birleşim Dahil,** Dönem 23, Yasama Yılı 5, Cilt 78, TBMM Basımevi, Ankara 2010. Söz konusu rapor ilgili tutanağın sonunda, ek olarak yer almaktadır.

[1130] 21 önergenin 4'ü Ak Parti; 9'u CHP; 5'i MHP; 3'ü BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=23 (Erişim Tarihi 28.03.2017). 29.08.2007-06.07.2011 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 28.03.2017).

[1131] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1132] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss427.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1133] 7 önergenin 4'ü Ak Parti; 1'i CHP; 1'i MHP; 1'i BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=24 (Erişim Tarihi 03.04.2017). 06.07.2011-29.08.2014 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 03.04.2017).

yetenekli çocukların eğitimidir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1134]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 397 gündür[1135]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 341 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, eğitim hakkıdır. Çocukların yeteneklerinin ortaya çıkarılıp, geliştirebilmesi için kendilerine uygun eğitimi almaları vurgulanmıştır.

Komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır [1136].

- "Sağlık Çalışanlarına Yönelik Artan Şiddet Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1137]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 25.04.2012 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1138]. Konusu toplumsal konular kapsamında sağlık çalışanlarına yönelik şiddettir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1139]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki

---

[1134] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1135] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1307 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1136] http://www.yerelhaberim.net/guncel/ustun-yetenekli-cocuk-komisyonu-geliyor-h27395.html (Erişim Tarihi 15.11.2018). http://www.egitimtercihi.com/gundem/14391-ustun-yetenekli-cocuklar-tbmm-gundeminde.html (Erişim Tarihi 15.11.2018). https://www.haberler.com/tbmm-ustun-yetenekli-cocuklari-arastirma-komisyonu-3586737-haberi/ (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1137] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss454.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1138] 10 önergenin 1'i Ak Parti; 6'sı CHP; 2'si MHP; 1'i BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=24 (Erişim Tarihi 03.04.2017). 06.07.2011-29.08.2014 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1139] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

zaman farkı, 363 gündür[1140]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 205 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, kişi dokunulmazlığı, maddi-manevi varlığıdır. Söz konusu raporda, ikincil nitelikte de olsa hukuk devletinin ilkelerinden cezalandırmaya ilişkin evrensel ilkeler de raporda yer almıştır.

Komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır[1141].

- "Bilgi Toplumu Olma Yolunda Bilişim Sektöründeki Gelişmeler İle İnternet Kullanımının Başta Çocuklar, Gençler Ve Aile Yapısı Üzerinde Olmak Üzere Sosyal Etkilerinin Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1142]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 21.02.2012 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1143]. Konusu toplumsal konular kapsamında çocuklar ve geçlerdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1144]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 510 gündür[1145]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 999 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

[1140] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1313 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1141] http://www.sdplatform.com/Dergi/737/TBMM-Saglik-Calisanlarina-Yonelik-Artan-Siddeti-Arastirma-Komisyonunun-calismalari.aspx (Erişim Tarihi 15.11.2018). http://www.atuder.org.tr/75/haberler/576/turkiye-buyuk-millet-meclisi-tbmm-saglik-calisanlarina-yonelik-artan-siddet-ol (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1142] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss381.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1143] 7 önergenin 2'si Ak Parti; 1'i CHP; 3'ü MHP; 1'i BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=24 (Erişim Tarihi 03.04.2017). 06.07.2011-29.08.2014 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1144] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1145] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1305 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak ve özgürlükler şunlardır: özel hayatın gizliliği, düşünce ve ifade özgürlüğü, kişisel verilerin korunması, çocukların maddi-manevi varlığını koruma, mülkiyet hakkı, ailenin korunmasıdır. Ayrıca bilgiye erişim hakkının anayasada düzenlenerek güvence altına alınması söz konusu raporda yer almaktadır.

Raporda yer alan yasal düzenlemelere ilişkin bazı öneriler hayata geçirilmiştir. "Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği"[1146] ve "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği"[1147] bunlardan bazılarıdır.

- "Haberleşme Özgürlüğüne Ve Özel Hayatın Gizliliğine Yönelik İhlallerin Tespiti Ve Önlenmesine İlişkin Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1148]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 22.01.2013 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1149]. Konusu hukuk kapsamında haberleşme özgürlüğüdür. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1150]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 268 gündür[1151]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 270 sayfadan oluşmaktadır[1152]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

[1146] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160810-7.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1147] http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160810-8.htm (Erişim Tarihi 15.11.2018).

[1148] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss489.pdf (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1149] 6 önergenin 1'i Ak Parti; 2'si CHP; 1'i MHP; 2'si BDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=24 (Erişim Tarihi 03.04.2017). 06.07.2011-29.08.2014 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında Ak Parti tek başına iktidardadır. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1150] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1151] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1316 (Erişim Tarihi 03.04.2017).

[1152] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan, özel hayatın gizliliği hakkı ve haberleşme özgürlüğüdür. Söz konusu raporda, ikincil nitelikte de olsa keyfi yönetimin önlemesi amacıyla devlet organlarının hukuka uygunluğunun sağlanması da raporda yer almıştır.

- ***"Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1153]:***

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 10.12.2015 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1154]. Konusu toplumsal konular kapsamında aile kurumudur. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1155]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 356 gündür[1156]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor ekler hariç 396 sayfadan oluşmaktadır[1157]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Her birey aile kurma hakkına sahiptir. Ailenin korunması da anayasamızda sosyal ve ekonomik haklar kısmında yer almıştır.

Komisyon çalışmaları ve raporu medyada yer almıştır[1158].

[1153] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1154] 13 önergenin 5'i CHP, 4'ü Ak Parti; 2'si MHP; 2'si HDP (Halkların Demokratik Partisi) milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=26 (Erişim Tarihi 26.07.2018). 26. Yasama döneminde Ak Parti tek başına iktidardadır.

[1155] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1156] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1339 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1157] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[1158] https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/05/16/tbmm-aile-butunlugunun-korunmasi-arastirma-komisyonu (Erişim Tarihi 14.11.2018). http://www.milliyet.com.tr/bakan-kaya-gelecek-meselesi-olarak-goruyoruz-ankara-yerelhaber-2315281/ (Erişim Tarihi 14.11.2018). Eleştirel açıdan yaklaşan haberler de bulunmaktadır bkz https://www.evrensel.net/haber/280306/tbmm-bosanma-

- "Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1159]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 24.03.2016 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1160]. Konusu toplumsal konular kapsamında çocuk istismarıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1161]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 393 gündür[1162]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor 412 sayfadan oluşmaktadır[1163]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Bir birey olarak kabul edilmesi gereken çocukların kişi dokunulmazlığını, maddi-manevi varlığını korumaya, bu anlamda insan haklarını güvence altına almaya ilişkindir. Söz konusu raporda, ikincil nitelikte de olsa hukuk devletinin ilkelerinden cezalandırmaya ilişkin evrensel ilkeler de raporda yer almıştır.

- "Çölyak Hastalığının Teşhis Aşamasının, Sebeplerinin, Sonuçlarının ve Bu Hastalığa Maruz Kalanlara Sağlanabilecek Yardımların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesine İlişkin Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1164]:

---

komisyonu-kadin-ve-cocuk-haklarini-sifirladi (Erişim Tarihi 14.11.2018) ve http://www.agos.com.tr/tr/yazi/15368/kadinin-haklari-bahane-aile-butunlugu-sahane (Erişim Tarihi 14.11.2018).

[1159] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss442.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1160] 4 önergenin 1'i CHP, 1'i Ak Parti; 1'i MHP; 1'i HDP milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=26 (Erişim Tarihi 26.07.2018). 26. Yasama döneminde Ak Parti tek başına iktidardadır.

[1161] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1162] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1341 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1163] Muhalefet şerhleri dikkate alınmamıştır.

[1164] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss554.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

Bu komisyon verilen ortak önerge üzerine 04.05.2017 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar. Konusu toplumsal konular kapsamında sağlıktır. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 6 gündür[1165]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor 121 sayfadan oluşmaktadır. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, en temel haklardan biri olan yaşam hakkı kapsamında ele alınabilecek sağlık hakkıdır.

Söz konusu komisyonun toplantıları medyada takip edilmiştir[1166]. İlgili raporun Meclis Başkanlığına sunulduğu medyada yer almıştır[1167].

- "Bağcılık Sektörü ve Üzüm Üreticilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1168]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 07.11.2017 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1169]. Konusu ekonomik konular kapsamında tarımsal üretimdir. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1170]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür[1171]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor 175

[1165] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1396 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1166] http://www.milliyet.com.tr/colyak-hastaligi-meclis-arastirma-komisyonu-kayseri-yerelhaber-2491258/ (Erişim Tarihi 14.11.2018).

[1167] https://www.yenisafak.com/hayat/tbmm-colyak-hastaligi-arastirma-komisyonu-raporunu-baskanligi-sunuldu-3257417 (Erişim Tarihi 14.11.2018).

[1168] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss559.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1169] 9 önergenin 3'ü CHP, 3'ü HDP, 2'si MHP, 1'i Ak Parti milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=26 (Erişim Tarihi 26.07.2018). 26. Yasama döneminde Ak Parti tek başına iktidardadır.

[1170] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1171] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1399 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

sayfadan oluşmaktadır[1172]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

- "Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ve Yeni Bağımlılık Türlerinin Araştırılarak Bağımlılığın Nedenlerinin ve Alınacak Tedbirlerin Tespit Edilmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"[1173]:

Bu komisyon verilen önergeler üzerine 02.11.2017 tarihinde kurulmuştur. Önerge sahipleri hem iktidar hem muhalefet partisi mensubudurlar[1174]. Konusu hukuk kapsamında madde bağımlılığıdır. Rapora, önergeler ilave edilmiştir[1175]. Raporun dağıtılma ve görüşülme tarihleri arasındaki zaman farkı, 5 gündür[1176]. Rapor, bilimsel akademik bir çalışma şeklinde hazırlanmıştır. Rapor 400 sayfadan oluşmaktadır[1177]. Rapor, teknik bir dille yazılmıştır. Durumu ortaya koyduktan sonra, çözüm önerileri de sunmuştur.

Söz konusu rapor hukuk devletinin ilkelerinden biri olan insan haklarının korunmasına yöneliktir. Korunması amaçlanan hak, en temel haklardan biri olan yaşam hakkı kapsamında ele alınabilecek sağlık hakkıdır.

[1172] Muhalefet şerhleri ve ekler dikkate alınmamıştır.

[1173] Komisyon raporu için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss558.pdf (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1174] 24 önergenin 14'ü CHP, 5'i HDP, 4'ü MHP, 1'i Ak Parti milletvekilleri tarafından verilmiştir. Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste_eskiler?p_donem_kodu=26 (Erişim Tarihi 26.07.2018). 26. Yasama döneminde Ak Parti tek başına iktidardadır.

[1175] 10/3,4 esas numaralı Metin Göktepe cinayeti ile ilgili meclis araştırma komisyonu raporunun sistematiği ile hazırlanmıştır.

[1176] Dağıtım ve görüşülme tarihleri için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=1397 (Erişim Tarihi 26.07.2018).

[1177] Muhalefet şerhleri ve ekler dikkate alınmamıştır.

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Mehmet Nuri GÜZEL tarafından yapılan "Meclis Araştırması ve Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

	Ünvanı	Adı Soyadı
Başkan:	Prof. Dr.	Fazıl Hüsnü ERDEM
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi	Emine KARACAOĞLU
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi	Neşe BARAN ÇELİK
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi	Hüseyin Murat IŞIK
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi	Sadullah ÖZEL

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 03/05/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ İNTİHAL FORMU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
ADI VE SOYADI	Mehmet Nuri GÜZEL
ÖĞRENCİ NO	12904026
EĞİTİM – ÖĞRETİM YILI	2018-2019
YARIYIL	☐ Güz ☒ Bahar
ANABİLİM DALI	Kamu Hukuku
PROGRAM	Doktora
TEZ KONUSU	Meclis Araştırması ve Görüşülen Meclis Araştırma Komisyonu Raporlarının Hukuk Devleti İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi
İNTİHAL RAPORU BİLGİLERİ	
RAPOR TÜRÜ	Tez Savunma Sınavı Sonrası
SAYFA SAYISI	307
BENZERLİK ORANI	%19
RAPORLAMA TARİHİ	08/05/2019

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler, sonuç ve tartışma kısımlarından oluşan toplam 307 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

☒Kabul/Onay sayfaları dahil,
☒Kaynakça dahil
☒Alıntılar dahil
☒Diğer (Ekler) dahil

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Programlarda Tez Çalışması İntihal Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Mehmet Nuri GÜZEL

08/05/2019

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat IŞIK **Tez Danışmanı** 08/05/2019	Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM **Anabilim Dalı Başkanı** 08/05/2019

Formdaki bilgiler bilgisayar ortamında doldurulmalıdır. El yazısı ile doldurulan formlar geçersiz sayılmaktadır.